

รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน
โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา
**A MODEL OF RESPONSIBILITY DEVELOPMENT
PARTICIPATORY OF STUDENTS IN THE CHARITY
SCHOOL OF BUDDHIST TEMPLES**

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริย์ญ์ สุริยวโส)

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน
โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญ สุริยวิโส)

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎิณิพนธ์
สาขาวิชาพุทธบริหารการการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Model of Responsibility Development
Participatory of Students in the Charity
School of Buddhist Temples**

Phrakruprachotkitjaporn (Suriyan Suriyavamsa)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Educational Administration)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับคุณิพนธ์
เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัด
ในพระพุทธศาสนา” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบคุณิพนธ์

(พระเมธาวินัยรส, รศ. ดร.)

ประธานกรรมการ

(พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน, ดร.)

กรรมการ

(ศ. ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ)

กรรมการ

(รศ. ดร.สมศักดิ์ บุญปู)

กรรมการ

(ผศ. ดร.อุทัย สติมัน)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์

รศ. ดร.สมศักดิ์ บุญปู

ประธานกรรมการ

ผศ. ดร.อุทัย สติมัน

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูประโชติกิจจาภรณ์)

ชื่อคุณูปนิพนธ์ : รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน
โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนา

ผู้วิจัย : พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญ สุริยวิโส)

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พุทธบริหารการศึกษา)

คณะกรรมการควบคุมคุณูปนิพนธ์

: รศ. ดร.สมศักดิ์ บุญปู, ป.ธ. ๔, พธ.บ. (มานุษยสงเคราะห์ศาสตร์),
M.A. (Political Science), Ph.D. (Social Science)

: ผศ. ดร.อุทัย สติมัน, ป.ธ. ๗, พธ.บ. (เศรษฐศาสตร์),
บธ.ม. (การจัดการทั่วไป), พธ.ด. (พระพุทศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนา มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา ๒) เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา และ ๓) เพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนา ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสม(Mixed Methodology) โดยขั้นตอนแรกเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนา โดยการสัมภาษณ์ จำนวน ๗ รูป/คน และการสร้างรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนาโดยการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๑๒ รูป/คน และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อประเมินรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนา และโดยการรูปแบบที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพมาปรับเป็นแบบประเมินพิจารณาความเหมาะสมของรูปแบบโดยกลุ่มปฏิบัติการในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนา ภาคใต้ ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๖๕ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสนทนากลุ่ม และแบบประเมิน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยข้อมูลเชิงพรรณนา และข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย พบว่า

๑. หลักการพัฒนาด้านความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา นั้น สำหรับกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนา ภาคใต้ จะเห็นได้ชัดว่าทุกโรงเรียนมุ่งเน้นพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียน เหมือนกัน เพราะมีแนวนโยบายของความเป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนาที่ต้องเน้นคุณธรรมจริยธรรมอยู่แล้ว ส่วนคุณธรรมคือความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม นั้น สำหรับกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนา ภาคใต้ เบื้องต้นนักเรียนมีหน้าที่และความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมที่จะต้องปฏิบัติ ดังต่อไปนี้ คือ (ก) ความ

รับผิดชอบต่อชุมชน (ข) รับผิดชอบต่อบิดามารดา (ค) รับผิดชอบต่อครู อาจารย์ และ
โรงเรียน (ง) รับผิดชอบต่อเพื่อน

ความรับผิดชอบจึงนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องปลูกฝังตั้งแต่เด็ก ๆ โดย
จะต้องเน้นให้เด็กตระหนักรู้ถึงคุณค่าของความรับผิดชอบ ความสำคัญของความรับผิดชอบ และ
มีความตั้งใจที่จะปฏิบัติความรับผิดชอบด้วยความเต็มใจและตั้งใจ

๒. ผลการร่างรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๘ ส่วนประกอบคือ ๑) ชื่อรูปแบบ ๒) หลักการ
๓) วัตถุประสงค์ ๔) องค์ประกอบ ๕) วิธีการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม ๖) สิ่งสนับสนุน
๗) การวัดประเมินผล และ ๘) เงื่อนไขสำคัญการนำรูปแบบไปใช้

๓. ผลการประเมินรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน
โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา รูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของ
นักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ในครั้งนี้ ได้องค์ความรู้คือ รูปแบบการสร้าง
ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม ซึ่งต้องนักเรียนให้ประกอบด้วยคุณลักษณะที่สำคัญ ๕ ประการ
ได้แก่ ๑) ความรักผูกพันต่อองค์กร ๒) ความมีจิตสาธารณะ ๓) ความมีภาวะผู้นำเยาวชน ๔) ความ
รับผิดชอบ ๕) การทำงานเป็นทีม ซึ่งในการสร้างดังกล่าวต้องกิจกรรมการสร้างความรับผิดชอบแบบมี
ส่วนร่วม ๓ ประการคือ ๑) หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการสร้างคุณลักษณะแต่ละอย่างต้องมี
หลักธรรมมาใช้ในการกำกับแตกต่างกันไป คือ (๑) ความรักผูกพันต่อองค์กร ใช้หลักธรรม “กตัญญู
กตเวที” (๒) ความมีจิตสาธารณะ ใช้หลักธรรม “สังคหวัตถุ” (๓) ความมีภาวะผู้นำเยาวชน
ใช้หลักธรรม “สปปุริสธรรม” (๔) ความรับผิดชอบใช้หลักธรรม “ทศ ๖” (๕) การทำงานเป็นทีม
ใช้หลักธรรม “พละ ๔” ๒) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีแนวทางคือ (๑) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรม
ให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน (๒) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด (๓) จัดกิจกรรม
ให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง (๔) จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้
ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน (๕) ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูจัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้
(๖) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ และ ๓) กิจกรรมเสริมหลักสูตร
มีแนวทางคือ (๑) กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม (๒) กิจกรรมที่ช่วยพัฒนา
ความสนใจและความสามารถพิเศษ (๓) กิจกรรมที่เป็นการสร้างภาพลักษณ์องค์กรของโรงเรียน
(๔) กิจกรรมที่พัฒนาทางด้านจิตใจและศีลธรรม (๕) กิจกรรมทางสังคมและนันทนาการ (๖) กิจกรรม
ทางด้านกีฬา

Dissertation Title : A Model of Responsibility Development Participatory of Students in the Charity School of Buddhist Temples

Researcher : Phrakruprachotkitjaporn (Suriyan Suriyavamsa)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Educational Administration)

Dissertation Supervisory Committee

: Assoc. Prof. Dr. Somsak Boonpoo, Pali IV, B.A. (Social Welfare), M.A. (Political Science), Ph.D. (Social Science)

: Asst. Prof. Dr. Uthai Satiman, Pali VII, B.A. (Economics), BB.A. (General Management), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 14, 2019

Abstract

Research the model for creating participatory responsibility of the students of the Buddhist temple school With the objectives 1) to study the concepts, theories, principles of development of participatory responsibility of students at the secondary level 2) to create a model of participatory responsibility development of students in secondary schools and 3) to propose a model of responsibility development Participation of students in the charity school of Buddhist temples The researcher used mixed methodology. The first step was qualitative research in order to study the operational conditions, create a participatory responsibility of the students of the Buddhist temple school. By interviewing 6 images / person and creating a model to create participatory responsibility of the charity school of Buddhist temples by discussing the expert group of 12 images / person and quantitative research (Quantitative Research) to evaluate the model of creating participatory responsibility of the students of the Buddhist temple school. And by the model obtained from qualitative research to be adjusted as an evaluation form, considering the appropriateness of the model by the actual practice group, namely, personnel in the charity school of the Buddhist temple in the south, which is a sample of 265 people. In the research, the focus group interview form and evaluation form Qualitative data analysis with descriptive data and quantitative data with statistics used to analyze data such as percentage, mean, standard deviation.

The research results found that:

1) Principles of development of participatory responsibility for students at the secondary level, for the charitable schools of the Buddhist temples in the southern region, it is obvious that every school focuses on moral development. The ethics of students as well because there is a policy of being a charity school of Buddhist temples that must emphasize morality and ethics. The virtue is Participatory responsibility for the charitable school group of Buddhist temples in the southern region, students have a duty and participatory responsibility that must be followed as follows:

- A. Responsibility to the community
- B. Responsibility to parents
- C. Responsibility to teachers and schools
- D. Responsibility to friends

Responsibility is therefore considered a very important thing that must be cultivated from children. By emphasizing that children are aware of the value of responsibility the importance of responsibility and have a willingness to act responsibly and willingly

2) The results of the draft of the model for creating participatory responsibility of the students of the Buddhist temple school consist of 7 components: 1) name, form 2) principles 3) objectives 4) elements 5) how to create responsible responsibilities Participation 6) Support 7) Evaluation and 8) Important conditions Applying patterns

3) The results of the evaluation of the model for creating participatory responsibility of the students of the Buddhist School of the Buddhist Temple the model for creating a participatory responsibility of the students of the Buddhist temple school. "This time, the knowledge is Pattern for creating participatory responsibility Which requires students to consist of five important features, namely (1) love for the organization (2) public consciousness (3) youth leadership (4) responsibility (5) Teamwork In which such creation requires 3 participatory responsibility activities:

1. Buddhism principles in creating each feature must have different principles to be used in governance, namely (1) Love is bound to the organization, using the principle of "Gratitude" (2) Public consciousness is used. Dhamma Sangkhahatthan (3) The leadership of youth, using the principle of Sappurisadhamma (4) Responsibility,

using the principle of Six Directions (5) Working as a team, using the principle of IV BALA

2. Learning activities are organized in the following ways: (1) arrange content and activities in accordance with the interests and aptitudes of the learner (2) practice thinking process skills (3) organize activities for learners Learn from real experiences (4) arrange teaching and learning By incorporating various knowledge (5) Promote and support teachers to provide an atmosphere that is conducive to learning. (6) Learning activities to occur at any time, every place.

3. The extra-curricular activities have the following guidelines: (1) activities that promote participatory responsibility (2) activities that help develop interests and special abilities (3) activities that create the image of the organization of the school (4) activities that Psychological and moral development (5) Social and recreational activities (6) Sports activities

กิตติกรรมประกาศ

ดุष्ฎินิพนธ์นี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยได้รับความเมตตาอนุเคราะห์ การชี้แนะการช่วยเหลือ อุปถัมภ์จากหลายฝ่าย ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณ รศ.ดร.สมศักดิ์ บุญปู ประธานกรรมการผู้ควบคุมดุष्ฎินิพนธ์ ที่เมตตาให้คำแนะนำ ปรีกษาเกี่ยวกับการทำดุष्ฎินิพนธ์ และขอขอบคุณ ผศ.ดร.อุทัย สติมัน กรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ และ ผู้อำนวยการหลักสูตรการพัฒนาสังคม เมตตาให้คำแนะนำ คำปรึกษาเกี่ยวกับการทำดุष्ฎินิพนธ์จนสำเร็จ ลุล่วงและให้ความรู้ในการศึกษาหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ขอขอบคุณ ดร.กษมา ศรีสุวรรณ ผู้จัดการโรงเรียนนั้งคะทวิศิลป์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ดร.สัญญา ศรีวิเชียร ผู้จัดการโรงเรียนวัดควนวิเศษมัธยมมูลนิธิ จังหวัดตรัง นายสมพงษ์ ช่วยเนียม ผู้จัดการโรงเรียนแจ้งวิทยา จังหวัดสงขลา พระพิศาลสิกขกิจ ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนแจ้งวิทยา จังหวัดสงขลา และดร.วัฒนา จินดาวัฒน์ ผู้อำนวยการและผู้จัดการโรงเรียนพระมหาธาตุมูลนิธิมัธยม จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่เมตตาให้สัมภาษณ์ แนวทางในการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม ของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา พร้อมกับอำนวยความสะดวกให้ทุกอย่าง และยังอนุญาตให้ทำการศึกษาวิจัยและเก็บข้อมูลในวัดอีกด้วย

อาณิสสแห่งคุณงามความดีอันใดที่เกิดจากดุष्ฎินิพนธ์เล่มนี้ ข้าพเจ้าขอมอบเป็นเกียรติเพื่อ ตอบแทนและบูชาคุณแก่ผู้มีอุปการคุณทุกท่าน ญาติมิตร คณาจารย์ และนักวิชาการผู้เป็นเจ้าของผลงานทุกท่าน ส่วนข้อบกพร่องหรือข้อผิดพลาดใดๆ ข้าพเจ้าขอน้อมรับคำติชมและขออภัยมา ณ โอกาสนี้ ขออำนวยพรให้ทุกท่านจงมีแต่ความสุขและความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยวิโส)

๑๐ / กุมภาพันธ์ / ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ซ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฌ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๖
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับ	๘
บทที่ ๒ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๙
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ	๙
๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมนักเรียน	๒๖
๒.๓ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อผู้อื่น และสังคม	๓๗
๒.๔ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม	๘๑
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน	๙๓
๒.๖ บริบทข้อมูลของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา	๑๐๘
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๑๕
๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๓๒
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๓๓
๓.๑ ขั้นตอน และวิธีการดำเนินการวิจัย	๑๓๓
๓.๒ ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๑๓๕
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๓๗
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๔๐
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิจัย	๑๔๑

เรื่อง	หน้า
๓.๖ ขั้นตอนการศึกษาองค์ประกอบและสร้างรูปแบบการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา	๑๔๔
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๑๔๕
๔.๑ วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	๑๔๖
๔.๒ การวิเคราะห์หลักการพัฒนาความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน	๑๔๙
๔.๓ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เกี่ยวกับการพัฒนาความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน	๑๕๕
๔.๔ การเสนอรูปแบบการพัฒนาความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา	๑๖๐
๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๖๖
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๖๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๖๗
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๑๖๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๗๒
บรรณานุกรม	๑๗๔
ภาคผนวก	๑๘๓
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๘๔
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิและหนังสือเชิญ	๑๙๖
ภาคผนวก ค ภาพกระบวนการวิจัย	๒๑๕
ประวัติผู้วิจัย	

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๓.๑ ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามโรงเรียน	๑๓๖
๔.๑ จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามข้อมูลทั่วไป	๑๔๖
๔.๒ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเหมาะสมของรูปแบบ การสร้างการรับรู้ค่านิยมที่มีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัด ในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้	๑๔๗
๔.๓ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเป็นไปได้ของรูปแบบ การสร้างการรับรู้ค่านิยมที่มีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัด ในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้	๑๔๗
๔.๔ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเป็นประโยชน์ของรูปแบบ การสร้างการรับรู้ค่านิยมที่มีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัด ในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้	๑๔๘

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๒.๑ แสดงขั้นตอนการสร้างรูปแบบสร้างความสัมพันธ์	๒๓
๒.๒ การศึกษาปรากฏการณ์โดยวิธีการสร้างโมเดล	๒๔
๒.๓ การทำงานเป็นทีม (Team Work)	๘๓
๓.๑ แผนภาพแสดงขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	๑๔๔
๔.๑ ผลการร่างรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน	๑๖๑
๔.๒ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๖๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

โรงเรียนเป็นสถาบันหนึ่งของสังคม ที่เกิดขึ้นจากความต้องการของสังคม เพื่อทำหน้าที่หลักในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้แก่สมาชิกของสังคม โดยให้การศึกษา และอบรมสั่งสอน เพื่อพัฒนาบุคคลให้เจริญงอกงาม มีความรู้ ความสามารถ มีคุณธรรม ศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงาม มีความซื่อสัตย์สุจริต เสียสละ และพอใจที่จะฝึกฝนร่วมกันกระทำการกิจต่างๆ เพื่อประโยชน์ของสังคมโดยส่วนรวม ด้านการศึกษา จึงจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้น แก่ทุกชีวิต และยังเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และวัฒนธรรมซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการเบ็ดเสร็จที่บุคคลนำมาพัฒนาความสามารถทั้งทางด้านทัศนคติ และพฤติกรรมตามค่านิยมของสังคม รวมทั้งเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ทั้งสายสามัญ และอาชีพ ศีลธรรม และวัฒนธรรม ที่สำคัญก็คือ เป็นเครื่องชี้แนวทางให้ประพฤติปฏิบัติ และใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมโดยส่วนรวม อันเป็นเจตคติที่ดีงามทางด้านความมีน้ำใจ ซึ่งการปฏิบัติต่อส่วนรวมในทางที่ดี ก่อให้เกิดทักษะความคล่อง ความชำนาญ ในการปฏิบัติตามในแนวทางที่เหมาะสม ตามขอบเขตศีลธรรม ทั้งความประพฤติภายนอก และคุณธรรมภายในล้วนมีความสำคัญ^๑

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง ซึ่งได้รับอนุญาตให้จัดตั้งเป็นโรงเรียนตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พุทธศักราช ๒๔๘๘ ซึ่งได้จัดการเรียนการสอนแบบเดียวกับโรงเรียนสามัญทั่วไป ขณะเดียวกัน ก็มีจุดเน้นที่ต้องการให้นักเรียนนั้น มีคุณธรรมจริยธรรม โดยมีจุดประสงค์ มุ่งเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมซึ่งนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา อย่างถูกต้องโดยการควบคุมกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในกรอบคุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมอันดีงาม ไม่เบียดเบียนตนเอง และบุคคลอื่น สามารถสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเอง และสังคม ตลอดจนมีลักษณะของความเป็นผู้นำ และผู้ตามที่ดี เพื่อการดำรงตนเป็นพลเมืองที่ดีในสังคม ประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข^๒

การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือการศึกษาอื่น นอกจาก การศาสนศึกษาหรือสถาบัน การศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษา

^๑ ประภาศรี สีหอาไพ, *พื้นฐานการศึกษาทางศาสนา และจริยธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^๒ ส. ศิวรักษ์, *ปรัชญาการศึกษาศาสตร์ และศิลป์แห่งการปฏิรูปการเรียนรู้*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

เล่าเรียนคณะสงฆ์ ได้กำหนดการศึกษาสงเคราะห์เป็นกิจการอันหนึ่งของคณะสงฆ์ การศึกษาสงเคราะห์ นั้นว่าโดยลักษณะ ควรแยกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) การศึกษานอกเหนือจากการศาสนศึกษา ที่พระสงฆ์ ดำเนินการเพื่อการสงเคราะห์ประชาชน หรือพระภิกษุสามเณร ๒) การศึกษาสงเคราะห์ที่เกี่ยวเนื่องกับการศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษา โดยการศึกษาสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ดำเนินการ ในลักษณะนี้ เป็นการจัดการศึกษาซึ่งการจัดการศึกษา และการจัดการอบรมทั้ง ๔ ประเภท นับเป็นงาน ที่พระสงฆ์มีโอกาช่วยพัฒนาบ้านเมืองโดยแท้ ได้แก่ ๑. โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ มีความมุ่งหมายให้วัด และพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนาได้จัดการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการเพื่อสงเคราะห์เด็ก และเยาวชน ของชาติ และพระภิกษุสามเณรส่วนหนึ่งเป็นเหตุให้เด็ก และเยาวชนได้เข้าใกล้วัด และได้ศึกษา หลักธรรมทางศาสนา ๒. ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีความมุ่งหมายให้วัด และพระสงฆ์ ให้การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็ก และเยาวชน เปิดโอกาสให้ พระสงฆ์ได้ใช้วิชาการศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากร บุคคลของชาติ ด้วยหลักธรรมของพระศาสนา ๓. ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด มีความมุ่งหมาย ให้วัดได้ช่วยอบรมบ่มนิสัยเด็กก่อนวัยเรียนเพื่อ ปลูกฝังคุณธรรม และศีลธรรมแต่ยังเด็ก ทั้งเป็นการให้โอกาสวัด และพระสงฆ์ได้ร่วมพัฒนาทรัพยากร บุคคลของชาติแต่วัยเด็ก ๔. โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุ สามเณรศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แผนกสามัญศึกษา และมีการศึกษาวิชา พระปริยัติธรรม หมวดภาษาบาลี หมวดพระธรรมวินัย และศาสนปฏิบัติอีกส่วนหนึ่ง โรงเรียนพระปริยัติ ธรรมแผนกสามัญศึกษามีการจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๗ และอยู่ในสังกัดกรมการศาสนา ขณะนี้มีวัดต่างๆ จำนวนมาก จัดตั้ง โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา แต่ยังมีได้จัดเป็นการศาสนศึกษาหรือการศึกษาสงเคราะห์ โดยรูปการนั้น น่าจะจัดเป็นการศึกษาสงเคราะห์มากกว่า เพราะเป็นการศึกษาเพื่อสงเคราะห์พระภิกษุ สามเณรให้มีการศึกษาเล่าเรียนวิชาสามัญศึกษา ทั้งผู้เรียน และผู้สอนก็เน้นหนักทางวิชาสามัญศึกษา^๓

ทั้งนี้เนื่องจาก โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เป็นสถาบันหนึ่งที่มีส่วนในการจัด การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็น “ทรัพยากรมนุษย์” ที่มีคุณธรรมตามความต้องการของสังคม ฉะนั้นการ สอนอบรมให้ความรู้เพื่อให้นักเรียนซึ่งเป็นเยาวชนของชาติมีคุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นหน้าที่สำคัญอย่าง ยิ่งที่โรงเรียนต้องส่งเสริมให้มีขึ้น ในรูปแบบที่หลากหลายนอกเหนือจากการเรียนการสอนในห้องเรียน เช่น การจัดโครงการหรือกิจกรรมเพื่อพัฒนาให้นักเรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมจริยธรรมเป็นคนดีของสังคม อันจะเป็นกำลังสำคัญในการที่จะพัฒนา ประเทศชาติสืบไปผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในปัจจุบันต่างพยายามที่จะฝึกฝนอบรม จิตใจของเยาวชนให้รู้ผิดชอบชั่วดีมากขึ้นโดยหลายฝ่ายหวังว่าการอบรมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน

^๓ พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), การคณะสงฆ์ และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรง พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘-๔๙.

จะเป็นเหมือนสายป่านที่คอยเหนี่ยวรั้ง และจุดดิ่งให้เด็กได้มีสภาพจิตใจที่เข้าถึงคุณภาพความดีของชีวิต^๔ เช่นเดียวกันกับกระทรวงศึกษาธิการที่ได้กำหนดมาตรการในแผนพัฒนาการศึกษาศาสนา และวัฒนธรรม ข้อหนึ่งว่าเร่งพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียนกล่าวโดยสรุปได้ว่า หัวใจของการเรียนการสอน คือการที่นักเรียนได้สัมผัส และสัมผัสกับสรรพสิ่งที่อยู่ภายในตัวเอง และรอบตัว นักเรียนได้ฝึกคิดฝึกทำ ฝึกวัด และประเมิน ได้แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ ได้รับการฝึกหัด ขัดเกลาทั้งกาย วาจา ใจ และได้เรียน ในบรรยากาศที่ปลูกฝัง ปลูกเร้าจินตนาการสร้างเสริมสุนทรีย์ภาพซึ่งสถานศึกษาจะต้องมีการพัฒนา หลักสูตรเสริมหรือเพิ่มเติมกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนซึ่งสอดคล้องกับกรมการ ศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม^๕ ได้เน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่ผู้เรียนโดยผ่านกระบวนการเรียน การสอนธรรมศึกษาโดยผู้บริหารสถานศึกษามีนโยบายในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนในด้าน ความรู้ในหลักธรรมเพื่อให้ผู้เรียนเกิดคุณธรรม จริยธรรมเพิ่มขึ้น และสามารถนำไปปรับใช้ ในชีวิตประจำวันได้ดี

ปัญหาส่วนใหญ่ที่พบในโรงเรียนมัธยมศึกษาคือการขาดระเบียบวินัยมักปรากฏออกมา ในลักษณะการทำความ สกปรก และความเสียหายแก่ทรัพย์สินของโรงเรียน การไม่เคารพกฎเกณฑ์ของ สังคม และโรงเรียน การใช้คำสั่ง และความรุนแรงมากกว่าใช้เหตุผล การทะเลาะวิวาทการก่อ อาชญากรรมในสังคม เพราะโรงเรียนขาดระเบียบวินัย นักเรียนแสดงออกถึงพฤติกรรมในรูปของการขาด เรียน มาโรงเรียน สาย หนีเรียน การแต่งกายไม่ถูกต้องตามระเบียบของโรงเรียน การประพฤติไม่ เหมาะสมขาดคุณธรรม จริยธรรม การมั่วสุมในสถานที่อันไม่สมควร และกิริยามารยาทหยาบกระด้างเป็น ต้น พฤติกรรมเหล่านี้ ทุกฝ่ายที่มีความเกี่ยวข้องจะต้องรับผิดชอบ ตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตน ใน การร่วมมือกันแก้ไขปัญหากที่เกิดขึ้น ตลอดจนมีการแสดงพฤติกรรมไว้วินัยที่เราเห็นในวัยรุ่นหนุ่มสาว จำนวนมาก เช่น ต่อต้าน ไม่เชื่อฟัง เกร ไม่เรียนหนังสือ ติดยาเสพติด มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ทำอะไรจับจด ไม่อดทน ใช้จ่ายเงินฟุ่มเฟือย เอาแต่เที่ยวเตร่ โดยเฉพาะการที่นักเรียน มีพฤติกรรมขาด วินัย ไม่สามารถควบคุมตนเอง หรืออยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของโรงเรียนที่ได้ตั้งไว้เพื่อเป็น ระเบียบปฏิบัติ ของหมู่คณะ นอกจากนั้น ปัญหาการรักษาระเบียบวินัยของนักเรียน สภาพของสังคม ความเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วของสังคมสมัยใหม่ นักเรียนนักศึกษาต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่าง มากมาย ในสังคม เช่น การติดต่อสื่อสารอย่างรวดเร็วทางโทรศัพท์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ การเพิ่มอัตรา การว่างงาน ของวัยรุ่น การขาดการดูแลอย่างอบอุ่นจากบิดามารดาของวัยรุ่น การเพิ่มจำนวนการค้า สิ่งเสพติดให้ โทษ และสถานเริงรมย์ การอพยพเข้าสู่เมืองใหญ่ของคนหนุ่มสาวชาวชนบท เพื่อความอยู่ รอดในชีวิต ที่ขาดแคลนในทุกๆ ด้าน ทั้งทางเศรษฐกิจ การศึกษา ตลอดจนสุขภาพอนามัย สภาพความเป็นจริง ที่กล่าวมานี้ ล้วนมีผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ และชีวิตจิตใจของเยาวชนส่วนใหญ่ของประเทศ

^๔ สุมณ อมรวิวัฒน์, การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ทักษะกระบวนการ เคารพ สถานการณ์, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ๔๗.

^๕ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, การพัฒนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมประชาชนประจำปี ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๒.

^๖ อุมพร ตรังคสมบัติ, สร้างวินัยให้กับลูกคุณ, (กรุงเทพมหานคร: ชันดีการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖.

สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วของการสื่อสารมวลชนสมัยใหม่ ที่เอาวัฒนธรรมของทั่วโลก ซึ่งบางอย่างเป็นอันตรายแก่เยาวชนมาแพร่ขยายอย่างรวดเร็วทำให้เกิดผล เสียตามมาในรูปแบบต่างๆ เช่น เด็กชายไม่ยอมให้ผู้ใหญ่ ครูอาจารย์อบรมสั่งสอน ชี้แนะแก่ตนอีก ต่อไป เด็กหญิงที่มีสภาพชีวิตที่ขาดแคลน และด้อยความสามารถในการศึกษาเล่าเรียน เมื่อโตขึ้นก็เริ่ม หลงใหลกับสิ่งที่ไม่สมควร เช่น วุ่นวายกับการแต่งตัว เริ่มยุ่งเกี่ยวกับเพื่อนชาย จนถึงขั้นมีการแต่งงาน กันระหว่างชายหญิงที่มีอายุเพียงย่างเข้าสู่วัยรุ่นซึ่งเป็นวัยที่ยังไม่สามารถช่วยตนเองได้ ปัญหาสุขภาพทางจิต เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหา ในการรักษาระเบียบวินัยของนักเรียน คือ ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับระเบียบวินัยของโรงเรียนได้ ก็เกิดความคับข้องใจ^๗

พระราชบัญญัตินำมาสู่การปฏิรูปการเรียนรู้เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการ เป็นแนวทางใหม่ๆ ให้ครู พ่อแม่ ชุมชน มีอิสระในการอบรมเลี้ยงดู ให้การศึกษา จัดหลักสูตร และการบริหารจัดการให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่กลมกลืนกับท้องถิ่น การลดทอน กรอบกฎ ระเบียบ คำสั่งของส่วนกลาง เพื่อให้เกิดความหลากหลายในการปฏิบัติ ในด้านการจัดการศึกษา ได้มีส่วนร่วมคิด วางแผน ร่วมปฏิบัติ กำกับ ตรวจสอบ ประเมินผลกับโรงเรียน ส่งเสริมความรู้ให้กับบุตรหลานในความปกครองทั้งที่บ้านที่โรงเรียนเป็นประจำ และสม่ำเสมอจะทำให้บุตรหลานประสบความสำเร็จทางด้านการศึกษาสูงขึ้น และจะส่งผลให้บุตรหลานประสบผลสำเร็จในชีวิตด้วยเช่นกัน^๘

กิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน กิจกรรมเสริมหลักสูตร และบริการที่ทางโรงเรียนจัดให้ จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาพฤติกรรมเด็ก เพื่อให้เด็กเรียนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น รู้จักช่วยตนเอง รู้จักทำงานร่วมกันอย่างมีระบบ รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง ในการที่จะพัฒนาจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยมที่ส่งผลให้เด็กมีพฤติกรรมที่ดีงาม อันเป็นจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ด้วยเหตุนี้ทางกระทรวงศึกษาธิการ จึงกำหนดสาระการเรียนรู้หลักสูตรแกนกลาง พุทธศักราช ๒๕๔๔ โดยมีจุดประสงค์ เนื้อหา ทั้งด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย ที่มุ่งเน้นในการพัฒนาทางด้านจริยธรรม โดยกำหนดจริยธรรม และพระพุทธานุภาพ ไว้ในสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งมีจุดประสงค์ เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่ดี สามารถควบคุมกาย วาจา และใจให้อยู่ในขอบเขตที่ดีงาม สามารถสร้างประโยชน์ให้แก่ตน และสังคม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง และปฏิบัติได้จนเป็นนิสัยคุณค่าของแบบแผนความประพฤติ และการครองตน ให้อยู่ในครรลองของความประพฤติที่ดีงาม ด้วยจิตสำนึก มโนธรรมของตนเอง ได้อย่างสมบูรณ์^๙

ความรับผิดชอบเป็นลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีที่สำคัญอย่างหนึ่งความรู้สึก รับผิดชอบ เป็นลักษณะนิสัย และทัศนคติของบุคคล ซึ่งเป็นเครื่องผลักดันให้เกิดการปฏิบัติตามระเบียบ

^๗ รัชชัย ช่อผกา, การบริหารกิจการนักเรียน, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๘๐.

^๘ เจตน์สุตา ทศานนท์, การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอนุบาลเชียงราย, **วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

^๙ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือสอนจริยศึกษาระดับวิทยาลัย (ฉบับทดลอง)**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๒.

เคารพสิทธิของผู้อื่น ทำตามหน้าที่ของตนเอง และมีความซื่อสัตย์สุจริตความรับผิดชอบ คือความยอม
 รับรู้แล้วตอบสนอง ไม่ใช่เพียงแค่คิดอยู่ในใจ ต้องเป็นความยอมรับรู้แล้วตอบสนอง คือ การตอบสนอง
 ต่อสิ่งที่ต้องกระทำความรับผิดชอบอาจแบ่งได้เป็น ๓ ชนิด คือ ความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งหมายความว่า
 ต้องรับผิดชอบต่อสมบัติของสังคม รับผิดชอบต่อบุคคล หรือค่าของสังคม ความรับผิดชอบต่อตนเอง
 และความรับผิดชอบต่อธรรมหรือต่อพระธรรม^{๑๐} ความรับผิดชอบจึงนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่
 จะต้องปลูกฝังตั้งแต่เด็กๆ โดยจะต้องเน้นให้เด็กตระหนักรู้ถึงคุณค่าของความรับผิดชอบ ความสำคัญ
 ของความรับผิดชอบ และมีความตั้งใจที่จะปฏิบัติความรับผิดชอบด้วยความเต็มใจ และตั้งใจ มีความ
 รับผิดชอบต่อทั้งความคิด คำพูดการกระทำ ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเอง ตลอดจนถึงประโยชน์
 โดยรวม และผู้ที่มีความรับผิดชอบควรจะต้องเป็นผู้ที่มีสำนึกรับรู้ด้วยตัวเอง ไม่ใช่ผู้อื่นสิ่งอื่นที่อยู่
 รอบตัวเรา รู้คุณค่าค่าน้ำหนักภาพจากตัวเอง มีสิ่งใดผิดพลาดเกิดขึ้น ให้เริ่มต้นปรับปรุงแก้ไขจากตัวเอง
 ไม่ป้องกันตัวเองโดยโทษสิ่งอื่นรอบตัว และการปลูกฝังความรับผิดชอบควรปลูกฝังตั้งแต่วัยเด็กมาเรื่อยๆ
 จนกระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่ จนบ่มเพาะให้เป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพอันพึงประสงค์ของบุคคล อาทิเช่น ฝึก
 ให้เด็กรับผิดชอบในการทำงานบ้านช่วยเหลือพ่อแม่ รับผิดชอบต่อการเรียนรู้ สิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้เด็ก
 มีการพัฒนาความรับผิดชอบยิ่งขึ้นไป ความรับผิดชอบจึงเป็นคุณธรรมหนึ่งที่จะต้องปลูกฝังให้เกิด
 กับทุกคน^{๑๑}

การจัดการศึกษาของโรงเรียนจะมีประสิทธิภาพ และสำเร็จตามเป้าหมายนั้น จำเป็นต้อง
 อาศัยความร่วมมือ ช่วยเหลือ สนับสนุนจากผู้ปกครองนักเรียน ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
 และองค์กรต่างๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การจัดการของโรงเรียนในระดับ
 การศึกษาขั้นพื้นฐานว่าเป็นสถาบันที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนมาอย่างช้านาน การจัดการศึกษาของ
 โรงเรียนจะต้องพิจารณาเกี่ยวกับสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถ
 ดำรงชีวิตในสังคมของตนเองอย่างมีความสุข ทำให้ผู้เรียนมีความรัก และหวงแหนท้องถิ่นของตนเอง
 และโรงเรียนยังได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนอย่างมากมายในการจัดการศึกษา เช่น ทุนทรัพย์
 วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นนอกจากนี้แล้วการจัดการศึกษาต้องตระหนัก และให้ความสำคัญกับการมี
 ส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา^{๑๒}

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า ปัญหาสังคมปัจจุบันที่จะทวีความรุนแรงขึ้นเป็น
 ลำดับโดยเฉพาะกลุ่มเด็ก และเยาวชน ซึ่งเป็นอนาคตของประเทศชาติกำลังประสบปัญหาสังคมหลาย
 ด้านที่รุ่มลุ่มคุกคามเด็กเยาวชน นักเรียน นักศึกษา ทำให้หลงผิด และมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบน ขาด
 ระเบียบวินัย และขาดคุณธรรม เป็นปัญหาสังคมที่ควรแก้ไขเป็นการเร่งด่วนดังนั้น จึงมุ่งที่จะศึกษา

^{๑๐} พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษยโลก, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๐), หน้า ๓๗๖-๓๘๘.

^{๑๑} กรมการศาสนา, คู่มือการศึกษาจริยธรรมระดับอุดมศึกษา ตอนที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

^{๑๒} กมล สุดประเสริฐ และสุนทร สุนันท์ชัย, วิสัยทัศน์ทางการศึกษา: ทิศทางที่ไทยต้องพบพาน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๗.

รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนกลุ่มการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยจะได้รูปแบบที่เหมาะสม และเป็นแนวทางในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมกับเยาวชนในสถานศึกษา ให้สามารถรักษา และธำรงความเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรมจนเป็นที่ยอมรับ และยกย่องในสังคมผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวทางการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนเพื่อใช้เป็นแบบอย่างในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับเยาวชนต่อไป

ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาเรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบสำหรับนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อพัฒนารูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบสำหรับนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาให้มีคุณภาพตามมาตรฐาน และเพื่อมีระเบียบวินัยความรับผิดชอบต่อหน้าที่จากครูผู้สอนได้เป็นอย่างดี และการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาให้มั่นคงยั่งยืน ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการพัฒนาด้านความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา

๑.๒.๒ เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา

๑.๒.๓ เพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ แนวคิด ทฤษฎี หลักการพัฒนาด้านความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ รูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ ผลการเสนอรูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาเกี่ยวกับรูปแบบ แนวคิดเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม หลักพุทธธรรม และข้อมูลของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร และผู้ให้ข้อมูลหลัก

๑. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากร คือ ผู้บริหาร และครูในกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในเขตภาคใต้ ปีการศึกษา ๒๕๖๑ รวมจำนวน ๘๒๕ รูป/คน (ข้อมูล ณ วันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑)

๒. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนี้

๑) การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้บริหาร ครูผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้านการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน จำนวน ๔ รูป/คน ผู้ทรงคุณวุฒิในการร่างรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน จำนวน ๓ รูป/คน

๒) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสนทนากลุ่ม ได้แก่ ผู้บริหาร ครู ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้านการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน และผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้านความรับผิดชอบของนักเรียน ด้วยการเลือกเจาะจง (Purposive Selection) จำนวน ๑๒ รูป/คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัย ได้กำหนดพื้นที่ในการศึกษาวิจัย ได้แก่ โรงเรียนการกุศลของวัดในเขตภาคใต้ ซึ่งมีทั้งสิ้นจำนวน ๑๖ โรงเรียน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีการดำเนินการจัดทำเครื่องมือ เก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ตั้งแต่เดือน มกราคม ๒๕๖๑ – กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะเพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของคำศัพท์ที่ตรงกัน จึงได้นิยามศัพท์เฉพาะขึ้น ดังนี้

รูปแบบ หมายถึง การสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาซึ่งมีส่วนประกอบคือ หลักการ วัตถุประสงค์ องค์ประกอบ วิธีการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม กิจกรรม ปัจจัยสนับสนุน การวัดประเมินผล และเงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้

รูปแบบการสร้างความรับผิดชอบของนักเรียน หมายถึง การสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ตามรูปแบบ แนวคิด และหลักการสร้างความตระหนักรู้ ให้นักเรียนเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น และปลูกจิตสำนึกให้นักเรียนลุกขึ้นมาแก้ปัญหาด้วยตัวเอง

การสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน หมายถึง นักเรียนรู้จักหน้าที่ของตนต้องกระทำปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ อย่างเต็มความสามารถ ด้วยความเต็มใจ และตั้งใจยึดมั่นในกฎเกณฑ์ ตรงต่อเวลา มีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่การทำงานให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค และยอมรับผลที่เกิดขึ้นทั้งที่ดี และไม่ดี กล่าวคือ รับผิดชอบ และนำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นทั้งต่อตนเอง และสังคม การสร้างความรับผิดชอบแบบ

มีส่วนร่วม ซึ่งต้องนักเรียนให้ประกอบด้วยคุณลักษณะที่สำคัญ ๕ ประการ ได้แก่ ๑) ความรักผูกพัน ต่อองค์กร ๒) ความมีจิตสาธารณะ ๓) ความมีภาวะผู้นำเยาวชน ๔) ความรับผิดชอบ และ ๕) การทำงาน เป็นทีม

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา หมายถึง โรงเรียนการกุศลของวัดในเขต ภาคใต้

ผู้บริหาร หมายถึง ประธานกลุ่ม ผู้จัดการ ผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ หัวหน้าฝ่าย และ คณะกรรมการบริหารโรงเรียน ของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เขตภาคใต้

ครู หมายถึง พระภิกษุ และคฤหัสถ์ที่ทำหน้าที่ทางด้านการสอนในโรงเรียนการกุศลของวัด ในพระพุทธศาสนา เขตภาคใต้

นักเรียน หมายถึง ผู้ที่กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่ในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้ทราบแนวคิด ทฤษฎี หลักการพัฒนาด้านความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วม ของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา

๑.๖.๒ ได้รูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียน มัธยมศึกษา เพื่อเป็นประโยชน์กับโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๑.๖.๓ ได้แนวทางในการนำรูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน ในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาไปใช้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๔ ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปประยุกต์เพื่อการสร้างความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วม สำหรับนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ
- ๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมนักเรียน
- ๒.๓ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อผู้อื่น และสังคม
- ๒.๔ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน
- ๒.๖ บริบทข้อมูลของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ

๒.๑.๑ ความหมายของรูปแบบ

มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของรูปแบบทั้งในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของ “รูปแบบ” ไว้ว่ารูปแบบที่กำหนดขึ้นเป็นหลักหรือเป็นแนวซึ่งเป็นที่ยอมรับ เช่น รูปแบบร้อยกรอง (ศิลปะ) สิ่ง que แสดงให้เห็นว่าเป็นเช่นนั้นๆ อย่างรูปคน รูปบ้าน รูปปลา รูปใบไม้ เช่น รูปแบบผู้หญิง รูปแบบเปิด รูปแบบวัด^๑ รูปแบบ ของจริง รูปแบบที่เป็นแบบอย่าง และแบบจำลองที่เหมือนของจริงทุกอย่างแต่มีขนาดเล็กลงหรือใหญ่ขึ้นกว่าปกติ และชุดของทฤษฎีที่ผ่านการทดสอบความมั่นคง (validity) และความน่าเชื่อถือ (reliability) แล้วสามารถระบุ และพยากรณ์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรโดยวิธีการทางคณิตศาสตร์หรือทางสถิติได้ด้วย หรือเป็นลักษณะที่พึงปรารถนาซึ่งมีลักษณะเป็นอุดมคติ หรือเกิดได้ยากในโลกของความเป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เราอยากได้กับความสามารถที่จะหาสิ่งที่ต้องการนั้นแตกต่างกันมาก เช่น เมืองในอุดมคติ^๒

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๙๖๕.

^๒ถวัลย์รัฐ วรเทพพิพิพัชร์, การกำหนด และวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ: ทฤษฎี และการประยุกต์ใช้, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมารธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑-๒๓.

รูปแบบ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Model” ได้มีคำที่ใช้ในภาษาไทยหลายคำ เช่น แบบจำลอง ตัวแบบ หุ่นจำลอง รูปหุ่น แบบตุ๊กตา โมเดลรูปแบบของจริง รูปแบบก็เป็นแบบอย่างแบบจำลองที่เหมือนของจริงทุกอย่าง แต่มีขนาดเล็กลงหรือใหญ่ขึ้นกว่าปกติ^๓ โครงสร้าง โปรแกรม แบบจำลอง หรือตัวแบบที่จำลองสภาพความเป็นจริงที่สร้างขึ้นจากการลดทอนเวลา และเทศะ พิจารณามีสิ่งใดบ้างที่จะต้องนำมาศึกษาเพื่อใช้แทนแนวคิดหรือปรากฏการณ์ใด ปรากฏการณ์หนึ่ง โดยอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ของรูปแบบนั้นๆ^๔ โครงสร้าง โปรแกรม หรือแบบจำลองความจริงของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบได้ศึกษา และพัฒนาขึ้นมา เพื่อแสดงหรืออธิบายถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่สำคัญในเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น^๕ เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำ หรือลอกเลียนแบบในอนาคต เป็นชุดของปัจจัยหรือตัวแปรที่ได้พัฒนาขึ้นมาเพื่อแสดงหรืออธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่สำคัญในเรื่องหนึ่งเรื่องใดเฉพาะ^๖ รูปแบบเป็นนามธรรมของจริงหรือภาพจำลองของสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีรูปแบบอย่างง่าย ๆ ไปจนถึงรูปแบบที่มีความสลับซับซ้อนมากๆ และมีทั้งรูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) ที่เป็นรูปแบบจำลองของวัตถุ เช่น แบบจำลองหอสมุดแห่งชาติ แบบจำลองอาคารศูนย์การค้า เป็นต้น และรูปแบบเชิงคุณลักษณะ (Qualitative Model) ที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ด้วยภาษาหรือสัญลักษณ์ เช่น รูปแบบเชิงระบบ และตามสถานการณ์ (A System Contingency Model)^๗

พระราชวรเมธี (วีระ วรปญโญ) กล่าวว่า^๘ รูปแบบ (Model) หมายถึง สิ่งที่แสดง โครงสร้าง และความสัมพันธ์ของปัจจัยหรือตัวแปรหรือองค์ประกอบของสิ่งที่ศึกษา หรืออธิบาย คุณลักษณะสำคัญของปรากฏการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น เพื่อให้เข้าใจง่ายมองเห็นเป็นรูปธรรม ไม่มีองค์ประกอบตายตัวหรือให้รายละเอียดทุกแง่มุม โดยผ่านกระบวนการทดสอบอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดความแม่นยำ และเชื่อถือได้ แล้วนำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง

English ของ Longman (1981) ให้ความหมาย คำว่า “รูปแบบ” หรือ Model เป็นคำที่ใช้เพื่อสื่อความหมายหลายอย่าง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วรูปแบบ จะหมายถึงสิ่งหรือวิธีการ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^๔ บุญส่ง หาญพานิช, "การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย", **วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอุดมศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๙๒.

^๕ กัมปนาท วัชรธนาคม, "การพัฒนารูปแบบการบริหารตามหลักธรรมาภิบาลของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่วง ขั้นที่ ๑-๒", **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๓), หน้า ๖๖.

^๖ เกษมสันต์ มีจันทร์, "การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพในโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ", **วิทยานิพนธ์ การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๒), หน้า ๘๔.

^๗ Tosi, H.L., & Carroll, S.J., **Management**, 2 ed. (New York: John Wiley & Sons, 1982), p. 163.

^๘ พระราชวรเมธี (วีระ วรปญโญ), “รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัย สงฆ์ไทย”, **ปริญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๖.

ดำเนินงานที่เป็นต้นแบบอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น แบบจำลองสิ่งก่อสร้าง รูปแบบในการพัฒนาชนบท เป็นต้น ให้ความหมายไว้ ๕ ความหมาย แต่โดยสรุปแล้วจะมี ๓ ลักษณะ^๙ คือ

๑. Model หมายถึง สิ่งซึ่งเป็นแบบย่อส่วนของของจริง ซึ่งเท่ากับแบบจำลอง

๒. Model หมายถึง สิ่งของหรือคนที่นำมาใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินการบางอย่าง เช่น ครูต้นแบบ

๓. Model หมายถึง รุ่นของผลิตภัณฑ์ต่างๆ

ความหมายของรูปแบบทั้งในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน ซึ่งพอจะสรุปความหมายของรูปแบบที่นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความคิดเห็นไว้ได้ใน ๕ ลักษณะ คือ

๑. รูปแบบ หมายถึง รูปแบบของจริง รูปแบบที่เป็นแบบอย่าง และแบบจำลองที่เหมือนของจริงทุกอย่างแต่มีขนาดเล็กลงหรือใหญ่ขึ้นกว่าปกติ

๒. รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่แสดงโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างชุดของปัจจัยหรือตัวแปรต่างๆ หรือ องค์ประกอบที่สำคัญในเชิงความสัมพันธ์ หรือเหตุผลซึ่งกัน และกัน เพื่อช่วยเข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ

๓. รูปแบบ หมายถึง ลักษณะที่พึงปรารถนาซึ่งมีลักษณะเป็นอุดมคติ หรือเกิดได้ยากในโลกของความเป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เราอยากได้กับความสามารถที่จะหาสิ่งที่ต้องการนั้นแตกต่างกันมาก เช่น เมืองในอุดมคติ

๔. รูปแบบ หมายถึง ชุดของทฤษฎีที่ผ่านการทดสอบความแม่นยำ (Validity. และความน่าเชื่อถือ (Reliability. สามารถระบุ และพยากรณ์ความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแปรโดยวิธีการทางคณิตศาสตร์หรือทางสถิติได้ด้วย

๕. รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่แสดงโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างชุดของ ปัจจัยหรือตัวแปรต่างๆ หรือองค์ประกอบที่สำคัญในเชิงความสัมพันธ์หรือเหตุผลซึ่งกัน และกัน เพื่อช่วยเข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ

เยาวดี วิบูลย์ศรี^{๑๐} กล่าวว่ารูปแบบ คือวิธีการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งถ่ายทอดความคิดความเข้าใจ ตลอดถึงจินตนาการที่มีต่อปรากฏการณ์หรือเรื่องราวใดๆ ให้ปรากฏโดยใช้สื่อสารในลักษณะต่างๆ เช่น ภาพวาด แผนภูมิ หรือแผนผังต่อเนื่อง ให้สามารถเข้าใจได้ง่าย โดยสามารถนำเรื่องราวหรือประเด็นต่างๆ ได้อย่างกระชับภายใต้หลักการอย่างมีระบบ ดังนั้น โมเดล หรือรูปแบบจึงสามารถนำไปใช้ในลักษณะต่างๆ คือ ๑) เป็นแบบจำลองในลักษณะเลียนแบบ ๒) เป็นตัวแบบที่ใช้เป็นแบบอย่าง ๓) เป็นแผนผังของการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องด้วยความสัมพันธ์เชิงระบบ การนำเสนอรูปแบบมีลักษณะสำคัญ ๔ ประการคือ (๑) เป็นการถ่ายทอดในลักษณะเลียนแบบหรือ

^๙Longman, *Contemporary English*, (1981), p. 668. อ้างใน อนุวัช แก้วสว่าง, การพัฒนารูปแบบการจัดสรรงบประมาณเพื่อการจัดการศึกษา ขึ้นพื้นฐานในระบบโรงเรียนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาเทศบาลตำบล, *วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต* สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๖), หน้า ๖๕.

^{๑๐}เยาวดี วิบูลย์ศรี, *การประเมินโครงการ แนวคิด และแนวปฏิบัติ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๙.

ถ่ายทอดจากความเข้าใจ ตลอดจนจินตนาการของคนที่มีต่อปรากฏการณ์ใดๆ ออกมาเป็นโครงสร้างที่มีระบบระเบียบ ง่ายต่อการรับรู้ของบุคคลอื่น (๒) ลักษณะของรูปแบบไม่ใช่การบรรยาย หรือการพรรณนาอย่างยืดยาว แต่เป็นการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ และหลักการของระบบ (๓) ตัวรูปแบบเน้นเฉพาะส่วนสำคัญ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างผู้นำเสนอรูปแบบ ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยได้โดยการนำเสนอเพียงครั้งเดียว (๔) ภาพลักษณ์ของรูปแบบมุ่งการสื่อสารให้กระชับรับรู้ภาพรวมของความหมายมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยๆ ได้โดยการนำเสนอเพียงครั้งเดียว

อุทัย บุญประเสริฐ ให้ความหมายของแบบไว้ว่า^{๑๑} รูปแบบ หมายถึง สิ่งที่แสดงโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างชุดของ ปัจจัยหรือตัวแปรต่างๆ หรือองค์ประกอบที่สำคัญในเชิงความสัมพันธ์หรือเหตุผลซึ่งกัน และกัน เพื่อช่วยเข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ

ดิเรก วรรณเศียร และอุทุมพร จามรมาน ได้ให้ความหมายของรูปแบบว่า^{๑๒} หมายถึง สิ่งที่แสดงโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของปัจจัยหรือตัวแปรต่างๆ หรือองค์ประกอบที่สำคัญของสิ่งที่ศึกษาเพื่อช่วยให้เข้าใจข้อเท็จจริงหรือปรากฏการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ง่ายขึ้น โดยอาจแสดงออกมาในรูปของแผนภาพทางความคิดด้วยภาษาหรือสัญลักษณ์ และยังได้ขยายความของรูปแบบว่า รูปแบบเป็นอะไรบางอย่างที่เราพัฒนาขึ้น เพื่อบรรยายคุณลักษณะที่สำคัญๆ ของปรากฏการณ์ อย่างใดอย่างหนึ่ง รูปแบบจึงไม่ใช่การบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่มุม ส่วนการที่จะระบุรูปแบบหนึ่งๆ จะต้องมียุทธศาสตร์มากมายเพียงใดจึงจะเหมาะสม และรูปแบบนั้นๆ ควรมีองค์ประกอบอะไรบ้างไม่ได้มีข้อกำหนดตายตัวทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์แต่ละอย่าง และวัตถุประสงค์ของรูปแบบที่ต้องการอธิบายปรากฏการณ์นั้นๆ

สรุปได้ว่า รูปแบบ (Model) หมายถึง สิ่งที่แสดงโครงสร้าง และความสัมพันธ์ของปัจจัยหรือตัวแปรหรือองค์ประกอบของสิ่งที่ศึกษา หรืออธิบายคุณลักษณะสำคัญของปรากฏการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น เพื่อให้เข้าใจง่ายมองเห็นเป็นรูปธรรม ไม่มีองค์ประกอบตายตัวหรือให้รายละเอียดทุกแง่มุม โดยผ่านกระบวนการทดสอบอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดความแม่นยำ และเชื่อถือได้ แล้วนำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้นในงานวิจัยฉบับนี้รูปแบบจึงหมายถึง โครงสร้างเชิงเหตุ และผลของกระบวนการ และองค์ประกอบที่จำลองขึ้นจากปรากฏการณ์ และสภาพความจำเป็นของเครือข่ายความร่วมมือที่เป็นระบบ เพื่อช่วยให้สามารถวิเคราะห์ และเข้าใจสภาพ ลักษณะ และรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา รูปแบบ เป็นกระบวนการ หรือขั้นตอนการสร้างเสริมความรับผิดชอบต่อนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

^{๑๑}อุทัย บุญประเสริฐ, **หลักการบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๑.

^{๑๒}ดิเรก วรรณเศียร และอุทุมพร จามรมาน (๒๕๔๑) อ้างใน นายพิสิฐ เทพไกรวัล “การพัฒนาแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อคุณภาพการจัดการศึกษา ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔.

๒.๑.๒ ประเภทของรูปแบบ

นักวิชาการได้จำแนกประเภทของรูปแบบในหลายแนวทาง ซึ่งแตกต่างกันไปตามลักษณะและความสำคัญของศาสตร์นั้นๆ ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการจำแนกประเภทของรูปแบบออกหลายประเภทด้วยกัน ดังนี้

นักวิชาการด้านต่างๆ ก็ได้จัดแบ่งประเภทต่างกันไป สำหรับรูปแบบทางการศึกษา และสังคมศาสตร์นั้น คีฟส์ (Keeves) แบ่งรูปแบบออกเป็น ๔^๓ ประเภท คือ

๑. โมเดลเชิงเทียบเคียง (Analogue Model) ลักษณะเป็นโมเดลเชิงกายภาพ ส่วนใหญ่ใช้ทางวิทยาศาสตร์ เช่น โมเดลแสดงพัฒนาการของอะตอม เป็นต้น โมเดลประเภทนี้ทางการศึกษาไม่ค่อยนำมาใช้กันสร้างขึ้นโดยใช้หลักการเทียบเคียงโครงสร้างของโมเดลให้สอดคล้องกับลักษณะของสิ่งที่คล้ายคลึงกัน และสามารถนำไปใช้หาข้อสรุปของปรากฏการณ์ได้อย่างกว้างขวาง โมเดลประเภทนี้ที่ใช้ในวงการศึกษามี เช่น โมเดลของจำนวนประชากร นักเรียนในโรงเรียน (Model of School Population) กล่าวคือ จำนวนนักเรียนที่เข้าโรงเรียนประกอบด้วย อัตราการเกิดของเด็ก อัตราการย้ายเข้าพื้นที่ และอัตราการรับเด็กอายุต่ำกว่าเกณฑ์ สัดส่วนจำนวนนักเรียนที่ออกจากโรงเรียน ประกอบด้วยอัตราการย้ายออกจากพื้นที่ อัตราการออกจากโรงเรียนตามระบบ และอัตราการออกจากโรงเรียนเนื่องจากอายุพ้นเกณฑ์ จุดมุ่งหมายของโมเดลนี้ ก็เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรนักเรียนในโรงเรียน นั้นเองการทดสอบโมเดลประเภทนี้ทำได้โดยการเปรียบเทียบกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ที่เก็บรวบรวมได้ในขณะตามหลักการการให้เหตุผลตรรกะ อย่างไรก็ดี โมเดลประเภทนี้มีจุดอ่อน คือ ไม่สามารถระบุความสัมพันธ์ของแต่ละองค์ประกอบภายในโมเดลได้อย่างจำกัด

๒. โมเดลเชิงข้อความ (Semantic Model) ลักษณะสำคัญของโมเดลประเภทนี้ก็คือ การแสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในโมเดลในรูปของข้อความ โมเดลเชิงข้อความใช้หลักการเทียบเคียงเชิงแนวความคิด จึงให้ได้เนื้อหาสาระมากกว่าโมเดลได้ดี แต่จุดอ่อนของโมเดลประเภทนี้ก็คือ ขาดความชัดเจน ยากแก่การศึกษา เพราะสามารถนำไปใช้ศึกษาหรือวิจัยเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางการศึกษาได้ดี เช่น ในโมเดลการเรียนรู้ในโรงเรียน เป็นต้น

๓. โมเดลเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) โมเดลเชิงคณิตศาสตร์ ได้เริ่มนำมาใช้ในการทางการศึกษาในช่วงต้นของทศวรรษที่ ๑๙๖๐ แรกๆ นำมาใช้ในการวัดผล การศึกษาก่อน ต่อมาจึงขยายไปใช้กับการวิจัยทางการศึกษาสาขาวิชาอื่นๆ ปัจจุบันมีแนวโน้มว่าจะนำไปใช้ทางด้านพฤติกรรมศาสตร์ และสังคมศาสตร์เพิ่มขึ้นเพราะสามารถทดสอบสมมติฐานได้ ซึ่งจะช่วยให้ไปสู่การสร้างทฤษฎีในสาขาวิชานั้น

^๓Keeves, P. J., *Educational research methodology, and measurement: An international handbook*, (Oxford, England: Pergamon Press, 1988), pp. 561-565.

๔. โมเดลเชิงสาเหตุ (Causal Model) ประกอบด้วย ๑) โมเดลระบบเส้นเดียว (Recursive Model) เป็นโมเดลที่แสดงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรด้วยเส้นโยงที่มีทิศทางของการเป็นสาเหตุไปในทางเดียวกันหรือไม่มีความสัมพันธ์ย้อนกลับ รวมทั้งกรณีความสัมพันธ์ของตัวแปรเดียวกัน แต่วิธีต่างเวลา และ ๒) โมเดลเชิงสาเหตุเส้นคู่ (Non Recursive Model) คือ โมเดลที่แสดงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปร โดยทิศทางความสัมพันธ์ของตัวแปรภายในโมเดลตัวหนึ่งอาจเป็นได้ทั้งสาเหตุ และผลของตัวแปรภายในโมเดลอีกตัวหนึ่ง หรือมีทิศทางความสัมพันธ์ย้อนกลับนั่นเอง^{๑๔}

นักวิชาการสองท่านนี้ได้ศึกษา และจัดแบ่งประเภทของรูปแบบการสอนเอาไว้ ๔ รูปแบบ คือ

๑. Information-Processing Model เป็นรูปแบบการสอนที่ยึดหลักการความสามารถในกระบวนการประมวลข้อมูลของผู้เรียน และแนวทางในการปรับปรุงวิธีการจัดการกับข้อมูลให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๒. Personal Model รูปแบบการสอนที่จัดไว้ในกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล และการพัฒนาบุคคลเฉพาะราย โดยมุ่งเน้นกระบวนการที่แต่ละบุคคล จัดระบบ และปฏิบัติต่อสรรพสิ่งทั้งหลาย

๓. Social Interaction Model เป็นกลุ่มของรูปแบบการสอนที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธระหว่างบุคคล และบุคคลต่อสังคม

๔. Behavior Model เป็นกลุ่มของรูปแบบการสอนที่ใช้องค์ความรู้ด้านพฤติกรรมศาสตร์เป็นหลักในการพัฒนารูปแบบ จุดเน้นที่สำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่สังเกตได้ของผู้เรียนมากกว่าการพัฒนาโครงสร้างทางจิตวิทยา และพฤติกรรมที่ไม่สามารถสังเกตได้^{๑๕}

นักวิชาการต่างๆ ได้แบ่งประเภทของรูปแบบไว้หลายลักษณะซึ่งแตกต่างกันไป ได้แบ่งประเภทของรูปแบบทางการศึกษา และสังคมศาสตร์ไว้ ๔ ประเภท^{๑๖} ได้แก่

๑. Analogue Model เป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปมัยเทียบเคียงปรากฏการณ์ ซึ่งเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น รูปแบบในการทำนายจำนวนนักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียน ซึ่งอนุมานแนวคิดมาจากการเปิดน้ำเข้า และปล่อยน้ำออกจากถังนักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบเปรียบเทียบกับน้ำที่เปิดออกจากถัง ดังนั้นนักเรียนที่คงอยู่ในระบบจึงเท่ากับนักเรียนที่เข้าสู่ระบบลบด้วยนักเรียนที่ออกจากระบบ เป็นต้น

^{๑๔}Keeves, J.P. **Model and Model Building**, In J.P. Keeres (Ed.) *Educational Research Methodology and measurement: An International Handbook*, (Oxford: Pergamum Press, 1988), p. 561.

^{๑๕}Joyce & Weil, 1985, อ้างใน เกษมสันต์ มีจันทร์, "การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพในโรงเรียน ส่งเสริมสุขภาพ, *วิทยานิพนธ์การศึกษาศุภบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๒), หน้า ๘๖.

^{๑๖}Keeves P.J., *Educational research, methodology and measurement: An international handbook*, pp. 561-565.

๒. Semantic Model เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้นๆ^{๑๗}

๓. Mathematical Model เป็นรูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆ รูปแบบประเภทนี้นิยมใช้กันทั้งในสาขาจิตวิทยา และศึกษาศาสตร์รวมทั้งการบริหารการศึกษาด้วย

๔. Causal Model เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิคที่เรียกว่า Path Analysis และหลักการสร้าง Semantic Model โดยการนำเอาตัวแปรต่างๆ มาสัมพันธ์กันเชิงเหตุ และผลที่เกิดขึ้น เช่น The Standard Deprivation Model ซึ่งเป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพทางเศรษฐกิจสังคมของบิดา มารดา สภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่บ้าน และระดับสติปัญญา ของเด็ก เป็นต้น

สมิท และคนอื่นๆ (Smith and Others) จำแนกประเภทของรูปแบบออก ดังนี้^{๑๘}

๑. รูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) ได้แก่ ๑) รูปแบบคล้ายจริง (Iconic Model) มีลักษณะคล้ายของจริง เช่น เครื่องบินจำลอง หุ่นไล่กา หุ่นตามร้านตัดเสื้อผ้า เป็นต้น ๒) รูปแบบเหมือนจริง (Analog Model) มีลักษณะคล้ายปรากฏการณ์จริง เช่น การทดสอบทางเคมีในห้องปฏิบัติการก่อนที่จะทำการทดลองจริง เครื่องบินจำลองที่บินได้ หรือเครื่องบิน เป็นต้น แบบจำลองชนิดนี้ใกล้เคียงความจริงกว่าแบบแรก

๒. รูปแบบเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Model) ได้แก่ ๑) รูปแบบข้อความ (Verbal Model) หรือรูปแบบเชิงคุณภาพ รูปแบบนี้พบมากที่สุด เป็นการใช้อธิบายความปกติธรรมดาในการอธิบายโดยย่อ เช่น คำพรรณนาลักษณะงาน คำอธิบายรายวิชา เป็นต้น ๒) รูปแบบทางคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) หรือรูปแบบเชิงปริมาณ (Quantitative Model) เช่น สมการ และโปรแกรมเชิงเส้น เป็นต้น

สรุปได้ว่า รูปแบบนั้นมี รูปแบบมีหลายประเภท เช่น รูปแบบทางการศึกษา รูปแบบทางความคิด รูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปไมยเทียบเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม แต่กล่าวโดยย่อแล้วมี ๒ ประเภท คือ ๑) ประเภทรูปแบบเชิงกายภาพ เป็นประเภท รูปแบบคล้ายจริง มีลักษณะคล้ายของจริง และ รูปแบบเหมือนจริง มีลักษณะคล้ายปรากฏการณ์จริง ๒) ประเภทรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ ได้แก่ รูปแบบข้อความ หรือรูปแบบเชิงคุณภาพ เป็นการใช้อธิบายความปกติธรรมดาในการอธิบายโดยย่อ เช่น คำพรรณนาลักษณะงาน คำอธิบายรายวิชา และรูปแบบทางคณิตศาสตร์ หรือรูปแบบเชิงปริมาณ เช่น สมการ เป็นต้น

^{๑๗} Joyce, B., and Weil M., **Models of Teaching**, 5th ed., (New York: Allyn & Bacon, 1991), p. 41.

^{๑๘} R.H. Smith and others, **Management: Making Organizations Perform** (New York: Macmillan, 1980), p. 461.

๒.๑.๓ องค์ประกอบของรูปแบบ

รูปแบบประกอบด้วยกลุ่มรายละเอียด ที่รวมกันเข้าพัฒนาให้เกิดรูปแบบ ได้มีนักวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้กล่าวถึงในลักษณะที่คล้ายกันในภาพรวมแต่จะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดย่อยดังต่อไปนี้

Bardo & Hartman (1982) ได้กำหนดองค์ประกอบของรูปแบบ ได้แก่^{๑๙}

๑) สถาบัน (Institution) เป็นระบบของสังคมที่มีการกำหนดแนวปฏิบัติไว้เป็นแนวทาง และมีการนำเอาแนว ปฏิบัติมาใช้อย่างสม่ำเสมอ หน่วยย่อยของสถาบันแบ่งออกเป็น บทบาท (Role) และความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งบทบาทจะเกี่ยวข้องกับบุคลิภาพของบุคคล ซึ่งในบทบาทนั้นจะหมายถึงลักษณะของตำแหน่งหน้าที่ และสภาพซึ่งอยู่ภายใต้สถาบัน และเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของผู้สวมบทบาท ในส่วนของความคาดหวังเป็นเรื่องของเกณฑ์มาตรฐานของสังคมหรือสถาบันที่มุ่งหวังจะได้รับจาก ผู้สวมบทบาท บทบาทที่สมบูรณ์ควรกำหนดความสัมพันธ์กับบทบาทอื่นๆ ภายในสถาบัน แนวคิดนี้เองทำให้การกำหนดงานในแต่ละหน้าที่เป็นไปในรูปของการจัดลำดับขั้น โดยกำหนดให้บทบาทหนึ่งมีบทบาทต่อเนื่องไปกับอีกบทบาทหนึ่งต่อไปเรื่อยๆ จนทำให้การดำเนินงานของสถาบันบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ๒) บุคคล (Individual) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของระบบสังคม สถาบันจะดำเนินการไม่ได้หากไม่มีองค์ประกอบด้านบุคคล ซึ่งมีส่วนประกอบย่อยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานของสถาบันอยู่ ๒ ประการ คือ บุคลิภาพ (Personality) และความต้องการ (Need Disposition) โดยที่บุคลิภาพของบุคคล มีความสำคัญต่อการวางตัว การสวมบทบาท และความต้องการในการทำงาน ในส่วนของความต้องการเป็นแนวโน้มในการพยายามหาตัวให้เหมาะสม และปฏิบัติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในลักษณะที่แน่นอนของแต่ละคน โดยมีความคาดหวังบนพื้นฐาน ในการแสดงออก

Brown and Moberg (1980) ได้สังเคราะห์รูปแบบขึ้นมาจากแนวคิดเชิงระบบ (System Approach) กับหลักการบริหารตามสถานการณ์ (Contingency Approach) กล่าวว่า องค์ประกอบของรูปแบบประกอบด้วย^{๒๐} ๑) สภาพแวดล้อม (Environment) ๒) เทคโนโลยี (Technology) ๓) โครงสร้าง (Structure) ๔) กระบวนการจัดการ (Management Process) และ ๕) การตัดสินใจสั่งการ (Decision Making)

องค์ประกอบรูปแบบในการศึกษาตามแนวคิดของบราวน์ และโมเบิร์ก (Brown and Model) ได้สังเคราะห์รูปแบบนี้ขึ้นมา จากแนวคิดเชิงระบบ (Systems Approach) กับหลักการบริหารตามสถานการณ์ (Contingency Approach) และองค์ประกอบรูปแบบประกอบด้วย^{๒๑}

^{๑๙} Bardo, J. W. & Hartman, J. J., *Urban Society: A Systematic Introduction*, (U.S.A.: F.E. Peacock, 1982), pp.32-35.

^{๒๐} Brown, W.B. and Moberg, D.J., *Organization Theory and Management: Macro Approach*, (New York: John Wiley and Sons, 1980), pp. 16-17.

^{๒๑} มณฑาวดี พูลเกิด, “การพัฒนาารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืน”, *ครุศาสตร์อุตสาหกรรมดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิจัย และพัฒนาหลักสูตรภาคบริหารเทคนิคศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๕๒), หน้า ๔๗.

๑. สภาพแวดล้อม (Environment)
๒. เทคโนโลยี (Technology)
๓. โครงสร้าง (Structure)
๔. กระบวนการจัดการ (Management process) และการตัดสินใจสั่งการ (Decision Making)

เซนจ์ (Senge, Peter) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของรูปแบบที่ดีไว้ว่า ต้องอาศัยซึ่งกัน และกันประกอบด้วย^{๒๒}

๑. การคิดเชิงระบบ (Systems Thinking) คือกรอบแนวคิดรวบยอด ที่เห็นทั้งหมด มีความสัมพันธ์ และกลมเกลียวซึ่งกัน และกัน
๒. การรอบรู้ส่วนบุคคล (Personal Mastery) คือกระบวนการมีปณิธาน ต่อวิสัยทัศน์ ความเป็นเลิศ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต
๓. วิสัยทัศน์ (Shared Vision) คือการแลกเปลี่ยนภาพพจน์แห่งอนาคตที่ต้องการให้เป็นจริงร่วมกัน
๔. การเรียนรู้เป็นหมู่คณะ (Team Learning) คือกระบวนการของการเรียนรู้ร่วมกัน

๕. รูปแบบทางจิตใจ (Mental Models) คือสมมุติฐานที่ยังลึกลงอยู่ในใจที่มีอิทธิพล ต่อทัศนคติ และพฤติกรรมส่วนบุคคล และส่วนองค์การ

จอย และวีว (Joyce, and Weil) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของรูปแบบที่ดีไว้ว่ารูปแบบการสอนควรคำนึงดังต่อไปนี้^{๒๓}

๑. หลักการของรูปแบบการสอน เป็นส่วนที่กล่าวถึงความเชื่อ และแนวคิดของ ทฤษฎีที่รองรับรูปแบบการสอน หลักการของรูปแบบการสอนจะต้องเป็นตัวชี้นำการกำหนด จุดประสงค์เนื้อหา และขั้นตอนการดำเนินการในรูปแบบการสอน
 ๒. จุดประสงค์ของรูปแบบการสอน เป็นส่วนที่ระบุถึงความคาดหวังที่ต้องการให้ เกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบการสอน
 ๓. กิจกรรม และขั้นตอนการดำเนินการ เป็นส่วนที่ระบุถึงวิธีการปฏิบัติในขั้นตอน หนึ่งๆเมื่อนำรูปแบบไปใช้
 ๔. การวัด และประเมินผล เป็นส่วนที่ประเมินถึงประสิทธิผลของรูปแบบการสอน
- กล่าวโดยสรุปในการกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบขึ้นอยู่กับการศึกษาว่า ต้องการ ทำนายปรากฏการณ์ใด เรื่องอะไร แล้วจึงเลือกใช้ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

^{๒๒} Senge Peter, *The Fifth Discipline*, (New York: Doubleday, 1990), p. 78.

^{๒๓} Joyce, B. and Weil, M., *Models of teacher*, p. 34.

๒.๑.๔ ลักษณะรูปแบบที่ดี

นักวิชาการหลายท่านกล่าวว่าแบบจำลองที่ดีจะเปรียบเสมือนสิ่งที่ทำให้ผู้สนใจศึกษาในเรื่องใดๆ ได้มีความเข้าใจเป็นเบื้องต้น ก่อนการศึกษาในแนวลึกต่อไป ดังนั้นแบบจำลองที่ดีควรมีลักษณะ ดังนี้

กีเวส (Keeves) กล่าวว่า รูปแบบที่ใช้ประโยชน์ได้ควรจะมีข้อกำหนด ๔ ประการ คือ^{๒๔}

๑. รูปแบบ ควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง (structural relationship) มากกว่าความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันแบบรวมๆ (associative relationship)
๒. รูปแบบ ควรใช้เป็นแนวทางการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นสามารถถูกตรวจสอบได้ โดยการสังเกต ซึ่งเป็นไปได้ที่จะทดสอบรูปแบบพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ได้
๓. รูปแบบ ควรจะต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ดังนั้น นอกจากรูปแบบจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้ ควรใช้อธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย
๔. รูปแบบ ควรเป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่ และสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่ ซึ่งเป็นการขยายในเรื่องที่กำลังศึกษา

พูนสุข หิงคานนท์^{๒๕} โดยมีแนวคิดว่า รูปแบบที่ดีควรมีลักษณะ ๕ ประการ

๑. ควรประกอบด้วยความสัมพันธ์ของตัวแปรแบบมีโครงสร้าง
๒. มีลักษณะที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผล และสามารถตรวจสอบได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์
๓. มีโครงสร้างหรือกลไกเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในเชิงเหตุผลได้อย่างชัดเจน
๔. นำไปสู่การสร้างแนวความคิดใหม่ หรือความสัมพันธ์ใหม่ของปรากฏการณ์ที่ศึกษา และคุณลักษณะที่สำคัญประการสุดท้ายที่ควรพัฒนา คือ ความสอดคล้องระหว่างรูปแบบ และ ทฤษฎีของเรื่อง หรือปรากฏการณ์ที่จะนำรูปแบบดังกล่าวไปอธิบายด้วย

สรุปได้ว่า ลักษณะรูปแบบที่ดี ควรจะประกอบด้วยลักษณะดังนี้ คือ ๑) ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างตัวแปรมากกว่าที่จะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรรวม ๒) สามารถตรวจสอบได้ด้วยข้อมูล เชิงประจักษ์ ๓) สามารถระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ๔) สามารถนำไปสู่การสร้างแนวความคิดใหม่ หรือความสัมพันธ์ใหม่ได้

^{๒๔} Keeves, P. J., Educational research methodology, and measurement: An international handbook, pp.560.

^{๒๕} พูนสุข หิงคานนท์, “การพัฒนาแบบจำลองการจ้างงานของวิทยาลัยพยาบาลกระทรวงสาธารณสุข”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๓.

๒.๑.๕ การพัฒนารูปแบบ

Sallis (2002) ได้กล่าวถึงหลักการอย่างกว้างๆ เพื่อกำกับการสร้างรูปแบบไว้ ๔ ประการ คือ^{๒๖}

๑. รูปแบบควรประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงแบบธรรมดา อย่างไรก็ตามความเชื่อมโยงเชิงเส้นตรงแบบธรรมดาทั่วไปก็มีประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยในช่วงต้นของการพัฒนารูปแบบ

๒. รูปแบบควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบได้ สามารถตรวจสอบได้ด้วยการสังเกต และหาข้อสนับสนุนด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

๓. รูปแบบควรต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา นอกจากรูปแบบจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้แล้ว รูปแบบควรใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย

๔. นอกจากคุณสมบัติต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว รูปแบบควรเป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่ และการสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปร ในลักษณะใหม่ การพัฒนารูปแบบนั้นอาจจะมีขั้นตอนในการดำเนินงานแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปจะมีขั้นตอนในการพัฒนา คือ ๑) การสร้างรูปแบบ (Construct) ๒) การหาความตรง (Validity) ส่วนรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนว่ามีการดำเนินงานอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะ และกรอบแนวคิดที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบนั้นๆ

สมาน อัครภูมิ แนวคิด และแนวทางในการพัฒนารูปแบบไว้^{๒๗} ดังนี้

๑. การศึกษารูปแบบ หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักการ และข้อมูลพื้นฐานประกอบการสร้างรูปแบบซึ่งอาจจะดำเนินการได้โดยวิธีสำรวจความคิดเห็นหรือการศึกษาภาคสนาม

๒. การนำเสนอรูปแบบ ผู้วิจัยต้องออกแบบ และนำเสนอรูปแบบใหม่ เพื่อให้ได้รูปแบบที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ ในขั้นนี้ยังไม่ต้องทดลองใช้รูปแบบ เพียงแต่จัดโอกาสนำเสนอเพื่อพิจารณาของผู้เกี่ยวข้อง เช่น การนำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อพิจารณา และประเมินในรูปของแบบสอบถาม หรือการประชุมสัมมนา การนำรูปแบบให้ผู้ปฏิบัติประเมินความเป็นไปได้ตลอดจนการให้ข้อคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะ

๓. การพัฒนารูปแบบ หมายถึง การวิจัยที่ผู้วิจัยต้องการดำเนินการทั้งสามส่วน คือ การศึกษารูปแบบ การออกแบบรูปแบบใหม่ การนำรูปแบบใหม่ไปทดลองใช้ในสถานการณ์จริงส่วนจะมีการใช้กรอบขึ้นอยู่กับการวิจัย และทำการรายงานผลการทดลองใช้

^{๒๖} Willer, (1986), อ้างใน พิสิฐ เทพไกรวัล “การพัฒนารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อคุณภาพการจัดการศึกษา ในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก”, วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๒๗} สมาน อัครภูมิ. การศึกษา และการสังเคราะห์รูปแบบการบริหารสถานศึกษา การพัฒนาคณะกรรมการสถานศึกษา และสถานศึกษาเครือข่ายของผู้บริหารสถานศึกษาดั้งเดิม รุ่นที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๔๙.

รุ่งรัชดาพร เวหะชาติ ได้พัฒนารูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมุ่งศึกษาการพัฒนารูปแบบการบริหารคุณภาพ ทั้งองค์การของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่เหมาะสม การศึกษามีรายละเอียดในการดำเนินการ ๕ ขั้นตอน^{๒๘} คือ

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษา และสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแนวคิด และหลักการบริหารคุณภาพทั้งองค์การ โดยสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอนที่ได้รับเลือกเป็นโครงการนำร่องการวิจัย และการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา รวมทั้งการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาสภาพจริงจากรายงานการประเมินตนเองของโรงเรียนที่ผ่านการประเมินคุณภาพ

ขั้นตอนที่ ๒ เป็นการสร้างรูปแบบจำลองเพื่อสร้างรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การโดยการสังเคราะห์แบบสัมภาษณ์จากการศึกษาในขั้นตอนที่ ๑ นำมาสร้างเป็นรูปแบบจำลองระบบบริหารคุณภาพทั้งองค์การด้วยการสร้างเป็นแบบสอบถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิแบบเลือกตอบ เห็นด้วย และไม่เห็นด้วย ให้ผู้ทรงคุณวุฒิแสดงความคิดเห็นโดยอิสระ

ขั้นตอนที่ ๓ เป็นการพัฒนารูปแบบระบบบริหารคุณภาพทั้งองค์การโดยใช้เทคนิคเดลฟายจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้รูปแบบที่มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติการใช้รูปแบบจำลองจากขั้นตอนที่ ๒ นำมาศึกษาวิเคราะห์ และกำหนดรูปแบบระบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การด้วยเทคนิคเดลฟาย ๓ รอบ

ขั้นตอนที่ ๔ การวิเคราะห์หาความเหมาะสมของรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การเพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบโดยผู้ปฏิบัติงานในสถานศึกษาคือผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน และกรรมการสถานศึกษา

ขั้นตอนที่ ๕ การสรุป และนำเสนอรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การ และจัดทำเป็นรายงานผลการวิจัยต่อไป

บุญชม ศรีสะอาด กล่าวถึงการพัฒนารูปแบบนั้นอาจกระทำได้ ๒ ขั้นตอนคือ^{๒๙}

๑) การสร้างหรือการพัฒนารูปแบบผู้วิจัยจะสร้างหรือพัฒนารูปแบบขึ้นมาก่อนเป็นรูปแบบตามสมมติฐานโดยการศึกษาค้นคว้าทฤษฎีแนวความคิดรูปแบบที่มีผู้พัฒนาไว้ในเรื่องเดียวกันหรือเรื่องอื่นๆ และผลการศึกษาหรือผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์สภาพสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งจะช่วยให้สามารถกำหนดองค์ประกอบหรือตัวแปรต่างๆ ภายในรูปแบบรวมทั้งลักษณะความสัมพันธ์ต่างๆ ระหว่างองค์ประกอบตัวแปรนั้นลำดับก่อนหลังของแต่ละองค์ประกอบในรูปแบบในการพัฒนารูปแบบนั้นจะต้องใช้หลักเหตุผลเป็นรากฐานสำคัญ และการศึกษาค้นคว้าซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนารูปแบบเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยอาจจะคิดโครงสร้างของรูปแบบขึ้นก่อนปรับปรุงโดยอาศัยข้อเสนอแนะจากการศึกษาค้นคว้าทฤษฎีแนวความคิดรูปแบบหรือผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องหรือทำการศึกษา

^{๒๘} รุ่งรัชดาพร เวหะชาติ, “การพัฒนารูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การของสถานศึกษาขั้น พื้นฐาน”, *ปริญญาานิพนธ์การศึกษาศุภบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๘), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๙} บุญชม ศรีสะอาด, *การวิจัยทางการวัดผล และประเมินผล*, (มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๔-๑๐๕.

องค์ประกอบขึ้นเป็นโครงสร้างของรูปแบบก็ได้ หัวใจสำคัญของคณนี้ขึ้นอยู่กับที่การเลือกเฟ้นองค์ประกอบใน รูปแบบเพื่อให้ได้รูปแบบที่เหมาะสม ผู้วิจัยควรกำหนดหลักการการพัฒนาแบบอย่างชัดเจน เช่น เป็น รูปแบบที่ไม่ซับซ้อนสามารถนำไปปฏิบัติได้ง่าย ตัวแปรในรูปแบบมีน้อยตัวแต่สามารถอธิบายผลได้มากใน การวิจัยบางเรื่องจำเป็นต้องให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาความถูกต้องเหมาะสม ๒) การทดสอบความเที่ยงตรง ของรูปแบบที่ได้พัฒนารูปแบบในขั้นต้นจำเป็นต้องทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบดังกล่าว เพราะว่า รูปแบบที่พัฒนาขึ้นนั้นถึงแม้ว่าจะพัฒนาโดยมีรากฐานจากทฤษฎีแนวความคิดรูปแบบของผู้อื่น และ ผลการวิจัยที่ผ่านมาหรือแม้กระทั่งได้รับการกลั่นกรองจากผู้เชี่ยวชาญแล้วก็ตามแต่ ก็เป็นเพียงรูปแบบ ตามสมมติฐานซึ่งจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูล ในสถานการณ์จริง หรือทำการทดลองนำไปใช้ใน สถานการณ์จริงเพื่อทดสอบดูว่ามีความเหมาะสมหรือไม่

ดิเรก วรรณเศียรการพัฒนาแบบนั้นไม่มีข้อกำหนดที่แน่นอนตายตัว โดยทั่วไป การพัฒนารูปแบบจะเริ่มต้นจากการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จะสร้าง หรือต้องการที่จะพัฒนา รูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นจึงกำหนดหลักการ และองค์ประกอบของรูปแบบที่จะพัฒนาแล้วสร้าง รูปแบบขึ้น แล้วนำไปตรวจสอบหาความเหมาะสม และความเป็นไปได้ หรือทดลองใช้ต่อไป^{๓๐}

สรุปได้ว่า การพัฒนารูปแบบ หมายถึงการศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีรูปแบบที่ถูกสร้างไว้ แล้วนำมาพัฒนา มาต่อยอดองค์ความรู้ ซึ่งจะช่วยให้องค์ประกอบหรือตัวแปรต่างๆที่มีความสัมพันธ์เชิง โครงสร้าง การตรวจสอบได้ด้วยข้อมูล เชิงประจักษ์ การระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่อง ที่ศึกษา การนำไปสู่การสร้างแนวความคิดใหม่ หรือความสัมพันธ์ใหม่ได้นั้นก็เพื่อพัฒนาไปในทางที่ดี ยิ่งขึ้นไป

๒.๑.๖ การตรวจสอบรูปแบบ

การสร้างแบบมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อทดสอบหรือตรวจสอบรูปแบบนั้นด้วยข้อมูลเชิง ประจักษ์ การตรวจสอบรูปแบบมีหลายวิธีซึ่งอาจใช้การวิเคราะห์จากหลักฐาน เชิงคุณลักษณะ (Qualitative) และเชิงปริมาณ (Quantitative) โดยผู้เชี่ยวชาญ

จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการสร้างแบบก็เพื่อทดสอบหรือตรวจสอบรูปแบบนั้นด้วยข้อมูล เชิงประจักษ์ การตรวจสอบรูปแบบมีหลายวิธี ซึ่งอาจใช้การวิเคราะห์จากหลักฐานเชิงคุณลักษณะ (Qualitative) และเชิงปริมาณ (Quantitative) โดยที่การตรวจสอบรูปแบบจากหลักฐานเชิงคุณลักษณะ อาจใช้ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ตรวจสอบ ส่วนการตรวจสอบโมเดลจากหลักฐานเชิงปริมาณใช้เทคนิคทางสถิติ ซึ่งการตรวจสอบแบบควรตรวจสอบคุณลักษณะ ๒ อย่าง^{๓๑} ๑) การตรวจสอบความมากน้อยของ ความสัมพันธ์/ความเกี่ยวข้อง/เหตุผลระหว่างตัวแปร และ ๒) การประมาณค่าพารามิเตอร์ของ ความสัมพันธ์ดังกล่าว ซึ่งการประมาณค่านี้สามารถประมาณข้ามกาลเวลา กลุ่มตัวอย่าง หรือสถานที่ได้ (Across Time, Samples, Sites)

^{๓๐}ดิเรก วรรณเศียร, “การพัฒนาแบบจำลองแบบสมบูรณในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานสำหรับ สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^{๓๑}อุทุมพร จามรมาน, “โมเดล”, วารสารวิชาการ, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒, ๒๕๔๑, หน้า ๒๓.

Eisner, E (1976) ได้เสนอแนวคิดการตรวจสอบโดยการใช้ผู้ทรงคุณวุฒิในบางเรื่อง ที่ต้องการความละเอียดอ่อนมากกว่าการวิจัยในเชิงปริมาณ โดยเชื่อว่าการรับรู้ที่เท่ากันนั้นเป็น คุณสมบัติพื้นฐานของผู้รู้ และได้เสนอแนวคิดการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิไว้^{๓๒} ดังนี้

๑. การประเมินโดยแนวทางนี้ มิได้เน้นผลสัมฤทธิ์ของเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ ตามรูปแบบการประเมินแบบอิงเป้าหมาย (Goal-Based Model) การตอบสนองปัญหา และความ ต้องการของผู้เกี่ยวข้องตามรูปแบบการประเมินแบบสนองตอบ (Responsive model) กระบวนการ การวิเคราะห์ วิจัยอย่างลึกซึ้งเฉพาะในประเด็นที่นำมาพิจารณา ซึ่งไม่จำเป็นต้อง เกี่ยวโยงกลับ วัตถุประสงค์ หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเสมอไป แต่อาจจะผสมผสาน ปัจจัยในการ พิจารณาต่างๆ เข้าด้วยกัน ตามวิจรญาณของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยว กับคุณภาพ ประสิทธิภาพ หรือความเหมาะสมของสิ่งที่ทำการประเมินเป็นรูปแบบการประเมินที่เน้นความ เชี่ยวชาญเฉพาะทาง (Specialization) ในเรื่องที่ จะประเมิน โดยที่พัฒนามาจากรูปแบบการวิจารณ์ งานศิลป์ (Art Criticism) ที่มีความละเอียดลึกซึ้ง และต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงมาเป็นผู้นิรนัย เนื่องจากเป็นการวัดคุณค่าไม่อาจประเมินด้วยเครื่องวัดใดๆ ได้ และต้องใช้ความรู้ความสามารถของผู้ ประเมินอย่างแท้จริง ต่อมาได้มีการนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในทางการศึกษาระดับสูงในวงการ อุดมศึกษามากขึ้น ในสาขาเฉพาะที่ต้อง อาศัยผู้รู้ ผู้เล่นในเรื่องนั้นจริงๆ มาเป็นผู้ประเมินผล ทั้งนี้ เพราะองค์ความรู้เฉพาะสาขานั้นผู้ที่ศึกษา เรื่องนั้นจริงๆ จึงจะทราบ และเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

๒. เป็นรูปแบบที่ใช้บุคคล คือผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมิน โดยให้ความ เชื่อถือว่าผู้ทรงคุณวุฒินั้นเที่ยงธรรม และมีดุลพินิจที่ดี ทั้งนี้มาตรฐาน และเกณฑ์พิจารณาต่างๆ นั้น จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ และความชำนาญของผู้ทรงคุณวุฒินั่นเอง

๓. เป็นรูปแบบที่ยอมให้ความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิตาม อรรถาธิบาย และความถนัดของแต่ละคนนับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่พิจารณา การบ่งชี้ข้อมูล ที่ต้องการ การเก็บรวบรวม การประมวลผล การวินิจฉัยข้อมูล ตลอดจนวิธีการนำเสนอ ทั้งนี้ การเลือก ผู้ทรงคุณวุฒิจะเน้นที่สถานภาพทางวิชาชีพ ประสบการณ์ และการเป็นที่เชื่อถือ (High Credit) ของ วิชาชีพนั้นเป็นสำคัญ

๔. เป็นรูปแบบที่ยอมให้ความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิตาม อรรถาธิบาย และความถนัดของแต่ละคน นับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่พิจารณา การบ่งชี้ข้อมูล ที่ต้องการ การเก็บรวบรวม การประมวลผล การวินิจฉัยข้อมูล ตลอดจนวิธีการนำเสนอ

ทั้งนี้ การเลือกผู้ทรงคุณวุฒิจะเน้นที่สถานภาพทางวิชาชีพ ประสบการณ์ และการเป็นที่ เชื่อถือ (High Credit) ของวิชาชีพนั้นเป็นสำคัญ

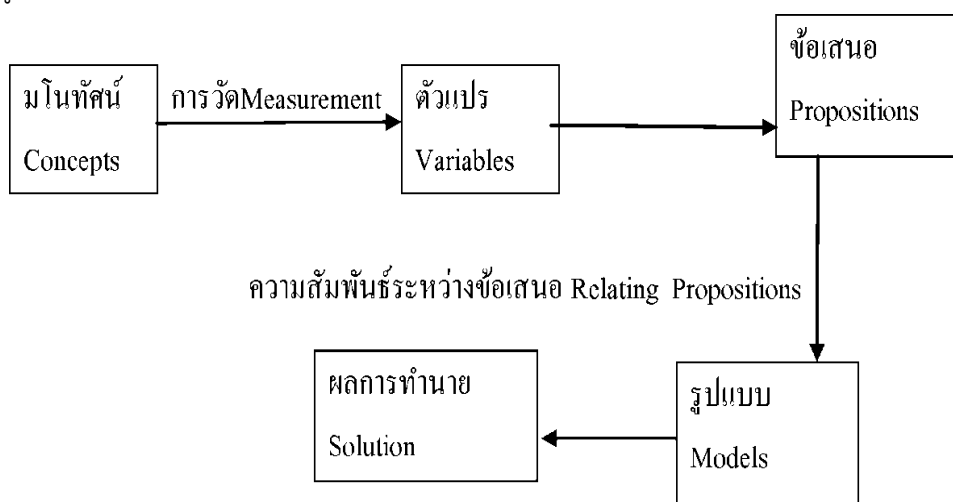
กล่าวโดยสรุป รูปแบบที่จะนำไปใช้ได้ประโยชน์สูงสุดนั้น จะต้องเป็นรูปแบบที่ประกอบด้วย ลักษณะที่สำคัญ คือ มีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง สามารถทำนายผลได้ สามารถขยายผลของ การทำนายได้กว้างขวางขึ้น และสามารถนำไปสู่แนวคิดใหม่ๆ สำหรับการสร้าง และพัฒนารูปแบบนั้น ผู้วิจัย

^{๓๒} Eisner, "Education Connoisseurship and Criticism: Their Form and Functions in Educational Evaluation," *Journal of Aesthetic Education*, 1976, pp. 192-193.

ได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีในการสร้างรูปแบบ โดยการนำเอาข้อมูลที่จัดเก็บมาวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อกำหนดความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของกระบวนการ องค์ประกอบของรูปแบบ โดยกำหนดโครงสร้างและข้อเสนอของรูปแบบเพื่อนำไปสู่ผลสรุปสำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การวิจัยในครั้งนี้มีการปรับปรุงรูปแบบ และตรวจสอบก่อนนำรูปแบบไปทดลองใช้จริง มีการประเมินผล พัฒนาปรับปรุงหลังจากการนำรูปแบบไปใช้งานจริงแล้วนำเสนอรูปแบบ และขยายผลในขั้นตอนสุดท้าย

๒.๑.๗ การสร้างรูปแบบ และการพัฒนารูปแบบ

การสร้างรูปแบบ คือ การกำหนดมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบเพื่อชี้ให้เห็นชัดเจนว่ารูปแบบเสนออะไร เสนออย่างไร เพื่อให้ได้อะไร และสิ่งที่ได้นั้นอธิบายปรากฏการณ์อะไร และนำไปสู่ข้อค้นพบอะไรใหม่ๆ ขั้นตอน การสร้างรูปแบบเขียนไว้ในภาพที่ ๒.๑ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

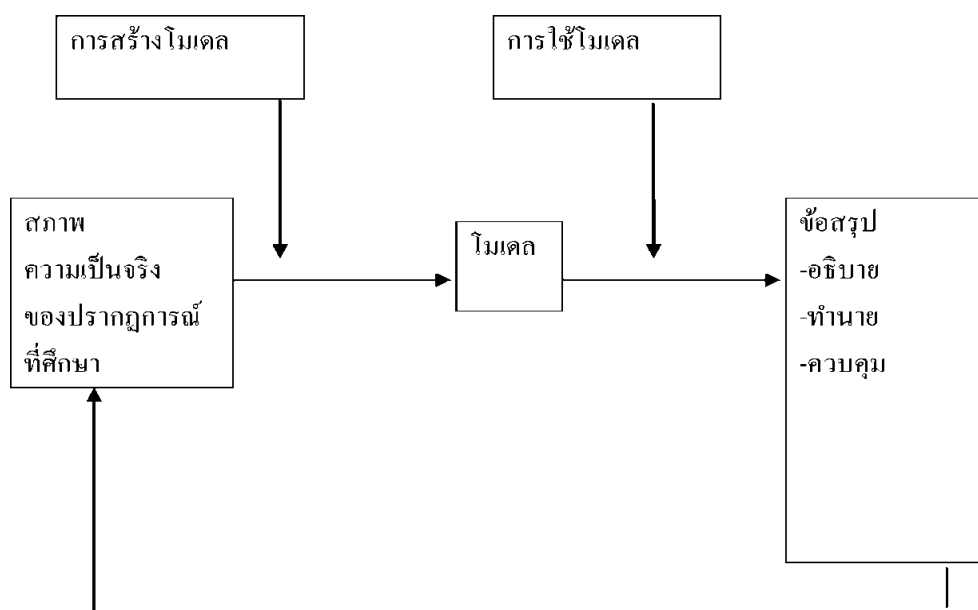

ภาพที่ ๒.๑ แสดงขั้นตอนการสร้างรูปแบบสร้างความสัมพันธ์

ที่มา: Keeves, P. J. Educational research, **Methodology and measurement: An international handbook**, (Oxford: Pergamon Press, 1988), p. 172.

กล่าวโดยสรุป รูปแบบที่จะนำไปใช้ให้ได้ประโยชน์สูงสุดนั้น ต้องประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญ คือ มีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง สามารถทำนายผลได้ สามารถขยายความผล ทำนายได้กว้างขวางขึ้น และสามารถนำไปสู่แนวคิดใหม่ๆ สำหรับการพัฒนารูปแบบนั้น ผู้วิจัยจะต้องศึกษาแนวคิดทฤษฎีในการสร้างรูปแบบนำเอาข้อมูลที่จัดเก็บมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ เพื่อกำหนดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของรูปแบบกำหนดโครงสร้าง และข้อเสนอของรูปแบบอย่างชัดเจนเพื่อนำไปสู่ผลสรุปเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่มุ่งหวังของการวิจัยมีการทดสอบ และปรับปรุงรูปแบบแล้วนำรูปแบบไปใช้งานจริง และมีการประเมินผลหลังจากการนำรูปแบบไป ใช้งานจริง

มียากวะ เสนอการสร้างโมเดลว่าเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางธรรมชาติหรือสังคมเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เราอาจไม่ศึกษาปรากฏการณ์เรื่องนั้นโดยตรงก็ได้ แต่เราศึกษาโดยวิธีการสร้างโมเดล เพื่อหาข้อสรุปที่สามารถนำไปอธิบาย ทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ ที่ศึกษา ดังภาพที่ ๒.๒

ภาพที่ ๒.๒ การศึกษาปรากฏการณ์โดยวิธีการสร้างโมเดล

ที่มา: มียากาวะ, ทาดาโอะ, *เศรษฐมิติเบื้องต้น*, (กรุงเทพมหานคร: รู้แจ้ง, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

โมเดลที่ใช้ศึกษาค้นคว้าปรากฏการณ์ทางสังคมต้องมีคุณสมบัติ ๒ ประการ คือ ประการที่หนึ่ง มีลักษณะสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของปรากฏการณ์ของเรื่องที่ศึกษา และอีกประการหนึ่งสามารถนำไปใช้หาข้อสรุปเพื่ออธิบาย ทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง คุณสมบัติของโมเดลทั้ง ๒ ประการนี้ มีลักษณะขัดแย้งกันเอง กล่าวคือ ถ้าเราสร้างโมเดลให้สอดคล้องกับสภาพความจริงของปรากฏการณ์มากเท่าใด โมเดลจะสลับซับซ้อนมากขึ้นทำให้การนำโมเดลไปใช้มีความยุ่งยาก ในทางตรงกันข้ามถ้าเราเน้นความสะดวกในการนำเอาโมเดลไปใช้ อธิบายปรากฏการณ์ก็ต้องเขียนโมเดลให้ง่ายเข้าไว้ โมเดลก็ไม่ค่อยสอดคล้องกับสภาพความจริงของปรากฏการณ์ซึ่งทำให้การนำโมเดลไปใช้อธิบายทำนายหรือควบคุมปรากฏการณ์ได้จากัด จุดมุ่งหมายที่สำคัญการสร้างโมเดลก็เพื่อทดสอบหรือตรวจสอบโมเดลนั้นด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ดังนั้นโมเดลที่สร้างขึ้นจึงมีความชัดเจน และเหมาะสมกับวิธีการทดสอบ โดยปกติแล้วการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์มักจะทดสอบโมเดลด้วยวิธีการทางสถิติ การสร้างโมเดลการเก็บรวบรวมข้อมูล และการทดสอบโมเดลเป็นกิจกรรมที่ต้องบูรณาการเข้าด้วยกัน เนื่องจากโครงสร้างของโมเดลจะเป็นตัวกำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จะนำไปใช้ทดสอบโมเดล ผลของการทดสอบโมเดลย่อมนำไปสู่การยอมรับหรือปฏิเสธโมเดลนั้น

คิฟ (Keeves) ได้กล่าวถึงหลักการอย่างกว้างๆ เพื่อกับการสร้างรูปแบบไว้ ๔ ประการ คือ^{๓๓}

^{๓๓} Keeves, P. J., *Educational research, Methodology and measurement: An international handbook*, p. 67.

๑. รูปแบบควรประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างของตัวแปรมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงแบบธรรมดา อย่างไรก็ตามการเชื่อมโยงแบบเส้นตรงแบบธรรมดาทั่วไปนั้นก็มีประโยชน์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยในช่วงต้นของการพัฒนารูปแบบ

๒. รูปแบบควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบได้สามารถตรวจสอบได้โดยการสังเกต และหาข้อสนับสนุนด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

๓. รูปแบบควรจะต้องระบุหรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลในเรื่องที่ศึกษา ดังนั้นนอกจากจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้ควรใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย

๔. นอกจากคุณสมบัติต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว รูปแบบควรเป็นเครื่องมือในการสร้างโมทัศน์ใหม่ และการสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่ ซึ่งเป็นการขยายองค์ความรู้ในเรื่องที่เราากำลังศึกษาด้วย

สรุปได้ว่า การสร้างรูปแบบ และการพัฒนารูปแบบ คือเป็นการวางแผนการวิจัยเพื่อศึกษาขององค์ประกอบต่างๆ หรือตัวแปรต่างๆ ในเชิงของความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุ และผลเพื่อจัดระบบโครงสร้างของรูปแบบที่ศึกษาให้เป็นระบบที่เชื่อถือ เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความถูกต้องเพื่อพัฒนารูปแบบหรือโมเดลมีกระบวนการที่สำคัญที่กำหนดวิธีตรวจสอบความเชื่อถือได้หรือความกลมกลืนของโมเดลซึ่งอาจใช้วิธีใดวิธีหนึ่งหรือหลายวิธี

๒.๑.๘ การประเมินรูปแบบ

การประเมินรูปแบบหรือการทดสอบรูปแบบก็มีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็นการตรวจสอบรูปแบบนั้นๆ ว่ามีคุณภาพ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล เทียบตรง เชื่อถือได้เพียงใดโดยปกติแล้วการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์มักจะประเมินรูปแบบด้วยวิธีการทางสถิติผลของการประเมินรูปแบบจะนำไปสู่การยอมรับหรือปฏิเสธรูปแบบนั้นๆ และนำไปสู่การสร้างทฤษฎีใหม่ต่อไป มาดาส, สคริเวน และสตัฟฟลีบีม (Maduas, Scriven and Stufflebeam)^{๓๔} ได้เสนอแนวทางการประเมินรูปแบบ ดังนี้

๑. มาตรฐานด้านความเป็นไปได้ เป็นลักษณะการประเมินความเป็นไปได้ในการไปปฏิบัติจริง

๒. มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์เป็นลักษณะการประเมินการสนองตอบต่อความต้องการของผู้ใช้รูปแบบ

๓. มาตรฐานด้านความเหมาะสม เป็นลักษณะการประเมินความเหมาะสมทั้งในด้านกฎหมาย และคุณธรรม

๔. มาตรฐานด้านความถูกต้องครอบคลุม เป็นลักษณะการประเมินความน่าเชื่อถือ และได้เนื้อหาครอบคลุม ครบถ้วนตามความต้องการที่กำหนดไว้อย่างแท้จริง

แต่อย่างไรก็ตาม การประเมินรูปแบบนั้นต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมสอดคล้องกับการศึกษางานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ แต่โดยปกติแล้วในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์ จะหา การประเมินรูปแบบด้วยวิธีการทางสถิติหรือวิธีการเชิงปริมาณซึ่งต้องคำนึงถึงความ

^{๓๔} Maduas, Scriven and Stufflebeam, *Evaluation Model*, 1982, pp. 399-402.

ถูกต้อง และความเชื่อมั่นของข้อมูลตัวเลข มิฉะนั้นอาจเกิดผลเสียมากกว่าผลดีส่วนบางเรื่องที่ต้องการความละเอียดอ่อน ก็อาจจะประเมินโดยแนวทางที่เน้นการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมนักเรียน

การพัฒนาเยาวชนหรือนักเรียนให้มีคุณธรรมนำความรู้ให้เกิดภูมิคุ้มกันโดยมุ่งเตรียมเด็กและเยาวชนทั้งด้านจิตใจ ทักษะชีวิต และความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิตการพัฒนาสมรรถนะแรงงานและเร่งผลิตกำลังคน เพื่อตอบสนองการพัฒนาประเทศ ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการจัดการองค์ความรู้ในการพัฒนาเด็ก และเยาวชนให้มีจิตใจที่ดีงาม อยู่ในกรอบของศีลธรรม และมีจิตใจสำนึกสาธารณะโดย ผลักดันให้ครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา ร่วมกับการพัฒนา และเยาวชนให้มีพื้นฐานจิตใจที่ดีงามเป็นคนดี และปลูกฝังทัศนคติ และการเรียนรู้ในการทำประโยชน์เพื่อส่วนร่วมเปิดโอกาสให้คนทุกคนโดยเฉพาะเด็ก และเยาวชนมีส่วนร่วมเรียนรู้ทำงานร่วมกับประสานประโยชน์อันจะนำไปสู่การบรรลุเป้าประสงค์ตามที่สังคมต้องการ ซึ่งมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาสู่การประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาจริยธรรม การกำหนดทิศทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ผู้รับผิดชอบงานควรต้องคิดให้ครอบคลุมทั้งด้านคุณธรรม และจริยธรรม นั่นคือหลักการคิด และวิธีการปฏิบัติที่ดีงาม ถูกต้อง ตามสภาพสังคมวัฒนธรรม

๒.๒.๑ ความหมายของคุณธรรม และจริยธรรม

คนส่วนใหญ่จะเข้าใจว่า “คุณธรรมจริยธรรม” คำทั้งสองมีความหมายเป็นอันเดียว หรือมีความหมายเหมือนกัน ในความเป็นจริงคำว่า คุณธรรม กับคำว่า จริยธรรม เป็นคำที่แยกออกจากกันเป็น ๒ คำ และมีความหมายที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำว่า คุณธรรม และจริยธรรม ให้ถ่องแท้ก่อนคุณธรรม คือ หลักความจริง หลักการปฏิบัติประกอบด้วย

ก. ความหมายของคำว่า คุณธรรม (Virtue)

Longman Dictionary of contemporary English ได้ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Virtue” ไว้ ๒ ประการด้วยกัน คือ ๑) หมายถึง ความดีงามของลักษณะนิสัย หรือพฤติกรรมที่เกิดจากการกระทำจนเคยชิน ๒) หมายถึง คุณภาพที่บุคคลได้กระทำตามความคิด และมาตรฐานของสังคมเกี่ยวกับความประพฤติ และศีลธรรม^{๓๕}

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุค) ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” หมายถึง ธรรมที่เป็นคุณ ความดีงาม สภาพที่เกื้อหนุน^{๓๖}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” หมายถึง สภาพคุณงามความดี^{๓๗}

^{๓๕} Longman, Dictionary of Contemporary English, (London: Longman Group 1995), p. 180.

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมช่วงที่ ๑/ยุค), พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๕๑.

^{๓๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, หน้า ๒๕๓.

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้อธิบายคำว่า คุณธรรม ไว้ว่า คุณ หมายถึง ค่าที่มีอยู่ในแต่ละสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ เป็นไปได้ทั้งทางดี และทางร้าย คือ ไม่ว่าจะทำให้จิตใจยินดีหรือยินร้ายก็เรียกว่า “คุณ” ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของมัน ส่วนคำว่า ธรรม มีความหมาย ๔ อย่าง^{๓๘} คือ

๑. ธรรมะ คือ ธรรมชาติ

๒. ธรรมะ คือ กฎของธรรมชาติที่เรามีหน้าที่ต้องเรียนรู้

๓. ธรรมะ คือ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องปฏิบัติ

๔. ธรรมะ คือ ผลจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น เรามีหน้าที่จะต้องมี หรือใช้มันอย่าง

ถูกต้อง

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” หมายถึง สิ่งทีบุคคลส่วนใหญ่ยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงาม ซึ่งเป็นความปรารถนาที่ส่งผลให้เกิดการกระทำที่เป็นประโยชน์ และความดีที่แท้จริงต่อสังคม อันได้แก่ การปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา คุณธรรมนี้นับว่าเป็นค่านิยมเช่นกัน^{๓๙}

วิทวัฒน์ ชัตติยะมาน ให้ความหมายคุณธรรมไว้ว่า^{๔๐} คุณธรรม เป็นสิ่งที่ดีงามที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งจะแสดงออกมาโดยการกระทำทางกาย และวาจา ที่เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขได้ สรุปหลักธรรม ทางศาสนา และคุณธรรม ประกอบด้วยคุณสมบัติที่เป็นความดีงาม ความถูกต้อง ซึ่งมีอยู่ภายในจิตใจบุคคล ทำให้บุคคลนั้นพร้อมที่จะกระทำการต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือทำประโยชน์ให้ผู้อื่น โดยไม่เบียดเบียนตนเอง หรือกระทำการที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเอง และผู้อื่น ดังนั้นครูที่ประกอบด้วยคุณธรรมย่อมเป็นครูที่มีความเหมาะสมสำหรับความเป็นครู เป็นผู้ที่สมควรได้รับการยกย่องจากสังคมโดยทั่วไป นิสิตครูจึงควรนำหลักธรรมทางศาสนา และคุณธรรมที่ได้ศึกษาไปแล้วไปปฏิบัติเพื่อส่งเสริม ป้องกัน แก้ไข และพัฒนาบุคลิกภาพ และจรรยาบรรณครูของตนเองต่อไป

ชัยพร วงศ์วรรณ กล่าวว่า^{๔๑} คุณธรรม หมายถึง ลักษณะนิสัยที่ดีงามที่ได้ประพฤติปฏิบัติจนเคยชิน เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และส่วนรวม จากความหมายของคุณธรรมดังที่ได้มี ผู้กล่าวมานั้นพอสรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดที่จะประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดี ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และส่วนรวม คุณธรรม คือ ความดีงามในจิตใจที่ทำให้บุคคล ประพฤติดี ผู้มีคุณธรรมเป็นผู้มีความเคยชินในการประพฤติดีด้วยความรู้สึกลงในทางดีงาม คุณธรรม เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับกิเลสซึ่งเป็นความไม่ดีในจิตใจ ผู้มีคุณธรรมจึงเป็นผู้ที่ไม่มากด้วยกิเลส ซึ่งจะได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี

^{๓๘} พุทธทาสภิกขุ, **แนะแนวจริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทศิริพัทธ์, ๒๕๐๕), หน้า ๓

^{๓๙} กรมวิชาการ, **คู่มือการสร้างเครื่องวัดคุณลักษณะด้านจิตพิสัย**, (กรุงเทพมหานคร: ครูสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓.

^{๔๐} วิทวัฒน์ ชัตติยะมาน, **เอกสารประกอบการสอนวิชาคุณลักษณะ และจรรยาบรรณครู**, (ภาควิชาหลักสูตร และการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๙), หน้า ๓๗-๓๘.

^{๔๑} ชัยพร วงศ์วรรณ , **การสอนค่านิยม และจริยธรรม** , (คณะศึกษาศาสตร์: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล, ๒๕๔๐). หน้า ๔๙

สวงวน สุทธิเลิศอรุณ อธิบายความหมายของ คุณธรรมว่า หมายถึงความดี ความงาม ของบุคคลที่กระทำไปด้วยความสำนึกในจิตใจ โดยมีเป้าหมายว่าเป็นการกระทำความดี หรือเป็น พฤติกรรมที่ดี เป็นที่รักของสังคม เช่น ความเสียสละ ความมีน้ำใจงาม ความเกรงใจ ความยุติธรรม ความรักเด็ก ความรักเพื่อนมนุษย์ และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เป็นต้น สวงวน สุทธิเลิศอรุณ แบ่ง คุณธรรมออกเป็น ๒ ลักษณะ^{๔๒} คือ

๑. คุณธรรมแบบทาส (Slave Morality) เป็นลักษณะคุณธรรมที่ยึดถือ และ ประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างผู้ที่ทรงไว้ซึ่งคุณงามความดี

๒. คุณธรรมแบบนาย (Master Morality) เป็นลักษณะคุณธรรมที่ยึดถือ และปฏิบัติ ตามมโนธรรมของตนเองที่คิดว่าถูกต้องดีงาม โดยสอดคล้องกับปทัสถานของสังคม และมีลักษณะเป็น กฎสากล คือพฤติกรรมที่กระทำแล้ว เป็นที่ยอมรับว่าเกิดผลดีแก่สังคม

สรุปได้ว่าคุณธรรม หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่ามีประโยชน์ เป็นลักษณะของความรู้สึกรู้สึกนึกคิดทาง จิตใจ เป็นสภาพคุณงามความดีที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของมนุษย์เป็นเวลายาวนาน เป็นตัวกระตุ้นให้มีการ ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ดีงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามทางจิตใจ เป็นคุณค่าของชีวิตในการบำเพ็ญ ประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ ให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต ดังนั้น คุณธรรมเป็นบ่อเกิดของจริยธรรม

ข. ความหมายของคำว่า จริยธรรม (Ethics)

คำว่า “จริยธรรม” ประกอบด้วยคำว่า “จริย” ซึ่งแปลว่า^{๔๓} พึงประพฤติ พึงปฏิบัติ พึงดำเนิน กับคำว่า “ธรรม” ซึ่งมีความหมายหลายอย่าง ความหมายอย่างหนึ่ง ก็คือ “หลักการ” ดังนั้นคำว่า “จริยธรรม” จึงอาจหมายถึง “หลักที่พึงประพฤติปฏิบัติ” หรือ “หลักดำเนินชีวิตของ มนุษย์” ได้ ดังนั้นในความหมายเบื้องต้น “จริยธรรม” หมายถึง “ศีลธรรม” หรือ “กฎศีลธรรม” ซึ่งเป็นธรรมะขั้นต้นของการดำเนินชีวิต แต่ความหมายของ “จริยธรรม” มีความหมายยิ่งกว่าศีลธรรม หากยังหมายถึงหลักการดำเนินชีวิตที่จะต้องพัฒนาไปตามลำดับจนถึงขั้นพ้นทุกข์ หมัดกิเลสทั้งปวง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒^{๔๔} ได้ให้ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุติ) ให้ความหมายของคำว่า^{๔๕} “จริยธรรม” หมายถึง ธรรม คือ ความประพฤติ, การดำเนินชีวิต, ธรรมที่เป็น ข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม หรือกฎศีลธรรม ความหมายตามบัญญัติสมัยปัจจุบัน กำหนดให้

^{๔๒}สวงวน สุทธิเลิศอรุณ, **พฤติกรรมมนุษย์ และการพัฒนาตน**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอักษราพิพัฒน์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๕.

^{๔๓}พินิจ รัตนกุล, **ปัญหาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน: ทศนะของนักปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๒), หน้า ๑๑๖.

^{๔๔}ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒**, หน้า ๒๙๑.

^{๔๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระ-เพิ่มเติมช่วง ที่ ๑/ยุติ), หน้า ๕๗.

จริยธรรม เป็นคำแปลสำหรับคำภาษาอังกฤษว่า Ethics นอกจากนี้ยังให้ความหมายว่า จริยะ หรือ จริยธรรม อันประเสริฐ เรียกว่า พรหมจริยะ แปลว่า ความประพฤติอันประเสริฐ หมายถึง มรรคมงคล ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา

พุทธทาสภิกขุ ได้อรรถาธิบายความหมายของคำว่า “จริยธรรม” แปลว่า^{๔๖} “เป็นสิ่งที่พึงประพฤติจะต้องประพฤติในส่วนศีลธรรมนั้นหมายถึงสิ่งที่กำลังประพฤติอยู่หรือประพฤติแล้ว จริยธรรมหรือ Ethics อยู่ในรูปของปรัชญาคือสิ่งที่ต้องคิดต้องนึกส่วนเรื่องศีลธรรม Morality นี้ ต้องทำอยู่จริงๆ เพราะเป็นปัญหาเฉพาะหน้า

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง จริยธรรม ไว้ว่า เป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ ดังนี้^{๔๗}

๑. พฤติกรรมทางกาย วาจา และการใช้อิทธิฤทธิ์ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม
๒. จิตใจของเรา ซึ่งมีเจตจำนง ความตั้งใจ แรงจูงใจที่จะทำให้เรามีพฤติกรรมสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างไร ตามภาวะ และคุณสมบัติต่างๆ ของจิตใจนั้นๆ
๓. ปัญญา ความรู้ ซึ่งเป็นตัวชี้ทางให้ว่าเราจะสัมพันธ์อย่างไรจึงจะได้ผล และเป็นตัวจำกัดขอบเขตว่าเราจะสัมพันธ์กับอะไร จะใช้พฤติกรรมได้แค่ไหน เรามีปัญญา มีความรู้แค่ไหนเราก็ใช้พฤติกรรมได้ในขอบเขตนั้น ถ้าเราขยายปัญญาความรู้ออกไป เราก็มีพฤติกรรมที่ซับซ้อน และได้ผลดียิ่งขึ้น

เพ็ญแข ประจันปัจจนิก และคณะ ให้ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” ไว้ว่า หมายถึง^{๔๘} หลักการ ศีลธรรม ความรู้สึกลึกซึ้งดี พฤติกรรมอันดีงามที่ปลูกฝังอยู่ในตัวบุคคล สามารถใช้เป็นแนวทางให้แก่บุคคลในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง เป็นที่ยอมรับในสังคม เป็นเกณฑ์ในการตัดสินพฤติกรรมของบุคคลว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี ควรจะทำหรือไม่ควรทำ

ธิตมา จำปรัตน์ ให้ความหมายของ จริยธรรมสรุปได้ว่า^{๔๙} หมายถึงความรู้สึกลึกซึ้งดี เป็นกฎเกณฑ์ และมาตรฐานของความประพฤติปฏิบัติในสังคม ซึ่งบุคคลจะพัฒนาขึ้นจนกระทั่งมีจริยธรรมของตนเอง โดยอาศัยเกณฑ์จากสังคมเป็นเครื่องตัดสินว่าการกระทำนั้นถูก หรือ ผิด จริยธรรมไม่ได้หมายถึงแต่เพียงการกระทำสิ่งที่สังคมเห็นว่า ดี หรือถูกต้องเท่านั้น แต่รวมถึงสิ่งที่ทุกคนเลือกกระทำในการตัดสินความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เขาได้ขยายความเพิ่มเติมต่อมาว่า จริยธรรมมีพื้นฐานของความยุติธรรม ถือเอาการกระจายสิทธิหน้าที่อย่างเท่าเทียมกัน โดยมีได้หมายถึงกฎเกณฑ์

^{๔๖} พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาส แนะแนวจริยธรรมร่วมสมัย ชุดที่ ๓ จุดหมายปลายทาง และตัวแท้ของ จริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงตะวัน, ๒๕๕๓), หน้า ๙๕.

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย, (โครงการตำรา สำนัก ที่ปรึกษากรมอนามัย: กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

^{๔๘} เพ็ญแข ประจันปัจจนิก และคณะ, การยกระดับคุณธรรม จริยธรรมของสังคมไทยเพื่อการปฏิรูปสังคม: แนวทาง และการปฏิบัติ, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

^{๔๙} ธิตมา จำปรัตน์, ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ของนักศึกษาพยาบาลในเขตกรุงเทพมหานคร, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓.

ที่บังคับทั่วไป แต่เป็นกฎเกณฑ์ที่มีความเป็นสากลซึ่งคนส่วนใหญ่รับไว้ทุกสถานการณ์ ไม่มีการขัดแย้งเป็นอุดมคติ ดังนั้น พันธะทางจริยธรรม จึงเป็นการเคารพต่อสิทธิข้อเรียกร้องของบุคคลอย่างเสมอภาคกัน

สรุปได้ว่า “จริยธรรม” หมายถึงพฤติกรรมที่แสดงออกให้เห็นถึงการปฏิบัติดี ปฏิบัติถูกต้อง อันเป็นผลมาจากความคิดที่สังคม หรือบุคคลมีความเห็นว่าเป็นการปฏิบัติที่ดี เป็นกรอบกำหนดไว้เพื่อให้สังคมเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความร่มเย็นเป็นสุข มีความรักความสามัคคี และมีความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต

ดังนั้นจากการศึกษาเอกสารขั้นต้นที่ได้นำเสนอแล้วนั้น สามารถประมวลคำว่า “คุณธรรม” และ “จริยธรรม” เข้าด้วยกันได้เป็น “คุณธรรมจริยธรรม” (Moral Virtucls) มีความหมายว่า เป็นการประพฤติ ปฏิบัติที่เป็นสิ่งที่ดีงาม ถูกต้องตามมาตรฐาน และเป็นที่ยอมรับของสังคม หรืออาจจะให้ความหมายได้ว่า “คุณธรรมตามกรอบจริยธรรม” คุณธรรม และจริยธรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมนักเรียน เพื่อให้มีคุณภาพลักษณะอันนำมาซึ่งความเป็นพลเมืองที่ดี ความประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามตามคำสั่งสอนในศาสนาหรือการประพฤติตามเกณฑ์ที่ถูกต้องทั้งกาย วาจา และใจ อันก่อให้เกิดประโยชน์ และความสุขทั้งต่อตนเอง และสังคมส่วนรวม นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าของสังคม เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างคุณธรรม และจริยธรรมให้เกิดมีในบุคคล มากที่สุด

๒.๒.๒ ความสำคัญของคุณธรรม และจริยธรรม

ศูนย์ส่งเสริม และพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม^{๕๐} ได้กล่าวถึงความสำคัญของคุณธรรม และจริยธรรมไว้พอสรุปได้ว่า เด็ก และเยาวชนเป็นทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ จำเป็นต้องมีการปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทั้งด้านความรู้ และคุณธรรม ซึ่งจำเป็นต้องกระทำตั้งแต่วัยเด็ก จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่สร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคมในปัจจุบันและอนาคต

ปวญ อึ้งภากรณ์ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความสำคัญของคุณธรรม และจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาไว้พอสรุปได้ว่า การศึกษาควรมุ่งหมาย ต่อไปนี้^{๕๑}

๑. เพื่อที่จะอบรมนักเรียนให้เป็นมนุษย์ที่ดี มีความซื่อสัตย์สุจริต มีศีลธรรม เป็นพลเมืองดี มีความคิดชอบ ทำชอบ ประพฤติชอบ

๒. ควรจะอบรมนักเรียน รวมทั้งนักศึกษามหาวิทยาลัยให้รู้จักใช้ความคิด รู้จักบำรุงสติปัญญาให้เฉียบแหลมเพื่อนำมาใช้ประโยชน์แก่ตน และแก่ประชาชน

๓. ฝึกนักเรียนให้มีความรู้สำหรับใช้ประกอบอาชีพ โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น

^{๕๐} ศูนย์ส่งเสริม และพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม), **สังคมมีคุณค่าจากต้นกล้าคุณธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์คุณธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

^{๕๑} ปวญ อึ้งภากรณ์, **ทัศนะว่าด้วยการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๓-๔.

พร้อมได้แสดงทัศนะเพิ่มเติมอีกว่า การศึกษาอบรมดังกล่าวไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในสถานศึกษาเท่านั้น โดยเฉพาะในหัวข้อที่ ๑ ควรจะได้รับการอบรมจากทางบ้าน ข้อนี้สำคัญมาก แม้จะเป็นเรื่องที่รู้ๆ กันอยู่ แต่ด้วยสมัยปัจจุบันพ่อ-แม่ ผู้ปกครอง มักโยนความรับผิดชอบไปให้ครู-อาจารย์ และสถานศึกษา ดังนั้นสถานศึกษามีความสำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับวิชาการ และวิชาชีพตามข้อ ๒ และข้อ ๓ ผู้ที่ได้รับการศึกษาในระดับต่ำก็จะได้รับประโยชน์น้อย แต่ถ้าการศึกษาสูงขึ้นไปก็จะได้รับประโยชน์เพิ่มพูนขึ้น แต่หากผู้ใดมีสันดานเลว และบกพร่องในข้อ ๑ คือ ปราศจากความซื่อสัตย์สุจริต และศีลธรรม คุณประโยชน์ที่จะได้รับจากข้อ ๒ และข้อ ๓ ย่อมกลายเป็นโทษ และในบางกรณีย่อมกลายเป็นโทษมหันต์

เพ็ญแข ประจันปัจฉิม และคณะ ได้นำเสนอพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชทานไว้ในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า เกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรมเพื่อให้เป็นสมบัติของคนไทยทั้งประเทศ มีอยู่ ๔ ประการ^{๕๒} ดังนี้

๑. การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ และเป็นธรรม

๒. การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจความดีนั้น

๓. การอดทน อดกลั้น และอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลประการใด

๔. การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้สละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

สรุปได้ว่า คุณธรรม และจริยธรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมนักเรียน เพื่อให้มีคุณภาพลักษณะอันนำมาซึ่งความเป็นพลเมืองที่ดี ความประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามตามคำสั่งสอนในศาสนา หรือการประพฤติตามเกณฑ์ที่ถูกต้องทั้งกาย วาจา และใจ อันก่อให้เกิดประโยชน์ และความสุขทั้งต่อตนเอง และสังคมส่วนรวม นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าของสังคม เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างคุณธรรม และจริยธรรมให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลมากที่สุด

๒.๒.๓ แนวทางพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรม

๑. การศึกษาเรียนรู้ กระทำได้หลายวิธี^{๕๓} ดังนี้ ๑) การศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง ด้วยการหาความรู้จากการอ่านหนังสือเกี่ยวกับปรัชญาศาสนา วรรณคดีที่มีคุณค่า หนังสือเกี่ยวกับจริยธรรมทั่วไป และ จริยธรรมวิชาชีพ ๒) การเข้าร่วมประชุมสัมมนา เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็น และประสบการณ์เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และการคบหาบัณฑิตผู้ใส่ใจด้านจริยธรรม และ

^{๕๒} เพ็ญแข ประจันปัจฉิม และคณะ, การยกระดับคุณธรรม จริยธรรมของสังคมไทยเพื่อการปฏิรูปสังคม: แนวทาง และการปฏิบัติ, รายงานการวิจัย, หน้า ๑๔.

^{๕๓} ทิพย์ลาวัลย์ หลานไทย, ความคิดเห็นของนักเรียนต่อผลการเข้าค่ายพัฒนาจริยธรรมของโรงเรียนอำมาตย์พานิชนุกูลจังหวัดกระบี่, วิทยานิพนธ์สาขาการบริหารการศึกษา ภาคพิเศษภาคศึกษาศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขต กระบี่, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

๓) การเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต และจากประสบการณ์ในสถานที่ปฏิบัติงานประสบการณ์จริงเป็นโอกาสอันประเสริฐในการเรียนรู้จริยธรรมแห่งชีวิต ที่ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งทั้งด้านเจตคติ และทักษะการแก้ปัญหาเชิง จริยธรรม อย่างไรก็ตามขึ้นอยู่กับความพร้อมของบุคคล ผู้มีความพร้อมน้อยอาจจะไม่ได้ประโยชน์จากการเรียนรู้ครั้งนี้เลย

๒. การวิเคราะห์ตนเอง บุคคลผู้มีความพร้อมจะพัฒนาที่มีความตั้งใจ และเห็นความสำคัญของการวิเคราะห์ตนเองเพื่อทำความรู้จักในตัวเอง ด้วยการพิจารณาเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด และพฤติกรรมการแสดงออกของตนเอง จะช่วยให้บุคคลตระหนักรู้คุณลักษณะของตนเอง รู้จุดดีจุดด้อยของตน รู้ว่าควรคงลักษณะใดไว้ การวิเคราะห์ตนเอง กระทำได้ด้วยหลักการต่อไปนี้ ๑) การรับฟังความคิดเห็นเชิงวิพากษ์จากคำพูด และอากัปกิริยาจากบุคคลรอบข้าง เช่น จากผู้บังคับบัญชา จากเพื่อนร่วมงาน จากผู้ใกล้ชิดหรือบุคคลในครอบครัว ๒) วิเคราะห์ตนเองเกี่ยวกับความคิด ความต้องการเจตคติการกระทำ และผลการกระทำ ทั้งในอดีต และปัจจุบัน ๓) ค้นหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆ เช่น จากตำรา บทความ รายงานการวิจัยด้านพฤติกรรมศาสตร์หรือศาสตร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ และพัฒนาตนเองอย่างถ่องแท้ และ ๔) เข้ารับการอบรมเพื่อพัฒนาจิตใจ (จิตใจ และพฤติกรรมมนุษย์เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง และพัฒนาได้ เช่นเดียวกับสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก) ทำให้จิตใจได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดปัญญารับรู้ตนเองอย่างลึกซึ้ง และแท้จริง

๓. การฝึกตน เป็นวิธีการพัฒนาด้านคุณธรรมจริยธรรมด้วยตนเองขั้นสูงสุด เพราะเป็นการพัฒนาความสามารถของบุคคล ในการควบคุมการประพฤติปฏิบัติของตนให้อยู่ในกรอบของพฤติกรรมที่พึงปรารถนาของสังคม ทั้งในสภาพการณ์ปกติ และเมื่อเผชิญปัญหาหรือขัดแย้ง ๑) การฝึกวินัยขั้นพื้นฐาน เช่น ความขยันหมั่นเพียร การพึ่งตนเอง ความตรงต่อเวลา ความรับผิดชอบ การรู้จักประหยัด และออม ความซื่อสัตย์ ความมีสัมมาคารวะ ความรักชาติฯ และ ๒) การรักษาศีลตามความเชื่อในศาสนาของตน ศีลเป็นตัวกำหนดที่จะทำให้งดเว้นในการที่จะกระทำชั่วร้ายใดๆ อยู่ในจิตใจ ส่งผลให้บุคคลมีพลังจิตที่เข้มแข็งรู้เท่าทันความคิดสามารถควบคุมตนได้ ๓) การทำสมาธิ เป็นการฝึกให้เกิดการตั้งมั่นของจิตใจทำให้เกิดภาวะมีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิต เป็นจิตใจที่สงบผ่องใสบริสุทธิ์เป็นจิตที่เข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ทำให้เกิดปัญญาสามารถพิจารณาเห็นทุกอย่างตรงสภาพความเป็นจริง และ ๔) ฝึกการเป็นผู้ให้ เช่น การรู้จักให้อภัย รู้จักแบ่งปันความรู้ ความดีความชอบ บริจาคเพื่อสาธารณะประโยชน์ อุทิศร่างกายแรงใจช่วยงานสาธารณะประโยชน์โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ

สรุปได้ว่า การพัฒนาจริยธรรมด้วยวิธีพัฒนาดตนเองตามขั้นตอนดังกล่าว เป็นธรรมภาวะที่บุคคลสามารถปฏิบัติได้ควบคู่กับการดำเนินชีวิตประจำวัน แต่มิใช่เป็นการกระทำในลักษณะเสร็จสิ้นต้องกระทำอย่างต่อเนื่องจนเป็นนิสัย เพราะจิตใจของมนุษย์เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เปรียบเช่นกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งสามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมของนักเรียนในงานวิจัยนี้ได้

๒.๒.๔ ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรม และจริยธรรม

การปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรมอันพึงประสงค์ให้นักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญ และใส่ใจมาโดยตลอด พร้อมกันนี้ได้มีนักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรมไว้มากมาย นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าคุณธรรม และจริยธรรมมีการพัฒนาเป็นลำดับตั้งแต่วัยเด็กจนถึงเติบโตเป็นผู้ใหญ่ซึ่งสามารถประมวลทฤษฎีในการปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรม ได้ดังนี้

ก. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของฌ็องเพียเจท์

ฌ็องเพียเจท์ (Jean Piaget) ได้กล่าวว่าในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของมนุษย์ เกิดจากแรงจูงใจในการปฏิบัติตนสัมพันธ์กับสังคม การพัฒนาจริยธรรมจึงจำเป็นต้องมีการพิจารณาเหตุผลเชิงจริยธรรมตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคลที่มีวุฒิภาวะสูงขึ้น การรับรู้จริยธรรมได้พัฒนาขึ้นตามลำดับ พัฒนาการคุณธรรม และจริยธรรมของมนุษย์สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ขั้น และสามารถนำมาเป็นหลักเกณฑ์ในการแบ่งขั้นพัฒนาการทางจริยธรรม ได้ดังนี้^{๕๔}

๑. ขั้นก่อนจริยธรรม (ตั้งแต่แรกเกิดจนถึง ๒ ขวบ) เป็นขั้นที่ยังไม่มีความสามารถในการรับรู้สิ่งแวดล้อม และระบบกฎเกณฑ์ได้ แต่ยังมีความต้องการทางกายซึ่งต้องการการตอบสนอง ดังนั้นการกระทำจะพึงกระทำเพื่อสนองความต้องการของตนเองโดยที่ไม่คำนึงถึงผู้อื่น

๒. ขั้นเชื่อฟังคำสั่ง (ระหว่างอายุ ๒ - ๘ ขวบ) เด็กจะสามารถรับสภาพแวดล้อม และบทบาทของตนเองต่อผู้อื่น รู้จักเกรงกลัวผู้ใหญ่ โดยเห็นว่าคำสั่งหรือกฎเกณฑ์เป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตามโดยไม่สนใจถึงผลที่จะตามมา

๓. ขั้นยึดหลักแห่งตน (ระหว่างอายุ ๘-๑๐) เด็กในวัยนี้จะมีพัฒนาการทางด้านสติปัญญาสูงขึ้น คลายความเกรงกลัวอำนาจจากภายนอก สามารถใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล และประสบการณ์ประกอบการตัดสินใจ สามารถประเมินความถูกต้องโดยดูจากเจตนาของผู้กระทำ และตั้งเกณฑ์ของตนเองได้

ข. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ ลอว์เรนซ์ โคลเบอร์ก

โคลเบอร์ก (Lawrence Kohlberg) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ได้ทำการศึกษาทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของฌ็องเพียเจท์ ทำให้พบว่า พัฒนาการทางจริยธรรมสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ระดับ ๖ ขั้น มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน ดังนี้

ระดับที่ ๑ ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (Pre-Conventional Level) เด็กในระดับนี้จะตัดสินใจเลือกกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง โดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น ในระดับนี้บุคคลจะขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจเหนือตน ระดับนี้เด็กจะมีอายุประมาณ ๒ - ๑๐ ขวบ แบ่งได้เป็น ๒ ขั้น คือ

ขั้นที่ ๑ ขั้นหลักการหลบหลีกการถูกลงโทษ (The Punishment and Obedience Orientation) เด็กจะปฏิบัติตามผู้มีอำนาจเหนือกว่าตน เพราะกลัวการถูกลงโทษ เช่น ไม่กล้าหนีเรียนเพราะกลัวครูตักเตือน เป็นต้น (พบในเด็กอายุ ๒ - ๗ ขวบ)

^{๕๔} Jean Piaget, *The Moral Judgment of the Child*, (London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1997), pp. 133-134.

ขั้นที่ ๒ ขั้นหลักการแสวงหารางวัล (The Instrumental Relativist Orientation) เด็กจะทำตามกฎเกณฑ์เพราะเห็นว่าเป็นเครื่องมือที่ทำให้ได้สิ่งที่ต้องการ โดยมุ่งการตอบแทนทางกาย และวัตถุมากกว่าในเรื่องของนามธรรม (พบในเด็กอายุ ๗ – ๑๐ ขวบ)

ระดับที่ ๒ ระดับตามกฎเกณฑ์ (Conventional Level) เด็กในระดับนี้จะทำตามกฎเกณฑ์ของกลุ่ม เพราะต้องการเป็นที่ยอมรับ จะเลียนแบบหรือคล้อยตามบุคคลในกลุ่มเพื่อปรับตัวให้เข้ากับความต้องการของสังคม โดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นในขณะนั้น ระดับนี้เด็กจะมีอายุประมาณ ๑๐ – ๑๖ ปี แบ่งได้เป็น ๒ ขั้น คือ

ขั้นที่ ๓ ขั้นใช้หลักการทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ (The Enter Personal) เด็กจะกระทำในสิ่งที่ตนคิดว่าคนอื่น จะเห็นด้วย และพอใจ เพื่อการเป็นที่ยอมรับของเพื่อน โดยจะกระทำตามกฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคมอย่างเคร่งครัด (พบในเด็กอายุ ๑๐ – ๑๓ ปี)

ขั้นที่ ๔ หลักการทำตามหน้าที่ของสังคม (The Law and Order Orientation) ในระดับนี้บุคคลจะเข้าใจในกฎเกณฑ์ บรรทัดฐานของสังคม ถือว่าตนมีหน้าที่ทำตามกฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคมอย่างเคร่งครัด (พบในเด็กอายุ ๑๓ – ๑๖ ปี)

ระดับที่ ๓ ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Post Conventional Level) ในระดับนี้บุคคลจะตัดสินใจขัดแย้งต่างๆ ด้วยการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบด้วยตนเอง พิจารณาสถานการณ์อย่างลึกซึ้ง และกว้างขวาง หลุดพ้นจากกฎเกณฑ์ของสังคม แบ่งได้เป็น ๒ ขั้น คือ

ขั้นที่ ๕ ขั้นทำตามคำมั่นสัญญาหรือมีเหตุผลเคารพตนเอง (Social Contract Legalistic Orientation) บุคคลจะเห็นความสำคัญของชนหมู่มาก เคารพตนเอง เคารพมติที่มาจาก การลงความเห็น มีเหตุผล ถือว่ากฎเกณฑ์ต่างๆ เปลี่ยนแปลงได้โดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม เป็นใหญ่ (พบในผู้ที่อายุ ๑๖ ปีขึ้นไป ได้แก่ วัยรุ่นตอนปลาย และผู้ใหญ่)

ขั้นที่ ๖ ขั้นทำตามหลักอุดมคติสากล (The Universal Ethical Principle) บุคคลจะสำนึกถึงคุณค่าของความถูกต้อง โดยคำนึงถึงเหตุผลอย่างกว้างขวาง คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม และปฏิบัติตามความถูกต้องนั้นอย่างไม่หวั่นไหว มีความละเอียดต่อการทำความชั่วในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นต้น สามารถสรุปสาระโดยสังเขปเป็นตาราง ได้ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ ระดับการใช้เหตุผลตามทฤษฎีพัฒนาทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

ขั้นการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม	ระดับของจริยธรรม
ขั้นที่ ๑ ขั้นหลักการหลบหลีกการถูกลงโทษ	๑. ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (อายุ ๒ – ๑๐ ปี)
ขั้นที่ ๒ ขั้นหลักการแสวงหารางวัล	
ขั้นที่ ๓ ขั้นใช้หลักการทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ	๒. ระดับตามกฎเกณฑ์ (อายุ ๑๐ – ๑๖ ปี)
ขั้นที่ ๔ หลักการทำตามหน้าที่ของสังคม	
ขั้นที่ ๕ ขั้นทำตามคำมั่นสัญญาหรือมีเหตุผลเคารพ	๓. ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (อายุ ๑๖ ปีขึ้นไป)
ขั้นที่ ๖ ขั้นทำตามหลักอุดมคติสากล	

โคลเบอร์ก เชื่อว่า พัฒนาการจริยธรรมนั้นไม่ใช่การรับรู้จากการสั่งสอนจากผู้อื่น แต่เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เกี่ยวกับบทบาทของตนเองต่อผู้อื่น และบทบาทของผู้อื่น รวมถึงกฎเกณฑ์ของกลุ่มต่างๆ การพัฒนาทางด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นไปตามขั้น ส่วนการใช้

เหตุผลเชิงจริยธรรมจะพัฒนาจากขั้นต่ำแล้วพัฒนาขึ้นไปด้วยประสบการณ์ใหม่ๆ ทางสังคม ทำให้การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในขั้นสูงขึ้นไป^{๕๕}

ค. ทฤษฎีความต้องการของ อับราฮัมมาสโลว์

มาสโลว์ (Abraham Maslow) ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิดด้านจิตวิทยามนุษยนิยม (Humanistic Theory) เป็นแนวคิดที่นิยมใช้กันมากในการพัฒนามนุษย์ โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่ามนุษย์มีความดี และมีคุณค่าต่อการยอมรับ มาสโลว์มองว่าความต้องการของมนุษย์มีลักษณะเป็นลำดับขั้น จากระดับต่ำสุดไปยังระดับสูงสุดเมื่อความต้องการในระดับหนึ่งได้รับการตอบสนองแล้วมนุษย์ก็จะมีความต้องการอื่นๆ ในระดับที่สูงขึ้นต่อไปมาสโลว์แบ่งลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ออกเป็น ๕ ขั้น ดังนี้^{๕๖}

๑. ความต้องการทางร่างกาย (Physiological needs. เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์เพื่อความอยู่รอด เช่น อาหารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อากาศ น้ำดื่ม การพักผ่อน เป็นต้น

๒. ความต้องการความปลอดภัย และมั่นคง (Security or Safety needs. เมื่อมนุษย์สามารถตอบสนองความต้องการทางร่างกายได้แล้วมนุษย์ก็จะเพิ่มความต้องการในระดับที่สูงขึ้นต่อไป เช่น ความต้องการความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินความต้องการความมั่นคงในชีวิตและหน้าที่การงาน

๓. ความต้องการความผูกพันหรือการยอมรับ (Affiliation or Acceptance needs. เป็นความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมซึ่งเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ เช่น ความต้องการให้และได้รับซึ่งความรัก ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะความต้องการได้รับการยอมรับการต้องการได้รับความชื่นชมจากผู้อื่น เป็นต้น

๔. ความต้องการการยกย่อง (Esteem needs. หรือ ความภาคภูมิใจในตนเอง เป็นความต้องการได้รับการยกย่อง นับถือ และสถานะจากสังคม เช่น ความต้องการได้รับความเคารพนับถือความต้องการมีความรู้ความสามารถ เป็นต้น

๕. ความต้องการความสำเร็จในชีวิต (Self-Actualization. เป็นความต้องการสูงสุดของแต่ละบุคคล ที่มีความรัก และศักดิ์ศรีในตน มีวินัย มีจริยธรรม และประสิทธิภาพในการดำเนินชีวิต เช่น ความต้องการที่จะทำทุกสิ่งทุกอย่างได้สำเร็จความต้องการทำทุกอย่างเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม และจริยธรรม เป็นต้น

สรุปได้ว่า แนวคิดตามทฤษฎีขั้นความต้องการของมาสโลว์ เป็นแนวทางหนึ่งการพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมของนักเรียน ให้เป็นผู้มีคุณธรรม และจริยธรรม มีวินัยในตนเอง และมีบุคลิกภาพประชาธิปไตย

^{๕๕} Lawrence Kohlberg, *Development of Moral Character and Moral Ideology Review of Child Development Research*, (New York: Russell Sage Foundation, 2000), pp. 159-161.

^{๕๖} Maslow Abraham, *Motivation and Personality*, (New York: Harper and Row Publishers, 1987), pp. 15-23.

ข. ทฤษฎีเซลล์กระจกเงา (Mirror Neuron Theory)

ทฤษฎีเซลล์กระจกเงา (Mirror Neuron Theory) (Gallese et al., 2005) เซลล์เหล่านี้จะมีกระบวนการปฏิกิริยาเชิงสะท้อน (Mirror Reaction) ทำให้เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมที่มองเห็น (Imitation) ผู้เรียนจะเลียนแบบพฤติกรรม และการเข้าใจความรู้สึก (Empathy) ผ่านการทำงานของเซลล์กระจกเงา แม้ว่าจะมีแนวคิดหรือทฤษฎีการเลียนแบบมาก่อนหน้านี้ เช่น ทฤษฎีการเรียนรู้สังคมเชิงพุทธิปัญญา ของเบนดูรา^{๕๗} (Bandura, 1977) ซึ่งพูดถึงพฤติกรรมที่เลียนแบบเช่นกัน แต่ไม่ได้ลงรายละเอียดที่ชัดเจนในระดับลึกถึงระดับเซลล์ประสาท หรือการแสดงพฤติกรรมที่มีความเข้าใจถึงความรู้สึกรวมอยู่ด้วย^{๕๘}

เซลล์กระจกเงาถูกค้นพบโดยนักวิทยาศาสตร์จากมหาวิทยาลัยพาร์มา ประเทศอิตาลี ได้แก่ ดร. ลีโอนาโด โฟกัสซี (Leonardo Fogassi) และ จิโอโคโม ลีโวลัตติ (Giocomo Rizzolatti) โดยพบว่าเซลล์กระจกเงาทำหน้าที่สะท้อนภาพสิ่งที่มองเห็น เข้าไปในสมอง จากนั้นจึงดำเนินการกระตุ้นสมองส่วนอื่นๆ ให้เกิดกระบวนการต่อเนื่องตามมา สุดท้ายจะทำให้เกิดเป็นพฤติกรรม และมีความรู้สึกเดียวกันกับคนที่เราได้เห็นภาพ ดังนั้น เซลล์กระจกเงา จึงเป็นเซลล์ประสาทที่ทำหน้าที่เลียนแบบพฤติกรรมที่บุคคลมองเห็น ทั้งนี้เนื่องจาก เซลล์ประสาทจะมีกระบวนการปฏิกิริยาเชิงสะท้อน (Mirror Reaction) ที่สะท้อนภาพตัวเอง ที่เรามองเห็นเสมือนหนึ่งว่าเป็นกระจกเงาที่สะท้อนภาพทุกอย่างเข้าไป^{๕๙} (Iacoboni, 2008) ภาพที่ถูกสะท้อนเข้าไปจะทำให้เราเกิดพฤติกรรม และมีความรู้สึกเช่นเดียวกับตัวเอง จากปรากฏการณ์นี้ จึงทำให้นักวิทยาศาสตร์ทั่วโลกต่างยอมรับว่า เซลล์กระจกเงา คือกลไกสำคัญที่ทำให้เราสามารถเข้าใจ รับรู้ถึงจิตใจ และความรู้สึกของคนอื่นที่อยู่รอบตัวเราได้^{๖๐} (Winerman, 2009)

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็ก และครอบครัว ได้อธิบายถึงทฤษฎีเซลล์กระจกเงาไว้ว่าทฤษฎีเซลล์กระจกเงา เป็นการค้นพบของ Vittorio Gallese, Leonardo Fogassi and Giacomo Rizzolatti ซึ่งเป็นนักวิทยาศาสตร์ในประเทศอิตาลี ได้อธิบายว่า^{๖๑} เซลล์กระจกเงาเป็นเซลล์ชนิดหนึ่งของมนุษย์ ที่คอยทำหน้าที่ในการเลียนแบบพฤติกรรมด้านต่างๆ ของผู้อื่นมาเป็นพฤติกรรมของตนเอง หมายความว่า พฤติกรรมของเด็ก เยาวชน มีผลมาจากเซลล์กระจกเงาที่เด็กได้เลียนแบบมาจากพฤติกรรมของบุคคลใกล้ชิด หรือแม้กระทั่งบุคคลต่างๆ ที่เด็กได้พบเห็น ถึงแม้ว่าเด็กจะไม่ได้เลียนแบบในทันทีที่เห็น แต่สมองของเด็กจะเก็บภาพการกระทำเหล่านั้นไว้ และพร้อมที่จะ

^{๕๗} Bandura, A., **Social Learning Theory**, (New Jersey: Prentice-Hall, 1977), p. 65.

^{๕๘} Gallese et al., A unifying view of the basis of social cognition Trends Cogn, Sci. (Regul. Ed.), 2004, pp, 396–403.

^{๕๙} Iacoboni, Marco, Imitation, empathy, and mirror neurons. Review article from Pineda, 2010. International Studies in the Philosophy of Science 24/2, 2008, pp. 147-70.

^{๖๐} Winerman, L., **Playtime in peril**. APA Monitor, 40(8), Retrieved September, 2009, p. 50.

^{๖๑} สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็ก และครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล, โครงการวิจัยคุณลักษณะ และกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในประเทศไทย, **รายงานวิจัย**, (ศูนย์ส่งเสริม และพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม: สำนักงานบริหาร และพัฒนาองค์ความรู้, ๒๕๕๒), หน้า ๓๕.

เลียนแบบเมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงกัน ข้อค้นพบจากทฤษฎีเซลล์กระจกเงาชี้ชัดว่าการสอนที่ดีที่สุด คือการประพฤติเป็นแบบอย่างให้เห็นของผู้สอน หรือผู้ที่เลี้ยงดู ดังนั้นการเลียนแบบจากพฤติกรรมที่ถูกต้องของต้นแบบ รวมกับการพัฒนาทางด้านจิตใจในการเข้าใจผู้อื่นทำให้เด็กค่อยๆ มีความเข้าใจ และพัฒนาเหตุผลในเชิงจริยธรรม ท้ายที่สุดเด็กก็จะมีบุคลิกภาพที่ถูกต้องตามความหมายของคำว่า “คนดี” ในสังคม ทฤษฎีเซลล์กระจกเงา และการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

สรุปได้ว่า ทฤษฎีเซลล์กระจกเงาชี้ให้เห็นว่าการที่จะปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมนั้นจะต้องเริ่มตั้งแต่เด็กโดยการปฏิบัติตนเป็นต้นแบบให้เห็น และเพื่อให้เกิดความประทับใจมีความรู้สึกร่วม จนมีผลต่อพฤติกรรมในอนาคต

๒.๓ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อผู้อื่น และสังคม

ในทางพระพุทธศาสนา ความรับผิดชอบต่อ รู้หน้าที่ และความพากเพียรกระทำ เพื่อการพึ่งพาตนเอง ตลอดจนเป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นได้ จึงปรากฏอยู่ในหลักพุทธธรรมที่ทำให้เกิดการกระทำ ความประพฤติ และการประกอบอาชีพการงาน ดำเนินไปสู่จุดหมายคือความสำเร็จในทางโลกียะ และการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ระดับต่างๆ ในทางโลกุตระ ได้แก่ ด้านหลักสัปปุริสธรรม ๗ พละ ๔ ทิศา ๖ สังคหวัตถุ ๔ และพรหมวิหาร ๔

๒.๓.๑ กตัญญูทเวติ

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า มีนักวิชาการหลายๆ ท่านได้ให้ความหมายของคำว่า ความกตัญญูไว้ ดังนี้

ความกตัญญู เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่น และสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่างๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้น ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหล่านี้อีก เช่น อาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรม ลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดาเป็นต้น ให้มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม อันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์ และพืชทั้งหลายด้วย^{๒๒}

ความกตัญญู เป็นการทำความดีอย่างหนึ่งที่พึงปรารถนาของทุกคน ผู้ที่มีความกตัญญู ย่อมจะทำตนเองให้มีความสุข และทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย จากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนากล่าวยกย่องบุคคลที่มีความกตัญญู และให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก พระพุทธองค์ตรัสว่าบุคคลที่หาได้ยากมี ๒ จำพวก^{๒๓} ได้แก่ ๑) บุพพการี ผู้ทำอุปการะก่อน และ ๒) กตัญญูทเวติ ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้ว และตอบแทน

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), คนไทยกับป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

^{๒๓} อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

บุพการีบุคคล กับกตัญญูกตเวทียุคคล คือบุคคลที่มาคู่กันเสมอ เพราะมีผู้ทำอุปัการะก่อน^{๖๔} จึงมีผู้รู้อุปัการะที่ท่านทำแล้ว และตอบแทน^{๖๕} และเป็นบุคคลที่ท่านได้ยาก เพราะว่าหมู่สัตว์ส่วนใหญ่อยู่ภววิชาครอบงำ ยากที่จะมองเห็นคุณค่าของบุคคลอื่นได้^{๖๖}

จากการศึกษาความหมายด้านภาษา คำว่า บุพการี หมายถึง บุคคลผู้ทำก่อนโดยปกติ, บุคคลผู้ทำอุปัการะก่อน, บุพพการีบุคคล, ในกฎหมาย คำว่าบุพการี หมายถึง บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด (ทั้งสองฝ่าย) ในทางพระพุทธศาสนา มีความหมายกว้างกว่านี้^{๖๗} ซึ่งหมายรวมถึง อาจารย์อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดจนถึงบุญทั้งหลายด้วย^{๖๘} บุพการีบุคคลกับกตัญญูกตเวทียุคคล กตัญญูกตเวทียุคคล ย่อมจะหาได้ยากกว่าบุพการีบุคคล

กตัญญู (วิ.) ผู้รู้ซึ่งอุปัการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน โดยปกติ วิ. กตฺ อุปการํ ชานาติ สีเลนาติ กตญฺญู. ผู้มีปกติรู้ซึ่งอุปัการะอันบุคคลอื่นทำแก่ตน วิ. กตํ ชนิตํ สีลมสฺสาติ กตญฺญู. ผู้รู้ซึ่งอุปัการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน วิ. กตํ อุปการํ ชานาติ กตญฺญู. ผู้รู้คุณท่าน. กตปุพฺโพ, ญา ญาณ, ฐู.

กตเวที (วิ.) ยังบุคคลให้รู้ซึ่งอุปัการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน, ยังบุคคลให้รู้ซึ่งคุณอันบุคคลทำแล้วแก่ตน, ผู้ประกาศซึ่งอุปัการะอันบุพการีชนทำแล้ว, ผู้ตอบแทนอุปัการะของท่าน, ผู้ตอบแทนอุปการคุณของท่าน, ผู้สนองคุณท่าน, ผู้ตอบแทนคุณท่าน

กตัญญูกตเวที (ป.) บุคคลผู้รู้คุณท่าน และตอบแทนคุณท่าน, ฯลฯ ไทยตัดพูดเฉพาะกตัญญู แต่ความหมาย หมายถึง กตเวทีด้วย^{๖๙}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๗๐} ได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า รู้อุปัการะที่ท่านทำให้, (ผู้) รู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวที และได้ให้ความหมายของคำว่า กตเวทีว่า (ผู้) สอนองคุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กตัญญู

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า ความรู้ และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่น ที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้นๆ เรียกว่า^{๗๑} กตเวทิตา (กตเวที) คนที่รู้บุญคุณ เรียกว่าคนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวที กตัญญูกตเวทิตา หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ได้ด้วยความสะดวก

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๙.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๖๖} มงคล. (บาลี) ๒/๓๖๓/๒๗๖.

^{๖๗} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐๑.

^{๖๘} มงคล. (บาลี) ๒/๓๖๓/๒๗๖.

^{๖๙} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

^{๗๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๗๑} พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๗๒} ได้ให้ความหมายของคำว่า กตัญญูกตเวทียุทธ หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้ว และตอบแทนแยกออกเป็น ๒ คือ กตัญญูรู้คุณท่าน กตเวทียุทธ ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน ความกตัญญูกตเวทียุทธ ว่าโดยขอบเขตแยกได้เป็น ๒ ระดับ คือ กตัญญูต่อบุคคล ผู้มีคุณความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว และกตัญญูกตเวทียุทธต่อบุคคลผู้ได้บาเพ็ญคุณประโยชน์ หรือมีคุณความดีเกื้อกูลแก่ส่วนรวม

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ขาตเมธิ) ได้ให้ความหมายไว้ว่า กตัญญู หมายถึงการสำนึกในอุปการคุณหรือบุญคุณที่ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นมีต่อตนเอง กตเวทียุทธ หมายถึง การประกาศ การแสดงออก เพื่อตอบแทนบุญคุณ รวมความแล้วคำว่า^{๗๓} กตัญญูกตเวทียุทธ หมายถึง การรู้ในอุปการคุณหรือบุญคุณของผู้อื่น และสิ่งอื่นที่มีแก่ตน แล้วกระทำการตอบแทนอย่างถูกต้องเหมาะสม โดยคำว่า กตัญญู ที่หมายถึงการสำนึกในอุปการคุณหรือบุญคุณของผู้อื่นหรือสิ่งอื่นเป็นภาวะทางจิตใจ ส่วนคำว่า กตเวทียุทธ หมายถึงการตอบแทนคุณ เป็นการแสดงการตอบแทนคุณผู้อื่นหรือสิ่งอื่นออกมาทางภายนอกทั้งทางการกระทำ และการพูด ดังนั้น กตัญญู จึงจัดเป็นมโนกรรม ส่วนกตเวทียุทธ จัดเป็นกายกรรม และวจีกรรม^{๗๔}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า รู้อุปการคุณที่ท่านทำให้, (ผู้)รู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวทียุทธ และได้ให้ความหมายของคำว่า กตเวทียุทธว่า (ผู้) สอนคุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับกตัญญู^{๗๕}

พุทธศาสนิกชน ได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า ความรู้ และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่น ที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้นๆ เรียกว่า กตเวทิตา (กตเวทียุทธ) คนที่รู้บุญคุณ เรียกว่าคนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวทียุทธ กตัญญูกตเวทิตา หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ได้ด้วยความสุข^{๗๖}

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)ได้ให้ความหมายของคำว่า^{๗๗} กตัญญูกตเวทียุทธ หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้ว และตอบแทนแยกออกเป็น ๒ คือ กตัญญูรู้คุณท่าน กตเวทียุทธ ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน ความกตัญญูกตเวทียุทธ ว่าโดยขอบเขตแยกได้เป็น ๒ ระดับ คือ กตัญญูต่อบุคคล ผู้มีคุณความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว และกตัญญูกตเวทียุทธต่อบุคคลผู้ได้บาเพ็ญคุณประโยชน์ หรือมีคุณความดีเกื้อกูลแก่ส่วนรวม

^{๗๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒.

^{๗๓} พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ขาตเมธิ), ความกตัญญูกตเวทียุทธในฐานะคุณธรรมคำจูงใจสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต พระพุทธศาสนา, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔.

^{๗๔} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

^{๗๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๑, หน้า ๕.

^{๗๖} พุทธศาสนิกชน, กตัญญูกตเวทียุทธเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, หน้า ๒.

^{๗๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความกตัญญูไว้ว่า^{๗๘} การตระหนักถึงพระคุณของมารดาบิดา และหน้าที่สำคัญของมารดาบิดาตามหลักพระพุทธศาสนา โดยเน้นให้เห็นว่ามารดาบิดาเป็นปูชนียบุคคลของลูก กล่าวคือ ท่านเป็นพระพรหม เป็นบูรพาจารย์ เป็นอรหันต์ของลูก จึงควรแก่การกราบไหว้ เคารพบูชาของลูกตลอดกาล มารดาบิดา คือบุคคลที่ควรเคารพภักดีบูชาอย่างสูงสุด มารดาบิดาเป็นเหมือนพระพรหมของลูก เพราะประกอบด้วยคุณธรรมที่สำคัญอันเรียกว่าพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มารดาบิดาจัดเป็นบูรพาจารย์ คือครูอาจารย์คนแรกที่คอยแนะนำสั่งสอนให้ความรู้แก่ลูก นอกจากนี้ มารดาบิดายังเป็นผู้ที่ทำหน้าที่สำคัญอีก ๕ ประการ คือ ๑) ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว ๒) ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔) เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส ผู้ที่เป็นลูกนั้น ก็ต้องตั้งอยู่ในความกตัญญูกตเวทิตาโดยพึงเคารพมารดาบิดาผู้เป็นเสมือนทิศเบื้องหน้า โดยปฏิบัติดังนี้ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ๒) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ๓) ดำรงวงศ์สกุล ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศไปให้ท่าน

พระเทพวิสุทธิเวที (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวถึงความกตัญญูไว้ว่า^{๗๙} คนในสมัยโบราณเขามองเห็นการณ์ไกลว่า อะไรจะเกิดขึ้น เขาจึงย้ำสอนกันมากในเรื่องนี้ และถือว่าความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่สำคัญ และมีความจำเป็นแก่สังคม นักปราชญ์ในอินเดีย ได้เขียนสอดแทรกความกตัญญูไว้ในวรรณกรรมทุกเรื่องเพื่อสอนใจเยาวชน ทางด้านวรรณคดีในพระพุทธศาสนา ได้แก่ชาดกต่างๆ เป็นนิทานสอนใจ ก็แฝงไว้ด้วยความกตัญญูกตเวทิตาเกือบทุกเรื่อง เพื่อสอนให้ลูกมีความกตัญญูกตเวทิตา ต่อบิดามารดา ไม่ประทุษร้ายพ่อแม่ ไม่ทำอะไรให้พ่อแม่เข้าใจ เจ็บไข้ดูแลรักษา ช่วยเหลือกิจการเมื่อพ่อแม่ต้องการ ในประเทศจีน ปรัชญาเมธี ได้แก่ ขงจื้อ ได้เขียนหลักปฏิบัติเกี่ยวกับความกตัญญูให้ลูกปฏิบัติต่อพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย สอนให้บุคคลรู้จักเคารพนบนอบนับถือผู้มีพระคุณ ประเพณีของจีน เช่น ตื่นเช้า ต้องจัดธูป ๓ ดอก ไปยืนหน้าบ้าน เพื่อไหว้ฟ้าดิน เพื่อระลึกถึงบุญคุณของแผ่นดิน และฟ้า

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) ยกย่องคนกตัญญูว่า^{๘๐} เราจะดูคน ไม่ต้องไปดูแหวนที่สวมนิ้ว สายสร้อยห้อยคอ รถยนต์...สิ่งเหล่านั้นเป็นเปลือกทั้งนั้น แต่ดูว่า เรามีคุณธรรมคือมีความกตัญญูกตเวทิตาขนาดไหน เขาปฏิบัติต่อพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เครือญาติอย่างไร คนดีย่อมมีความหนักแน่น อดทนให้การดูแลบำรุงรักษาบิดามารดาให้อยู่เป็นสุข เพราะพ่อแม่เป็นพระประจำบ้าน เป็นเทวดาประจำบ้าน ไม่ต้องไปกราบไหว้เทวดาที่ไหน กราบไหว้บิดามารดาก็พอแล้ว การเคารพกราบไหว้พ่อแม่เป็นมงคลชีวิต

^{๗๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **คุณบิดามารดาสุตพรรณนามหาศาล**, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗.

^{๗๙} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), **กตัญญูกตเวทิตาเป็นเครื่องหมายของคนดี**, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๗.

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙-๒๐.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวถึงความกตัญญูว่า^{๘๑} ความกตัญญูนี้ไม่มีเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ความรู้คุณของวัตถุสิ่งของก็เป็นกตัญญู ไม่ว่าจะเป็นถนนหนทาง บ้านที่พักอาศัย ธรรมชาติแวดล้อมที่เราอยู่ ทุกสิ่งล้วนมีบุญคุณ จึงมีภาษิตว่า “นิมิตต์ สาธูรฺบานํ กตญฺญ กตเวทิตา” แปลว่า ความรู้คุณ และประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏ เป็นเครื่องหมายของคนดี

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ขาตเมธิ) กล่าวถึงความสำคัญของความกตัญญูกตเวทิตะไว้ดังนี้^{๘๒} ความกตัญญูกตเวทิตะเป็นพื้นฐานของคนดี กล่าวคือ คุณธรรมนี้เป็นมารดาหรือเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมอื่นๆ และเป็นฐานช่วยเกื้อหนุนส่งเสริมให้คนกระทำความดีอื่นๆ ขึ้นไป เป็นเครื่องหมายของคนดี กล่าวคือ คุณธรรมนี้เป็นนิมิต หรือเครื่องหมายบ่งบอกคุณสมบัติของความเป็นคนดี เป็นคุณธรรมของสัตว์บุรุษ บุคคลหาได้ยากในโลก เพราะเหตุว่าบุคคลที่จะมีทั้งความกตัญญู และกตเวทิตะอย่างสมบูรณ์นั้นหาได้ยาก และก่อให้เกิดมงคลแก่ชีวิต ในด้านการได้รับยกย่องความเจริญรุ่งเรือง และความประสพสุขในโลกนี้ และโลกหน้า

อานวย จันเงิน กล่าวไว้ว่า^{๘๓} ความกตัญญูกตเวทิตะ เป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์ และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุม รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่ และความรับผิดชอบโดยลำดับ

ความสำคัญของความกตัญญูกตเวทิตะนั้นสรุปได้ ดังนี้

๑. ความกตัญญูกตเวทิตะเป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมไทยได้สอดแทรกความกตัญญูกตเวทิตะไว้เกือบทุกเรื่อง เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย การบวช วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น*

๒. ความกตัญญูกตเวทิตะ ทำให้สถาบันครอบครัว และสังคมมั่นคง ซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูกตเวทิตะอันจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างออกไป ความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดไม่มีปัญหา ปัญหาคนชราไม่มีคนเลี้ยง ปัญหาสงคราม ปัญหาความโหดร้ายทารุณ ปัญหาการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ฯลฯ ก็จะหมดไป

๓. สภาวะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะสมดุลไม่ถูกทำลาย คนมีความกตัญญูย่อมระลึกถึงบุญคุณของป่าไม้ ทุ่งนา แม่น้ำ ลำธาร ถนนหนทาง และสิ่งสาธารณประโยชน์อื่นๆ เป็นต้น ช่วยกันอนุรักษ์ บำรุง รักษาให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่ร่วมกับมนุษย์อย่างสมดุล และกลมกลืน

^{๘๑} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ธรรมะ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

^{๘๒} พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ขาตเมธิ), **ความกตัญญูกตเวทิตะในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต พระพุทธศาสนา**, หน้า บทคัดย่อ.

^{๘๓} อานวย จันเงิน, “การพัฒนาความกตัญญูกตเวทิตะตามแนวคิดพระวราญาณ (ทองน้อย กิตติทินโน)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ภาควิชาสารัตถบัณฑิตศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗)**, หน้า ๑๐๘.

๔. ความมกัฏญกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา บิดามารดาเป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อบุตรธิดาเหลือคณานับ ฐานะของบิดามารดาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นฐานะที่สูงส่ง เป็นปูชนียบุคคลของบุตร พระพุทธองค์ได้ตรัสฐานะของบิดามารดาไว้ ๔ ประการ^{๘๔} ได้แก่

๑. เป็นพระพรหมของบุตร (พรหมชาติ มาตาปิตโร)
๒. เป็นครูคนแรกของบุตร (ปุพพาจริยาติ มาตาปิตโร)
๓. เป็นเทวดาคนแรกของบุตร (ปุพพาเทวาติ มาตาปิตโร)
๔. เป็นอาหุไนยบุคคล (อาหุเนยยาติ มาตาปิตโร)

ฐานะของบิดามารดาแต่ละประการ มีคำอธิบาย ดังนี้

๑. เป็นพระพรหมของบุตร เนื่องจากผู้เป็นบิดามารดามีความประพฤติดีเช่นกับพรหม เพราะท่านประพฤติพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ได้แก่เมตตา ความรัก และปรารถนาดีต่อบุตร, กรุณา ความสงสารห่วงใยเมื่อบุตรประสบทุกข์, มุทิตา ความชื่นชมยินดีเมื่อบุตรได้ดี, และอุเบกขา คอยเพ่งดูอยู่ห่างๆ ไม่ก้าวก่ายชีวิตเมื่อบุตรมีครอบครัวแล้ว

จากการศึกษาพบว่า การที่พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบบิดามารดาเป็นพระพรหมของบุตร^{๘๕} เพราะคำว่า พรหม ในความหมายของพระพุทธศาสนา ได้แก่ผู้ประเสริฐ ดังพระพุทธองค์ทรงเปรียบพระองค์เองว่าเป็นดังพรหม^{๘๖} ทรงเรียกบุคคลที่ประพฤติดีงาม มีคุณธรรมที่สูงส่งว่าเป็นผู้ตนดังพรหม^{๘๗} และทรงเรียกการประพฤติพระธรรมวินัยว่าเป็นการประพฤติพรหมจรรย์ คำว่าพรหมในความหมายของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ประเสริฐ สูงส่ง การที่บิดามารดามีการประพฤติต่อบุตรด้วยจิตใจที่ดีงาม ยากที่บุคคลทั่วๆ ไปจะมีใช้บิดามารดาจะกระทำได้ ด้วยเหตุนี้ ฐานะของบิดามารดาจึงเป็นผู้ที่ประเสริฐ เป็นพระพรหมของบุตร

๒. เป็นบุรพเทพของบุตร เนื่องจากบิดามารดาได้ประพฤติดนเช่นกับเทพ คือการไม่คำนึงถึงส่วนเสียของบุตร มุ่งแต่ให้บุตรเกิดความดีความเจริญเท่านั้น เช่นกับวิสุทธิตถ (พระอรหันต์) ที่ไม่คำนึงถึงความผิดของบุคคล หวังแต่จะให้มีความเจริญรุ่งเรือง การที่บิดามารดาได้ชื่อว่าเป็นบุรพเทพ เพราะท่านได้ประพฤติดนดังเทพแก่บุตรก่อนเทพอื่นใด ดังนั้น เทพทั้งหลายนอกจากบิดามารดา ล้วนเป็นเทพที่ทำอุปการคุณต่อบุตรภายหลังบิดามารดา จึงชื่อว่า ปัจฉาเทพ

ในพระพุทธศาสนา มีเทพ ๓ ประเภท^{๘๘} ได้แก่

๑) สมมติเทพ ผู้ที่ได้รับสมญานามว่าเป็นเทพโดยสมมติจากมหาชน ได้แก่ พระราชา และพระราชวงศ์

๒) อุบัติเทพ เทวดาที่อุบัติในสวรรค์ชั้นต่างๆ เป็นเทวดาโดยกำเนิด

^{๘๔} อิง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

^{๘๕} อิง.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

^{๘๖} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๓๑/๔๗๘.

^{๘๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔/๕.

^{๘๘} ชุ.จู. (ไทย) ๓๐/๓๒/๑๖๐.

๓) วิสุทธิเทพ ผู้ที่เป็นเทพโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่พระอรหันตชีนาสพ และพระปัจเจกพุทธเจ้า

การที่เปรียบบิดามารดาเป็นเทพ เพราะเห็นว่าท่านทั้งสองปฏิบัติต่อบุตรด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ผู้ที่มีจิตใจที่ตั้งงามเช่นนี้ถือว่าเป็นเทพทางจิตใจ โดยมีคุณธรรมที่ตั้งงาม เพราะธรรมสามารถยกจิตใจบุคคลให้สูงส่งดุจเทพ จึงเรียกว่า เทวธรรม^{๘๙}

๓. เป็นบูรพาจารย์ของบุตร เนื่องจากบิดามารดาเป็นผู้ได้อบรมสั่งสอนบุตรก่อนบุคคลอื่น นับตั้งแต่แรกเกิดมาบิดามารดาได้อบรมพร่ำสอนให้รู้จักกิน นอน เดิน พูด ตลอดจนความรู้ และคุณธรรมจริยธรรมต่างๆ จวบจนเติบโตใหญ่ จึงเป็นครูอาจารย์คนแรก ต่อมาบุตรจึงได้รับการอบรมสั่งสอนจากครูอาจารย์คนอื่นนอกจากบิดามารดา เรียกว่า ปัจฉาจารย์

การอบรมสั่งสอนบุตรเป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่จะต้องทำควบคู่กับการเลี้ยงดูทางกาย อิทธิพลของการอบรมสั่งสอนของบิดามารดามีส่วนสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุตร ผู้ใดสามารถอบรมสั่งสอนบุตรให้เป็นคนดีได้ จึงควรยกย่องว่า บิดามารดาที่สมบูรณ์แบบ การอบรมสั่งสอนเป็นสิ่งมีค่าอย่างยิ่งสำหรับชีวิต

พุทธทาสภิกขุ มีทรรศนะในเรื่องนี้ว่า...

“การเป็นบิดามารดาเป็นได้ ๒ ความหมาย กล่าวคือ บิดามารดาทางฝ่ายกาย คือการได้ให้การกำเนิด และเลี้ยงดูด้านร่างกายให้เจริญเติบโต และการเป็นบิดามารดาทางฝ่ายจิตวิญญาณ ได้แก่การอบรมสั่งสอนให้มีศีลธรรมตั้งงาม สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และให้มีโลกุตระธรรมดี ได้แก่สามารถชักนำให้อยู่เหนือโลก ด้วยการรู้เท่าทันต่อธรรมดาของโลก จนจิตไม่เป็นทุกข์ การที่บิดามารดาสอนบุตรของตนให้เป็นคนดี มีสัมมาทิฐิในการดำเนินชีวิต ชื่อว่าได้ทำหน้าที่อย่างดียเยี่ยม พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการสอนที่ยอดเยี่ยม ได้แก่สามารถแนะนำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนสมบูรณ์ได้เรียกว่า “อนุสาสนีปาฏิหาริย์” เป็นปาฏิหาริย์ที่ยิ่งกว่าปาฏิหาริย์ใดๆ”^{๙๐}

๔. เป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร เนื่องจากบิดามารดาเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรทุกด้าน สมควรที่บุตรจะต้องสักการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ และการเลี้ยงดูตอบแทน เช่นเดียวกับพระอรหันต์ซึ่งเป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปควรสักการบูชา เพราะท่านเหล่านั้นมีคุณสมบัติคือเป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลส และมีอุปการคุณต่อบุคคลด้วยการให้แนวทางสว่างทางปัญญาให้ จึงเป็นผู้ที่ควรได้รับการบูชา เช่นเดียวกับบิดามารดาที่มีอุปการคุณต่อบุตรอย่างมหาศาล พระพุทธศาสนาแสดงเหตุผลของอาหุไนยบุคคลว่า บุคคลอาศัยกำเนิดมาได้ เพราะมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด^{๙๑}

เมื่อกล่าวโดยสรุป บิดามารดามีฐานะเป็นผู้ทำคุณประโยชน์แก่บุตรอย่างมหาศาล และอยู่ในฐานะที่เป็นพระพรหม ครูคนแรก เทวดาคนแรก และอาหุไนยบุคคลของบุตร สมควรที่บุตรทุกคนจะต้องตระหนักในคุณูปการดังกล่าว ด้วยการกระทำตอบแทนตามหน้าที่ของตน ดังนั้น ฐานะของบิดามารดาจึงเป็นฐานะที่สูงส่งสำหรับบุตร

^{๘๙} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

^{๙๐} พุทธทาสภิกขุ, พ่อแม่สมบูรณ์แบบ, (กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๕-๑๙.

^{๙๑} อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๔๗/๗๓.

ส่วนบุตรต้องตระหนักในหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา และมีความไม่ประมาทในการทำหน้าที่ของตนเอง ซึ่งหน้าที่ของบุตรต่อบิดามารดา ปรากฏในสังคาลสูตร คือ

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
 ๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
 ๓. ดำรงวงศ์ตระกูล
 ๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
 ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๙๒}
- หน้าที่ของบุตรแต่ละประการ มีอธิบาย ดังนี้

ประการที่ ๑ ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ เนื่องจากรดาบิดา ได้ดูแล และเลี้ยงดูบุตรมาตั้งแต่ในครรภ์ จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ มีการให้ดื่มน้ำนมดูแลสุขภาพให้เข้มแข็งโดยไม่รังเกียจ เช่น พาไปพบแพทย์ ในคราวไม่สบาย อาบน้ำให้เมื่อสกปรก ประคับประคองดูแลเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก เมื่อบุตรเติบโตต้องเลี้ยงดูบิดามารดาเป็นการตอบแทน เพราะบิดามารดามีความหวังตั้งแต่ตอนแรกแล้วว่าเมื่อบุตรเติบโตมาจักเลี้ยงดูท่านเป็นการตอบแทน^{๙๓} อันเป็นวัฏจักรทางจิตสำนึกของมนุษย์ที่จะต้องสืบทอดการเลี้ยงดูกันไปเป็นช่วงๆ บิดามารดาก็ต้องการให้บุตรเลี้ยงดูตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนชราภาพ แม้ว่าบุตรจะมีครอบครัวแล้วก็ตามภาระหน้าที่ในการเลี้ยงดูบิดามารดาจะต้องทำอย่างต่อเนื่องตราบชั่วชีวิตของท่าน การเลี้ยงดูต้องกระทำทั้งทางกาย และทางใจ โดยสามารถปฏิบัติ ดังนี้

๑. เลี้ยงกาย คือ การปฏิบัติเอาใจใส่ อุปฐากด้วยปัจจัย ๔ โดยสม่ำเสมอ หรือเมื่อมีโอกาสนที่สามารถกระทำกิจใดๆ แทนได้ในเวลาใดเวลาหนึ่ง ต้องรีบกระทำทันที มีบุตรธิดาหลายคน ที่รู้คุณ เมื่อมารดาบิดาของตนไม่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้แล้ว เมื่อถึงเวลาที่ตนจะตอบแทนก็หมดโอกาส

๒. เลี้ยงใจ คือ การประคับประคองจิตใจให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ โดยไม่กระทำความหม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ หรือ กระทำความเดือดร้อนให้ แม้ในเวลาที่ท่านเจ็บป่วย บุตรและธิดา พึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ โดยใกล้ชิดหรือเมื่อถึงวัยที่จะต้องบรรพชาอุปสมบท บุตรพึงเห็นความสำคัญ และกระทำตามความปรารถนาที่ท่านต้องการ เพราะในชีวิตของมารดาบิดา ถ้ามีบุตร ก็ปรารถนาจะให้บรรพชาอุปสมบท ถ้าเป็นธิดา ก็ปรารถนาจะให้แต่งงานอย่างสมเกียรติ ในความมุ่งหวังของมารดาบิดา คือ การได้เห็นบุตรธิดามีคุณธรรม เพราะเมื่อชีวิตของบุตรถูกโอบอุ้มด้วยคุณธรรม ย่อมทำให้บุตรธิดาประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี เชื่อในคำที่ท่านสั่งสอน ดังนั้น การกระทำที่ท่านเป็นผู้เบาใจ ปลื้มใจมีใจโสมนัส คือการเลี้ยงดูใจของมารดาบิดา บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดี ถ้าปฏิบัติถูกต้อง ย่อมเกิดคุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรง เป็นเหมือนไฟเผาผลาญตัว

ดังนั้น บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดีทั้งทางกาย และทางจิตใจ ให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ ผู้ที่เลี้ยงบิดามารดาอย่าได้รับอานิสงส์ตอบแทนให้มีความสุขทั้งโลกนี้ และ

^{๙๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

โลกหน้า ในพระพุทธศาสนาได้แสดงว่า แม้ท้าวสักกะได้รับเสวยผลบุญในสวรรค์เพราะได้สมาทานวัตรบท ๗ ประการ ซึ่ง ๑ ใน ๗ ข้อนั้น คือการได้เลี้ยงดูบิดามารดาตลอดชีวิต^{๙๓} และได้กล่าวถึงบุตรที่เลี้ยงดูเคารพบูชาบิดามารดาของตน ย่อมได้รับการอนุเคราะห์จากท่านทั้งสอง ด้วยการอวยพรให้มีชีวิตที่ดีงาม ย่อมได้รับความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิต ไม่มีความเสื่อม^{๙๔}

ประการที่ ๒ ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน เมื่อบุตรเติบโตสามารถทำงานแทนบิดามารดาได้ บุตรจะต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยกระทำกิจแทนมารดาบิดา เป็นการแบ่งเบาภาระของท่าน เอาใจใส่ในกิจการงานของมารดาบิดาโดยไม่กลัวความยากลำบากทั้งมวล เพราะว่าท่านทั้งสองได้ทำงานเพื่อบุตร และครอบครัวมานานแล้ว เมื่อบุตรเติบโตแล้วท่านควรจะได้พักผ่อน กิจการต่างๆ ของครอบครัวที่มีอยู่ บุตรควรจะทำมารับผิดชอบดูแลแทนท่าน โดยมีบิดามารดาเป็นผู้ปรึกษาอยู่ใกล้ตัว บุตรที่ไม่ตระหนักถึงหน้าที่ข้อนี้ ก็จะไม่ใส่ใจกิจการงานของครอบครัว ปล่อย่ให้บิดามารดาทำงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวจนแก่ชรา แม้บุตรจะเติบโตแล้วแต่ก็ยังให้บิดามารดาเลี้ยงดูอยู่ ดังคำที่ว่า เลี้ยงให้โตแล้วยังไม่พอ ต้องเลี้ยงให้ตายอีก เป็นเพราะบุตรไม่ตระหนักในหน้าที่ของตนเอง พระพุทธศาสนากล่าวถึงบุคคลที่ทำการงานแทนบิดามารดาว่าเป็นผู้ควรยกย่องสรรเสริญ เป็นที่ยินดีของบุคคลต่างๆ เพราะได้ทำประโยชน์แก่บุคคลภายในครอบครัว และปวงญาติ เขาย่อมมีความสุขในปัจจุบัน แม้ละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมประสบสุคติในโลกสวรรค์^{๙๕}

ประการที่ ๓ ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน บุตรจะต้องทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลของบิดามารดาให้ดำรงอยู่ตลอดไป เพราะบุตรชื่อว่า เป็นทายาทของบิดามารดา เพราะฉะนั้น การที่วงศ์ตระกูลจะเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อม ย่อมขึ้นอยู่กับบุตรเป็นประการสำคัญ บุตรที่ดี ผู้จะเป็นหัวหน้าครอบครัว และมีใช้เป็นเพียงผู้จะทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลให้ดำรงอยู่ได้เท่านั้น บุตรจะต้องให้วงศ์ตระกูลเจริญก้าวหน้าต่อไปด้วยภาพลักษณ์แห่งความดีงาม ไม่ทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล ต้องรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลมิให้เสื่อมเสียด้วย

การดำรงอยู่ของตระกูล หมายถึง การเจริญรุ่งเรืองของบุตร ฉะนั้น บุตรพึงคำนึงถึงความมุ่งมั่น ความปรารถนา ความยากลำบากของมารดาบิดา ที่ท่านได้ทำให้วงศ์ตระกูลยั่งยืนสืบต่อมาถึงตน โดยสืบต่อไม่ให้ล้มสลายไปในช่วงอายุของตนเอง โดยไม่ทำลายทรัพย์สินมรดกที่มารดาบิดาสรางเอาไว้ รวมทั้งรักษา และสั่งสมให้เพิ่มพูนมากขึ้น วงศ์ตระกูลจะเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคง ก็ต้องอาศัยความสามัคคีของญาติพี่น้อง ดังนั้น บุตรพึงเอาใจใส่ต่อความสำคัญในการปลูกความรักความสามัคคีในหมู่เครือญาติ ปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่สถานะในกลุ่มญาติ เช่น รู้จักประพฤติด่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ และการให้การช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกัน และกัน เป็นต้น ตลอดทั้งการยึดถือหลักความกตัญญูกตเวทิต์อันเป็นคุณธรรมของคนดี โดยนำมาปฏิบัติ อันเป็นเครื่องชี้นำชีวิตให้วงศ์ตระกูลมีความมั่นคง^{๙๖}

^{๙๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๖.

^{๙๔} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๕-๑๐๖.

^{๙๕} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๗.

^{๙๖} พระมหาภูเนตุ จันทรจิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา จริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๕๗-๕๙.

ประการที่ ๔ ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทนายท หมายถึงว่า การประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทนายทที่จะรับทรัพย์มรดกของตระกูล เพื่อรักษาโกศสมบัติที่บิดามารดามอบไว้ให้ เช่น ยึดถือในคำสั่งสอนของท่านมาปฏิบัติ เพราะว่า บุตรธิดาที่ดี จะต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนของมารดาบิดา การที่บุตรธิดายึดถือ และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน ย่อมสามารถรักษาทรัพย์สมบัติของตระกูลให้คงอยู่ตลอดไปได้ แต่ถ้าบุตรธิดา ไม่ได้เอาใจใส่ต่อคำสั่งสอนของมารดาบิดา บุตรธิดาเหล่านั้น ย่อมไม่สามารถจะรักษาโกศสมบัติของท่านไว้ได้ เพราะไม่ได้ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทนายทที่ดีในการสืบทอดมรดกของวงศ์ตระกูล

การประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทนายทที่จะรับทรัพย์มรดกของตระกูลนั้น สิ่งที่ต้องพิจารณา ได้แก่ การหลีกเลี่ยงไม่ข้องแวะอบายมุข คือ ทางแห่งความเสื่อม ซึ่งนำมาซึ่งหายนะแก่โกศสมบัติทั้งปวง คือ อบายมุข ในส่วนเกี่ยวกับการหลงมัวเมาในกามคุณ การแสวงหาความสุขจากการดื่มของมึนเมา และเล่นการพนัน ตลอดจนการคบคนชั่วเป็นเพื่อน แบ่งออกเป็น ๔ ประการ และ อบายมุข ในส่วนเกี่ยวข้องกับ การแสวงหาความสุขจากการดื่มของมึนเมา และการเที่ยวดูการละเล่นต่างๆ ซึ่งเป็นเหตุให้เสียหน้าที่การงาน

บุคคลที่จะได้รับมรดกของตระกูล จะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่นิยมนับถือ และรักใคร่ของครอบครัว ถ้าหลงมัวเมาอยู่ในอบายมุขแล้ว คุณธรรมความดีทั้งหลายที่ได้ทำมา ย่อมถึงความเสื่อมเสียชื่อเสียงเกียรติยศ เพราะความมัวเมาประมาทในอบายมุข เพราะฉะนั้น บุคคลผู้หวังความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน ควรเว้นเสียให้ห่างไกล เพราะเป็นทางแห่งความเสื่อม และเป็นเหตุให้เสียสุขภาพทางกาย ทางจิต ทั้งสมองความคิดก็เฉื่อยชา หรือครุ่นคิดในสิ่งนั้นๆ อยู่เนืองๆ ใช้เวลากับสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เป็นเหตุให้ครอบครัว และสังคมเดือดร้อน ทั้งก่อให้เกิดความล่องละเมียดศีล หรือแม้แต่การทำลายคุณธรรมอื่นๆ อีกมากมาย อบายมุข จึงเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่ความเสียหาย และเป็นการทำลายความเจริญรุ่งเรือง^{๙๗} ดังนั้น บุคคลผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และความเป็นที่รักใคร่ของครอบครัว ควรหลีกเลี่ยงละเว้นอบายมุขทั้งหลาย อันเป็นช่องทางที่นำมาซึ่งความฉิบหายแก่ตนเอง และผู้อื่น ชื่อว่าประพฤติดมควรแก่ความเป็นทนายทของวงศ์ตระกูล

ประการที่ ๕ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ หมายความว่า การทำบุญในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นความดี เพราะเป็นการสั่งสมบุญเป็นเหตุ นำความสุขมาให้^{๙๘} และบุคคลผู้กระทำความดี ย่อมประสบกับความสุขแห่งบุญกุศล เพราะฉะนั้น การทำบุญกุศลแก่บิดามารดา หรือการทำให้ท่านมีจิตใจเลื่อมใสศรัทธาในคุณพระรัตนตรัย ในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่ ดังนั้น เมื่อมีโอกาส จึงควรทำบุญให้ท่าน ตัวอย่างเช่น ทำบุญในวันพระครบรอบวันเกิด หรือพาท่านเหล่านั้นไปบำเพ็ญบุญกุศลในสถานที่ต่างๆ เพื่อช่วยกระตุ้นให้จิตใจน้อมไปในเรื่องความดี และเป็นการเพิ่มบุญกุศลให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น เมื่อท่านสิ้นชีวิตไปแล้ว บุตรควรรับภาระหน้าที่ต่างๆ เริ่มตั้งแต่ประกอบพิธีศพ จนกระทั่งการปลงศพตามประเพณีทางศาสนา นอกจากนี้ พึงหาโอกาสอันเหมาะสมบำเพ็ญกุศลทักษิณาทตามวาระ ตัวอย่างเช่น การทำบุญครบรอบวันตายเจ็ดวัน หรือร้อยวัน เป็นต้น การทำบุญอุทิศเป็นหน้าที่ของบุตรพึงกระทำให้แก่บิดามารดา ทั้งในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่ และหลังจากท่านเสียชีวิตแล้ว

^{๙๗} ธี.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗ - ๒๕๓/๒๐๒ - ๒๐๗.

^{๙๘} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๘/๖๘.

พระมหาอุทัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) ได้กล่าวถึงการตอบแทนบุญคุณพ่อคุณแม่ไว้ว่า^{๙๙} ที่สุดแห่งการตอบแทนพระคุณของพ่อแม่เป็นอย่างไร เราจะเห็นได้จากพระพุทธวจนะที่ ตรัสไว้ในมาตาปิตุคุณสูตร ดังนี้ การทำตอบแทนแก่ท่านทั้งสอง เราไม่กล่าวว่าเป็นการทำได้ โดยง่าย ท่านทั้งสองคือใคร คือบิดามารดา ถึงบุตรจะมีอายุ ๑๐๐ ปี มีชีวิตอยู่ ๑๐๐ ปี ประคับประคองมารดาด้วยบาซางหนึ่ง ประคับประคองบิดาด้วยบาซางหนึ่ง ปฏิบัติท่านทั้งสองนั้นด้วยการอบกลิ่น การนวด การให้อาบน้ำ และการบีบนวด และแม้แต่ท่านทั้งสองนั้น จะอุจจาระ และปัสสาวะลงบนบาทั้งสองข้างของเขานั้นแล การกระทำอย่างนั้น ยังไม่ชื่อว่า อันบุตรได้ทำ หรือทำตอบแทนแก่บิดามารดา และบิดา ถึงบุตรจะสถาปนาบิดามารดาไว้ในราชสมบัติซึ่งเป็นเจ้าเหนือหัวแห่งแผ่นดินใหญ่ที่มีรัศมี ๗ ประการมากมายนี้ การกระทำอย่างนั้นยังไม่ชื่อว่าอันบุตรได้ทำ หรือทำตอบแทนแก่บิดามารดาเลย ขอนั้นเพราะเหตุไร เพราะ บิดา และมารดามีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้แก่บุตรทั้งหลาย สอนบุตรคนใดให้ มารดา และบิดาผู้ไม่มีศรัทธา สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในสัทธาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา) ให้บิดา และมารดาผู้ทุศีล สมาทานตั้งมั่น ดำรงอยู่ในศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วย ศีล) ให้บิดา และมารดาผู้ตระหนี่ สมาทานตั้งมั่น ดำรงอยู่ในจาคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ) ให้บิดา และมารดาผู้ไม่มีปัญญา สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล การกระทำอย่างนั้นชื่อว่าอันบุตรได้ทำ และทำตอบแทนแก่บิดา และมารดา” ตามพระพุทธพจน์ข้างต้นนี้สรุปสาระสำคัญได้ว่า “การตอบ แทนพระคุณของพ่อ และแม่ด้วยธรรมะ คือ การตอบแทนอันสูงสุด

การบำรุงบิดามารดาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญบุคคลที่การบำรุงบิดามารดา เป็นบุคคลที่หาได้ยาก รวมทั้งผู้ที่มีความกตัญญูตเวทีต่อบิดามารดาในทิศเบื้องหน้า คือ ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน ดังนั้น บุตรธิดาจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดีทั้งทางกาย และทางจิตใจ ให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่ดีมีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับอานิสงส์ตอบแทนให้มีความสุขทั้งโลกนี้ และโลกหน้า ประมวลได้ดังนี้ คือ การบำรุงบิดามารดา มีลักษณะคือ การปรนนิบัติเลี้ยงดูด้วยปัจจัย ๔ การยอมเสียสละชีวิตของตนเพื่อปกป้องชีวิตมารดาบิดา และการให้มารดาบิดาตั้งอยู่ในธรรม เสียสละ แม้ว่าเราจะตอบแทนพระคุณท่านถึงเพียงนี้แล้ว ก็ยังนับว่าเล็กน้อยมาก เมื่อเทียบกับพระคุณอันยิ่งใหญ่ที่ท่านมีต่อเรา ผู้ที่มีความกตัญญูตเวทีต้องการจะสนองพระคุณท่านให้ได้ทั้งหมด พึงกระทำดังนี้ ถ้าท่านยังไม่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ก็พยายามชักนำให้ท่านตั้งอยู่ในศรัทธาให้ได้ ถ้าท่านยังไม่ถึงพร้อมด้วยการให้ท่านก็พยายามชักนำให้ท่านยินดีในการบริจาคทานให้ได้ ถ้าท่านยังไม่มีศีล ก็พยายามชักนำให้ท่านรักษาศีลให้ได้ ถ้าท่านยังไม่ทำสมาธิภาวนา ก็พยายามชักนำให้ท่านทำสมาธิภาวนาให้ได้ เพราะว่าการตั้งอยู่ในศรัทธา การให้ทาน การรักษาศีล การทำสมาธิภาวนา เป็นประโยชน์โดยตรง และเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ตัวบิดามารดาผู้ประพฤติปฏิบัติเอง ทั้งในภพนี้ ภพหน้า

^{๙๙} พระมหาอุทัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี), **เรารักแม่**, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

สามารถสรุปได้ว่า ผลของการที่บุตรกตัญญูต่อมารดาบิดาด้วยการเลี้ยงดูร่างกาย และจิตใจ นั้น จะส่งผลให้บุตรบรรลุประโยชน์ ๓ ประการ ได้แก่ประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า และ ประโยชน์สูงสุด ซึ่งเป็นปัจจัยส่งผลให้ได้รับ มรรคผล นิพพาน การนอบน้อมเคารพมารดาบิดาผู้มี พระคุณอย่างสูง ผู้ซึ่งได้ให้ชีวิต อบรมเลี้ยงดูจนมีสติปัญญา สามารถรักษาตนอยู่เป็นสุขมาจนทุกวันนี้ พระคุณอันยิ่งใหญ่นี้ไม่อาจทดแทนได้หมด และในบางครั้งบุตรธิดายังได้เคยทำความผิดพลาด พลั้งผลอ แสดงออกทางกาย วาจา ใจ อันเป็นเหตุนำความทุกข์ความเดือดร้อนมาให้มารดาบิดา ซึ่งเป็นบาปอย่าง ยิ่งนั้น โอกาสนี้จึงขอกราบแทบเท้ามารดาบิดาขออโหสิกรรม ขอได้โปรดยกโทษให้กับการกระทำที่ได้ กระทำไปทั้งโดยตั้งใจ และไม่ได้ตั้งใจ เจตนา และไม่เจตนา จำได้ และจำไม่ได้ทั้งต่อหน้า และลับหลัง ต่อมารดา-บิดาทุกภพทุกชาติภูมิ อย่าได้เป็นบาปเป็นเวรเป็นกรรมแก่ลูกต่อไปเลยโปรดอโหสิกรรมให้ลูก ด้วยเทอญ

๑. ความกตัญญูต่อครูอาจารย์

จากการศึกษาพบว่า ในพระพุทธศาสนา ครูมีบทบาทที่สำคัญมาก ครูอยู่ในฐานะเป็น กัลยาณมิตร^{๑๐๐} ของศิษย์ ซึ่งหมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะทำหน้าที่ในการสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวช่วยให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคแห่งการฝึกฝนอบรม ที่ถูกต้อง^{๑๐๑} ความเป็นกัลยาณมิตร กล่าวได้ว่าเป็นบุคคลที่ควรถือเอาเป็นแบบอย่างที่ดี ดังพุทธพจน์ ที่ว่า “ความมีมิตรดี^{๑๐๒} มีสหายดี^{๑๐๓} มีเพื่อนดี^{๑๐๔} ถือได้ว่า เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์...”^{๑๐๕} คำว่า กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติหรือการศึกษาเรียนรู้เพื่อการ เข้าใจความเป็นจริงของโลก และชีวิตนั้น มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ มี ความสามารถ มีประสบการณ์มาก่อน ให้คำชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง เพื่อเดินก้าวไปสู่จุดหมายโดย ไม่ผิดพลาด เพราะฉะนั้น ครู จึงอยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ทั้งหลายในการถ่ายทอดวิชา ความรู้ และเป็นแบบอย่างที่ดี

ครู มีฐานะเป็นปูชนียบุคคล ซึ่งศิษย์ทั้งหลาย และคนทั่วไปให้ความเคารพยกย่องครู เพราะเป็นผู้ที่มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เยาวชนซึ่งเป็นสมาชิกในสังคม ช่วยพัฒนา คนให้มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมที่พึงประสงค์ของสังคมนั้นๆ ด้วยว่า คนที่ได้รับการพัฒนา แล้ว ย่อมจะนำความรู้ไปพัฒนาสังคม ให้เกิดการพัฒนามีความเจริญรุ่งเรือง

ในพระพุทธศาสนา เมื่อศิษยานุศิษย์ สัทธินิหาริก อันเตวาลิกได้ระลึกนึกถึงอุปการ คุณของครูอุปัชฌาย์อาจารย์ผู้ช่วยอนุเคราะห์ ช่วยแนะนำสั่งสอนให้เจริญด้วยวิชาความรู้ และคุณ

^{๑๐๐}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๘๙/๕๗.

^{๑๐๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (ฉบับปรับปรุง และขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๒๒-๖๒๓.

^{๑๐๒}มิตรดี หมายถึง มิตรที่มีคุณธรรม คือ ศีล เป็นต้น (อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒๔/๒๑/๔๓-๔)

^{๑๐๓}สหายดี หมายถึง เพื่อนร่วมงานที่ดี (อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๗/๓๒๒)

^{๑๐๔}เพื่อนดี หมายถึง เพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมคุ้นเคยกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน (อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๗/ ๓๒๒)

^{๑๐๕}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒/๓.

ความดีแล้ว ควรที่ศิษยานุศิษย์ สัทธินิหาริก อันเตวาลิก จะต้องตอบแทนอุปการคุณของท่าน โดยการประพฤติตนเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย แสดงความเคารพนับถือ ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น หรือยกตนเทียมนาน ยึดเอาความกตัญญูเป็นอารมณ์ว่า ผู้รู้คุณย่อมยินดีในผู้มีพระคุณ ดังแมลงผึ้งรู้ว่าบัวมีคุณ^{๑๐๖}

ส่วนในด้านความสัมพันธ์กับอาจารย์ ศิษย์พึงแสดงความเคารพนับถือ ตามหลักปฏิบัติในเรื่องทิศ ๖ ดังนี้

๑) พึงลุกขึ้นต้อนรับ แสดงความเคารพเสมอ เมื่อเห็นครูอาจารย์เดินผ่านหรือแม้ในกรณีที่กำลังสอนอยู่ในห้องเรียน การกระทำเช่นนี้ เป็นการแสดงออกซึ่งความอ่อนน้อมถ่อมตน และให้เกียรติครูผู้ให้วิชาความรู้

๒) เมื่อมีปัญหาไม่เข้าใจในบทเรียน จะต้องเข้าไปหาซักถาม ขอคำแนะนำปรึกษา ฟังคำอธิบาย แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่สติปัญญา

๓) ในเวลาเรียน จะต้องตั้งใจฟังด้วยดี ไม่แสดงกิริยาที่ไม่สุภาพ เช่น สุกุบหรือหยอกล้อเล่นกัน ซึ่งเป็นกิริยาอาการที่แสดงถึงความไม่เคารพ ไม่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน

๔) เมื่อครูอาจารย์มีกิจธุระเรียกใช้ จะต้องเข้าไปเพื่อรับใช้บริการให้ความสะดวก ซึ่งเป็นการแบ่งเบาภาระบางอย่างที่ครูไม่จำเป็นต้องทำด้วยตนเอง หรือ ช่วยเป็นธุระในกิจการต่างๆ เช่น ช่วยส่งเอกสาร ช่วยถือหนังสือให้

๕) ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เพื่อไม่ให้เป็นที่หนักใจแก่ครูอาจารย์ เพราะครูอาจารย์ทั้งหลาย ย่อมต้องการเห็นศิษย์มีความรู้ดี มีความประพฤติดี และเชื่อฟังอยู่ในโอวาท^{๑๐๗}

๒. ความกตัญญูต่อญาติ

ญาติ คือ บุคคลผู้รู้จักกัน ผู้ที่มีความคุ้นเคยกัน ย่อมมีนัยกว้าง กล่าวคือ ใครก็ตามที่เรารู้จัก^{๑๐๘} ทั้งที่เป็นสายโลหิต คือ ญาติร่วมสายเลือดเดียวกันหรือไม่ใช่ก็ตาม และเรามีความสนิทสนมคุ้นเคยมากหรือน้อย กันนับว่า เป็นญาติเหมือนกัน และมีอีก ๓ คำ คือ มิตร อำมาตย์ และสหาย จะมาด้วยกันเสมอ มีความหมายใกล้เคียงสอดคล้องกับคำว่าญาติ มิตร คือ คนรู้จักกัน เพราะการใช้ของในเรือนร่วมกัน เช่น ให้ของแก่กัน และกัน หรือรับของจากกัน^{๑๐๙} อำมาตย์ คือ ผู้ร่วมงานกัน ทำประโยชน์ร่วมกัน เช่น ปรึกษาหารือกัน หรือไปมาด้วยกัน^{๑๑๐} สหาย คือ เพื่อนร่วมการงานในอิริยาบถทั้งหลาย หรือผู้ไปด้วยในกิจทั้งหลาย และผู้มีความเสื่อม และความเจริญร่วมกัน^{๑๑๑} ดังคำที่พระโพธิสัตว์กล่าวว่า

บุคคล ชื่อว่าเป็นมิตร เพราะเดินร่วมกัน ๗ ก้าวเท่านั้น

ชื่อว่าเป็นสหาย เพราะเดินร่วมกัน ๑๒ ก้าว

^{๑๐๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๔๕๑-๔๕๒.

^{๑๐๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๘/๒๐๓.

^{๑๐๘} พุทธศาสนิก, พุทธจริยา, (กรุงเทพมหานคร: หจก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๕), หน้า ๓๓๕.

^{๑๐๙} ส.สพ.,ม.อ. (บาลี) ๑๓/๓๖๗.

^{๑๑๐} ส.สพ.,ม.อ. (บาลี) ๑๓/๓๖๗.

^{๑๑๑} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๑/๓๙๓-๓๙๔.

ชื่อว่าเป็นญาติ เพราะอยู่ร่วมกัน ๑ เดือน หรือกึ่งเดือน
 ชื่อว่าเสมอกับตน ก็เพราะอยู่ร่วมกันยิ่งกว่านั้น
 ข้าพเจ้านั้น จะพึงละทิ้งมิตรที่ชื่อกาฬกณิ ซึ่งสนิทสนมกันมานาน เพราะเหตุแห่ง
 ความสุขส่วนตัวได้อย่างไร^{๑๑๒}

ญาติ จึงมีความสอดคล้องกับพระพุทธพจน์ว่า วิสสาสปรมา ญาติ แปลว่า ญาติมีความ
 ความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง^{๑๑๓} ความหมายของญาติในแง่นี้ หมายรวมถึง บุคคลทั่วไปที่เรารู้จัก มีความ
 สนิทสนมคุ้นเคยเป็นกันเอง ญาติในความหมายอย่างกว้าง ตามพระพุทธพจน์ที่ว่า ความคุ้นเคยกัน ชื่อ
 ว่าเป็นญาติอย่างยั้งนั้น ทรงแสดงหลักการสากลไว้ เพื่อให้มนุษย์ทุกคนได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้
 โลกเกิดสันติสุข จากการที่มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างญาติ

จากการศึกษาพบว่า ญาติเป็นบุคคลที่สำคัญเป็นกำลังในการสร้างความเจริญแก่วงศ์ตระกูล
 ให้ตั้งมั่นยั่งยืน และเป็นที่ยำเกรงของชนทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้ ถ้าขึ้นอยู่เป็นหมู่เป็นดงเป็นป่า
 หากมีพายุใหญ่พัดมาก็ทานพายุได้ไม่หักโค่นเพราะต่างอิงอาศัยค้ำจุนกัน และกัน จึงปลอดภัยไม่มี
 อันตราย หากจะเสียหายบ้างก็เพียงใบร่วงหรือกิ่งหัก ตรงกันข้ามกับต้นไม้ที่ขึ้นอยู่โดดเดี่ยว แม้จะเป็นไม้
 ใหญ่ไม่มีต้นอื่นห้อมล้อม เมื่อมีพายุใหญ่พัดมาก็ย่อมหักหรือโค่นล้มไป เพราะไม่มีที่อิงอาศัยค้ำจุน ทน
 ต้นไม้ยังต้องอิงอาศัยต้นไม้อื่นๆ ที่ขึ้นอยู่แวดล้อมเป็นเครื่องค้ำคาน จึงสามารถตั้งยั้งยืนอยู่ได้ ไม่มี
 อันตรายทั้งยังเป็นประโยชน์แก่สัตว์โลก ฉันทใด มนุษย์ทั้งหลาย ย่อมเหมือนกัน ฉันทนั้น กล่าวคือ จะเจริญ
 และปลอดภัย ไม่มีอันตราย จำเป็นต้องมิ่งขวัญญาติเป็นกำลังช่วยอุดหนุนให้เจริญยั่งยืน ช่วยป้องกัน และ
 กำจัดอันตรายได้ ดังคำที่พระโพธิสัตว์กล่าวว่า “ญาติทั้งหลายผู้พร้อมเพรียงกันมาก ย่อมยังประโยชน์ให้
 สำเร็จ แม้ต้นไม้ที่เกิดเป็นดงเป็นป่า ย่อมค้ำคานทานพายุได้ พายุย่อมพัดต้นไม้ที่ตั้งอยู่โดดเดี่ยวแม้เป็นไม้
 ใหญ่เป็นเจ้าแห่งป่าให้หักโค่นได้”^{๑๑๔}

การแสดงความรักเกื้อกูลต่อญาติด้วยการสงเคราะห์ญาตินั้น เป็นบ่อเกิดของความรัก
 ความเมตตา เริ่มจากคนใกล้ชิดสนิทสนม ในวงศ์ตระกูลของตนขยายวงกว้างออกไปจนกระทั่งหา
 ขอบเขตไม่ได้ เป็นสิ่งค้ำจุนสังคมในโลกมีความจำเป็น และมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการ
 สงเคราะห์ญาติ ชื่อว่าเป็นอุดมมงคล^{๑๑๕} จากการศึกษ พบว่าแม้แต่พระพุทธเจ้ายังทรงบำเพ็ญ
 ญาติตถจริยา คือ ทรงอนุเคราะห์ และให้สิทธิพิเศษแก่เหล่าพระประยูรญาติของ พระองค์ในการเข้า
 มาบวชในพระพุทธศาสนา^{๑๑๖} แม้ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งกันรุนแรงระหว่างญาติ^{๑๑๗} ความสัมพันธ์
 ระหว่างเครือญาติ และสายใยแห่งความเป็นญาติ ยังเข้มแข็งให้อภัยต่อกันได้ถือว่าเป็นสิ่งประเสริฐ
 ที่สุด ความสัมพันธ์ระหว่างญาติ จึงเป็นไปแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกัน และกัน ซึ่งเกิด

^{๑๑๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๘๓/๓๕.

^{๑๑๓} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๙๖.

^{๑๑๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๔/๓๑.

^{๑๑๕} พุ.ช. (บาลี) ๒๕/๕/๓.

^{๑๑๖} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๘๖/๑๓๗-๑๔๒.

^{๑๑๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๙๗, ๑๙๘, ๑๙๙/๙๔.

จากความรู้สึกผูกพันทางจิต ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระเจ้าวิฑูทกะว่า “ร่มเงาแห่งญาติ เป็นร่มเงาที่เย็นสบาย”^{๑๑๘}

การให้ความอนุเคราะห์สงเคราะห์ซึ่งกัน และกันในหมู่ญาติเป็นความเจริญ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ฉลาดย่อมให้การอนุเคราะห์ สงเคราะห์ญาติตามสมควรแก่กาลเทศะ แต่เพราะความโง่เขลาเบาปัญญาของคนบางคนที่ขาดความรอบคอบในสิ่งอันเป็นสาระของชีวิต เป็นเหตุให้เข้าใจผิดว่า ทรัพย์ ยศ ศักดิ์ ศิลปะวิชา และบิوار เป็นสิ่งสำคัญกว่าญาติวงศ์ จึงมีความทะนงตนดูหมิ่นญาติ ไม่รู้จักใช้ทรัพย์เป็นต้นของตนเป็นเครื่องสงเคราะห์ญาติสร้างความรักความนับถือในหมู่ญาติ เพื่อให้ญาติเป็นกำลังป้องกันตน และสนับสนุนตนให้เจริญก้าวหน้า ความทะนงตนเองดูหมิ่นญาติเป็นเหตุให้ตนคับแคบไร้ญาติ เมื่อมีทุกข์ภัยเกิดขึ้นก็หาผู้ช่วยเหลือไม่ได้ ย่อมประสบความวิบัติล้มจมเหมือนต้นไม้อันไร้รากไร้กิ่ง ไม่มีกำลังพอที่จะทนพายุที่พัดมา มีทางที่จะวิบัติโดยง่ายตาย เพราะฉะนั้น ผู้ใดดูหมิ่นวงศ์ญาติของตนเสียไม่เหลือแล้ว ผู้นั้นได้ชื่อว่าตัดทอนกำลังของตนเอง ข้อนี้เป็นทางแห่งความเสื่อม

ความกตัญญูต่อญาติ จึงมีความสำคัญ และมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น บุคคลผู้เล็งเห็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวง พึงแสดงความกตัญญูด้วยการสงเคราะห์ญาติของตนตามกำลังสติปัญญา

ในพระพุทธศาสนา จำแนกการสงเคราะห์ญาติไว้ ๒ ประการ^{๑๑๙} ได้แก่ ๑) การสงเคราะห์ด้วยอำมิส (อำมิสสงคโห) และ ๒) การสงเคราะห์ด้วยธรรมะ (ธมมสงคโห)

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี) กล่าวถึงการสงเคราะห์ด้วยอำมิส^{๑๒๐} ดังนี้

๑) ช่วยเหลือญาติด้วยปัจจัย ๔ กล่าวคือ เมื่อญาติเกิดความยากจนขาดที่พึ่ง ช่วยเหลือเขาด้วยการให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค

๒) การช่วยเหลือพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจพื้นฐาน ตัวอย่างเช่น ให้ทุนค้าขาย ให้เครื่องทุนแรงสำหรับทำมาหากิน เช่น ยานพาหนะ หรือ ให้สัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เป็ด ไก่

๓) ช่วยรักษาในยามเจ็บไข้หรือเมื่อประสบอุบัติเหตุเช่นการช่วยค่ารักษาพยาบาล การช่วยหายารักษาโรค การเยี่ยมเยียนให้กำลังใจ

๔) ช่วยขจัดปัญหาความขัดแย้งทางสังคม เช่น ช่วยไกล่เกลี่ย ประนีประนอม ยอมความด้วยสันติวิธี เมื่อเกิดการทะเลาะวิวาท เกิดคดีความ

๕) ช่วยเหลือกิจการงานให้เกิดความสำเร็จ เช่น ช่วยสร้างบ้าน ช่วยทำไร่นา เก็บเกี่ยวข้าว ผลไม้

๖) ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่การงาน เช่น ช่วยงานบุญกุศล งานอุปสมบท งานแต่งงาน เป็นต้น

^{๑๑๘} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๒๑.

^{๑๑๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๕/๙๘, ๑๐๐/๔๗๓, ๔๗๗.

^{๑๒๐} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี), มงคลในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กิตติวรรณ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๑.

ส่วนการสงเคราะห์ด้วยธรรม หมายถึง แนะนำสั่งสอน ตักเตือน ชักชวนหมู่ญาติให้ ปฏิบัติธรรม ด้วยให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา จนถึงให้บวชเรียนศึกษาพระธรรมวินัย

ในพระพุทธศาสนาถือว่า การให้การสงเคราะห์ในลักษณะเช่นนี้ เป็นการแสดงความ กตัญญูต่อญาติ และแสดงความเอื้อเฟื้อเอาใจใส่สุขทุกข์ของญาติ ให้ความสำคัญต่อความคิดความรู้สึก ของญาติ ด้วยความเคารพนับถือ ในฐานะบุคคลเป็นที่รักของตน จัดเป็นญาติสังคหะ การช่วยญาติ เป็นเหตุแห่งความรักนับถือประการหนึ่ง

พุทธทาสภิกขุ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับหลักการสงเคราะห์ญาติไว้ว่า^{๑๒๑} การ สงเคราะห์ญาตินั้น มีความหมายกว้าง กล่าวคือ สงเคราะห์โดยทางวัตถุก็ได้ สงเคราะห์ทางฝ่าย วิญญาณก็ได้ เพราะการสงเคราะห์ไม่จำเป็นต้องเป็นการช่วยเหลือเสมอไป สิ่งใดที่เป็นการกระทำให้ดีขึ้น เป็นการสงเคราะห์ทั้งนั้น แม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่ใช่สิ่งที่พึงพอใจแก่ผู้ถูกสงเคราะห์ก็ตาม

แนวคิดเรื่องการสงเคราะห์ในความหมายนี้สอดคล้องกับหลักการสงเคราะห์ใน พระไตรปิฎกที่ว่า “บรรดาการสงเคราะห์ด้วยอามิส และการสงเคราะห์ด้วยธรรมะทั้งสองประการนี้ การสงเคราะห์ด้วยธรรมะย่อมประเสริฐกว่า”^{๑๒๒}

จากการศึกษาดังกล่าวทำให้ทราบว่า ความกตัญญูต่อญาติตามความหมายของ พระพุทธศาสนา มี ๒ อย่าง คือ กตัญญูด้วยการการสงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของ รวบรวมประมวลจัดหา สิ่งของเครื่องใช้จำเป็นในการดำรงชีวิตนำมาช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้อเฟื้อแก่ญาติสายโลหิตคนใกล้ชิด และ ความรู้สึกลบวิทา คือเป็นที่พึ่งที่อาศัย เป็นตัวอย่าง แบบอย่างในการดำเนินชีวิตประกอบด้วย สติปัญญา ยึดมั่นในกฎหมาย ประเพณี วัฒนธรรม ศีลธรรมอันประเสริฐ เป็นจุดมุ่งหมายเป้าหมายของชีวิต ยินดีใน การอนุเคราะห์สงเคราะห์ ถ่ายทอดความรู้คุณธรรมแก่ญาติชื่อว่า เป็นผู้อนุเคราะห์ สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่ เลิศสิ่งทีประเสริฐ สิ่งที่มีคุณค่าของชีวิต ในบรรดาการสงเคราะห์ทั้งสองนั้น การสงเคราะห์ด้วยการให้ ความรู้ถือว่ามีความสูงกว่าการสงเคราะห์ด้วยอามิส เพราะเมื่อบุคคลมีสติปัญญาความรู้ ย่อมสามารถ แสวงหาวัตถุได้ แต่วัตถุภายนอกนั้น ถ้าหากไม่มีปัญญารักษาแล้ว ย่อมหมดสิ้นไป

๓. ความกตัญญูต่อประเทศชาติ

ในสถาบันแรก คือ ชาติ คำว่า ชาติ หมายถึง ประเทศ, ประชาชนที่เป็นพลเมืองของ ประเทศ, กลุ่มชนที่มีความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม อย่างเดียวกัน หรืออยู่ในปกครองรัฐบาลเดียวกัน, ประชาชาติก็ว่า^{๑๒๓}

ทุกคนที่อยู่ในชาติได้อาศัยบุญคุณของแผ่นดินที่ตนได้อยู่อาศัย จะต้องปฏิบัติงานใน หน้าที่ของตนให้ดีที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ แล้วจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูต่อบุคคลชาติ และ ถือว่าเป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้า มีความมั่นคง และเพื่อให้ ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรือง และมั่นคง คนในชาติจะต้องมีความพร้อมเพรียงร่วมมือร่วมใจ มี

^{๑๒๑} พุทธทาสภิกขุ, **บรมธรรมภาคปลาย**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๕), หน้า ๓๙๒.

^{๑๒๒} พุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๔๘, ๑๐๐/๔๗๓, ๔๗๗.

^{๑๒๓} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, หน้า ๒๖๖.

ความรักใคร่กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันซึ่งเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูทวดเวทิต่อประเทศชาติ จึงต้องปฏิบัติต่อประเทศชาติ

วีระชัย มีชอบธรรม กล่าวถึงการปฏิบัติต่อประเทศชาติว่า...^{๑๒๔}

๑) ต้องจงรักภักดี และรักษาไว้ซึ่งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันสูงสุดของชาติ เป็นที่เคารพสักการะบูชาของประชาชนชาวไทยทุกคน นอกจากนี้สถาบันดังกล่าว ยังเป็นเอกลักษณ์สำคัญของชาติไทยด้วย ดังนั้น ตราบไต่ที่สถาบันทั้ง ๓ ยังคงอยู่ คนไทยและความเป็นไทยก็จะดำรงอยู่ได้ เพราะประเทศชาติเป็นที่ยู่ออาศัยของคนในชาติ ศาสนาช่วยให้สังคมมีความสุข ประชาชนมีศีลธรรม ไม่เบียดเบียน ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่กัน สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของประชาชนชาวไทยทั่วประเทศ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่สำคัญของคนไทยทุกคนที่จะต้องจงรักภักดี และปกป้องรักษาชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นไทยให้ดำรงอยู่ตลอดไป

๒) ต้องรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย ประเทศไทยปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ ประชาชนทุกคนจึงมีหน้าที่รักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญของชาติก็ได้กำหนดไว้ว่า เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่จะต้องดำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย

๓) ปกป้อง และรักษาผลประโยชน์ของชาติ ประเทศชาติเป็นของประชาชนชาวไทยทุกคน ดังนั้น ในฐานะที่เป็นประชาชนส่วนหนึ่งของประเทศ จึงต้องมีหน้าที่ปกป้อง และรักษาซึ่งความเป็นเอกราชความมั่นคง และผลประโยชน์ของชาติ

๔) ส่งเสริม และรักษาเกียรติของชาติ ภาคภูมิใจในความเป็นไทย และนิยมไทย และช่วยกันรักษาความเป็นไทยไว้ ดังเช่นพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า “...ขอให้ทุกคนระลึกถึงว่า ทุกคนมีหน้าที่ทั้งนั้นที่จะรักษาความเป็นไทยนี้ไว้ทั้งในใจ ทั้งในหมู่คณะ ทั้งชาติ”

๕) สร้างเสริมความสามัคคีของคนในชาติ มีความเมตตากรุณาต่อกัน ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคี และความมั่นคงของชาติ

๖) เสียสละประโยชน์สุขส่วนตัว และแม้แต่ชีวิตเพื่อประเทศชาติ

๗) ปฏิบัติหน้าที่ของพลเมืองดี โดยการรับราชการทหารประกอบอาชีพสุจริต และเสียสละภาษีอากรเพื่อพัฒนาประเทศ

๘) ยกย่องให้เกียรติผู้ที่ทำหน้าที่ป้องกัน และเสียสละเพื่อประเทศชาติ

๔. ความกตัญญูต่อพระศาสนา

พุทธศาสนิกชนควรระลึกถึงพระพุทธเจ้า ผู้ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้ปฏิบัติตามคำสั่งสอน และทรงประดิษฐานพระศาสนาไว้ ให้ผู้นับถือได้รู้ และปฏิบัติตามสืบมาจนบัดนี้ การที่พระพุทธศาสนาจะทรงอยู่หรือดำรงอยู่ได้ หรือจะเจริญก้าวหน้าหรือสูงส่งขึ้นกว่าเดิมได้นั้น จะต้อง

^{๑๒๔} วีระชัย มีชอบธรรม, สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ๖, (กรุงเทพมหานคร: หจก. อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐-๒๑.

อาศัยพุทธบริษัทเป็นกำลังสำคัญในการช่วยกันทำนุบำรุงรักษา และเผยแผ่ให้สืบเนื่องยาวนานต่อไป การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะแม้แต่พระพุทธองค์ซึ่งเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก ก็ทรงให้ความสำคัญต่อพระธรรม เคารพพระธรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระอานนท์ ว่า “ดูกรอานนท์ พระธรรม และพระวินัยอันใด ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ พระธรรม และวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอ โดยกาลล่วงไปแห่งเรา”^{๑๒๕}

พระพุทธดำรัสนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญพระธรรมเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งพระธรรมก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลักความจริง และหลักความประพฤติ^{๑๒๖} ให้ถือเป็นเหมือนตัวแทนพระพุทธเจ้านั่นเอง และให้พุทธบริษัททั้งหมดอยู่กันตามหลักการของพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎก ถือเอาพระไตรปิฎกเป็นที่พึ่งพิง และอ้างอิงเป็นมาตรฐานสุดท้ายในการตัดสินใจ^{๑๒๗} โดยการตั้งใจศึกษาศาสนาให้ซาบซึ้งว่า ส่วนนี้ข้อห้าม ส่วนนี้ข้ออนุญาต ส่วนนี้ควรเว้น ส่วนนี้ควรปฏิบัติ และประพฤติปฏิบัติตามโอวาทในศาสนา นี้ชื่อว่าคนกตัญญูต่อพระศาสนา^{๑๒๘}

ดังนั้น พุทธบริษัทจะต้องตอบแทนพระคุณของพระองค์ด้วยอามิสบูชา มีดอกไม้ ของหอม อารมณ์ รูป เทียน ปัจจัย ๔ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย ผ้า ยารักษาโรค และตอบแทนด้วยปฏิบัติบูชา คือบูชาด้วยการปฏิบัติ ได้แก่การบำเพ็ญ ศีล สมาธิ ปัญญา

๕. ความกตัญญูต่อพระมหากษัตริย์

ในสังคมไทยสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันที่สูงยิ่งในความรู้สึกของคนไทย อาจจะเป็นเพราะว่ากษัตริย์ไทยนั้นทรงเป็นผู้นำในทุกทาง ในอดีตก็เป็นแม่ทัพออกหน้าทหารในการรบกับศัตรู ทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อ และผู้ปกครองลูก คือ ไพร่ฟ้าประชากราษฎร คนไทยจึงรัก และเทิดทูนกษัตริย์ฝังแน่นลงไปในสายเลือด รัก และเคารพกษัตริย์เพราะถือว่า พระองค์ได้ประกอบคุณความดีสิ่งใดเป็นของกษัตริย์คนไทยก็เคารพบูชา เพราะถือว่าเป็นของสูง ความรู้สึกสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณนี้ได้สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

พระมหากษัตริย์ของไทยทุกพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างในคุณงามความดีทุกด้านแก่อาณาประชาราษฎร์ ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งความรัก ความหวังของคนไทยทั้งชาติ ได้ทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติไทยอย่างใหญ่หลวง ยากที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบได้ ไม่ว่าในสมัยใด ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งก่อน และหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เอกราชของชาติ ความเจริญของประเทศ ความร่มเย็นเป็นสุข และความภูมิใจในความเป็น

^{๑๒๕}โย โว อานนท มया ธมโม ज विनयो ज तेषां पण्डितो सो वो ममजयेन स्तथा (ที.มหา. (บาลี) ๑๐/๑๔๒/๑๓๙., ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔).

^{๑๒๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๘๓.

^{๑๒๗}พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), “พระธรรมวินัย กฎหมาย ทัฎฐิ และผลประโยชน์ กรณีความเห็นขัดแย้งกันในเรื่อง พ.ร.บ. สงฆ์ ฉบับใหม่”, ใน **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ ๔๗**, รวบรวม และจัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๙.

^{๑๒๘}สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), **มงคลยอตชีวิต ฉบับสมบูรณ์**, หน้า ๔๕๓.

ไทยเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์ไทยได้มีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างสมไว้ให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานไทย^{๑๒๙}

เมื่อพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีพระคุณต่อประชาราษฎร์ ประชาชนต้องตอบแทนพระคุณของพระองค์ โดยปฏิบัติตามพระบรมราโชวาท และปฏิบัติตามกฎหมาย ตั้งตนอยู่ในศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงาม ประพฤติตนให้เป็นพลเมืองดี มีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์สุจริต หมั่นประกอบกิจอันเป็นหน้าที่ของตน เพื่อให้ตนมีหลักฐาน และช่วยประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองมั่นคง สามารถดำรงอิสรภาพไว้ได้ตลอดไป เมื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ก็เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมด้วย เว้นการฉ้อราษฎร์บังหลวง ประกอบสัมมาอาชีพในการดำเนินชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างแต่สิ่งที่เป็นสิริมงคลแก่ตน ครอบครัว ประเทศชาติ และพระศาสนา เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูในพระมหากษัตริย์

๖. ความกตัญญูต่อสัตว์

จากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเรื่องกรรม คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความตั้งใจ พระพุทธศาสนาถือว่าการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือเจตจำนงนี้จัดเป็นกรรม และเมื่อกรรมก่อตัวขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว กรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม บุคคลผู้ทำกรรมจะต้องได้รับผลของกรรมเสมอ^{๑๓๐} ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาร่วมชะตากรรมเดียวกัน ย่อมมองเห็นคุณค่า และความสำคัญในชีวิตของตนเอง ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉาน ล้วนมีสิทธิดำรงชีวิตอยู่เท่าเทียมกัน

ดังนั้น มนุษย์ต้องมองเห็นคุณค่าของชีวิตทั้งหลายที่เกิดมาร่วมชะตาเดียวกันกับตน ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “สัตว์ทั้งหลายรักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด เราก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น เราอยากมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตาย สัตว์เหล่าอื่นก็อยากมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตายเหมือนกัน”^{๑๓๑}

สัตว์เกือบทุกชนิดล้วนแต่มีบุญคุณต่อมนุษย์ทั้งนั้นเช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ที่ใช้เป็นพาหนะเทียมลากเข็นคนหรือวัตถุสิ่งของให้คนได้ประโยชน์จากการใช้ทำงานของสัตว์ หรือช่วยไถนา สัตว์บางชนิดให้น้ำมันแก้มนุษย์ เมื่อมันตายลงไป มนุษย์ก็เอาน้ำมันมากินเป็นอาหาร และเกือบทุกส่วนในร่างกายของสัตว์มาผลิตเป็นอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เช่น เอาน้ำมันมาทำรองเท้า เช็มขัด กระเป๋าใส่สตางค์ กระเป๋าเดินทาง ซึ่งนับว่าเป็นสัตว์ที่มีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์มากมายทีเดียว แม้แต่มูลสัตว์บางชนิด ก็ใช้ทำปุ๋ยได้เป็นอย่างดี

มนุษย์ควรมีความเมตตากรุณาแม้ต่อสรรพสัตว์ หลักเมตตาพรหมวิหารเป็นหลักธรรมพื้นฐานแก่การปรับสภาพจิตให้เกิดความรักความเอื้ออาทรต่อสรรพสัตว์ ดังคำแผ่เมตตาว่า...

ควรเจริญเมตตาไปในสรรพสัตว์อย่างนี้ว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุข มีความเกษม มีตนเป็นสุขเถิด คือเหล่าสัตว์ที่ยังเป็นผู้หวาดสะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตน

^{๑๒๙} วัระชัย มีขอบธรรม, สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ๖, หน้า ๖๘.

^{๑๓๐} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๐.

^{๑๓๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๓/๕๐๒.

เป็นสุขเกิด เหล่าสัตว์ที่มีขนาดกายยาว ขนาดกายใหญ่ ขนาดกายปานกลาง ขนาดกายเตี้ย ขนาดกายผอม หรือขนาดกายอ้วน ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเกิด

เหล่าสัตว์ที่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่ไม่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่อยู่ใกล้ และอยู่ไกลก็ดี ภูตหรือสัณเฑาะว์ก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเกิด ไม่ควรข่มเหง ไม่ควรดูหมิ่นกัน และกัน ในทุกโอกาส ไม่ควรปรารภรณาทุกข์แก่กัน และกัน เพราะความโกรธ และเพราะความแค้น

ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณไปยังสรรพสัตว์ ดุจมารดาแผ่ถนอมบุตรคนเดียว ด้วยชีวิต ฉะนั้น อนึ่ง ควรแผ่เมตตาจิตชนิดไม่มีประมาณ กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์โลก ทั่วทั้งหมด ทั้งชั้นบน ชั้นล่าง และชั้นกลาง^{๑๓๒}

การที่มนุษย์ได้ใช้งานสัตว์แล้ว จะต้องตระหนักให้มาก ก็คือ ไม่ควรมองว่าสัตว์เหล่านั้นเป็นแค่สำหรับใช้ประโยชน์อย่างเดียว แต่ควรมองในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีคุณประโยชน์ ที่อาศัยอยู่ร่วมโลกเดียวกัน ไม่มีการผจญสัตว์ อย่างเช่น การเล่นกีฬาปล่อยให้สุนัขกัดกันจนตาย หรือการชนไก่จนตาย และยังมีตัวอย่างอีกมากมายที่น่าเป็นห่วงในสถานการณ์สังคมไทยปัจจุบัน และในอนาคต

๗. ความกตัญญูต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

ธรรมชาติ หมายถึง สิ่งเกิดขึ้น และเป็นอยู่ตามธรรมดาของสิ่งนั้นๆ^{๑๓๓} ส่วนคำว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ทั้งทางธรรมชาติ และทางสังคมที่แวดล้อมมนุษย์^{๑๓๔} ได้แก่ ของที่เกิดเองตามวิสัยของโลก เช่น คน สัตว์ ต้นไม้^{๑๓๕}

มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ไม่ใช่ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ มนุษย์จึงต้องทำตัวให้เป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ เมื่อใดที่มนุษย์ทำตัวให้แปลกแยกไปจากธรรมชาติจะทำให้สิ่งมีชีวิตไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ ดังนั้น ธรรมชาติจึงมีความสำคัญต่อชีวิตทุกชีวิตในโลกนี้

จากการศึกษาพบว่าธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้ มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง เหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติหลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการประสูติ การค้นพบพระสัจธรรมของพระพุทธเจ้าใต้ต้นโพธิ์ ซึ่งนับเป็นการค้นพบหัวใจหรือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน^{๑๓๖} พระสงฆ์มีการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับทุกสรรพสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยปัจจัยในการดำเนินชีวิตเพื่อปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และปฏิบัติศาสนกิจตามหน้าที่ของพระสงฆ์ในแต่ละวัน ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยได้อาศัย

^{๑๓๒} พ.ช. (ไทย) ๒๕/๑๔๕-๑๕๐/๕๓๓-๕๓๔.

^{๑๓๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๔๒๐.

^{๑๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒๑.

^{๑๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๐๗.

^{๑๓๖} วรพจน์ ทองใบ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่าไม้: ศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี พระพงษ์ศักดิ์ เตชะธัมโม วัดผาลาด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ กับ การปลูกป่าสมุนไพรรักษาของพระสมณิก นาโถ วัดปลักไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม”, ปริญาอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย (สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในรูปของปัจจัยสี่ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับของพระสงฆ์ที่เรียกว่า พระวินัยบัญญัติ^{๑๓๗}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า การปลูกป่า และการรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นบุญเป็นกุศลอย่างยิ่ง ดังพระพุทธพจน์ว่า...

“ชนเหล่าใด ปลูกสวนอันนารี้นรมย์๕๕ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ ให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น ทั้งกลางวัน และกลางคืน ตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน”^{๑๓๘}

มนุษย์กับธรรมชาติเป็นสิ่งที่ต้องอิงอาศัยซึ่งกัน และกันดำรงอยู่ ธรรมชาติได้ให้หลายสิ่งหลายอย่างตามที่มนุษย์ปรารถนา แต่หาได้เพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์ไม่ ภายใต้ทรัพยากรธรรมชาติอันมีอยู่อย่างจำกัดนี้ แต่ความต้องการของมนุษย์หาได้มีขอบเขตจำกัดไม่ เมื่อเป็นเช่นนั้นมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตอื่นบนโลกนี้จะมีชีวิตอยู่รอดได้ในท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติอันจำกัดนี้ได้อย่างไร จากการศึกษา พบว่าในทางพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยการปลูกฝังจิตสำนึกคนให้กตัญญูต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทั้งมวล ดังมีเรื่องเล่าไว้ในมหาวาณิชชาดกว่า พวกพ่อค้าหลงทางในป่า ไม่มีอาหาร และน้ำเหลือเลย แต่เมื่อได้เห็นต้นไทรใหญ่ซึ่งมีกิ่งไม้ชุ่มฉ่ำ จึงหักกิ่งไม้ แล้วน้ำก็ไหลพุ่งออกมา เมื่อตัดกิ่งไม้ ก็ได้อาหาร พวกเขามีความโลภตัดโค่นต้นไม้จนรากขึ้น เพื่อจะได้สิ่งของมากกว่าเดิม พระโพธิสัตว์ตกเตือนเหล่าพ่อค้าว่า

“บุคคลนั้นก็ตาม นอนก็ตามที่ร่มเงาของต้นไม้ได้ แม้แต่ใบของต้นไม้นั้นก็ไม่ควรทำลาย เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม”^{๑๓๙}

ดังนั้น เมื่อมนุษย์รู้ว่ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมีคุณค่า และมีประโยชน์หรือมีอุปการคุณต่อมนุษย์อย่างมากมายมหาศาล และยังทำหน้าที่เป็นระบบคุ้มกันภัยให้กับมนุษย์แล้ว มนุษย์เองก็ต้องคุ้มกันภัยให้กับธรรมชาติด้วย มนุษย์กับธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่ต้องอิงอาศัยกัน และกันดำรงอยู่โดยธรรมชาติได้ให้อะไรหลายๆ อย่างตามที่มนุษย์ต้องการ

ดังนั้น มนุษย์จะมีชีวิตอยู่รอดได้ด้วยดีจะต้องปฏิบัติต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยความกตัญญูทว่ทีในอุปการคุณของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โดยการมีทัศนคติ และทำที่ที่ถูกต้องต่อธรรมชาติ^{๑๔๐}

^{๑๓๗} พระมหาอุทัย มุลแก้ว, “การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระธรรมวินัยปิฎก”, ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๑๓๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^{๑๓๙} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๕/๑๙๖/๔๕๔.

^{๑๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คนไทยกับสัตว์ป่า, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒) หน้า ๑๑๙-๑๒๑.

พระมหาเจิม สุวโจ ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ป่า มีทรรศนะว่า^{๑๔๑}

๑) ส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาจิตวิญญาณมนุษย์ของตนให้สูงขึ้น และสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ จะได้ไม่ทำลายธรรมชาติ

๒) มองธรรมชาติว่า จะดำรงชีวิตอยู่รอดได้จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน และกัน การพึ่งพาดังกล่าวก็ทำให้เป็นการพึ่งพาแบบเอารัดเอาเปรียบกันหรือเป็นศัตรูกันแต่อย่างใดไม่ หากแต่เป็นการพึ่งพาแบบเป็นมิตรต่อกัน และกัน เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ คน พืช สัตว์ จิตวิญญาณ

๓) ธรรมชาติ และสรรพชีวิตทั้งมวลล้วนต้องการการมีชีวิตอยู่ และมีสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่คู่กับสรรพชีวิตอื่นๆ ซึ่งการก้าวล่วง ละเมิด เบียดเบียน หรือ ทำลายชีวิตอื่น ถือเป็นการละเมิดกฎธรรมชาติขั้นพื้นฐาน หรือทำลายศีลธรรมขั้นพื้นฐานของทุกสังคม

๔) ความสุขจากการบริโภค มนุษย์เป็นสัตว์ชนิดเดียวที่ใช้พลังแห่งความต้องการที่สูงมาก เพื่อแสวงหาคำตอบชนิดเดียวคือความสุข โดยส่วนใหญ่ ความสุขที่ได้มามักจะแลกด้วยความสูญเสีย และสูญพันธุ์ของทรัพยากร และสรรพชีวิตอื่นบนโลก ซึ่งหากมนุษย์ยังดำรงชีวิตภายใต้อิทธิพลความต้องการความสุข และการเผาผลาญทรัพยากรธรรมชาติอีกต่อไป ความสุขของมนุษย์อาจจะหมดสิ้นไปในเวลาอันใกล้ เพราะภายใต้ความต้องการที่ไม่มีสิ้นสุดของมนุษย์นั้น ธรรมชาติบนผืนโลกนี้ก็กลับมีจำนวนจำกัด

๕) มองธรรมชาติในฐานะเป็นสิ่งต้องปกป้องมิให้ถูกละเมิด มิให้ถูกเบียดเบียนทำร้าย และไม่สนับสนุนให้มีการละเมิดถูกเบียดเบียนทำร้ายแล้ว ยังให้สิทธิคุ้มครองป้องกันชีวิตสรรพสิ่งในรูปแบบต่างๆ อีกด้วย เช่น การห้ามฆ่าสัตว์ การยกเลิบบุชาญ การกำหนดเขตอุทยาน การสนับสนุนด้านปัจจัย ๔ ให้สรรพชีวิตได้พึ่งพาอาศัย

๖) การบริโภคทรัพยากรอย่างมีคุณค่า มนุษย์อาศัยปัจจัยอื่นดำรงชีพ และต้องบริโภคสิ่งต่างๆ อีกมาก หากไม่เรียนรู้วิธีบริโภคให้พอประมาณ พออยู่ได้แล้ว มนุษย์อาจจะไม่มีอะไรเหลือให้บริโภคได้ยืนยาวอีกต่อไป ดังนั้น การนำมาใช้ใหม่ ใช้อย่างรู้จุดประสงค์ ใช้อย่างคุ้มค่า ให้เหมาะสมกับสภาพของสิ่งนั้นๆ เช่น กรณีพระอานนท์ตอบพระเจ้าอุเทน จะทำให้มนุษย์อยู่รอดไปอีกต่อไป

๗) มองธรรมชาติ นอกจากการห้ามมิให้ละเมิดชีวิตสรรพสิ่งอื่นใดแล้ว ยังจะต้องรักเมตตาชีวิตอื่นด้วย

๘) เน้นพฤติกรรมในการไม่เปลี่ยนแปลงธรรมชาติให้เสียหาย มนุษย์ไม่ควรให้มีการขุดดิน ไถหว่าน โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ควรปล่อยให้ป่าคงสภาพเป็นป่าตามธรรมชาติเดิมของมัน ตามนิยามป่าในพระพุทธศาสนาที่ว่า ป่า คือ อาณาบริเวณที่ปราศจากการไถหว่าน หรือการเพาะปลูกใดๆ

๙) มนุษย์ต้องเรียนรู้การบริหารความต้องการ และความสุขของตนให้ดี เพื่อมิให้มีการทำลายโลก ทำลายบ้านหลังแรกของมนุษยชาติ หรือขาดความสมดุลของสรรพสิ่งอีกต่อไป

๑๐) มนุษย์ต้องรู้จักประมาณในการใช้สอย และลดการใช้ให้น้อยลง

^{๑๔๑} พระมหาเจิม สุวโจ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม”, **ปริญาพุทธศาสนตรมหาบัณฑิต** (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๙-๑๒๑.

๑๑) วิธีการอนุรักษ์อีกแบบหนึ่ง คือ การนำกลับมาใช้ใหม่หรือแปลงสภาพเป็นอย่างอื่น เพื่อให้ใช้ได้อีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอาจจะต่างไปจากธรรมชาติเดิมก็ได้

๑๒) การไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียนชีวิตทุกชีวิต แม้แต่จุลชีพ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติวินัย ทรงสอนพระสงฆ์ให้รู้จักเคารพต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เช่น ห้ามตัดต้นไม้ และทำลายพืชพันธุ์ทุกชนิด ห้ามขุดดิน เป็นต้น

๑๓) การไม่ทิ้งของเสียสิ่งปฏิกูลลงในน้ำ และธรรมชาติอื่นๆ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติวินัย ห้ามถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนแม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น

๑๔) การควบคุมความต้องการของมนุษย์ เพราะธรรมชาติไม่มีเพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์

๑๕) การปลูกจิตสำนึกมนุษย์ให้รู้เข้าใจ และการตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

เมื่อมนุษย์มีทัศนคติ และการปฏิบัติด้วยท่าทีที่ถูกต้องต่อธรรมชาติดังที่กล่าวมา ถือได้ว่า บุคคลนั้นเชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูต่อธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ตนได้อาศัยเป็นการรักษา และอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย และเมื่อมนุษย์มีธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งจะนำพาเราไปสู่ความเจริญงอกงาม^{๑๔๒} จึงควรที่มนุษย์ทุกคนต้องรู้จักตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างยิ่ง

ความกตัญญู คือการรู้สึกสำนึกในคุณ ด้วยแสดงความเคารพ นับถือ เชื่อฟัง และช่วยเหลือในกิจการงานต่างๆ การกระทำเช่นนี้ ย่อมนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ และเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต และหน้าที่การงาน ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี การที่เยาวชนไทยได้รับการปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีในเรื่องของความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณถือเป็นเรื่องที่ดี เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้สังคม การเลี้ยงดูของครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยอบรม และส่งเสริมพฤติกรรมของเยาวชนให้มีคุณลักษณะของการเป็นคนมีความกตัญญู ความตระหนักรู้ในคุณค่าของบุคคล สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อตนเองทั้งโดยตรง และโดยอ้อม

ทิพมาศ เศวตวรโชติ ได้กล่าวว่า^{๑๔๓} ปัจจุบันมีกระแสความเจริญทางเทคโนโลยีอย่างไร้ขีดจำกัด สิ่งยั่วยุให้เกิดการเบี่ยงเบนของพฤติกรรมไม่เพียงประสงค์ของเยาวชน ตลอดจนการสร้างเสริมความเจริญทางวัตถุที่มากเกินไปจนลืมนึกถึงความเจริญทางด้านจิตใจ ตลอดจนความต้องการทางด้านวัตถุเพื่อมาสนองความต้องการทางกาย ทางใจในการดำรงชีวิตประจำวันของสมาชิกในสังคมนั้น ทำให้เกิดการแย่งชิงโอกาส เพื่อการประกอบการเลี้ยงชีพ โดยลืมนึกถึงเรื่องคุณธรรม และจริยธรรมในจิตใจ ลืมนึกถึงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของคนไทยที่มีความกตัญญู รู้จักตอบแทนบุญคุณ ซึ่งความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่สำคัญอย่างยิ่ง ที่จะช่วยรักษา และพยุงสังคม ไทย ผู้ที่มีความกตัญญู คือมีจิตสำนึกในคุณค่าท่าน และคิดตอบแทน ส่วนผู้ที่ไม่มีมีความกตัญญูคือคนอกตัญญู ไม่รู้คุณ ย่อมถูกประณามว่า เป็นคนไม่ดี ไม่น่าคบหา ความกตัญญูเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์

^{๑๔๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ธรรมะ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, หน้า ๑๑-๑๖.

^{๑๔๓} ทิพมาศ เศวตวรโชติ, **พฤติกรรมความกตัญญู**, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช, สืบค้นจาก <http://taamkru.com/t>, [๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

กับผู้อื่น และสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่างๆ มีพ่อแม่ ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ควรปฏิบัติไม่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่รวมไปถึงต่อสัตว์ และพืชด้วย ผู้ที่มีความกตัญญูย่อมจะทำตนเองให้มีความสุข และทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย ลักษณะของคนมีความกตัญญูตามหลักพระพุทธศาสนา มี ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑) กตัญญูชั้นสามัญ คือ กตัญญูอย่างสามัญทั่วไป หมายถึง รู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้เรา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกตเวทิตะ คือ การตอบแทนคุณ ซึ่งเด็กจะยอมรับว่าใครมีคุณก็ต่อเมื่อเขาทำอะไรให้กับตนเท่านั้น เช่น ยอมรับว่าพ่อแม่มีพระคุณ เพราะได้เลี้ยงดูมา ยอมรับว่าครูมีพระคุณ เพราะได้อบรมสั่งสอน ยอมรับว่าญาติพี่น้องมีบุญคุณ เพราะเคยให้ข้าวให้ขนม

๒) กตัญญูชั้นสัตบุรุษ เป็นความกตัญญูชั้นสูง หมายถึง การรู้จักคุณธรรมความดีที่มีอยู่ในตัวบุคคลอื่น ใครมีความดีก็รู้ว่าเขาเป็นคนดี ไม่ว่าจะทำอะไรให้เราหรือไม่ก็ตาม ไม่ยึดเอาตัวเองเป็นเครื่องวัดความดีของคนอื่น เป็นการตัดสินความดีด้วยความดี และรู้จักน้อมทูลว่าธรรมทั้งหลายมีคุณค่าอย่างไร และพยายามถ่ายทอดคุณลักษณะที่ดีนั้นมาใส่ตัวเรา เพื่อจะได้ทำความดีเป็นแบบอย่างที่ดีเหมือนเขา

พุทธทาสภิกขุ บุคคลผู้มีความกตัญญู ไม่เพียงแต่รู้จักคุณของผู้มีพระคุณ และสนองคุณเท่านั้น ยังมีคุณธรรมอย่างอื่นอีกด้วย คือเป็นผู้ใหญ่ที่มีความเมตตากรุณาปราณีโอบอ้อมอารี เผื่อแผ่แก่ผู้น้อยที่ทาดิแก่ตน เป็นผู้ใหญ่อ่อนโยนมีสัมมาคารวะเชื่อสัจยสุจริตจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ที่พระคุณแก่ตน ยกย่องเชิดชูไว้ในที่มีบุญคุณ บุคคลผู้มีความกตัญญูจะดำเนินชีวิตตนเพื่อประโยชน์สุข และความดีงามร่วมกันของสังคม ถ้าเขาจะแสวงหาประโยชน์ของตน เขาจะคำนึงถึงผลประโยชน์สุข และความดีงามร่วมกันของสังคม ถ้าเขาจะแสวงหาประโยชน์ของตน เขาจะคำนึงถึงผลกระทบกระเทือนความสุข และความเสียหายต่อส่วนรวมก่อน เขาจะปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุข ทั้งแก่ตน และผู้อื่น^{๑๔๔}

ถ้าหากทุกคนในโลก ยอมรับรู้ถึงความจริงอันประเสริฐสุด คือ ความที่มนุษย์ทุกคนเป็นหนี้บุญคุณต่อกัน และกัน แม้แต่คนที่เป้นศัตรูของกัน และกัน โลกนี้จะเต็มไปด้วยการแข่งขันกันทำความดี เพื่อปลดปล่อยหนี้บุญคุณของตน ให้พ้นหนี้หนี้นี้ แล้วถ้าหัวใจของคนทุกคนในโลกนี้ เต็มไปด้วยความกตัญญูจริงๆ แล้ว โลกนี้จะเป้นโลกที่งดงามยิ่งกว่าเทวโลก น่าอยู่ยิ่งกว่าเทวโลก ปลอดภัยยิ่งกว่าเทวโลก และน่าบูชา น่าปรารถนายิ่งกว่าเทวโลกแน่แท้

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมมธโร) กล่าวว่า^{๑๔๕} อานิสงส์ความกตัญญูไว้ว่า ความกตัญญูทำให้มีเกียรติยศ ความมีเกียรติยศทำให้ถึงความเจริญเดช ความเจริญเดชทำให้เป็นที่น่ารักใคร่ความเป็นผู้นำรักใคร่ทำให้มีความเคารพนับถือ เมื่อมีคนเคารพนับถือแล้ว ก็มีแต่ความเบิกบานสราญใจ ที่เกลียดก็หาย ที่หน่ายก็สิ้น บุญก็มา ปัญญาก็เกิด ความมีบุญมาปัญญาเกิดนั้นส่งเสริมให้มีความเจริญก้าวหน้า สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นมงคลจากความกตัญญูโดยแท้

^{๑๔๔} พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทิตะเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, หน้า ๑๔.

^{๑๔๕} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมมธโร), อ้างถึงใน พระมหาบุญทอง คุณาธโร, การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตัญญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต พระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๗.

อนุพันธ์ อภิชยานุภาพ ได้กล่าวถึงผลของการมีความกตัญญู ไว้ว่า^{๑๔๖} ทำให้รักษาคุณความดีเดิมไว้ได้ ทำให้สร้างคุณความดีใหม่เพิ่มได้อีก ทำให้เกิดสติไม่ประมาท ทำให้เกิดขันติ ทำให้เกิดหิริโอตตปปะ ทำให้จิตใจผ่องใส มองโลกในแง่ดี ทำให้เป็นที่สรรเสริญของคนดี ทำให้มีคนอยากคบหาสมาคม ทำให้มีมนุษย์ และเทวดายากช่วยเหลือ ทำให้ไม่มีเวรไม่มีภัย ทำให้ลาภผลทั้งหลายเกิดขึ้นโดยง่าย และทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย

กตัญญูกตเวที เป็นธรรมชาติที่บุคคลประพฤติดูแลรับรู้ด้วยจิตใจ เป็นเรื่องของความจริงภาคปฏิบัติที่แสดงออกทางกาย วาจา ในลักษณะที่ดั่งกายได้กรอบศีลธรรมของพระพุทธศาสนา เป็นการสำนึกรู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นมีแก่ตน ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกตเวที คือการตอบแทนคุณอย่างสามัญทั่วไป กล่าวคือเป็นหลักกิริยาที่ควรประพฤติ ตามความเหมาะสมแก่ภาวะ ฐานะโอกาส และเหตุการณ์ในขณะนั้นที่สามารถทำได้ จริยธรรมกตัญญูกตเวทีเป็นพื้นฐานที่สำคัญเพื่อความดีงามทางสังคมของมนุษย์

จากการศึกษาพบว่า บุคคลผู้มีความกตัญญู ไม่เพียงแต่รู้คุณของผู้มีพระคุณ และสนองคุณเท่านั้น ยังมีคุณธรรมอย่างอื่นอีกด้วย คือเป็นผู้ใหญ่ที่มีความเมตตากรุณาปราณีโอบอ้อมอารีเผื่อแผ่แก่ผู้น้อยที่ทาดิแก่ตน เป็นผู้ใหญ่อีกมีสัมมาคารวะซื่อสัตย์สุจริตจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ที่มีพระเดชพระคุณแก่ตน ยกย่องเชิดชูไว้ในที่มีบุญคุณ บุคคลผู้มีความกตัญญูจะดำเนินชีวิตตนเพื่อประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของสังคม ถ้าเขาจะแสวงหาประโยชน์ของตน เขาจะคำนึงถึงผลกระทบกระเทือนความสุข และความเสียหายต่อส่วนรวมก่อน เขาจะปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตน และผู้อื่น

๒.๓.๒ สังคหัตถ์ ๔

สังคหัตถุธรรม คือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีหรือหลักการสงเคราะห์ ๔ ประการ ประกอบด้วย

๑. ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวนช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญา และช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

^{๑๔๖} อนุพันธ์ อภิชยานุภาพ, การนำหลักธรรมเรื่องความกตัญญูกตเวทีไปใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียนโรงเรียนธัญวิทยา (ตงม้น) ตำบลรังสิต อำเภอรัญบุรี จังหวัดปทุมธานี, (กรุงเทพมหานคร: สภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐-๑๑.

๔. สมนัตตตา ความมีตนเสมอ เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของสังคหวัตถุ ๔ คือ^{๑๔๗} หลักธรรม ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคน และประสานหมู่ชนไว้ให้มีความสามัคคีกันประกอบด้วย

๑. ทาน ให้ปัน คือ ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ หุ่น หรือ ทรัพย์สิน สิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือกล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อัถกจริยา ทำประโยชน์แก่กัน คือ ช่วยเหลือด้วยร่างกาย และชวนชวนช่วยเหลือกิจการต่างๆบำเพ็ญประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหา และช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. สมนัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

สังคหวัตถุ ๔ คือ สิ่งที่เป็นเครื่องสงเคราะห์ และยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกัน และกัน^{๑๔๘} ประการ

ทาน คือ การแบ่งปันวัตถุสิ่งของ รวมถึงอุปกรณ์ในการทำงานหรือเอกสารที่ใช้ในการทำงาน เช่น หากเพื่อนร่วมงานขาดเหลืออุปกรณ์สิ่งของ ก็นำมาแบ่งปันกันใช้ การเริ่มต้นด้วยการแบ่งปันวัตถุสิ่งของภายนอก จะช่วยสร้างนิสัยให้บุคลากรในหน่วยงานมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการให้ และรับ (Give and Take) เพราะนอกเหนือจากการแบ่งปันเรื่องของความรู้ ประสบการณ์ อันเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) แล้ว การแบ่งปันเอกสารต่างๆ ที่ใช้ในการทำงานก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้วงจรของความรู้มีการขับเคลื่อนโดยเป็นการแบ่งปันความรู้ที่เป็นความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) ด้วย

ปิยวาจา คือ การแบ่งปันคำพูดดีๆ คำพูดที่ไพเราะ พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะกับกาลเทศะ พูดให้กำลังใจกัน ซึ่งในมุมมองของผู้เขียนเห็นว่า “ปิยวาจา” มีความสำคัญมากต่อการจัดการความรู้ในองค์กรเพราะการจะนำเครื่องมือต่างๆ มาใช้ในกระบวนการจัดการความรู้ เพื่อที่จะดึงความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) ออกมาแลกเปลี่ยนกันนั้นต้องใช้ลักษณะของการ “พูดแลกเปลี่ยนกัน” เป็นหลัก

^{๑๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมญูชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๘๒, (กรุงเทพมหานคร บริษัทพิมพ์สวญ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕.

^{๑๔๘} อรุณี เกตุศรีพงษ์, “**สังคหวัตถุ ๔: วัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการจัดการความรู้**”, วารสาร Productivity World เพื่อการเพิ่มผลผลิต ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๖๘ (พฤษภาคม -มิถุนายน ๒๕๕๐), หน้า ๔๓-๔๖.

อรรถจริยา คือ การแบ่งปันความรู้ การให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น การแบ่งปันความรู้ และประสบการณ์ที่เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นสิ่งที่หาได้ยากกว่าการแบ่งปันความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ดังนั้น หากองค์กรใดสามารถปลูกฝังให้บุคลากรในองค์กรมี “อรรถจริยา” แล้ว ก็ไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไปที่จะทำให้คนในองค์กรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกัน และกัน รวมทั้งทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของการทำงาน เพราะเมื่อเพื่อนร่วมงานขาดความรู้ในเรื่องใด หรือต้องการแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องใด ผู้ที่มีความรู้ก็จะแบ่งปันให้โดยไม่หวงความรู้ หรือถ้าไม่ได้ขาดความรู้ แต่ขาดกำลังใจคนอื่น ๆ ก็ยินดีที่จะเข้าไปช่วยให้งานสำเร็จ หรืออาจเรียกได้ว่า ทำให้พนักงานในองค์กรเป็นกัลยาณมิตรซึ่งกัน และกัน

สมานัตตา คือการมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอจริงใจต่อกันความเสมอต้นเสมอปลายจะช่วยให้เกิดความรู้สึกลดอคติ ไม่ระแวงกัน และเป็นการสร้างความไว้วางใจกัน เชื่อใจกัน (Trust) เพราะถ้าคนในองค์กรไม่มีความไว้วางใจกัน หรือไม่เชื่อใจกัน พนักงานก็จะไม่อยากนำความรู้ประสบการณ์ เทคนิคในการทำงานต่างๆ มาแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ดังนั้น จึงถือได้ว่า “สมานัตตา” เป็นแรงกระตุ้นในระยะยาวที่จะผลักดันให้คนในองค์กรเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอในการร่วมแบ่งปันความรู้ต่างๆ จะช่วยให้การจัดการความรู้ “มีชีวิต” อยู่เสมอ การที่พนักงานในองค์กรเป็นผู้ที่มีความสม่ำเสมอจริงใจต่อกัน ถือเป็นนิสัยความรับผิดชอบอย่างหนึ่ง กล่าวคือ ในการทำงานหากงานที่ทำประสบผลสำเร็จ ก็จะไม่แย่งกันเอาความดีความชอบใส่ตัวว่าฉันเป็นคนทำงานนั้นเอง หรือหากมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้น นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาก็จะไม่มีการกล่าวโทษกัน แต่จะช่วยกันแก้ไขปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น บรรยากาศของความร่วมแรงร่วมใจก็จะเกิดขึ้น นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาารู้สึกว่าการแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนดีขึ้น

ดังนั้น คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจกันไว้ เสมือนหนึ่ง สลักเพชรพลอย ถ้าหลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจเหล่านี้ไม่มี บุคคลก็จะเป็นที่น่าเคารพ รักใคร่ ยกย่องนับถือ เราจึงต้องคอยศึกษา และหมั่นเตือนสติตนเองไว้ตลอดว่าในแต่ละฐานะ ที่เราเป็นอยู่นั้น มีหน้าที่อะไรบ้าง เมื่อรู้แล้วก็ต้องปฏิบัติตามหน้าที่นั้นให้สมบูรณ์ นอกจากนี้ เราก็ต้องทำตนให้เสมอต้นเสมอปลายด้วยคือ เคยวางตัวกับคนอื่นในทางที่ดีอย่างไร แม้ว่าเราจะได้ดีไปได้แล้ว ก็ต้องไม่ล้มตัวยังคงปฏิบัติตัวเหมือนเช่นเดิมนั้นไม่เปลี่ยนแปลง หรือว่าเมื่อเราเห็นคนอื่นเขาได้ดี ก็ต้องแสดงออกให้เขารับรู้ว่ามีเราด้วยความยินดีกับเขาอย่างจริงใจไม่คิดกลั่นแกล้งใส่ร้ายป้ายสีเขา ถ้าทำได้อย่างนี้เราก็ย่อมจะเป็นที่รักที่พอใจของทุกคนรอบข้าง^{๑๔๙}

สรุปได้ว่า สังคหวัตถุ ๔ เป็น หลักธรรมอันเป็นเครื่องจรรโลงสังคม เป็นหลักธรรมที่สร้างความสงบสุขสามัคคีสร้างความเกื้อกูลกัน สร้างความผูกมิตรรักใคร่กลมเกลียว และเชื่อมสัมพันธ์กันของคนในสังคม ซึ่งประกอบด้วย ทาน คือ การให้ การแบ่งปัน ปิยวาจา คือ การสื่อสารกันด้วยถ้อยคำที่ดี และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น อรรถจริยา คือ การสร้างสรรค์สิ่งที่ดี มีคุณประโยชน์แก่ส่วนรวม สัมพันธภาพที่ดีระหว่างกัน การร่วมกันทำงานตามหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบให้ดีที่สุด รวมถึงการสงเคราะห์

^{๑๔๙} อด.อภ.ก. (ไทย) ๒๓/๒๔/๒๖๗.

การดูแลเอาใจใส่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การส่งเสริมกันให้เกิดผลสำเร็จของงาน และสมานัตตตา คือ การประพฤติตนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย การไม่เลือกปฏิบัติ การรู้จักวางตนให้เหมาะสมตามเวลา สถานที่ การร่วมทุกข์ร่วมสุขระหว่างนักเรียนในโรงเรียน ดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขนั้น ต้องมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันอย่างเอื้อเพื่อเกื้อกูล ทั้งด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม รูปธรรมได้แก่ การช่วยเหลือแบ่งปันปัจจัยทุนทรัพย์ แบ่งเบาภาระ ตลอดจนร่วมบำเพ็ญกิจกรรมสาธารณประโยชน์ใน โรงเรียน ได้แก่การแสดงทำที่เป็นมิตร ให้ความเสมอภาค ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ใช้คำพูดเกื้อหนุนให้กำลังใจ เป็นต้น จึงจะเป็นการสร้างความรักมิตรภาพมีส่วนร่วมของนักเรียนที่เปี่ยมด้วยความสุข อันถูกหล่อเลี้ยงด้วยน้ำใจซึ่งกัน และกัน

๒.๓.๓ สัปปริสธรรม ๗

สัปปริสธรรมนั้นเป็นข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บริษัทตามโอกาสสถานที่ต่างๆ กัน ซึ่งคุณสมบัติของผู้นำที่ดีในความหมายของพระพุทธศาสนาจะต้องเป็นผู้ประกอบด้วย หลักธรรม ๗ ประการ ในชีวิตประจำวันนั้น ถ้าหากใครมีคุณธรรมของมนุษย์ที่แท้ ๗ ประการนี้ และสามารถประพฤติได้อย่างถูกต้องตามหลักการเหล่านี้โดยสมบูรณ์แล้ว ผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็น ผู้ที่พระพุทธเจ้ายกย่องว่าเป็น “สัตบุรุษ” หรือ “คนดีแท้” หรือ “มนุษย์โดยสมบูรณ์” การกระทำหรือ พฤติกรรมของเขามีความเหมาะสมถูกต้องปราศจากความผิดพลาดน่าประหลาดมาให้ทั้งแก่ตนเอง และสังคมโดยส่วนรวมย่อมเอื้ออำนวยประโยชน์สันติสุขแก่สังคม ดังนี้

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ของพระธรรมปิฎก^{๑๕๐} (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายว่า สัปปริสธรรม หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมของคนดี ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ มี ๗ ประการ คือ ๑) ธัมมัญญูตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ ๒) อัตถัญญูตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้เหตุผล ๓) อัตตัญญูตา รู้จักตน ๔) มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ ๕) กาลัญญูตา รู้จักกาลเวลา ๖) ปริสัญญูตา รู้จัก ชุมชน สังคม ๗) ปุคคลัญญูตา รู้จักบุคคล คุณธรรม ๗ ประการอันเป็นคุณสมบัติภายในตัวผู้นำ ซึ่งมี คุณสมบัติทั้ง ๗ ประการนี้ เป็นองค์ประกอบ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันอย่างสมบูรณ์ ที่จะทำให้อำนาจ สามารถจัดการ สามารถปฏิบัติการในภาระงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จได้ตามเป้าหมาย

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (อุฎฐายี)^{๑๕๑} กล่าวว่า สัปปริส ธรรม ๗ หมายถึง คุณธรรม ๗ ประการที่บริบูรณ์ในผู้โดยยอมนุคคลนั้นให้เป็นสัปปริสชนที่เจริญด้วย

สัปปริสธรรม ๗ ประการ

ภิกษุในพระธรรมวินัย^{๑๕๒}นี้

๑. เป็นธัมมัญญู (ผู้รู้จักเหตุ)

๒. เป็นอัตถัญญู (ผู้รู้จักผล)

๓. เป็นอัตตัญญู (ผู้รู้จักตน)

^{๑๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ หน้า ๒๗๖.

^{๑๕๑} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช(อุฎฐายี), “สัปปริสธรรม” หนังสืออนุสรณ์เนื่อง ในโอกาสงานฌาปนกิจศพ นายชัย, (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๐๙), หน้า ๑๒.

^{๑๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๓๐ / ๓๓๓.

๔. เป็นมัตตัญญู (ผู้รู้จักประมาณ)

๕. เป็นกาลัญญู (ผู้รู้จักกาลเวลา)

๖. เป็นปริสสัญญู (ผู้รู้จักชุมชน)

๗. เป็นบุคคัลัญญู (ผู้รู้จักบุคคล)

คุณธรรม ๗ ประการอันเป็นคุณสมบัติภายในตัวผู้นำซึ่งมีคุณสมบัติทั้ง ๗ ประการนี้เป็นองค์ประกอบ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันอย่างสมบูรณ์ ที่จะทำให้นำสามารถจัดการ สามารถปฏิบัติการในภาระงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จได้ตามเป้าหมาย

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้ตรัสว่า^{๑๕๓} สัปบุริสธรรมธรรมของสัปบุรุษหรือคนดี หรือธรรมของมนุษย์ผู้มีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์มี ๗ ประการ ศึกษาให้รู้ให้เข้าใจ แล้วปฏิบัติให้ได้ ก็จักสามารถรักษาคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ทุกประการได้ สัปบุริสธรรม ๗ ประการคือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักประชุมชน และรู้จักบุคคล หลักสัปบุริสธรรม ๗ หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมของคนดี บุคคลที่มีคุณธรรมประจำใจ โดยยึดเอาหลักสัปบุริสธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต บุคคลที่ยึดเอาหลักสัปบุริสธรรม เป็นธรรมประจำใจยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ดี เพราะเป็นผู้มีเหตุผลมีผลในการปฏิบัติตน เมื่อบุคคลรู้จักเหตุผลแล้ว การปฏิบัติตนก็เพียบพร้อมด้วยความดี คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน รู้จักบุคคล แล้วบุคคลนั้นเป็นคนดี คือ สัตบุรุษในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นคนดี เพราะเป็นผู้รักสงบ รักความเที่ยงธรรม รู้จักหน้าที่ของตน รู้จักกาลเทศะ มีเหตุผลในการทำงาน โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองคนอื่น จะสามารถบริหารงานได้อย่างราบรื่น ในสัปบุริสสูตร อุปริปัญญาสก มัชฌิมนิกาย ปรากุพุทธโอวาทเรื่องธรรมของคนดี (สัตบุรุษ) คนที่สมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณค่าที่แท้จริงของมนุษยชาติ มีธรรมะหรือคุณสมบัติที่เรียกว่า สัปบุริสธรรม ๗ ประการ^{๑๕๔} คือ

๑. ธัมมัญญูตา รู้หลักการ เมื่อดำรงตำแหน่ง มีฐานะ หรือจะทำอะไรก็ตาม ต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์กติกาที่เกี่ยวข้อง เช่น อย่างผู้ปกครองประเทศชาติก็ต้องรู้หลักรัฐศาสตร์ และรู้กฎกติกาของรัฐ คือกฎหมาย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมา แล้วก็ยืนอยู่ในหลักการ ตั้งตนอยู่ในหลักการให้ได้ชุมชน สังคม องค์กร หรือกิจการอะไรก็ตาม ก็ต้องมีหลักการ มีกฎ มีกติกาที่ผู้นำจะต้องรู้ชัด แล้วก็ตั้งมั่นอยู่ในหลักการนั้น

๒. อัตถัญญูตา รู้จุดหมาย ผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมายก็ไม่รู้ว่าจะนำคน และกิจการไปไหน นอกจากรู้จุดหมาย มีความชัดเจนในจุดหมายแล้ว จะต้องมีความแน่วแน่มั่นคงที่จะไปให้ถึงจุดหมายด้วย ข้อนี้เป็นคุณสมบัติที่สำคัญมาก เมื่อใจมุ่งจุดหมาย แม้มีอะไรมากระทบกระทั่ง ก็จะไม่หวั่นไหวอะไรไม่เกี่ยวข้อง ไม่เข้าเป้า ไม่เข้าแนวทางก็ไม่มัววุ่นวาย ใครจะพูดว่าด่าเหน็บแนมเมื่อไม่ตรงเรื่อง ก็ไม่มัวถือสา ไม่เก็บเป็นอารมณ์ ไม่ยุ่งกับเรื่องจุกจิกไม่เป็นเรื่อง เอาแต่เรื่องที่เข้าแนวทางสู่จุดหมาย ใจมุ่งสู่เป้าหมาย อย่างชัดเจน และมุ่งมั่นแน่วแน่

^{๑๕๓} สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน), ธรรมศึกษา

^{๑๕๔} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

๓. อัตตัญญูตา รู้ตน คือ ต้องรู้ว่าตนเองคือใครมีภาวะเป็นอะไร อยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัด สติปัญญา ความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีข้อยังข้อหย่อน จุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ซึ่งจะต้องสำรวจตนเอง และเตือนตนเองอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงตัวเอง ให้มีคุณสมบัติความสามารถยิ่งๆ ขึ้นไปไม่ใช่ว่าเป็นผู้นำแล้วจะเป็นคนสมบูรณ์ไม่ต้องพัฒนาตนเอง ยิ่งเป็นผู้นำก็ยิ่งต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลาให้นำได้ดียิ่งขึ้นไป

๔. มัตตัญญูตา รู้ประมาณ คือ รู้จักความพอดี หมายความว่าต้องรู้จักขอบเขตขีดขึ้นความพอเหมาะที่จะจัดทำในเรื่องต่างๆ ท่านยกตัวอย่าง เช่น ผู้ปกครองบ้านเมืองรู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาญา และการเก็บภาษี เป็นต้น ไม่ใช่เอาแต่จะให้ได้อย่างใจ และต้องรู้จักว่าในการกระทำนั้นๆ หรือในเรื่องรายนั้นๆ มีองค์ประกอบหรือมีปัจจัยอะไรเกี่ยวข้องบ้างทำแค่นี้ขององค์ประกอบของมันจะพอดี ได้สัดส่วนพอเหมาะ การทำการต่างๆ ทุกอย่างต้องพอดีถ้าไม่พอดีก็ผิดพลาดความดีจึงจะทำให้เกิดความสำเร็จที่แท้จริง ฉะนั้นจะต้องรู้องค์ประกอบ และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และจัดให้ลงตัวพอเหมาะพอดี

๕. กาลัญญูตา รู้กาล คือ รู้จักเวลา เช่น รู้ลำดับ ระยะเวลา จังหวะ ปริมาณ ความเหมาะสมของเวลาว่า เรื่องนี้จะลงมือตอนไหน เวลาไหนจะทำอะไรอย่างไร จึงจะเหมาะสม ดังจะเห็นว่าแม้แต่การพูดก็ต้องรู้จักกาลเวลา ตลอดจนรู้จักวางแผนงานในการใช้เวลา ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ เช่น วางแผนว่าสังคมมีแนวโน้มจะเป็นอย่างนี้ในเวลาข้างหน้าเท่านั้น และเหตุการณ์ทำนองนี้จะเกิดขึ้น เราจะวางแผนรับมือกับสถานการณ์นั้นอย่างไร

๖. ปริสัญญูตา รู้ชุมชน คือ รู้สังคมตั้งแต่ในขอบเขตที่กว้างขวาง คือ รู้สังคมโลก รู้สังคมของประเทศชาติว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไร มีความต้องการโดยเฉพาะถ้าจะช่วยเหลือเขา ก็ต้องรู้ปัญหาความต้องการของเขา แม้แต่ชุมชนย่อยๆ ถ้าเราจะช่วยเหลือเขา เราต้องรู้ความต้องการของเขา เพื่อสนองความต้องการได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหามาได้ตรงจุด

๗. บุคคลัญญูตา รู้บุคคล คือ รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะคนที่มาร่วมงานร่วมการร่วมไปด้วยกัน และคนที่เราไปให้บริการตามความแตกต่างเฉพาะตัว เพื่อปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสม และได้ผล ตลอดจนสามารถบริการให้ความช่วยเหลือได้ตรงตามความต้องการ รู้ว่าจะใช้วิธีสัมพันธ์พูดจาแนะนำติชมหรือจะให้เขายอมรับได้อย่างไร โดยเฉพาะในการใช้คน ซึ่งต้องรู้ว่าคนไหนเป็นอย่างไร มีความถนัดอาศัยความสามารถอย่างไรเพื่อใช้คนให้เหมาะกับงาน

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวว่า^{๑๕๕} สปัปฺริสฺสธรรม ๗ คือ คุณธรรมที่สำคัญสำหรับสปัปฺริสฺสน หรือคนดี และเป็นคุณธรรมสำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาที่สมบูรณ์แบบด้วยคุณธรรมทั้ง ๗ ประการย่อมนำบุคคลนั้นไปสู่ความมีคุณค่าอย่างแท้จริง เรียกได้ว่าเป็นคนสมบูรณ์แบบ เป็นคนดีแท้ เป็นบุคคลที่น่าคบหาสมาคมด้วยเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งการกระทำหรือพฤติกรรมของเขามีความเหมาะสมถูกต้องปราศจากความผิดพลาด นำพาประโยชน์มาให้ทั้งแก่ตนเอง และสังคมโดยส่วนรวม สามารถนำหมู่ชน สังคม และประเทศชาติไปสู่ความสันติสุข และความเจริญก้าวหน้าตลอดไป

^{๑๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔.

สัปปริสธรรม ๗ คือ คุณธรรมที่สำคัญ สำหรับสัปปริสชน หรือคนดี และเป็นคุณธรรมสำคัญของผู้นำที่สมบูรณ์แบบด้วย คุณธรรมทั้ง ๗ ประการย่อมนำบุคคลนั้นไปสู่ความมีคุณค่าอย่างแท้จริง เรียกได้ว่าเป็นคนสมบูรณ์แบบ^{๑๕๖}

สรุปว่า สัปปริสธรรม ๗ คือ ธรรมที่ทำให้คนเป็นสัตบุรุษ หรือ เป็นคนดี มีคุณธรรม เป็นคนเก่ง มี ๗ ประการ ด้วยกัน ได้แก่ ฉัมมัญญ คือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น เห็นเหตุการณ์อะไรก็ตามแต่ก็จะรู้ได้ว่าเกิดจากเหตุอะไร เช่น ทำไมฝนจึงตก สาเหตุมาจากอะไร และผลจะเป็นอย่างไร รู้ว่าต้องกระทำเหตุแบบนี้ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการนั้นๆ อตถัญญ คือ รู้จักผล รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ คือรู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ ซึ่งสามารถก่อให้เกิดประโยชน์เกิดผลได้จริง อตตัญญ คือ รู้จักตัวตนของเราเอง ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรมสามารถประเมินตนเองได้ในหลักธรรม มัตตัญญ คือ รู้จักประมาณ เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณ ในการลงทัณฑ์อาชญา และในการเก็บภาษี เป็นต้น กาลัญญ คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น แบ่งเวลา ทำให้ถูกจังหวะ ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น ปริสัณญ คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่กระทำที่จะประพัตต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น บุคคลปโรปรัญญ คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอริยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดีว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

๒.๓.๔ ทิศ ๖

หลักธรรมเรื่องทิศหกในพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ที่มีชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคม มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในชีวิตประจำวัน มีความสัมพันธ์กันในหน่วยงานองค์กรต่างๆ ทั้งทางภาครัฐ และเอกชน มนุษย์เป็นสัตว์สังคมติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกัน และกันตั้งแต่สถาบันเล็กสุดของสังคมคือสถาบันครอบครัว จนถึงใหญ่สุดของสังคมคือสถาบันชาติบุคคลจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขนั้นต้องเป็นคนที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความประพฤติเรียบร้อยดีงาม มีคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมประจำใจ มีหลักธรรมยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

บุคคลประเภทต่างๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ ดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทิศ ดังนี้ ๑) ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา ๒) ทักขิณทิศ ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ ๓) ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามิภรรยา ๔) อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย ๕) อุपरิมทิศ ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ และ ๖) เหมภูมิทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง

๑. ปุรัตถิมทิศ แปลว่า ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา คุณพ่อคุณแม่เป็นผู้มีอุปการคุณคนแรก ของเรา เพราะว่าท่านก้าวเข้ามารับผิดชอบต่อชีวิตของเราก่อนใครๆ ในโลก และทุก

^{๑๕๖} อ่างแล้ว.

สิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นชีวิต เลือดเนื้อ รวมทั้งความเป็นคน เราได้มาจากท่านทั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงจัดให้ท่านทั้งสองมาอยู่ข้างหน้า เป็นทิศเบื้องหน้าของเรา

๒. ทักขินทิส แปลว่า ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูบาอาจารย์ ครูบาอาจารย์เป็นบุคคลสำคัญกับชีวิต ของเรอีกท่านหนึ่ง เพราะท่านสอนเราตั้งแต่ ให้รู้จักการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ให้รู้จักการ รักษาเนื้อรักษาศรัทธาให้พ้นจากภัยอันตรายต่างๆ ตลอดจนสอนให้รู้จักการทำมาหากิน ท่านจึงเป็นทักษิณียบุคคล คือบุคคลที่พวกเราต้องเคารพกราบไหว้บูชา

๓. ปัจฉิมทิส แปลว่า ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ ภรรยาหรือสามี ถ้าตรงกลางเป็นผู้ชาย ทิศเบื้องหลังก็เป็นภรรยา ถ้าตรงกลางเป็นผู้หญิงทิศเบื้องหลังก็เป็นสามี แต่ถ้าตรงกลางเป็นเด็ก หรือเป็นผู้ที่ยังไม่ได้แต่งงาน ทิศเบื้องหลังก็ไม่มี ไม่มีก็ไม่ต้องมี อยู่คนเดียวอย่างนี้แหละดีแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนำภรรยาหรือสามีมาไว้ข้างหลัง เพราะไม่ว่าจะเป็นสามีหรือภรรยา ซึ่งบางทีก็ก่อบุตรขึ้นมาอีก ล้วนถือว่าเป็นกำลังเสริม เป็นผู้ติดตาม คอยสนับสนุนช่วยเหลืออยู่ข้างหลังทั้งสิ้น เนื่องจากเรื่องบางเรื่องไม่สามารถทำแทนกันได้

๔. อุตตรทิส แปลว่า ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย มิตรสหายที่คบค้าสมาคมกันมาตั้งแต่เด็กจนโตนี้เอง ที่เป็นผู้คอยช่วยเหลือให้เราข้ามพ้นอุปสรรค และภัยอันตรายต่างๆ ในเวลาเดียวกันก็ยังเป็นกำลังสนับสนุน ให้เราสามารถบรรลุความสำเร็จอีกด้วย ทิศเบื้องซ้ายนี้เอาจริงๆ เข้ากลับกลายเป็นทิศที่ใหญ่ที่สุด เพราะตลอดชีวิตของคนเราต้องเกี่ยวข้องกับผู้คนมากมาย เพราะฉะนั้น ใครมีทิศเบื้องซ้ายน้อยก็จะเข้าตำรา "นกไม่มีขน คนไม่มีเพื่อน" บินก็ไม่ขึ้น โตก็ไม่ได้ เติร์มจะเป็นนกปิ้ง เติร์มจะเป็นนกก่าง กำลังเตรียมตัวตายเสียแล้ว ถ้าใครสำรวจตรวจสอบดูแล้วพบว่า ตัวเอง มีเพื่อนน้อยละก็ รีบกลับไปแก้ไขเสีย ไมอย่างนั้นเดียวจะเดือดร้อน

๕. เภฏฐิมทิส แปลว่า ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้ ลูกน้อง ใครมีลูกน้องมากๆ ก็เบาแรงกาย คือไม่ต้องทำงานหนัก ไม่หนักแรงกายจนเกินไป แต่ว่าอาจจะหนักแรงใจบ้างถ้าฝึกเขาไม่เป็น ซึ่งก็โทษใครไม่ได้นอกจากโทษตัวเอง แล้วก็รู้ไว้ด้วยว่าทิศเบื้องล่างนี้เอง ที่คอยเป็นฐาน เป็นกำลัง เป็นที่มาแห่งทรัพย์สินเงินทอง สำหรับเอามาใช้เป็นกองเสบียง ในการหล่อเลี้ยงชีวิตของเรา และแน่นอน เราจะมีทรัพย์มาใช้ในการสร้างบุญสร้างบารมีได้มากน้อยเท่าไร ก็มาจากทิศเบื้องล่าง เพราะฉะนั้นอย่าได้มองข้ามทิศเบื้องล่างกันทีเดียว

๖. อุปริมทิส แปลว่า ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณชีพราหมณ์ทั้งหลาย เราชาวพุทธก็มีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจ เพราะท่านเป็นผู้ที่สูงด้วยคุณธรรม อีกทั้งยังเป็นผู้ชี้ทิศ และเป็นแหล่งผลิตศีลธรรมอีกด้วย^{๑๕๗}

สรุป ทิศ ๖ เป็นหลักธรรมหนึ่งของพุทธศาสนาที่สอนให้ บิดามารดากับบุตร ครูอาจารย์กับศิษย์ สามีกับภรรยา เพื่อนกับเพื่อน นายกับบ่าว และพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ มีการปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอยู่ แม้ในปัจจุบัน บิดามารดามีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนในการอบรมสั่งสอน การปฏิบัติตนตามครรลองครองธรรม การเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นการปลูกฝังให้บุตรธิดาได้รับรู้ในสิ่งที่ดี และนำไปปฏิบัติ

^{๑๕๗} ออนไลน์, <https://www.kalyanamitra.org/u-ni-boon/mar๔๘/p๕๗/c๕๗.htm>, [๓๐ มกราคม

เด็กจะเป็นคนดีมีคุณธรรมซึ่งเกิดจากการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ และเห็นแบบอย่างที่ดีครูอาจารย์ ส่วนมากมีความรักเมตตากรุณา รับฟังปัญหา ให้ความสนทนสนทนาอบรม แนะนำศิษย์ให้ตั้งใจ ศึกษาเล่าเรียน ศิษย์สร้างการปฏิสัมพันธ์กับครูอาจารย์ด้วยการตั้งใจฟังขณะทำการสอน สนทนาด้วยความเคารพ รวมทั้งปรึกษาหารือเมื่อมีปัญหาจากการเรียน ทั้งในอดีต และปัจจุบัน การทำหน้าที่ของครู อาจารย์ และศิษย์ที่สมบูรณ์ มีความสำคัญต่อการศึกษามีกับภรรยาในปัจจุบัน ทั้งสองฝ่ายมีความ รับผิดชอบต่อกันเป็นอย่างดี สามัมบริหารครอบครัวด้วยการ ป้องกันภัยจากภายนอก ระวังภัยใน บ้าน ชยันหาทรัพย์ ซื่อสัตย์ไม่มิตรกับมิตร (ทิศเบื้องซ้าย) ในปัจจุบัน ก่อนจะคบกันเป็นมิตร เริ่มจากการ สังเกตสนทนาถูกอภัยภัยกัน ทำงานร่วมกัน บุคคลคบเพื่อนเพราะอยากมีเพื่อน ได้ช่วยเหลือกันเมื่อ คราวเดือดร้อน เมื่อเป็นมิตรก็เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ป้องกันทรัพย์สินของเพื่อนเมื่อมีภัยมาถึง ไม่ทะเลาะก่อ เรืองกับเพื่อนร่วมงาน เป็นการปฏิบัติที่ทำให้มิตรสหายนิยมชมชอบ และศรัทธาที่จะคบเป็นมิตรใน ปัจจุบัน

๒.๓.๕ พละ ๔

ในสมัยพุทธกาลพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงธรรมโปรดเหล่าพระภิกษุสงฆ์เรื่องพละ ๔ ตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก หมวดพระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย นวกนิบาต ในหัวข้อ “พลสูตร”^{๑๕๘} ว่าด้วยกาลัง ๔ ประการ เพื่อให้สาวกของพระองค์ทราบว่า ผู้ที่มีกำลังทั้ง ๔ ประการนี้ มีลักษณะอย่างไร ผลที่ได้จากการปฏิบัติตามแนวทางนี้จะเป็นเช่นใด ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างไร โดย ผู้วิจัยจะนำมากล่าวถึงสาระสำคัญ ไว้ดังนี้ “กำลังทั้ง ๔ ประการที่กล่าวนี้ ประกอบด้วย กาลังปัญญา ๑ กาลังความเพียร ๑ กาลังการงานอันไม่มีโทษ ๑ กาลังสังคหผล ๑” “**กำลังทางปัญญา (ปัญญา พละ)** ผู้มีปัญญาย่อมที่จะแยกแยะได้ว่าธรรมมี ๒ ประเภท คือ ธรรมที่เป็นฝ่ายกุศลกับฝ่ายอกุศล ธรรมที่เป็นฝ่ายขาว และฝ่ายดำ ธรรมที่เป็นฝ่ายไม่มีโทษกับฝ่ายที่มีโทษ ธรรมที่ควรนำมาปฏิบัติกับ ธรรมที่ควรละเว้น ธรรมที่เป็นแนวทางให้ดำเนินไปสู่การเป็นอริยะบุคคลกับที่ไม่ใช่แนวทางให้ดำเนิน ไปสู่การเป็นอริยะบุคคล ผู้ที่รู้จักเลือกเฟ้นเอาหลักธรรมที่ถูกต้องมาปฏิบัติเพื่อเป็นหนทางทำให้ตน เข้าถึงความรู้แจ้ง นำพาตนก้าวเข้าสู่ความเป็นพระอริยะบุคคลได้ ผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีกำลัง ปัญญา”

“**กำลังความเพียร (วิริยะพละ)** บุคคลใดที่มีความตั้งใจมั่นในการละเว้นไม่ปฏิบัติใน ธรรมเหล่านี้ คือ ธรรมที่เป็นอกุศล ธรรมฝ่ายดำ ธรรมที่เป็นโทษ ธรรมที่ไม่ควรนำมาปฏิบัติ ธรรมที่ ไม่ใช่หนทางที่จะนำไปสู่การเป็นอริยะบุคคล แต่มีความปรารถนาอย่างแน่วแน่ที่จะปฏิบัติตนตาม ธรรมเหล่านี้ คือ ธรรมที่เป็นกุศล ธรรมฝ่ายขาว ธรรมที่ไม่เป็นโทษ ธรรมที่ควรนำมาปฏิบัติ ธรรมที่ เป็นหนทางนำไปสู่การเป็นอริยะบุคคล ด้วยความตั้งมั่นที่จะปฏิบัติอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอจนบรรลุผล สำเร็จไปสู่ความหลุดพ้นได้ บุคคลผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีกำลังความเพียร” “**กำลังการงานอันไม่มี โทษ (อนวัชขพละ)** พระอริยะสาวกในศาสนาของพระองค์ที่ประพฤติตามธรรมวินัยเป็นแบบอย่าง ของผู้ที่มีการงานที่ไม่มีโทษ ด้วยการประกอบตนอยู่ในคุณงามความดี มีศีล มีธรรม ทั้งกาย วาจา และ ใจ ไม่เป็นโทษภัยต่อผู้ใด บุคคลลักษณะเช่นนี้ คือผู้ที่มีกำลังการงานอันไม่มีโทษ” “**กำลังการ**

^{๑๕๘} อจ. นวก. (ไทย) /๒๓/๕/๔๓๙.

สงเคราะห์ (สังคหผละ) บุคคลที่ประกอบตนประพฤติดำเนินตามหลักสังคหวัตถุ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) ทาน การให้ทั้งปวง (๒) ปิยวาจา การพูดถ้อยคำอันเป็นที่รักยิ่ง (๓) อตถจริยา การประพฤติประโยชน์ในหมู่ชน และ (๔) สมานัตตตา การวางตนที่เหมาะสม สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะของผู้ที่มีกำลังการสงเคราะห์” อย่างไรก็ตามในสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้ พระบรมศาสดาทรงให้ความสำคัญในแต่ละวัตถุไว้ว่า “ทานหรือการให้ที่ดีที่สุด คือการให้ธรรมทาน ปิยวาจาหรือการใช้วาจาที่ดีที่สุด คือ การกล่าวชักชวนหมู่ชนที่ไม่มีศรัทธาในหลักธรรมให้เกิดความศรัทธาในหลักธรรม กล่าวชักชวนหมู่ชนที่ไม่มีศีลให้ดำรงตนอยู่ในศีล และชักชวนบุคคลที่ไม่มีปัญญาให้ดำรงตนอยู่ได้ด้วยปัญญา อตถจริยาหรือการประพฤติประโยชน์ที่ดีที่สุด คือการชักชวนหมู่ชนที่มีความตระหนี่ให้เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์ในหมู่ชน สมานัตตตาหรือการวางตนอย่างเหมาะสมที่สุด คือการที่พระอริยะบุคคลอันมี พระโสดาบัน พระอนาคามี พระสกิทาคามี และพระอรหันต์ วางตนเสมอในระดับของพระอริยะบุคคลระดับเดียวกันไว้ได้ด้วยดี” สำหรับประโยชน์ที่รับจากการปฏิบัติตามกำลังทั้ง ๔ พระบรมศาสดาทรงตรัสไว้ว่า “พระอริยะสาวก หรือบุคคลใดที่ประกอบด้วยกำลังทั้ง ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นผู้ที่รอดพ้นจากภัยทั้ง ๕ คือ (๑) อาชีวิตรภัย ภัยจากการครองชีพ (๒) อสัโลกภัย ภัยจากความเสื่อมเสียชื่อเสียง (๓) ปริสสารัชชภัย ภัยจากการครั่นคร้ามก่อเขินในที่ประชุม (๔) มรณภัย ภัยจากความตายก่อนถึงเวลาอันควร (๕) ทุกคติภัย ภัยจากการที่ต้องไปอยู่ในทุกขคติภูมิหลังจากหมดอายุขัยในภพปัจจุบัน”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พละ ๔ ธรรมอันเป็นกำลังที่เกิดจากคุณธรรม ความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองไม่หวาดหวั่นกลัวภัย มี ๔ ประการ คือ^{๑๕๙} ปัญญาพละ กำลังปัญญา คือ ได้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจถูกต้องชัดเจนในเรื่องราวที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดถึงสภาวะอันเป็นธรรมดาของโลก และชีวิต เป็นผู้กระทำการต่างๆ ด้วยความเข้าใจเหตุผล และสภาพความจริง วิริยะพละ กำลังความเพียร คือเป็นผู้ประกอบกิจทำหน้าที่ การงานต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ด้วยความบากบั่นพยายามไม่ทอดทิ้งหรือย่อหย่อนทอดถอย อดวิชขพละ กำลังสุจริตหรือกำลังความบริสุทธิ์ คือ มีความประพฤติ และหน้าที่การงานที่สุจริตไม่มีโทษ สะอาด บริสุทธิ์ไม่มีใครที่จะติเตียนได้ สังคหพละ กำลังความสงเคราะห์ คือได้ช่วยเหลือเกื้อกูล ทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นสมาชิกที่มีคุณประโยชน์ต่อชุมชน ผู้ประพฤติตนตามหลักพละ ๔ นี้ย่อมจะเป็นผู้ที่มีความมั่นคงในการดำเนินชีวิตรอดพ้นจากภัยทั้ง ๕ คือ ภัยจากการครองชีพ ภัยจากการเสื่อมเสียชื่อเสียง และการถูกกล่าวร้าย ภัยจากการครั่นคร้ามในที่ชุมนุม ภัยจากการกังวลเรื่องความตายเพราะเข้าใจในกฎไตรลักษณ์ และภัยจากการกังวลเรื่องชีวิตหลังความตาย เพราะรู้ดีว่าเมื่อสังขารดับแล้วย่อมไปสู่สุคติภพ

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ธรรมะสำหรับนักบริหารแบบธรรมาธิปไตยที่ใช้ทั้งพระเดช และพระคุณซึ่งทำให้ได้ทั้งน้ำใจคน และได้ผลงาน ยึดธรรมเป็นหลักในการบริหารที่เรียกว่า พละ ๔ ประกอบด้วยกำลัง ๔ ประการ^{๑๖๐} คือ

^{๑๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมานุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕๗, (นนทบุรี: เพิ่มทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๐ - ๕๑.

^{๑๖๐} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๔๔ - ๔๕.

๑. ปัญญาพละ กำลังหรือพลังแห่งความรอบรู้ ความรู้หรือปัญญาที่กล่าวนี้ผู้นำจะต้องนำมาใช้ในการบริหารตนเอง บริหารคน และบริหารงานให้ดำเนินไปได้เป็นปกติ ซึ่งลักษณะของปัญญาที่เกี่ยวข้องกับปัญญาพละ มีดังนี้

๑) สุตมยปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ด้วยวิธีการอ่าน และการฟัง จากหนังสือตำราวิชาการ จากผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ในแต่ละสาขา โดยจะต้องจดจำความรู้เรื่องราวต่างๆ ไว้ให้ได้มากมายเพราะสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณา และตัดสินใจสั่งการในการบริหารงานได้ไม่ได้รับความเสียหาย

๒) จินตามยปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ที่ได้จากการคิดวิเคราะห์ พินิจไตรตรอง ข้อมูลที่ได้รับทั้งจากการฟังหรือการอ่าน รวมถึงการตรวจสอบแหล่งข้อมูลว่ามีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด การน้อมนำมาพิจารณาไว้ในใจอย่างแยบคายซึ่งอาจนำไปสู่การพิสูจน์ข้อเท็จจริง ความคิดแบบจินตามยปัญญา เป็นลักษณะความคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ มี ๔ วิธี คือ ๑) คิดถูกวิธี (อปายมสนิการ) คือ การคิดที่อาศัยวิธีการที่สอดคล้องกับเรื่องที่ศึกษาเพื่อให้ได้คำตอบถูกต้องตรงความจริง เช่น การตรวจสอบความจริงในบางเรื่องต้องใช้วิธีอุปนัย หรือวิธีนิรนัย หรือต้องใช้ประสบการณ์ตรงเป็นเครื่องตรวจสอบยืนยันความจริง ในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงค้นหาหนทางดับทุกข์ พระองค์ทรงใช้วิธีการทรมานตนเองหรือทุกขกริยาแต่ก็ไม่สามารถได้หนทางดับทุกข์เพราะทรงใช้วิธีผิด ๒) คิดมีระเบียบ (ปตมสนิการ) คือ การคิดที่ดำเนินตามขั้นตอนของวิธีการนั้นไม่มีการลัดขั้นตอน หรือด่วนสรุป ซึ่งในการด่วนสรุปข้อมูลจัดเป็น เหตุผลวิบัติ ตัวอย่างเช่น ถ้าหยิบผลส้มในลัง ๑ ลูกมาชิมแล้วมีรสเปรี้ยว ก็ไม่ควรด่วนสรุปว่าส้มทั้งลังเปรี้ยวหมดทุกลูก เพราะอาจมีบางลูกมีรสชาติหวานอร่อยก็เป็นได้ และนอกจากนี้แล้วก็ต้องไม่มีความคิดฟุ้งซ่านออกนอกกลุ่มทางต้องมีสมาธิอยู่ในเรื่องที่คิดพิจารณาอยู่ไม่ทิ้งกลางทางเมื่อมีเรื่องใหม่ๆ เข้ามา ๓) คิดมีเหตุผล (การณมสนิการ) คือ การคิดจากเหตุโยงไปหาผล และการคิดจากผลวกกลับมาหาเหตุ การคิดในลักษณะนี้จะทำให้นักบริหารหรือผู้นำเป็นคนรู้เท่าทันเหตุการณ์ ในการสั่งการแต่ละครั้งสามารถคาดการณ์ได้ว่าจะได้ผลดีหรือผลเสียตามมา เมื่อมีความผิดปกติเกิดขึ้นในองค์กรต้องบอกได้ว่ามาจากสาเหตุอะไร ๔) คิดเป็นกุศล (อุปาทมนิการ) คือ การคิดสร้างสรรค์ คิดให้เกิดความหวังได้กำลังใจในการทำงาน เมื่อได้ความรู้ใหม่ๆ ก็สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อองค์กรของตน และยังหมายรวมถึงความคิดที่รู้จักแสวงหาประโยชน์ได้จากสิ่งที่ดีเหมือนว่าไม่มีประโยชน์

๓) ภาวนามยปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน ในทางธรรมก็คือ การฝึกจิตภาวนา เมื่อได้เรียนรู้วิธีการในภาคทฤษฎีแล้วก็ต้องลงมือปฏิบัติจริงจะได้ผล เป็นการแปลงยุทธวิธีเป็นยุทธการในสนามรบ

ปัญญาทั้ง ๓ นี้ทำให้ผู้นำมีความรอบรู้เกี่ยวกับงานในหน้าที่ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง เป็นผู้นำหรือนักบริหารที่ต้องรอบรู้เกี่ยวกับตนเอง และบริหารตนเองได้ ต้องรอบรู้คน และบริหารคนได้ และต้องรอบรู้งาน และบริหารงานได้ เป็นผู้มีความรู้ใน ๓ เรื่อง เป็นอย่างดี กล่าวคือ

๑) รู้ตน หมายถึง รู้จักความเด่นหรือความด้อยของตนเอง ทั้งนี้ก็เพื่อทำงานให้เหมาะสมกับความสามารถของตน

๒) รู้คน หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับคนร่วมงาน ต้องรู้ว่าลูกน้องคนไหนมีความสามารถทางด้านใด มีจริตแบบไหน เพื่อจะได้ใช้งานให้ถูกกับความสามารถ และนิสัยของแต่ละคน

(จริตหรือนิสัยมี ๖ แบบ คือ รากจริต ชอบรักความสวยงาม คนกลุ่มนี้ชอบทำงานที่ต้องใช้ความละเอียด ปราณีต, โทสจริต ชอบความเร็ว คนกลุ่มนี้ชอบทำงานที่ต้องใช้ความรวดเร็ว โมหจริต จะขาดความกระตือรือร้นทำงานเฉื่อยชา สัทธาจริต เชื่อคนง่าย คนกลุ่มนี้ถ้าถูกใจผู้ใดจะทำงานให้ผู้นั้นอย่างเต็มกำลัง พุทธจริต ชอบใฝ่รู้ ช่างสงสัย รักการศึกษาหาความรู้ คนกลุ่มนี้มีความถนัดงานทางด้านวิชาการ และวิตกจริต ชอบกังวลไม่กล้าตัดสินใจ)

๓) **รู้งาน** หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับงานที่ได้รับผิดชอบ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวางแผน การบริหารคน การอำนวยการ และการติดตามประเมินผลงาน ความรู้เรื่องงานมี ๒ ลักษณะ ได้แก่ การรู้เท่า มีความรู้เกี่ยวกับงานว่ามีขั้นตอนอย่างไร เกี่ยวข้องกับคนอื่นอย่างไร รู้เท่าถึงเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต และสามารถที่จะหาทางป้องกันเอาไว้ได้ และอีกลักษณะหนึ่งคือการรู้ทัน หมายถึง ความรู้เท่าทันสถานการณ์ สามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้

๒. วิริยะพละ หมายถึง กำลังแห่งความเพียรหรือความขยัน มีกำลังใจที่เข้มแข็ง กล้าตัดสินใจกล้าได้กล้าเสีย ไม่กลัวความยากลำบาก ไม่ย่อถอยต่อปัญหา และอุปสรรคใดๆ มีความบากบั่นพากเพียรเป็นนิจ ความพากเพียรหรือความขยันที่เกี่ยวข้องกับวิริยะพละ มีดังนี้ ๑) สสังขาริกวิริยะ คือ ความขยันที่ต้องอาศัยคนอื่นให้มาปลุกใจ หรือมีสถานการณ์บีบบังคับ ถ้าไม่มีใครบังคับก็หมดกำลังใจที่จะทำงานต่อไปได้ ๒) อสังขาริกวิริยะ คือ ความขยันที่เกิดจากการปลุกใจตนเองแม้คนอื่นจะหมดกำลังใจล้มเลิกการทำงานไปแล้ว แต่คนที่ปลุกใจตนเองได้จะลุกขึ้นสู้ต่อไป ผู้นำที่มีหน้าที่ต้องนำคนอื่น ๆ ให้ดำเนินงานไปตามปกติ จึงต้องมีความขยันแบบ “อสังขาริกวิริยะ” ไม่ยอมแพ้อะไรง่ายๆ เมื่อเผชิญอุปสรรคจะต้องปลุกใจตนเอง และปลุกกระตุ้นคนอื่นให้ทำงานต่อไป ถ้าหวัชบวญยอมแพ้คนเดียวองค์กรทั้งหมดก็ล่มสลายได้ ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ และประสบผลสำเร็จเมื่อถึงคราวล้มก็ต้องล้มแต่ล้มแล้วต้องลุกขึ้นสู้ให้ได้เอาเหตุการณ์ที่ผ่านมาเป็นบทเรียนในการแก้ไขปัญหการทำงานในครั้งต่อไป ต้องมีความเพียรเป็นเลิศเพื่อบรรลุเป้าหมาย

๓. อนุวัชชพละ หมายถึง กำลังการทำงานที่ไม่มีโทษหรือข้อเสียหาย มีความซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่การงาน ไม่ประพฤติปฏิบัติไปในทางเสื่อมเสีย ละเว้น อบายมุขทั้ง ๖ การประพฤติปฏิบัติที่จะทำให้อ่อนวัชชพละ สมบูรณ์ มีดังนี้ ๑) การประพฤติตามหลักเบญจศีล คือ การรักษาศีล ๕ ทั้งกาย วาจา และจิตใจ อย่างเนืองนิจ ประกอบด้วย ศีลข้อที่ ๑ ไม่ฆ่าสัตว์ หรือใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ศีลข้อที่ ๒ ไม่ขโมยหรือลักทรัพย์ของผู้อื่น ศีลข้อที่ ๓ ไม่ประพฤติผิดในกาม ล่วงละเมิดคู่สามีภรรยาของบุคคลอื่น ศีลข้อที่ ๔ ไม่กล่าวความเท็จ พูดโกหก พูดเพ้อเจ้อ พูดไร้สาระ ศีลข้อที่ ๕ ไม่ดื่มแอลกอฮอล์ หรือของมึนเมา และ ๒) ละเว้นอบายมุข อบายมุขทั้ง ๖ ทำให้ชีวิตของบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องไปสู่หนทางแห่งความเสื่อม และอาจทำให้บุคคลผู้นั้นต้องทุจริตต่อหน้าที่การงาน อบายมุขทั้ง ๖ ตามที่กล่าวมี อบายมุข ๑ การดื่มสุรา อบายมุข ๒ การท่องเที่ยวยามวิกาล อบายมุข ๓ การดูการละเล่นที่ผิดศีลธรรมอันดี อบายมุข ๔ การคบคนชั่ว คบโจร อบายมุข ๕ การเล่นการพนัน อบายมุข ๖ การเกียจคร้านประกอบอาชีพการงาน

๔. สังคหพละ หมายถึง กำลังแห่งการสงเคราะห์หรือมนุษยสัมพันธ์ ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญสำหรับนักบริหารที่อาศัยคนอื่นทำงานให้เกิดผลสำเร็จ ผู้นำหรือนักบริหารสามารถผูกใจเพื่อนร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้ ต้องมีสังคหวัตถุ ๔ ประการ คือ

๑) ทาน การแบ่งปัน การให้ ซึ่งประกอบได้ด้วย ทาน ๓ แบบ ได้แก่ -อามิสทาน คือ การให้สิ่งของ ทุนทรัพย์ วิทยาทานหรือธรรมทาน คือ การให้คำแนะนำสั่งสอน บอกวิธีการทำงานให้ได้ผล การสนับสนุนทางด้านการศึกษการพัฒนามนุษย์ อภัยทาน คือ การให้อภัยเมื่อเกิดข้อผิดพลาดในการทำงาน หรือการล่วงเกินซึ่งกัน และกัน

๒) ปิยวาจา การพูดถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ผู้กจใจคนด้วยคำพูดอ่อนหวาน

๓) อัตถจริยา การทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น หรือการสงเคราะห์ต่อผู้ใต้บัญชา หรือเพื่อนร่วมงาน

๔) สมานัตตตา การวางตัวถูกกาลเทศะ วางตนสม่ำเสมอไม่เปลี่ยนแปลง ในการที่จะทำให้อำนาจหรือผู้บริหารประพฤติตามหลักสังคหวัตถุได้อย่างจริงจัง ผู้นำจะต้องมีหลักพรหมวิหารธรรม ประจําใจด้วยหลักธรรม ๔ ข้อ คือ

เมตตา ความรัก ความหวังดีที่ปรารถนาให้อื่นพ้นทุกข์ มองแต่ส่วนดีของเพื่อนร่วมงาน ให้มองข้ามในส่วนเสีย และให้อภัย

กรุณา ความสงสารเห็นใจ ปรารถนาให้อื่นพ้นจากทุกข์ เมื่อเห็นผู้ร่วมงาน ประสบความลาบาก คิดหาทางช่วยเหลือให้เขารอดพ้นจากความยากลาบาก

มุทิตา ความรู้สึกพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีความสุข มีความก้าวหน้าในการทำงาน ไม่มีจิตใจริษยาผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา

อุเบกขา ความรู้สึกวางเฉยเป็นกลาง มีความยุติธรรม ไม่มีอคติลำเอียง

พระพรชัย สุกธมโม (ประสิทธิ์ สุขสันต์) พละ ๔ คือ ธรรมที่ช่วยทาให้ผู้นำปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ “พละ” หมายถึง กาลัง หรือพลังแห่งคุณธรรม ซึ่งมี ๔ ประการ เป็นกาลังของผู้นำที่จะนาพาหมู่คณะ องค์กร ผู้ใต้บังคับบัญชา บริวาร ไปสู่จุดหมายปลายทางได้สำเร็จ เปรียบเสมือนกับบุคคลที่จะเดินทางไกลๆ ได้ หรือต้องขึ้นสู่ภูเขาที่สูงชันได้ก็ต้องมีกาลังที่แข็งแรง ฉะนั้นผู้นำทั้งหลายจะสามารถขับเคลื่อนองค์กร หมู่คณะไปข้างหน้าได้ก็ต้องอาศัยกาลัง คือ พละ ๔ ซึ่งประกอบด้วย กาลัง ๔ ประการ^{๑๖๑} ดังนี้

๑. ปัญญาพละ หมายถึง ความฉลาดรอบรู้ ความสามารถ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มองการณ์ไกล มีโยนิโสมนสิการ คือ วิธีการไตร่ตรองใคร่ครวญอย่างพินิจพิเคราะห์ความสามารถในการวินิจฉัยสั่งการ การบริหารงาน การบริหารบริวารผู้ใต้บังคับบัญชา คนมีปัญญาพละ จะมีกลยุทธ์ในการทำงานที่ดี การที่จะเป็นผู้ที่มีปัญญาความฉลาดรอบรู้ได้นั้น ต้องเป็นคนใฝ่ศึกษาปฏิบัติฝึกฝนตนเองอยู่เสมอ หลักธรรมที่สอดคล้องกับปัญญาพละ มี อริยสัจ ๔ จริต ๖ ปัญญา ๓ โภคส ๓ ความรอบรู้ที่ผู้นำพึงเข้าใจ

^{๑๖๑}พระพรชัย สุกธมโม (ประสิทธิ์ สุขสันต์), “ผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการอคติ = Buddhist Leaders and Bias Management”, ใน **รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๘ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ๑๒ -๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๔ ประเทศไทย**, รวบรวมจัดพิมพ์โดย ผศ.ดร.พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, (กรุงเทพมหานคร: ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๔), หน้า ๔๓ -๔๘.

หลักแห่งปัญญาที่พระพุทธรเจ้าทรงตรัสเรียกปัญญานี้ว่า โสคติ ๓^{๑๖๒} หมายถึง ความสำเร็จ ๓ ประการ คือ

๑) อายโกศล หมายถึง ฉลาดในความเจริญ รู้จักเหตุปัจจัยหนทางไปสู่ความสำเร็จ สามารถนาพาองค์กร น้าพาหมู่คณะ น้าทีมงานไปสู่ความเจริญก้าวหน้า รู้ว่า เส้นทางนี้ หากดำเนินไปแล้วก็จะเกิดความเจริญรุ่งเรืองแน่นอน

๒) อุปายโกศล หมายถึง ฉลาดในทางเสื่อม รู้จักเหตุปัจจัย และความประพฤตินี้ จะนาไปสู่ความเสื่อมเป็นโทษเป็นความทุกข์เดือดร้อน การรู้ถึงเหตุ วิธีการ หนทาง แนวทาง ถ้าหาก ดาเนิน หรือปฏิบัติไปในทางนี้จะเกิดแต่โทษฝ่ายเดียวเกิดผลเสียอย่างเดียวกันก็จะพยายามหลีกเลี่ยง ละ เว้นทางนั้น เช่น การทุจริตต่อหน้าที่ การเบียดเบียนผู้อื่น การพูดวาจาทุจริต การก่อความขัดแย้งใน องค์กร เป็นต้น

๓) อุบายโกศล หมายถึง ฉลาดในอุบาย รอบรู้ที่จะหลีกเลี่ยงเหตุปัจจัยที่จะนา มา ซึ่งความเสื่อม และในขณะเดียวกันก็ฉลาดในการดาเนินไปในทางที่ให้ถึงความสำเร็จ ความเจริญ และ สันติสุขในชีวิต รู้วิธีการที่จะเว้นหลีกเลี่ยงหนทางที่จะนาพาตน และองค์กรไปสู่ความเสียหาย และรู้ วิธีการนาตน และคณะองค์กรไปสู่ความเจริญ วิธีการปฏิบัติตนให้ดี ได้แก่ ดารงตนอยู่ในศีล ๕ ไม่ ทุจริตต่อหน้าที่ ยึดหลักธรรมในการดารงชีวิต และทาหน้าที่การเป็นผู้หน้าที่ดี

๒. วิริยะพละ หมายถึง ความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่ มีความพยายาม ตั้งมั่นตั้งใจใน การทางาน มีความอดทนสูง ซึ่งความเพียรนี้เป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้วัตถุประสงค์สำเร็จ ดังคา สอน “วิริเยน ทุกขมจเจติ บุคคลจะล่วงทุกข์ไปสู่ความสำเร็จได้ด้วยความเพียร” พระพุทธรองค์ทรง ตรัสถึงความเพียรมี ๔ ประการ ที่เรียกว่า ปธาน ๔ มีสาระสำคัญสอดคล้องกับวิริยะพละ

๑) สังวรปธาน เพียรระวังบาป (อกุศลกรรม) มิให้เกิดขึ้น ได้แก่ การมีสติ ความ ระลึกได้ สัมปชัญญะ ความรู้ตัว มีความใคร่ครวญ พิจารณาโดยแยบคาย ตามหลัก โยนิโสมนสิการ ไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน ไม่ให้กิจการงานที่ทามีข้อบกพร่อง หรือข้อผิดพลาดเสียหายได้ ซึ่งการเพียรระวัง นี้ คือ ความรอบคอบ ความระมัดระวังไม่ให้ความดีที่ทาอยู่ถูกลบล้าง เช่น ถูกความโลภครอบงา ทา ให้ต้องประพฤติน่าชอต่อหน้าทีการงาน เป็นต้น

๒) ปหานปธาน เพียรละหรือกาจัดบาปมิให้เกิดขึ้น ได้แก่ ความเพียรในการ ละ เว้นข้อโต้แย้งที่ไม่เป็นประโยชน์ นามาสู่ความแตกแยก แยกความคิด โดยพิจารณาว่า การเป็นผู้ นา ต้องชอใจคน ต้องประพฤติตนให้ลูกน้องหรือเพื่อนร่วมงานรัก อาทิ ละเว้นอบายมุข ละเว้นความ ทุจริต ละเว้นการเอาเปรียบบริวารหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ข้อประพฤตินี้เหล่านี้เป็นสิ่งที่ควรละทิ้งเพราะ จะเป็น ปัญหาอุปสรรคต่อการเป็นผู้หน้าที่ดี

๓) ภาวนาปธาน เพียรเจริญกุศลให้เกิดขึ้น ได้แก่ ความขยันในกิจการงาน ผลักดันผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมที่เกี่ยวข้องให้พืงมีปรากฏอย่างสม่ำเสมอ เพื่อความเจริญของ ชุมชน หมู่คณะ และองค์กร

^{๑๖๒} อภ. วิ. (ไทย) ๓๕/๗๗๑/๕๐๕.

๔) อนุรักษ์นาปราน เพียรรักษากุศลที่หาไว้ดีแล้วให้ตั้งมั่นถาวร ผลงานใดที่ทำให้ปรากฏ และมีประสิทธิภาพ ก็ต้องรักษามาตรฐานสิ่งดีๆ ที่หาไว้อย่าให้หย่อน หรือลดระดับความดีลง ต้องรักษาระดับผลงานให้ได้มาตรฐานต่อเนื่อง ซึ่งจะส่งผลต่อความเชื่อถือศรัทธาต่อตัวผู้นำเอง

ปราน ๔ หรือความเพียร ๔ ประการนี้เป็นความเพียร ความขยัน อุทสาหะ ผู้มีหน้าที่เป็นผู้นำต้องยึดถือปฏิบัติ หากไม่ปฏิบัติแล้วก็จะไม่สามารถนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายได้ ต้องมีความเพียรขยันระมัดระวังไม่ให้สิ่งไม่ดีทั้งหลายเช่น การทุจริต การคอร์รัปชัน อบายมุขเกิดขึ้นแก่ตัวผู้นำเอง หรือหมู่คณะ เพียรละสิ่งที่ไม่ประพฤติน่าดี หรือกำลังประพฤติดันเป็นสิ่งที่ผู้นำไม่ควรปฏิบัติ เช่น ความอาฆาต ความขัดแย้ง ความอคติลาเอียง เป็นต้น สิ่งที่ผู้นำควรถือปฏิบัติ คือ เพียรหาความเจริญให้เกิดขึ้นแก่หมู่คณะ เพียรรักษาระดับผลงานความดีที่หาอยู่ตลอดเวลา เมื่อทำได้เช่นนี้ก็เชื่อว่าจะมีความเพียร ขยันตาม หลักปราน ๔

๓. อนวัชพะละ การประพฤติดนดี ทาการงานที่ไม่มีโทษภัย มีความซื่อสัตย์สุจริต บริสุทธิยุติธรรม ไม่ข้องเกี่ยวกับอบายมุข มีหิริโอตตัปปะ สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ผู้นำหรือผู้ปฏิบัติมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตการงาน และนำพาผู้ใต้บังคับบัญชาไปสู่เป้าหมายได้

๔. สังคพะละ ความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กับบุคคลทุกคนมีอัธยาศัยดี ยิ้มแย้มแจ่มใส พุดจาสุภาพอ่อนหวาน ชอบเสียสละช่วยเหลือสังคม วางตนเสมอต้นเสมอปลายไม่เห็นแก่ตนเองมากกว่าส่วนรวม สรุปได้ว่า พละ หรือกำลังแห่งคุณธรรม ๔ ประการนี้ เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้ผู้นำหรือนักบริหารปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นั่นก็คือ ผู้นำจะสามารถวางแผนงาน จัดองค์กร แต่งตั้งบุคลากร อำนวยการ และสามารถควบคุมองค์กรให้ได้ ผู้คนนั้นต้องมีความฉลาด ขยัน สุจริต และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี นอกจากนี้ เมื่อผู้นำปฏิบัติตามหลักพละ ๔ นี้แล้ว จะสามารถรอบ คมการบริหารถึงหลักการครองตน ครองคน และครองงาน ซึ่งจะทำให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลในการเป็น ผู้นำ และเป็นผู้บริหารที่ดี เพราะผู้นำที่ปฏิบัติตามคุณธรรมในหลักพละ ๔ แล้ว ย่อมจะต้องประพฤติ และปฏิบัติตน ประกอบไปด้วยคุณธรรม มีความสามารถปฏิบัติงานตามหน้าที่ได้ดีมีการประสานสัมพันธ์ และจงใจให้เกิดการยอมรับนับถือพร้อมที่จะได้รับความร่วมมือจากทุกๆ ฝ่าย เป็นผู้นำที่ควรแก่การยกย่อง เชิดชู และเป็นแบบอย่างที่ดีจากการศึกษาหลักพละ ๔ สามารถกล่าวได้ว่า ในหลักพละ ๔ มีหลักธรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเอง และตรวจสอบคุณลักษณะของผู้นำ บุคคลใดเมื่อนำไปใช้เป็นหลักในการปฏิบัติตามแล้วจะทำให้การพัฒนานากำลังในแต่ละด้านมีความสมบูรณ์ทุกด้าน ผู้นำหน้าที่เป็นผู้นำหากประพฤติตามหลักธรรมเหล่านี้แล้ว จะเป็นผู้นำที่มีคุณลักษณะตามหลักพละ ๔ ได้ครบถ้วน และได้ชื่อว่าเป็นผู้นำที่มีคุณลักษณะตรงตามหลักธรรมในพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

หลักพละ ๔ ประกอบด้วยกำลัง ๔ ประการ คือ ปัญญาพละ (กำลังทางสติปัญญา ความรอบรู้) วิริยะพละ (กำลังทางความขยันหมั่นเพียร) อนวัชพละ (กำลังการงานไม่มีโทษ) และสังคพละ (กำลังการสงเคราะห์) ซึ่งแต่ละพละจะมีหลักธรรมเป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อสร้างหรือพัฒนาตัวตน และจิตใจของความเป็นมนุษย์ให้เป็นบุคคลที่มีความสมบูรณ์ในพละทั้ง ๔ และเมื่อบุคคลเหล่านั้นต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำในสังคมหรือองค์กรต่างๆ ก็จะเป็นผู้นำที่มีคุณลักษณะตรงตามหลักธรรมในหมวดพละ ๔ ทุกประการ

๒.๓.๖ พรหมวิหาร ๔

หลักธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา จะแสดงถึงหลักจริยธรรม และคุณธรรมที่ควรประพฤติหรือแนวทางของการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนดี เพื่อประโยชน์สุขของตนเอง และส่วนร่วมซึ่งพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของ คุณธรรม หมายถึง ระเบียบ แนวปฏิบัติซึ่งมุ่งให้เกิดความผาสุก ความสงบสุขเนื่องด้วยสังคมส่วนใหญ่ ตลอดจนสภาพความดีงามทั้งหลาย ซึ่งฝังรากลึกอยู่ในจิตใจสำนึกของคนแต่ละคน และเป็นคุณสมบัติของมนุษย์ โดยเฉพาะส่วนจริยธรรม ในพระพุทธศาสนา ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหมหรือผู้ประเสริฐ เรียกว่า พรหมวิหาร ได้แก่ ผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางประดุจพระพรหม ซึ่งเป็นคุณธรรมที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกัน ตลอดจนถึงการปฏิบัติต่อสัตว์ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลผู้อยู่ในฐานะผู้ใหญ่ เช่น ฆราวาส-ทายาท-พ่อ-แม่ ครูอุปฌาย์อาจารย์ และญาติผู้ใหญ่ ที่มีหน้าที่ในการดูแลให้การอบรมสั่งสอน ชี้นำบุตรหลาน และมิตรบริวาร ซึ่งเป็นผู้น้อย ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ได้รับอุปการคุณรู้สึกสำนึกในบุญคุณที่ผู้อื่นมีต่อตน

พรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ได้ถูกรวบรวมไว้เป็นหมวดธรรมหนึ่งในพระพุทธศาสนา ทั้งแบบแยกส่วน และแบบบูรณาการสามารถนำไปใช้ในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงนำการเจริญพรหมวิหาร ๔ มาตอบปัญหาของเสฏฐมานพ และภารัททวาทมานพ^{๑๖๓} และทรงแนะนำให้ภิกษุแผ่เมตตาให้แก่ตระกูลพญา ๔ ตระกูล เพื่อป้องกัน และคุ้มครองรักษาดน^{๑๖๔} เป็นต้นผู้ปกครองจะต้องกอปรไปด้วยธรรมสำหรับการประพฤติปฏิบัติของผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองได้แก่ พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มี จิตยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพรหม คือ

๑. เมตตา (ความรัก) คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์ และความสุข

๒. กรุณา (ความสงสาร) คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์โศกใจที่จะปลดปล่อยบาปความทุกข์ยาก เดือดร้อนของคน และสัตว์ทั้งปวง

๓. มุทิตา (ความเบิกบานพลอยยินดี) คือ เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จอกงามยิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย

๔. อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลาง) คือ มองตามความเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอมั่นคงเที่ยงตรงดุจตราขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรม^{๑๖๕}

พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ ต้องมีไว้เป็นหลักใจ และกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตอย่างหมดจด และได้ปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบประกอบด้วย

^{๑๖๓}ที.ส.(ไทย) ๙/๕๑๘-๕๕๙/๒๓๐-๒๔๗.

^{๑๖๔}วิ.จ.(ไทย) ๗/๒๕๑/๑๕.

^{๑๖๕}ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๖ ; ที.ป.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๒.

๑. เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา ความสงสาร คือ คิดช่วยผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคน และสัตว์ทั้งปวง

๓. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุน

๔. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วย ปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรัก และชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย และปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมควรกับความรับผิดชอบของตน

พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจ และกากับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วย^{๑๖๖}

๑. เมตตา ความรัก หมายถึง รักที่มุ่งเพื่อปรารถนาดี ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ผู้บริหารควรมีความรัก ความปรารถนาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยการให้คำแนะนำ สั่งสอน หรือ อบรม ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน และความประพฤติที่เหมาะสม และดีงาม รวมถึงการใช้ผู้ใต้บังคับบัญชาให้เหมาะสม (ถูก) กับวัย งาน และความถนัด

๒. กรุณา ความสงสาร หมายถึง ความปรารถนาดี ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ผู้บริหารควรมีความกรุณาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยการให้ความช่วยเหลือ แบ่งปันน้ำใจ หรือ สงเคราะห์ทั้งทางด้าน วัตถุ กำลังกาย และกำลังใจ รวมถึง การจัดสรรสวัสดิการ และผลประโยชน์เกื้อกูลต่างๆ ให้เหมาะสม กับการเป็นอยู่ของผู้ใต้บังคับบัญชา

๓. มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี หมายถึง ความปรารถนาดีให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ไม่มีใจอิจฉาริษยา ผู้บริหารควรสนับสนุน และแสดงออกถึงความยินดี เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชา (รวมถึงครอบครัว) มีความสุข หรือ มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตการทำงาน และ ชีวิตครอบครัว รวมถึง การเชิดชูด้วยรางวัล และแบ่งปันด้วยน้ำใจ

๔. อุเบกขา ความวางเฉย หมายถึง การวางใจเป็นกลาง ผู้บริหารควรมีความปรารถนาดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยการช่วยเหลือให้พ้นทุกข์/มีความสุขในลักษณะที่ถูกต้องตามทานองคลองธรรมด้วยความยุติธรรม ไม่ลำเอียงหรือ อคติต่อผู้ใดผู้หนึ่ง เพราะรักไม่ชอบ (เกลียด) เขา และกลัว

^{๑๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี^{๑๖๗} ได้ทรงตรัสถึงพรหมวิหาร อันประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ๔ ประการนี้ มีรายละเอียด ดังนี้

๑. เมตตา คือภาวะของจิตที่มีเยื่อใยไมตรีจิตคิดเกื้อกูลด้วยประโยชน์ปราศจาก อาฆาตพยาบาท ซึ่งเครียด โกรธแค้น แสดงออกทางสีหน้า และสายตาที่สงบแช่มชื่น มองด้วยสายตา อันแสดงถึงใจที่เฝ้าอบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุข ปราศจากความมั่งร้ายที่เป็นภัยเวรทั้งปวง เมตตาอันเป็นพรหมวิหารธรรมข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นภายในจิต วิธีอบรมคือ ระวังใจมิให้โกรธแค้น ขัดเคือง อาฆาตพยาบาท เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นก็พยายามสงบระงับเสีย หัดคิดว่าตัวเองรัก สุข ต้องการความสุขฉันใด คนอื่นสัตว์อื่นก็ฉันนั้น เมื่อทำความสงบจากอาฆาตพยาบาท และทำไมตรี จิตมิตรใจให้เกิดขึ้นได้แล้ว ควรหัดแผ่จิตเช่นนั้นออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือไม่เจาะจง ทั่วไป ด้วยใจที่คิดปรารถนาสุขประโยชน์ดังเช่นคิดว่า “จงอย่ามีเวร อย่ามีเบียดเบียนอย่ามีทุกข์ มีสุข รักษาตนให้สวัสดิ์เถิด” ภาวะของจิตที่มีความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นผู้สุข ย่อมมีอยู่ในตน และในคนที่ เป็นที่รักอยู่เป็นปกติ แต่ยังมีเจือด้วยราคะเสนหาบ้าง เจือด้วยอาฆาตพยาบาทในผู้อื่นสัตว์อื่นบ้างนี้ จึงนับว่าเป็นภาวะของจิตที่เป็นสามัญธรรมตา พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่เป็น สามัญธรรมตาให้เป็นธรรม คือ เป็นคนเกื้อกูลขึ้นมา คือ ให้รักใคร่ปรารถนาสุขดังกล่าวให้เป็นคุณอัน บริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้คับแคบเฉพาะตน และคนซึ่งเป็นที่รักในวงแคบของตนหรือ จำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่จำกัดไม่มีประมาณ และให้ปราศจากอาฆาต พยาบาท ทั้งให้บริสุทธิ์จากราคะ สีนหาด้วย เพราะอาฆาตพยาบาท ที่เป็นศัตรูให้ห่างจากเมตตา ราคะเสนหาเป็นศัตรูที่ใกล้ของเมตตา ความรักใคร่ที่เป็นสามัญธรรมตาของโลกย่อมเจือปนด้วยทั้งสอง สิ่งนั้น ทางปฏิบัติอบรม จึงต้องอบรมสิ่งที่มีอยู่เป็นธรรมตาโลกให้เป็นธรรมขึ้นมาให้เป็นเครื่อง ค้ำครองโลก ดังภาษิตที่ว่า “โลก ปัตถัมภิกา เมตตา เมตตาธรรมเป็นเครื่องค้ำครองโลก” ฉะนั้น จึง ได้มีพุทธสุภาษิต ตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยานหรือเป็นอุปมา แปลความหมายว่า “ตนเองหาค้ำด้วย ใจไปทั่วทุกทิศ ก็ไม่พบว่าใครจะเป็นที่รักไปกว่าตนในที่ใดๆ ตนของคนอื่นทั้งหลายก็เป็นที่รักของเขา เหมือนอย่างนั้น เพราะเหตุนี้ผู้ที่รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น” และให้ยกคนที่เป็นที่รักเป็นอุปมา ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยเมตตา เหมือนอย่างเห็นคนผู้เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจแล้วเกิดไมตรีจิต มิตรรักใคร่ ฉะนั้น” ดังนั้นจึงควรหัดแผ่เมตตาเข้ามาให้ตนเองก่อน แล้วจึงแผ่ไปให้คนอื่น ตั้งตนแก่คนที่ เป็นที่รัก เพราะจะแผ่ไปง่าย แล้วจึงแผ่ไปในคนที่เป็นคนกลางๆ แล้วจึงแผ่ไปในคนที่ไม่ชอบใจ กัน และให้เว้นคนที่งอให้เกิตราคะเสนหาแก่คนที่ตายไปแล้วการแผ่เข้ามาในตนเองจะต้องมีตนเป็น พยานอ้างอิงดังกล่าวข้างต้น พิจารณาจะเห็นได้ว่าตนเองจะต้องมีความสุขเพราะจิตใจสงบ ปราศจาก อาฆาตพยาบาทเสียก่อน อาฆาตพยาบาทนั้นเหมือนไฟที่เผาใจตนเองให้ร้อน และแผ่ความร้อนไปถึง คนอื่นด้วย ฉะนั้น ตนเองจึงเป็นบุคคลที่ควรเมตตา และแผ่เมตตาเข้ามาดับไฟที่เผาใจนี้ลงเสียก่อน ประพรมลงไปด้วยน้ำ คือ เมตตา ซึ่งควรจะเปลี่ยนจิตใจภาวะที่ร้อนมาสู่ภาวะที่เย็นสนิทด้วยมิตรภาพ ไมตรี เมตตาจึงเป็นธรรมเครื่องที่ใจตนเองให้อยู่เป็นสุข และแผ่ความเย็นความสุขออกไปถึงผู้อื่นอีก

^{๑๖๗} สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, **รวมธรรมะ**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๕-๒๐๔.

ด้วยเมตตาไม่เพียงมีขอบเขต ไม่เพียงมีระยะเวลา ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะเช่นไร ณ ที่แห่งใด ในกาลไหน เมตตาพึงมีได้อย่างเต็มเปี่ยมโดยปราศจาก เพราะเมตตาไม่จำเป็นต้องอาศัยทรัพย์สินของ เมตตาเป็นเรื่องของจิตใจโดยบริสุทธิ์แท้ เมื่อมีจิตใจก็มีเมตตาได้ด้วยกันทุกคน และพึงมีเมตตาอย่างยิ่งด้วยกันทุกคน เพราะไม่เป็นการต้องลงทุนลงแรงอย่างใดเลย เพียงแต่น้อมใจลงให้อ่อนละมุน ไม่ใจแข็งใจดำ แม้เมื่อรู้เห็นอยู่ว่าเขาเป็นทุกข์ เพียงแต่น้อมใจลง พิจารณาให้เขาเป็นสุขโดยทั่วกันเท่านั้นเองก็เป็นการแสดงเมตตาแล้ว

๒. กรุณา คือภาวะจิตใจที่ห่วงหาโหยไปเพราะความทุกข์ร้อนของผู้อื่น เหมือนอย่างถ้าซื้อได้จะซื้อทุกข์ของเขา คือ จะช่วยทำความทุกข์ของเขาให้หมดสิ้นไป จึงมีโอกาสที่ทนเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องชวนช่วยช่วยเหลือเพื่อบำบัดความทุกข์ ปราศจากความเบียดเบียนซ้ำเติม เห็นใครตกอยู่ในความทุกข์ไม่มีที่พึ่งก็อดอยู่ไม่ได้ที่ต้องคิดช่วย กรุณานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีในจิต วิธีอบรมคือ ระวางใจไม่ให้เกิดเบียดเบียนใคร และหัดใจให้คิดว่าเมื่อตนเองมีทุกข์ก็ต้องการความช่วยเหลือฉันใด ผู้อื่นสัตว์อื่นก็ฉันนั้น ดังนี้แล้วก็หัดใจไม่หวั่นดูตาย ให้ชวนช่วยให้ปลื้มทุกข์ของผู้อื่นตามความสามารถหรือตามที่ควรจะได้ หัดแผ่จิตใจที่กรุณาออกไปให้แก่คน และสัตว์ทั้งหลาย โดยเจาะจง หรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดว่า “จงพ้นความทุกข์เดือดร้อนฉนั้น” ภาวะของจิตใจที่ต้องการความช่วยเหลือในเมื่อมีทุกข์ ย่อมมีอยู่เป็นสามัญธรรมดา แต่ยังเจือด้วยวิหิงสา คือ ความคิดเบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่นเพื่อให้ตนพ้นทุกข์ และยังความโสภโหมนัสเมื่อได้เห็นทุกข์ของคนที่เป็นที่รัก เพราะเป็นภาวะของจิตที่คับแคบต้องการให้ตนเอง และคนผู้เป็นที่รักของตนพ้นทุกข์เท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนได้ปฏิบัติอบรมปรับปรุงภาวะที่มีอยู่ให้เป็นธรรมขึ้น มิให้คับแคบเฉพาะตน และผู้ที่ตนรักหรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่มีจำกัดไม่มีประมาณ และให้ปราศจากวิหิงสาความเบียดเบียน และให้ความสงบโสภโหมนัสในเพราะทุกข์ของคนที่เป็นที่รักด้วย เพราะว่าวิหิงสาเป็นศัตรูที่ห่างของกรุณา ส่วนความโสภโหมนัสเป็นศัตรูที่ใกล้ของกรุณา จึงมีพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยานหรือเป็นอุปมาเช่นเดียวกับในข้อเมตตา และให้ยกคนตกยากเป็นอุปมาว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยความกรุณาเหมือนอย่าง เห็นคนตกยากมีความลำบากก็เกิดความกรุณาขึ้นฉนั้น”

๓. มุทิตา คือ ภาวะของจิตที่บันเทิงยินดีในเมื่อผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญด้วยสมบัติต่างๆ ปราศจากความริษยาเห็นใครพรั่งพร้อมด้วยสมบัติก็พลอยมีมุทิตาด้วย ตัดความยินร้ายยินดีด้วยเหตุที่ริษยาเสียได้ มุทิตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้น ในจิตวิธีอบรมคือ ระวางใจมิให้ริษยาในเมื่อได้เห็นได้ทราบสมบัติ คือ ความพรั่งพร้อมต่างๆ ของผู้อื่นเมื่อความริษยาเกิดขึ้นก็พยายามระวางเสีย หัดคิดว่าตนเองมีความยินดีเมื่อได้สมบัติ ที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อคนอื่นเขาได้จึงไปริษยาเขา ควรจะพลอยยินดีกับเขาพิจารณาให้เห็นโทษของความริษยา เช่นว่า “อริต โลกนาสิกา ความริษยาเป็นเหตุทำลายโลก” เมื่อทำมุทิตาจิตให้เกิดขึ้นได้ ก็หัดแผ่เช่นนี้ออกไปแก่คน สัตว์อื่นโดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไปด้วยความคิดว่า จงอย่าวิบัติจากสิ่งที่ได้แล้วฉนั้นภาวะของจิตที่ยินดีในเวลาได้สมบัติต่างๆ ย่อมมีอยู่ในเมื่อตนหรือคนเป็นที่รักได้สมบัติที่ตนได้ก็ยังมีสมนัสเจือตณหา พระพุทธเจ้าทรงสอนได้ปฏิบัติอบรมปรับปรุงภาวะที่มีอยู่ให้เป็นธรรมขึ้น คือ ให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มิให้คับแคบเฉพาะตน และผู้ที่ตนรักหรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่มีจำกัดไม่มีประมาณ และให้ปราศจากสมนัสที่เจือด้วยกิเลส

ค้นหาด้วย เพราะวาระวิชาเป็นศัตรูที่ห่างของมฤติตา ส่วนความโสมนัสเป็นศัตรูที่ใกล้ของมฤติตา ฉะนั้นก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยานหรือเป็นอุปมาเช่นเดียวกับในสองข้อข้างตน และให้ยกบุคคลผู้เป็นที่รักขึ้นเป็นพยานหรือเป็นอุปมาดังพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยมฤติตาเหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้เป็นที่รักเป็น ที่พอใจกับนิงะยินดี ฉะนั้น”

๔. อุเบกขา คือ ภาวะของจิตที่มีอาการเป็นกลาง เห็นเสมอกันในสัตว์บุคคลทั้งหลาย ในคราวสอง คือ ในคราวประสบสมบัติ และในคราวประสบวิบัติ ก็ไม่ยินดียินร้าย มองเห็นว่าทุกๆ คน มีกรรมที่ทำไว้เป็นของของตน จะมีสุข จะมีทุกข์ จะพ้นจากทุกข์ จะไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้ก็เพราะกรรมจึงวางเฉยได้ คือ วาง ได้แก่มิยึดถือไว้ วางลงได้ เฉย คือ ไม่จัดแจงวุ่นวาย ปลอยให้เป็นไปตามกรรมหรือตามกำหนดของกรรม อุเบกขานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งซึ่งเป็นข้อสุดท้ายที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรม คือ ระมัดระวังใจมิให้ขึ้นลงด้วยความยินดียินร้ายทั้งในคราวประสบสมบัติทั้งในคราวประสบวิบัติเมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นก็พยายามระงับใจหัดคิดถึงกรรม และผลของกรรม หัดคิดวางลงไปให้แก่กรรม เหมือนอย่างให้กรรมรับผิดชอบเอาไปเสีย เมื่อทำจิตให้อุเบกขาได้ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดว่า “ทุกสัตว์บุคคลมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทรับผลกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย ทำกรรมใดไว้ดีหรือชั่วก็ต้องรับผิดชอบของกรรมนั้น” ภาวะจิตเป็นอุเบกขานี้ ย่อมมีอยู่เป็นสามัญธรรมดาในเวลาปกติ ยังไม่มีอะไรมาทำให้เกิดความยินดียินร้าย แต่ยังมีเจตนาด้วยความไม่รู้ (อัญญาน) และจะเปลี่ยนไปเป็นความยินดียินร้ายขึ้นได้ง่าย พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่มีอยู่ให้เป็นธรรมมากขึ้น คือ ให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลวางออกไป มิใช่ในเวลาที่ไม่มีการอะไรมากระทบจิตเท่านั้น แม้มีเรื่องมากระทบจิตใจให้ยินดียินร้ายก็จะระงับได้ ทำใจให้สงบเป็นอุเบกขาได้ด้วยความรู้ (ญาณ) เพราะความยินดี (ราคะ) และความยินร้าย (ปฏิกะ) เป็นศัตรูที่ห่างของอุเบกขา ส่วนอุเบกขาด้วยความไม่รู้ (อัญญานอุเบกขา) เป็นศัตรูที่อยู่ใกล้ของอุเบกขา ฉะนั้น พึงยกตนขึ้นเป็นพยานหรืออุปมาดังเช่นว่า ตนไม่ชอบให้ใครอื่นพึงเล็งชอบใจ อยากได้อะไรของตน และไม่ชอบให้ใครอื่นหมายมั่นปองร้ายฉันใด ตนก็ไม่ควรไปคิดยินดียินร้ายดังนั้นแก่คนอื่น ควรจะมีใจมัยยัสต์คือ กลางเป็นฉันนั้น และให้ยกบุคคลเป็นกลางๆ ขึ้นเป็นอุปมา ดังพระพุทธศาสนสุภาษิตไว้ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยอุเบกขา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้มีใจเป็นที่ชอบใจ มิใช่เป็นที่ไม่ชอบใจ ก็มีอุเบกขา ฉะนั้น” พรหมวิหาร ๔ ประการนี้ผู้ปฏิบัติควรยึดปฏิบัติ โดยเริ่มแรกให้ปฏิบัติด้วยจิตคิดเกื้อกูลแผ่ออกไปในสัตว์บุคคลทั้งหลาย คือ เมตตาซึ่งมีอาการเป็นความคิดเกื้อกูลต่อผู้อื่นจากนั้นเมื่อได้เห็นหรือได้ยินหรือได้คิดว่าเขามีความทุกข์เดือดร้อนก็ปฏิบัติช่วยบำบัดทุกข์ให้ คือ กรุณา ซึ่งมีอาการช่วยบำบัดทุกข์จากนั้นครั้งใดเห็นมีสุขไม่มีทุกข์ก็พลอยยินดีบันเทิงใจคือมฤติตาซึ่งมีอาการพลอยยินดี และเพราะไม่มีกิจที่ควรจะทำต่อไปนั้นอุเบกขา คือ อยู่ดูเฉยๆ คืออุเบกขาซึ่งมีอาการมัยยัสต์เป็นกลาง ผู้บริหารหรือผู้ปกครองควรยึดธรรมเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บริหารกับครูหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในโรงเรียน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมประการหนึ่งที่ผู้บริหารหรือผู้ใหญ่ควรยึดปฏิบัติในการปกครองตน

สรุปพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรมหนึ่งของพุทธศาสนาที่สอนให้ประพฤติปฏิบัติ หรือควบคุมกำกับทางจิตใจของมนุษย์ให้อยู่กับสังคมในโลกปัจจุบัน โดยการแสดงออกในด้านความรัก ความปรารถนาให้ทุกคนมีความสุข และให้มีจิตใจสงสาร คิดช่วยเหลือทุกคน รวมทั้งสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์

รวมถึงด้านจิตใจพลอยยินดีกับคนที่เขาได้ดีมีสุข กอปรด้วยอาการที่แสดงออกด้วยความเที่ยงตรง เที่ยงธรรมไม่ลำเอียงด้วยรัก และชัง ใครทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ผู้ใดมีพรหมวิหาร ๔ ผู้นั้นย่อมมีจิตใจสมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ ของตนเอง และผู้อื่น โดยไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นนั้นหากผู้นั้นประพฤติตนตามพรหมวิหารธรรม ย่อมช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ และสัตว์ในสังคมด้วยความปรารถนาดีอยากให้อีกผู้หนึ่งมีความสุข ใสใจที่จะปลดปล่อยความทุกข์เดือดร้อน พลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุขหรือประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป และสามารถปล่อยวาง ทำใจสงบได้เมื่อเห็นผู้อื่นได้รับผลดีหรือชั่วอันเกิดจากเหตุที่บุคคลนั้นๆ ได้เคยกระทำไว้ โดยที่ยังคงความเป็นกัลยาณมิตรอยู่ได้ คือพร้อมที่จะให้คำปรึกษา แนะนำ และช่วยเหลือตามสมควร แต่ไม่นำปัญหาของผู้อื่นมายึดติด คิดกังวลทุกข์ร้อนใจ

๒.๔ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับตาราทาทางวิชาการของนักวิชาการหลายๆ ท่านจึงได้ประมวลแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

คำว่า “การมีส่วนร่วม” ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย และความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคลซึ่งอาจจะมองทั้งในแง่ของแนวคิด หลักการกระบวนการ และวิธีการปฏิบัติ มีนักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของนักเรียนในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา ตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่การวิจัยการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นการมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา หมายถึง นักเรียนรู้จักหน้าที่ของตน ต้องกระทำปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ อย่างเต็มความสามารถ ด้วยความเต็มใจ และ ตั้งใจ ยึดมั่นในกฎเกณฑ์ ตรงต่อเวลา มีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่การงานให้บรรลุผลสำเร็จตาม ความมุ่งหมายโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค และยอมรับผลที่เกิดขึ้นทั้งที่ดี และไม่ดี กล่าวคือ รับผิดชอบ และ นำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นทั้งต่อตนเอง และสังคม การมีส่วนร่วมได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนไว้ ดังนี้

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ ได้ให้ความหมายว่า^{๑๖๘} การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับศาสตร์หลายแขนงทั้งทางด้านจิตวิทยาสังคมซึ่งได้อธิบายถึงความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องทางจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่มการเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของสังคม ทางด้านการเมืองให้ทัศนะว่าการมีส่วนร่วมเป็นการกระจายอำนาจในการตัดสินใจให้แก่สมาชิกในสังคม สร้างความเท่าเทียมกัน และเพิ่มพลังอำนาจให้แก่สมาชิกทุกคน ทางด้านการพัฒนายังให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการที่ผู้มีส่วนได้เสียในการ

^{๑๖๘}เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ, “การวิจัยการมีส่วนร่วมทางส่งเสริมการเกษตร”, ประมวลสาระชุดวิชาการวิจัยเพื่อการพัฒนาการส่งเสริมการเกษตรหน่วยที่ ๘, (คณะรัฐศาสตร์: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๐.

พัฒนาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางในการพัฒนาด้วยตัวเอง พร้อมทั้งมีส่วนรับผลประโยชน์ และผลเสียที่เกี่ยวข้องจากการพัฒนา

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ ได้ให้ความหมายว่า^{๑๖๙} กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำสนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในส่วนบุคคล กลุ่มคน ชุมรมสมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครในรูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการในเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกัน

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ ได้ให้ความหมายว่า^{๑๗๐} คือกระบวนการที่ส่งเสริม ชักนำสนับสนุน และสร้างโอกาสให้ชาวบ้านทั้งในรูปของส่วนบุคคล และกลุ่มคนต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรม โดยจะต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจมิใช่เข้ามาร่วมเพราะการหวังรางวัลตอบแทน และที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมนั้นจะต้องไม่สอดคล้องกับชีวิตความจำเป็นความต้องการ และวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ในชุมชนด้วย

ทองใบ สุตขารี ได้กล่าวว่า^{๑๗๑} การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นวิธีการที่ผู้นำสามารถนำมาปรับใช้ในการจูงใจ และสร้างขวัญกำลังใจให้แก่บุคลากร เป็นกลยุทธ์ที่ จะช่วยให้มีแรงจูงใจในการทำงานมากขึ้น มีลักษณะเป็นกระบวนการที่จะทำให้พนักงานมีสิทธิมีเสียงในการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับงานของตน บุคลากรที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจอาจมีความผูกพันในการทำงานยิ่งกว่าการเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้นการเข้าไปมีส่วนร่วมจะทำให้บุคลากรเกิดทัศนคติต่อการบริหารงานขององค์กรดีขึ้น ส่งผลให้บุคคลเกิดความพอใจในการทำงาน และมีแรงใจที่จะมุ่งสู่ความสำเร็จในชีวิตการทำงาน ตลอดจนทำให้เขาได้รับการยอมรับ (Recognition) มีความรับผิดชอบ (Responsibility) และเกิดความนับถือตนเองมากขึ้น (Selfesteem) นอกจากนี้ ยังพบว่าการมีส่วนร่วมของบุคลากรส่งผลให้เขามีความชัดเจนในความคาดหวังมากยิ่งขึ้นกล่าวคือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจะทำให้บุคลากรเกิดความเข้าใจการทำงาน และการบริหารงานในองค์กรได้ดียิ่งขึ้นอีก ทั้งจะเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจในการทำงานกับระบบรางวัลได้ดีขึ้น

รีเดอร์ (Reeder, W.W. (1974) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม^{๑๗๒}

^{๑๖๙}ไพรัตน์ เตชะรินทร์, นโยบาย และกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศักดิ์โสภาคการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๖ - ๗.

^{๑๗๐}วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, ปัญหา และอุปสรรคที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน : ประชาชนข้าราชการ และผู้นำรัฐบาล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๖๑.

^{๑๗๑}ทองใบ สุตขารี อ้างใน โกวิท พวงงาม, คู่มือ มิติใหม่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: ผู้บริหารท้องถิ่นที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสมาธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑.

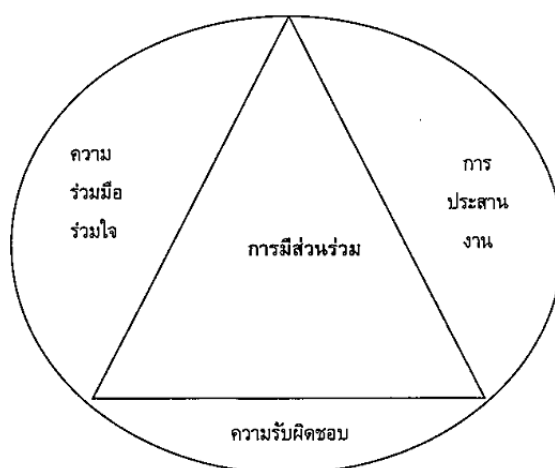
^{๑๗๒}Reeder, W.W., Some spets of the Informal Social Participation of Farm Families in New York State University, Unpublised Doctoral Dissertation, (United Nation, Department of Interntional, 1974), p. 45.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ได้ให้ความหมายว่า

Participation = Cooperation + Coordination + Responsibility

การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือร่วมใจ + การประสานงาน + ความรับผิดชอบ

ความร่วมมือร่วมใจ หมายถึง ความตั้งใจของบุคคลที่จะมาทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม การประสานงานหมายถึง ห่วงเวลา และลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพในการทำกิจกรรมหรือการงาน ความรับผิดชอบหมายถึง ความรู้สึกผูกพันในการทำงาน และในการทำให้เชื่อถือไว้วางใจ

ภาพที่ ๒.๓ การทำงานเป็นทีม (Team Work)

ที่มา: นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, กลวิธีแนวทางวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา

ชุมชนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘๕.

เคิร์ท เลวิน (Kurt Lewin) ได้ศึกษาเรื่อง Group Decision and Social Change พบว่า การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาบางอย่างทำให้บุคคลที่มีส่วนร่วมนั้นเกิดความรู้สึกว่า ตนเองมีการลงทุนในการให้ความคิด การให้การตัดสินใจ ได้ปรับเปลี่ยนแปลงความคิดความรู้เกี่ยวกับบางสิ่งบางอย่างที่ไม่ลงรอยกับการตัดสินใจ และอุทิศพลังงานทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งวิธีการแก้ไขปัญหา^{๑๗๓}

เจมส์แอล เครตัน (James L. Creighton) ได้ให้ความหมายว่า^{๑๗๔} “การมีส่วนร่วมของประชาชน คือกระบวนการที่ความกังวลความต้องการ และคุณค่าของประชาชน ได้รับการบูรณาการในกระบวนการตัดสินใจของภาครัฐ ผ่านกระบวนการสื่อสารแบบสองทาง โดยมีเป้าหมายโดยรวมเพื่อที่จะทำให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้น และได้รับการสนับสนุนจากประชาชน” นอกจากนี้ผู้เขียนยัง

^{๑๗๓} Kurt Lewin, 1957 อ้างใน, นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, กลวิธีแนวทางวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘๕.

^{๑๗๔} James L. Creighton, A guide book for involving citizens in community, (Creighton University, 2005), p.7.

อภิปรายเพิ่มเติมถึงประเด็นว่าจริงหรือไม่ว่าการมีส่วนร่วมนั้นจะหมายถึงการที่ประชาชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นก่อนการตัดสินใจจะเกิดขึ้น หรือหมายความว่าผู้มีอำนาจตัดสินใจจะสามารถตัดสินใจใดๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อประชาชนได้ก็ต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากประชาชนก่อนเท่านั้น

สรุปได้ว่า ความหมายของการมีส่วนร่วม คือ นักเรียนรู้จักหน้าที่ของตนต้องกระทำปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ การเข้าไปมีส่วนร่วมทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งอาจเป็นการเข้าร่วมแบบทางตรง หรือทางอ้อมก็ได้ และยังเป็นวิธีการที่นักเรียนสามารถนำมาปรับใช้ในการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๒.๔.๒ ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของนักเรียนถือว่ามีความสำคัญมากเพราะมาจากวิถีชีวิตประจำวันของนักเรียนนั้น ว่าเขามีความต้องการที่จะให้ใช้วิถีทางใดที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต เพื่อให้ชีวิตมีความสุขอยู่ดีกินดีความสงบสุขในสังคมนั้นๆ

มิ่งสรรพ ขาวสะอาด ได้กล่าวว่า^{๑๗๕} ในระบอบประชาธิปไตยที่ก้าวหน้า และสมบูรณ์นั้นกลไกที่สำคัญคือการการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเชิงนโยบายของประชาชนได้แก่ การเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เข้าไปสร้างกฎหมาย และบริหารราชการแผ่นดิน หากกลไกนี้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้วก็ไม่จำเป็นต้องมีกลไกนอกระบบเข้ามา แต่ถ้าหากมีการเรียกร้องเกิดขึ้น แสดงว่า ระบบไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน และยังกลไกในระบบเป็นกลไกที่รวมอำนาจจากเบื้องต้นหรือรวมศูนย์ และอยู่ห่างจากปัญหา ทำให้กลไกระบบไม่สามารถเข้าถึงปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง การเรียกร้องก็อาจรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ

สมยศ พุ่มหว่า ได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนสรุปได้ว่า^{๑๗๖} เป็นการเสริมสร้างให้ประชาชนพึ่งพาตนเอง ช่วยให้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของเขา จะทำให้ทุกคน มีอำนาจต่อรองมากขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งช่วยพัฒนาประชาธิปไตยโดยสร้างสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของประเทศในที่สุด

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญต่อการดำเนินงานหลายประการ โดยเฉพาะการทำให้ประชาชนยอมรับโครงการ และสามารถดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ที่กำหนดทั้งนี้ก็เนื่องมาจากกิจกรรมต่างๆ เหล่านั้นตรงกับความต้องการของประชาชน อีกทั้งยังช่วยในการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในการช่วยเหลือตนเองอันเป็นการนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างดียิ่ง

^{๑๗๕} มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, กติกา เครื่องมือ และการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อรักษาสันติภาพ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

^{๑๗๖} สมยศ พุ่มหว่า, สังคมชนบทกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๑๙.

๒.๔.๓ เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

การที่ประชาชนจะเข้าไปมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมหรือไม่เข้าร่วมนั้น มีเงื่อนไขหลายประการที่มีผลต่อการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งอาจเป็นไปด้วยความสมัครใจ หรือถูกบังคับ หรือผลักดันให้เข้าไปมีส่วนร่วม ดังนั้น เงื่อนไขในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีอยู่หลายประการ

Cohen. J., M. and Uphoff^{๑๗๗} ได้เสนอว่าบริบทหรือเงื่อนไขแวดล้อมของการมีส่วนร่วมประกอบด้วย 1) ลักษณะของโครงการ โดยพิจารณาจากความสลับซับซ้อนของเทคโนโลยีทรัพยากรที่ต้องการ ลักษณะประโยชน์ที่จะได้รับ ความเชื่อมโยงของโครงการ ความยืดหยุ่นของโครงการ การเข้าถึงการบริหารจัดการโครงการ และการครอบคลุมเนื้อหาการบริหารงานโครงการ 2) ภาพแวดล้อมของงานหรือกิจกรรมตามโครงการในปัจจัยต่างๆ ได้แก่ ปัจจัยทางกายภาพ และชีวภาพ เศรษฐกิจการเมือง สังคม วัฒนธรรม และด้านประวัติศาสตร์

วุฒิสาร ตันไชย กล่าวว่า^{๑๗๘} มีเงื่อนไขอยู่บางประการที่จะทำให้ประชาชนไม่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองเท่าที่ควรด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้ ๑) ทักษะของประชาชนที่มีต่อการเมือง คิดว่าการเมืองเป็นเรื่องไกลตัว ไม่ตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่น มองการเมืองเป็นเรื่องของนักการเมือง ไม่ใช่เรื่องของประชาชน ๒) ความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อท้องถิ่น และความเป็นท้องถิ่นกล่าวคือ คนไทยขาด Civic Culture ขาดความรู้สึผูกพันกับท้องถิ่น ไม่สนใจติดตามตรวจสอบหรือกำกับดูแลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการ และพัฒนาท้องถิ่นให้ก้าวหน้า ๓) วิถีชีวิตของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น คือ ชาวบ้านจะมีความประณีประนอมสูง เพราะมีความสัมพันธ์ในเครือญาติ และมีความเกรงใจ ประกอบกับชาวบ้านมีการพูดคุยกันเมื่อเกิดปัญหา ๔) วัฒนธรรมการยึดตัวบุคคล เป็นผลมาจากสังคมเป็นระบบอุปถัมภ์ ประชาชนขาดความรู้ที่แท้จริง ทำให้ถูกชักนำ และขาดอิสระในการตัดสินใจ

เมื่อพิจารณาจากเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมที่นักวิชาการทั้งใน และต่างประเทศที่ได้กล่าวถึงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมไว้หลากหลายข้างต้นแล้วเห็นว่าเงื่อนไขของการเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ของประชาชนนั้นจะต้องเกิดจากความพร้อม ความเต็มใจ ความรู้สึผูกพันกับท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความกระตือรือร้นของประชาชนที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนตนเอง

^{๑๗๗} Cohen. J., M. and Uphoff, N. T., Rural development participation: Concept and measures for project design, implementation and evaluation, (New York: Cornell University, 1977), p. 87.

^{๑๗๘} วุฒิสาร ตันไชย, การกระจายอำนาจ และการปกครองท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมดาเพรส, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๕-๑๑๒.

๒.๔.๔ กระบวนการของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการ และผู้ที่เคยทำการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมได้กล่าวถึงกระบวนการของการมีส่วนร่วม ดังนี้

WHO and UNICEF ได้เสนอกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมไว้ ๔ ขั้นตอนดังนี้ ๑) การวางแผนประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาจัดอันดับความสำคัญตั้งเป้าหมายกำหนดการใช้ทรัพยากรกำหนดวิธีติดตามประเมินผล และประการที่สำคัญคือ^{๑๗๙} ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง ๒) การดำเนินงานประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการบริหารการใช้ทรัพยากร และมีความรับผิดชอบในการควบคุมจัดสรรทางการเงิน ๓) การใช้ประโยชน์ประชาชนต้องนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งตนเองและการควบคุมทางสังคม และ ๔) การได้รับประโยชน์ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่าเทียมกันซึ่งเป็นผลประโยชน์ส่วนตัวสังคมหรือในรูปวัตถุก็ได้

อรรถัย ก๊กผล เห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ ปัจจัยแห่งความสำเร็จที่ควรยึดถือไว้ในกรอบแบบ และบริหารจัดการโครงการการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบไปด้วย 4S คือ^{๑๘๐}

๑. **Starting Early** กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องดำเนินการก่อนการตัดสินใจ ที่ผ่านมามีความล้มเหลวของการมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดจากภาครัฐเริ่มกระบวนการมีส่วนร่วมล่าช้า หลังมีการตัดสินใจเรียบร้อยแล้วหรือมีข้อผูกมัดอื่นๆ จนเปลี่ยนแปลงไม่ได้ หรือหลังจากเกิดความขัดแย้งขึ้น อย่างไรก็ตาม การจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นก่อนการตัดสินใจมีความหมายว่าก่อนการตัดสินใจไม่กัวัน หรือไม่ก็สัปดาห์ มิติเวลาเป็นปัจจัยหนึ่งที่สะท้อนความจริงใจของหน่วยงานภาครัฐในกระบวนการมีส่วนร่วม ควรให้มีเวลาเพียงพอในการรับฟังความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง เพื่อให้การตัดสินใจสะท้อนความคิดเห็นของชุมชน

นอกจากนี้ ในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตั้งแต่ต้น มีประโยชน์ช่วยให้ประชาชนมีเวลาคิดถึงทางเลือกหรือแนวทางแก้ไขปัญหของชุมชนที่เหมาะสมมากขึ้น และเป็นข้อมูลในการพัฒนาโครงการ การบริหารการมีส่วนร่วมควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น เพื่อตระหนักถึงปัญหาความจำเป็นของโครงการ ในขั้นของการหาข้อมูลพื้นฐาน เช่นกรณีการทำโครงการโรงไฟฟ้า หรือที่ทิ้งขยะ ควรต้องปรึกษาหารือถึงความจำเป็นของการมีโรงไฟฟ้าหรือที่ทิ้งขยะหรือไม่ก่อนจะถามว่าตั้งที่นี้ได้หรือไม่

๒. **Stakeholders** ผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายไม่ว่าโดยตรงหรือทางอ้อม ถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ควรมีโอกาสเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วม สำหรับกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรงอาจต้องได้รับฟังข้อมูลหรือปรึกษาหารือเป็นกลุ่มต้นๆ หน่วยงานที่รับผิดชอบต้องให้ความสำคัญในการระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ระมัดระวังไม่ให้เกิดการผิดกลุ่มเป้าหมาย ต้องตระหนักว่า

^{๑๗๙} WHO and UNICEF, Report of the international conference on primary health care, (New York: N.P.Press, 1978), p. 41.

^{๑๘๐} อรรถัย ก๊กผล, การบริหารปกครองสาธารณะ: การบริหารรัฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต, ๒๕๕๖), หน้า ๙๘-๑๐๐.

ประชาชนแต่ละกลุ่มได้รับผลกระทบจากประเด็นการตัดสินใจไม่เท่ากัน บ่อยครั้งที่เรามักคิดว่าประชาชนเป็นคนกลุ่มเดียวกัน ในความจริงผู้ที่ได้รับผลกระทบมีหลากหลายกลุ่ม การบริหารจัดการการมีส่วนร่วมต้องมั่นใจว่ากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญทุกกลุ่มได้โอกาสเข้ามามีส่วนร่วม และแต่ละกลุ่มอาจมีรูปแบบการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน เพื่ออำนวยความสะดวกให้กลุ่มผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วม เช่น กำหนดเวลาการรับฟังความคิดเห็นที่ชาวบ้านมาร่วมได้ หรือการใช้ภาษาท้องถิ่นรวมทั้งการอำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านในการเดินทางไปร่วม การพยายามเข้าหากกลุ่มที่ด้อยโอกาสในสังคม เช่น คนยากจน ผู้หญิง คนชรา และเด็ก

๓. Sincerity การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีความละเอียดอ่อน และความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดกระบวนการมีส่วนร่วม และประชาชนถือว่ามีความสำคัญในการบริหารการมีส่วนร่วมให้ประสบผลสำเร็จ หน่วยงานของรัฐที่เป็นเจ้าของโครงการหรือมีอำนาจอนุมัติต้องจัดกระบวนการอย่างจริงจัง เปิดเผย ชื่อสัตย์ ปราศจากอคติ ให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีการสื่อสารสองทางตลอดเวลา โดยเฉพาะให้ข้อมูลที่ถูกต้องเพียงพอ ตอบสนองต่อความสงสัยของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งแจ้งความก้าวหน้าหรือเปลี่ยนแปลงของโครงการอย่างต่อเนื่อง อธิบายกระบวนการได้อย่างชัดเจน ลดปัญหาข้อสงสัยที่อาจก่อให้เกิดข้อลือให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระยะเริ่มต้น ขณะเดียวกันตั้งใจรับฟังข้อมูล และความคิดเห็น และนำไปเป็นข้อมูลสำหรับการตัดสินใจ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้เป็นพื้นฐานของความน่าเชื่อถือ และความไว้วางใจซึ่งกัน และกัน อันนำมาสู่ความร่วมมือ ความเข้าใจ และการสื่อสารที่ดีขึ้น

๔. Suitability การเลือกเทคนิคหรือรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนต้องพิจารณาจากประเภท และขนาดของโครงการ โดยคำนึงถึงความเหมาะสม ความหลากหลาย และลักษณะที่แตกต่างกันของพื้นที่ และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตลอดจนความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม สังคม และค่านิยม ระดับความสนใจของชุมชนในประเด็นหรือโครงการความสามารถหรือความพร้อม ทั้งข้อจำกัดของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดกระบวนการมีส่วนร่วม เช่น ด้านระยะเวลา บุคลากร และงบประมาณ ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมอยู่ที่ความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์ และเลือกกระบวนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม การมีส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ต้องประกอบด้วยกระบวนการย่อยหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นทางการ และไม่ใช่วิธีการ นอกจากนั้นยังต้องตระหนักว่าการให้ข้อมูลข่าวสาร และข้อเท็จจริงเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของการปรึกษาหารือที่มีประสิทธิผล

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่มีวิธีที่ดีที่สุด จำเป็นต้องปรับตามสถานการณ์ซึ่งประกอบไปด้วยตัวแปรหลากหลาย เช่น ประเด็นสาธารณะที่ต้องนำไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมเทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งกลุ่มเป้าหมายหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ควรเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วม รวมทั้งปทัสถาน วัฒนธรรมชุมชน และบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองมีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งสิ้น

๒.๔.๕ ลักษณะของการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาเอกสารต่างๆ พบได้ว่าลักษณะของการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการหลายๆ ท่านได้กล่าวไว้ ดังนี้

นำชัย ทนุผล ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ ๓ ประการคือ^{๑๘๑} ๑) การปรากฏตัว (Presence) หมายถึง การเข้าร่วมในโครงการที่องค์การสถาบันหรือหน่วยงานจัดให้ การมีส่วนร่วมจึงมีความหมายเพียงการปรากฏตัวหรือเข้าร่วมในโครงการนั้นๆ ซึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ และองค์ประกอบทางสังคมอื่นๆ ๒) การเกี่ยวข้อง (Involvement) หมายถึง การมีส่วนร่วมในโครงการอย่างแข็งขันของผู้เข้าร่วมในกิจกรรมหรือโครงการที่เหมาะสมกับตน และการนำไปใช้โดยเน้นที่ตัวผู้เข้าร่วมไม่เน้นสถาบันองค์การ ๓) การควบคุม (Control) หมายถึง การมีบุคคลหรือกลุ่มผู้เข้าร่วมเป็นผู้กำหนด หรือควบคุมกระบวนการศึกษาเอง เช่น ควบคุมองค์ประกอบ (เนื้อหาเป้าหมาย ผลที่ต้องการ) และควบคุมกระบวนการเรียนรู้ (จะเรียนอย่างไร)

นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา ได้ให้ความหมายของลักษณะการมีส่วนร่วมมีประเด็นสำคัญ ๑๐ ประการ คือ^{๑๘๒}

๑. ระยะเวลา และสถานที่ในการมีส่วนร่วมกับโครงการ ควรต้องให้ผู้มีส่วนได้-เสีย เข้ามามีส่วนร่วมให้ต่อเนื่องตามวงจรชีวิตของโครงการ ตั้งแต่เริ่มต้นจนโครงการยุติ

๒. การมีส่วนร่วมนั้น มิมีมิติทั้งด้านปริมาณ และคุณภาพ โดย (๑) ทางด้านปริมาณ ถ้ามีคนมามีส่วนร่วมมากก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันดีขึ้นมาก จากนั้นทำให้องค์กรทางสังคมก่อตัวขึ้นส่วน (๒) ทางด้านคุณภาพ ควรให้มีส่วนร่วม มิมีมิติที่จะขัดขวางความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุคคล หรือ ความเป็นนาย-บ่าวกัน ให้มีส่วนร่วมเสมอภาคกัน จึงจะถือว่ามีความคุณภาพดี

๓. จะให้การมีส่วนร่วมเป็นเป้าหมายปลายทาง (An end) หรือจะให้เป็นแนวทาง (a mean) คือจะให้เพียงบุคคลต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องก็พอใจคิดว่าบรรลุวัตถุประสงค์บางสิ่งแล้ว หรือจะพิจารณาว่าการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางที่ต้องทำให้ดี โดยตอบให้ได้ว่า “หลังจากการมีส่วนร่วมแล้วจะมีอะไรดีขึ้น อะไรควรเกิดขึ้นอีกบ้าง” อันเป็นการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมที่เป็นวิธีการหรือกระบวนการที่ต้องดำเนินไปอย่างมีคุณภาพ ซึ่งทำให้งานเกิดความสำเร็จดียิ่งขึ้น

๔. การมีส่วนร่วมนี้ ตามธรรมชาติอาจเกิดขึ้นไม่สม่ำเสมอหรือตลอดเวลาก็ได้ เช่น เวลาเกิดภัยพิบัติคนก็มาช่วยกัน เมื่อหมดภัยแล้ว ก็แยกกันกลับไปเช่นเดิม แต่ถ้าตั้งองค์กรประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาในภัยพิบัติต่างๆ ในพื้นที่กว้างขวางขึ้นอาจต้องการตัวแทนประชาชนมีส่วนร่วมในเวลาที่ยาวนานขึ้น และอาจใช้วิธีการมีจดหมายข่าวแจ้งเรื่องไปยังประชาชนทั่วไปได้

๕. การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคม และทางการศึกษา ซึ่งหากเกิดขึ้นได้คือให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกัน และกันไปด้วย จะเป็นเสมือนการให้การศึกษาแก่สังคมไปในขณะเดียวกันแต่หลายโอกาสต้องให้เกิดความพร้อมในแต่ละเรื่องต้องใช้เวลารอคอยบ้างเช่นกัน

^{๑๘๑} นำชัย ทนุผล, **หลักการ และยุทธวิธีการพัฒนาชุมชน**, (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้, ๒๕๓๑), หน้า ๓๑.

^{๑๘๒} นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา, **การมีส่วนร่วมหลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่: สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕-๑๗.

๖. สถานการณ์การมีส่วนร่วมนั้น ต้องคำนึงว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริง มิใช่ เกิดขึ้นจากการออกคำสั่ง แต่จะต้องสร้างขึ้นเองจะให้มีผู้สั่งว่ามาร่วมกันให้เต็มที่ แล้วคนก็มาร่วม คงไม่ค่อยเกิดขึ้นได้ การมีส่วนร่วมมักต้องใช้ความพยายามให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดแนวคิดประชาสังคม มีจิตสำนึกสาธารณะ เคารพความหลากหลายทางความคิด เพราะทำให้มุมมองกว้างขึ้น และเกิดความรอบคอบขึ้นจนเป็นวิถีชีวิตประจำวันของประชาชน

๗. มีคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมพิจารณา เพื่อวางแผนดำเนินการให้เหมาะสมว่าจะให้บุคคลใด กลุ่มใด เข้ามามีส่วนร่วมเมื่อใด และโดยวิธีใด โดยคณะผู้บริหารที่มีส่วนร่วมนี้ควรมีตัวแทนผู้ได้รับผลกระทบในจำนวนมากพอสมควร และให้ความหลากหลายมากพอ

๘. การมีส่วนร่วมรับรู้สภาพปัญหาโดยมีส่วนร่วมจะทำให้คนในชุมชนได้รับสภาพที่เป็นจริงมากขึ้นการมีส่วนร่วมเพื่อค้นหาปัญหาทำให้เมื่อเห็นปัญหาแล้วจะทำความเข้าใจที่จะคิดหาทางแก้ไขด้วยกัน และร่วมแก้ปัญหานั้นๆได้จะทำให้เป็นบทเรียนที่จะแก้ปัญหากันเองต่อไป

๙. คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนส่วนใหญ่มิได้ใช้ชุมชนเป็นเพียงที่รวมคน คล้ายเอาก้อนหินมากองรวมกันเท่านั้น แต่คนในชุมชนหนึ่งๆ มักมีความผูกพันเอื้ออาทรกันมีค่านิยมร่วมกัน

๑๐. ควรทำให้การมีส่วนร่วมมีลักษณะปณารมณ์ขันประกอบไปบ้าง เพราะในสังคมไทยการมีอารมณ์ขัน จะช่วยให้บรรยากาศการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้ดี ดังนั้นในการประชุมถ้าใช้อารมณ์ขัน ดนตรี เกมส์ กีฬา เข้าร่วมด้วยจะสร้างการมีส่วนร่วมให้เพิ่มขึ้นได้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ คือ^{๑๘๓} การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (Representative organization) เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการชุมชน โดยมีการรับฟังข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับปัญหา และแนวทางในการพัฒนา เพื่อนำมาวิเคราะห์ และจัดทำแผนในการพัฒนาลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนมี^{๑๘๔} ดังนี้

๑. ร่วมทางการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวมทั้งความต้องการของชุมชน

๒. ร่วมคิดหาสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไข และลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน

๓. ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรมเพื่อจัด และแก้ไขปัญหาลดจนสนองความต้องการของชุมชน

๔. ร่วมการตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๕. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

^{๑๘๓} นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๖.

^{๑๘๔} ไพรัตน์ เตชะรินทร์, นโยบาย และกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์ การพัฒนาปัจจุบันของประเทศไทย ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๖-๗.

๖. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมหรือโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง
 ๗. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย และแผนงานโครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย
 ๘. ร่วมควบคุมติดตามประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการ และกิจกรรมที่ได้ทำไว้โดยเอกชน และรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อकिन รพีพัฒน์ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น ๕ ระดับ^{๑๘๕} คือ

๑. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และความต้องการของชุมชน ตลอดจนเรียงลำดับความสำคัญของปัญหาร่วมกับผู้ปฏิบัติงานในสนาม (Organizer).

๒. ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์หาสาเหตุแห่งปัญหา และแนวทาง ต่างๆที่อาจนำมาใช้ในการแก้ปัญหา

๓. ประชาชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาแนวทาง และวิธีการที่จะใช้ในการ แก้ปัญหา และวางแผนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกันกับผู้ปฏิบัติงานสนาม

๔. ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผนเพื่อแก้ปัญหา

๕. ประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตามผลการปฏิบัติงานร่วมกับผู้ปฏิบัติงานใน สนาม

สรุปได้ว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมจะเห็นได้ว่าการเข้าร่วมในโครงการที่องค์การสถาบันหรือหน่วยงานจัดให้ การมีส่วนร่วมจึงมีความหมายเพียงการปรากฏตัวหรือเข้าร่วมในโครงการนั้นๆ ซึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ และองค์ประกอบทางสังคมอื่นๆเป็นการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างสรรค์ความดีงามให้แก่ทุกด้านของชีวิตของประชาชน และชุมชนเป็นการมีส่วนร่วมเพื่อความเท่าเทียมกันของปัจเจกชน และกลุ่มคนในการมีส่วนร่วมให้ และมีส่วนได้รับประโยชน์จากการกระจายทรัพยากรสาธารณะ

๒.๔.๖ ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาเอกสารต่างๆ พอสรุปได้ว่าทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

ก. ทฤษฎีการกระทำสังคม (The Theory of Social Action)

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารต่างๆพอสรุปได้ว่าทฤษฎีการกระทำสังคมที่เกี่ยวข้องดาราทองวิชาการของนักวิชาการหลากหลายท่านจึงได้ให้ความหมายมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

รีดเดอร์ (Reeder) ได้ให้ความหมายว่า^{๑๘๖} การกระทำของมนุษย์ในเรื่องใดก็ตามขึ้นอยู่กับปัจจัยดังกล่าวต่อไปนี้

๑. เป้าหมาย (Gold)

๒. ความเชื่อที่สืบทอดกันมา (Believes Orientation)

๓. ค่านิยมมาตรฐาน (Standard Values)

^{๑๘๕} อकिन รพีรัตน์, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคม และวัฒนธรรมไทย การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐๔-๑๑๑.

^{๑๘๖} Reeder William W, Some Aspects of the Informal Social Participation of Form Families in New York State Cornell University, pp. 39 - 50.

๔. นิสัย และขนบธรรมเนียมประเพณี (Habit and Custom)

๕. ความคาดหวัง (Expectation)

๖. ความผูกพัน (Commitments)

๗. แรงเสริม (Reinforcement)

๘. โอกาส (Opportunity)

๙. ความสามารถ (Ability)

๑๐. การสนับสนุน (Support)

รีดเดอร์ (Reeder) ได้อธิบายปัจจัยหรือสาเหตุที่มีผลต่อการกระทำทางสังคม ไว้ดังนี้

๑. สถานการณ์การกระทำของสังคม จะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางสังคมตั้งแต่ ละคนก็มีเหตุผลแต่ละอย่างในการตัดสินใจในการกระทำ

๒. บุคคลหรือองค์การ จะตัดสินใจหรือแสดงการกระทำบนพื้นฐานของกลุ่มเหตุผล ซึ่งตัดสินใจเองได้ว่ามันสอดคล้อง หรือตรงปัญหา และสถานการณ์นั้นๆ

๓. เหตุผลบางประการอาจสนับสนุนการตัดสินใจ และเหตุผลบางประการอาจต่อต้านการตัดสินใจ

๔. เหตุผลนั้นผู้ตัดสินใจให้น้ำหนักที่แตกต่างกัน การเลือกเหตุผลหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ

๕. เหตุผลในการตัดสินใจนั้นมีไม่มาจากเหตุผลใดเหตุผลหนึ่ง

๖. การตัดสินใจของกลุ่มเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้นๆจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในทุกโอกาส

๗. กลุ่มของปัจจัยหรือเหตุผลที่มีอิทธิพลต่อการกระทำทางสังคมนั้นย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลง

๘. สำหรับกรณีเฉพาะอย่างภายใต้การกระทำทางสังคมจะมีบ่อยครั้งที่ทางเลือกสองหรือสามทาง เพื่อที่จะตอบสนองต่อสถานการณ์นั้นๆ

๙. ผู้กระทำหรือผู้ตัดสินใจอาจเลือกทางใดทางหนึ่ง

๑๐. เหตุผลที่จะตัดสินใจสามารถที่จะมองเห็นได้จากทางเลือกที่ถูกต้องแล้ว

ข. ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม (Theory of Social Psychology)

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารต่างๆ พอสรุปได้ว่าทฤษฎีจิตวิทยาสังคมที่เกี่ยวข้องตำราทางวิชาการของนักวิชาการหลากหลายท่านจึงได้ให้ความหมายมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

มาสโลว์ (Maslow) ได้ค้นคว้าเกี่ยวกับแรงจูงใจ (Motivation) ของการกระทำของมนุษย์ไว้หลายประการ และได้อธิบายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความต้องการพื้นฐานที่เกิดขึ้นจากความพึงพอใจ ความต้องการเหล่านั้น ถูกจำกัดลำดับขั้นของความต้องการจากน้อยไปหามากเมื่อความต้องการใดเกิดขึ้นแล้วไม่ได้รับการบำบัดเพียงพอ ความต้องการเหล่านั้นก็ยังคงอยู่ และจะเป็น

แรงขับที่มีพลังผลักดันให้บุคคลที่มีพฤติกรรมโน้มไปในทางที่ จะบำบัดความต้องการเหล่านั้นอยู่เสมอ ความต้องการพื้นฐานที่ทำให้แสดงพฤติกรรมต่างๆ มีอยู่ ๕ ประการแยกออกเป็นระดับต่างๆ ดังนี้^{๑๘๗}

๑. ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological Need) เป็นความต้องการขั้นแรก

๒. ความต้องการความปลอดภัย (Safety Need)

๓. ความต้องการความรัก (Love or Belong Need)

๔. ความต้องการความยกย่องนับถือจากคนอื่นหรือมีเกียรติในสังคม (Esteem Need)

๕. ความต้องการประสบผลสำเร็จ (Self-Actualization Need) ต้องการแสดงความสามารถของตนให้ประจักษ์แก่ผู้อื่น

สรุปได้ว่า ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม ได้กล่าวถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความต้องการพื้นฐานที่เกิดขึ้นจากความพึงพอใจ ความต้องการเหล่านั้น และจะเป็นแรงขับที่มีพลังผลักดันให้บุคคลที่มีพฤติกรรมโน้มไปในทางที่จะบำบัดความต้องการเหล่านั้นอยู่เสมอ ความต้องการพื้นฐานที่ทำให้แสดงพฤติกรรมต่างๆ

ค. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership)

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารต่างๆ พอสรุปได้ว่าทฤษฎีการสร้างผู้นำที่เกี่ยวข้องต่อการบริหารงานของนักวิชาการหลากหลายท่านจึงได้ให้ความหมายมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์ โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (positive leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (dynamic leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (negative leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้นการสร้างผู้นำที่ดี ย่อมจะนำไปสู่ การมีส่วนร่วมใน กิจกรรมต่างๆ ด้วยดีนั่นเอง

อำนาจ อนันตชัย ได้ให้ความหมายว่า^{๑๘๘} การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคนจูงใจคนไปยังจุดประสงค์ โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่าผู้นำปฏิฐาน (Positive Leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (Fynamic Leader) และผู้นำทางที่ไม่ดีคือ ไม่มีผลงานที่สร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (Negative Leader) ผลของการใช้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดระดมความช่วยเหลือร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ

^{๑๘๗} Maslow Abraham H, **Motivation and Personality**, (New York : Harper and Brother, 1970), p. 90.

^{๑๘๘} อำนาจ อนันตชัย, **การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท** สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร และสหกรณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพิมพ์วิศดอรีเพเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓๐.

มีความริเริ่ม สร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดี ย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ

ยุพาพร รูปงาม ได้ให้ความหมายว่า^{๑๘๙} การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานตามความเต็มใจเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคนจูงใจไปยังเป้าหมายโดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (Positive leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (dynamic leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (negative leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การสร้างผู้นำจะทำให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยของการรวมกลุ่มคน จูงใจคนไปยังเป้าหมายโดยทั่วไปแล้วผู้นำจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (Positive leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (Dynamic leader) และผู้นำทางไม่ดี คือ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (Negative leader)

ผลของการใช้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมกันรับผิดชอบ ดังนั้นการสร้างผู้นำที่ดี ย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ด้วยดีนั่นเอง

สรุปได้ว่า การที่เราทำให้เกิดกิจกรรมทางสังคมเพื่อให้คนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคมโดยต้องมีความเข้าใจในวิถีชีวิต ค่านิยม จารีตประเพณีทัศนคติของบุคคล การพัฒนาโดยใช้สิ่งที่เหมาะสมนำไปสู่การที่สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบของการมีส่วนร่วม และสมัครใจ

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน

๒.๕.๑ ความหมายของความรับผิดชอบต่อ

ได้มีผู้กล่าวถึงความหมายของความรับผิดชอบต่อที่มีลักษณะแตกต่างกันหลายลักษณะ พอสรุปได้ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายความรับผิดชอบต่อว่า หมายถึงยอมรับผลทั้งที่ดีและไม่ดีในกิจการที่ตนได้ทาลงไปหรืออยู่ในความดูแลของตน^{๑๙๐}

ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า^{๑๙๑} ความรับผิดชอบต่อ คือ ความยอมรับรู้แล้วตอบสนอง ไม่ใช่เพียงแค่ว่าคิดอยู่ในใจ ต้องเป็นความยอมรับรู้แล้วตอบสนอง คือ การตอบสนองต่อสิ่งที่ต้องกระทำ ความรับผิดชอบต่ออาจแบ่งได้เป็น ๓ ชนิด คือ ความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งหมายความว่า ต้อง

^{๑๘๙} ยุพาพร รูปงาม, การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานงบประมาณในการปฏิรูประบบราชการ, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๘.

^{๑๙๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, , หน้า ๙๔๔.

^{๑๙๑} พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษยโลก, หน้า ๓๗๖-๓๘๘.

รับผิดชอบต่อสมบัติของสังคม รับผิดชอบต่อบุคคล หรือค่าของสังคม ความรับผิดชอบต่อตนเอง และ ความรับผิดชอบต่อธรรมหรือต่อพระธรรม

สุโท เจริญสุข ได้อธิบายว่า^{๑๙๒} ความรับผิดชอบ ตรงกับคำ ในภาษาอังกฤษว่า “Responsibility” ซึ่งมาจากคำ ๒ คำ คือ “Response” และ “Ability” หมายถึง ความสามารถที่จะทำอะไรแสดงออกมาเองให้เหมาะสมตามหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายในสังคม อันเป็นไปตามหลักเกณฑ์ กฎ ระเบียบวินัย ฯลฯ

หน่วยศึกษานิเทศก์ ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า^{๑๙๓} หมายถึง การมีความมุ่งมั่น ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่การงานให้บรรลุความสำเร็จตามความมุ่งหมายยอมรับผลการกระทำนั้น และพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจำแนกความรับผิดชอบไว้เป็น 4 ด้าน คือ ความรับผิดชอบในการศึกษาเล่าเรียน ความรับผิดชอบ ความรับผิดชอบต่อสถานศึกษา ความรับผิดชอบต่อครอบครัว และความรับผิดชอบต่อสังคม

จากการศึกษาเอกสารดังกล่าวสรุปได้ว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง การรู้จักหน้าที่ที่ ตนต้องกระทำปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ อย่างเต็มความสามารถ ด้วยความเต็มใจ และ ตั้งใจยึดมั่นในกฎเกณฑ์ ตรงต่อเวลา มีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่การงานให้บรรลุผลสำเร็จตาม ความมุ่งหมายโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค และยอมรับผลที่เกิดขึ้นทั้งที่ดี และไม่ดี กล่าวคือ รับผิดชอบ และ รับผิดชอบต่อ นำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นทั้งต่อตนเอง และสังคม

๒.๕.๒ ประเภทของความรับผิดชอบ

กระทรวงศึกษาธิการ แบ่งความรับผิดชอบออกเป็น ๒ ประเภท คือ ความรับผิดชอบต่อตนเอง และความรับผิดชอบต่อสังคม

๑. ความรับผิดชอบต่อตนเอง กระทรวงศึกษาธิการ ให้ความหมายของความรับผิดชอบต่อตนเอง ว่า หมายถึง หน้าที่ของนักเรียนที่จะต้องปฏิบัติต่อตนเอง ดังนี้

- ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน
- ดูแลรักษาเครื่องใช้ส่วนตัวให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และอยู่ในสภาพที่ดี
- ประพฤติตนเป็นคนดีมีระเบียบวินัย และคุณธรรม
- เอาใจใส่สุขภาพอนามัยของตนเอง

๒. ความรับผิดชอบต่อสังคม กระทรวงศึกษาธิการ กล่าวถึงความรับผิดชอบต่อสังคมว่า ทุก คนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เริ่มตั้งแต่ครอบครัว ชั้นเรียน โรงเรียน ชุมชน ประเทศชาติ

^{๑๙๒} สุโท เจริญสุข, ข้อคิดพัฒนาคอนให้มีความรับผิดชอบ, (วารสารแนะแนว), ๒๕๒๗, อ้างในพรสุภา วสุนธรา, “ความสัมพันธ์ระหว่างความสามารถในการเผชิญปัญหา และอุปสรรคกับความรับผิดชอบในงานของนักเขียนโปรแกรมคอมพิวเตอร์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัยสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ), ๒๕๔๙, หน้า ๒๒.

^{๑๙๓} หน่วยศึกษานิเทศก์, ชุดการสอนการปลูกฝัง และการสร้างค่านิยมพื้นฐานเรื่องความรับผิดชอบ, (กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์, ๒๖๒๖), หน้า ๖๒.

จึงมีหน้าที่ รับผิดชอบที่จะต้องกระทำต่อผู้อื่นที่อยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน เพื่อความสงบสุข ความเจริญก้าวหน้า และความมั่นคงของสังคมนักเรียนมีหน้าที่ ที่จะต้องปฏิบัติต่อสังคม ดังนี้

ก. หน้าที่ต่อครอบครัว

- เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ปกครอง และบิดา- มารดา
- ช่วยเหลืองานตามความสามารถ และโอกาส
- ประพฤติตนเป็นคนดี
- ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน

ข. หน้าที่ต่อชั้นเรียน และเพื่อนนักเรียน

- รักเพื่อนเหมือนพี่น้อง
- ช่วยเหลือเพื่อนในทางที่ถูกที่ควร
- ไม่เอาไรต์เอาเปรียบเพื่อน
- ให้อภัยกันเมื่อมีความผิดพลาดเกิดขึ้น
- ให้อภัยคำสุภาพอ่อนหวาน
- ช่วยกิจการงานของห้องเรียน
- ปฏิบัติตนเป็นคนดีมีระเบียบวินัย
- พยายามสร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียนในทางที่ถูกที่ควร

ค. หน้าที่ต่อโรงเรียน

- รักษาความสะอาดของโรงเรียน
- ถนอมรักษาของใช้ของโรงเรียน
- ไม่ทำลายสมบัติของโรงเรียน
- ช่วยกิจการงานของโรงเรียน
- รักษาชื่อเสียงของโรงเรียน
- สร้างชื่อเสียงเกียรติยศให้แก่โรงเรียน

ฅ. หน้าที่ต่อชุมชน

- รัก และภูมิใจในชุมชนของตน
- เคารพ และปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี ระเบียบข้อบังคับในชุมชนของตน
- ช่วยกันสร้างสรรค์ชุมชนให้มีสภาพแวดล้อมสะอาดสวยงามน่าอยู่อาศัย
- ให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน เช่น ช่วยปลูกต้นไม้ ช่วยขุดลอกคูคลอง
- ช่วยรักษาสาธารณสมบัติของชุมชน
- ช่วยรักษาความปลอดภัยสอดส่องช่วยเหลือเมื่อมีเหตุร้าย
- สามัคคีเอื้อเฟื้อต่อเพื่อนสมาชิกในชุมชน

ง. หน้าที่ต่อประเทศชาติ

- ปฏิบัติตามกฎหมาย
- ไม่หลีกเลี่ยงการเสียภาษี
- ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ในการรักษาความมั่นคงแห่งชาติ
- จงรักภักดี และป้องกันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

- รักษาซึ่งความเป็นไทย ศิลปวัฒนธรรม และความสามัคคี

พิจิตรา พงษ์จินดากร ได้แบ่งประเภทของความรับผิดชอบไว้ ดังนี้^{๑๙๔} คือ

๑. ความรับผิดชอบต่อตนเอง ได้แก่

- ความรับผิดชอบต่อในการรักษาสุขภาพอนามัย
- ความรับผิดชอบต่อในการจัดหาเครื่องอุปโภค และบริโภค
- ความรับผิดชอบต่อด้านสติปัญญา และความสามารถ
- ความรับผิดชอบต่อในด้านความประพฤติ
- ความรับผิดชอบต่อด้านมนุษยสัมพันธ์
- ความรับผิดชอบต่อด้านเศรษฐกิจส่วนตัว
- ความรับผิดชอบต่อด้านการงานที่ได้รับมอบหมาย
- ความรับผิดชอบต่อในการกระทำของตนเอง

๒. ความรับผิดชอบต่อสังคม ได้แก่

- ความรับผิดชอบต่อชุมชน สังคม
- ความรับผิดชอบต่อบิดา มารดา และครอบครัว
- ความรับผิดชอบต่อโรงเรียน และครู อาจารย์
- ความรับผิดชอบต่อเพื่อน

จूरี่รัตน์ นันทิยทวีกุล ได้แบ่งประเภทของความรับผิดชอบออกเป็น ๘ ด้าน^{๑๙๕} ได้แก่

๑. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรักษาป้องกันตนเองให้ปลอดภัยจากอันตราย โรคภัยไข้เจ็บ รักษาร่างกายให้แข็งแรง บังคับควบคุมจิตใจไม่ให้ตกเป็นทาสของกิเลส ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม และละเว้นความชั่ว รู้จักประมาณการใช้จ่ายตามสมควรแก่ฐานะ จัดหาเครื่องอุปโภคที่เหมาะสม

๒. ความรับผิดชอบต่อการศึกษาเล่าเรียน หมายถึง การที่นักเรียนศึกษาเล่าเรียนจนประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมาย ด้วยความขยันหมั่นเพียร อดทน เข้าห้องเรียน และส่งงาน ที่ได้รับมอบหมายตรงตามเวลาเมื่อมีปัญหาหรือไม่เข้าใจบทเรียนก็พยายามแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้อง

๓. ความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความเอาใจใส่ ขยันหมั่นเพียร อดทนต่อสู้อุปสรรคโดยไม่ย่อท้อ มีความละเอียดรอบคอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา ไม่ละเลยทอดทิ้งหรือหลีกเลี่ยง พยายามปรับปรุงการงานของตนให้ดียิ่งขึ้น รู้จักวางแผนงาน และป้องกันความบกพร่องเสื่อมเสียในงานที่ตนรับผิดชอบ

^{๑๙๔} พิจิตรา พงษ์จินดากร, การทดลองสอนความรับผิดชอบต่อเด็กที่มีระดับพัฒนาการทางสติปัญญาต่างกันโดยวิธีกลุ่มสัมพันธ์, วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาจิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๖), หน้า ๑๖.

^{๑๙๕} จूरี่รัตน์ นันทิยทวีกุล, การวิเคราะห์องค์ประกอบคุณลักษณะความรับผิดชอบของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ในกรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (จิตวิทยาแนะแนว), (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

๔. ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน หมายถึง การยอมรับการกระทำของตน ทั้งที่เป็นผลดี และผลเสีย ไม่ปิดความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนให้ผู้อื่น พร้อมทั้งจะปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ไตร่ตรองให้รอบคอบว่าสิ่งที่ตนทำลงไปนั้น จะเกิดผลเสียขึ้นหรือไม่ ปฏิบัติแต่ สิ่ง ที่ทำให้เกิดผลดี และกล้าเผชิญต่อความจริง

๕. ความรับผิดชอบต่อครอบครัว หมายถึง การที่นักเรียนตั้งใจช่วยเหลืองานต่างๆ ภายในบ้าน เพื่อแบ่งเบาภาระซึ่งกัน และกันตามความสามารถของตน รู้จักแสดงความคิดเห็น และ ปฏิบัติตน เพื่อความสุข และชื่อเสียงของครอบครัว ช่วยแก้ปัญหาที่สมาชิกของครอบครัวไม่เข้าใจ กัน เมื่อมีปัญหาที่ปรึกษา และให้พ่อแม่รับทราบปัญหาของตนทุกเรื่อง ช่วยครอบครัวประหยัดไฟฟ้า น้ำ อาหาร สิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้าน และอื่นๆ

๖. ความรับผิดชอบต่อเพื่อน หมายถึง การที่นักเรียนช่วยกันตักเตือนแนะนำ เมื่อ เห็นเพื่อนกระทำผิด ช่วยเหลือเพื่อนตามความถูกต้อง และเหมาะสม ให้อภัยเมื่อเพื่อนทำผิด ไม่เอาเปรียบเพื่อน เคารพสิทธิซึ่งกัน และกัน

๗. ความรับผิดชอบต่อโรงเรียน หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม ต่างๆ ของโรงเรียน รักษาผลประโยชน์เกียรติยศชื่อเสียงของโรงเรียน ช่วยกันรักษาความสะอาดของ โรงเรียน ไม่ขีดเขียนผนังห้องเรียน ห้องน้ำ ห้องส้วม แต่งเครื่องแบบนักเรียนเรียบร้อย ไม่ทะเลาะวิวาทกับนักเรียนโรงเรียนอื่น เมื่อโรงเรียนต้องการความร่วมมือหรือขอความช่วยเหลือ ก็เต็มใจให้ ความร่วมมืออย่างเต็มที่ เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ตามความสนใจ และความสามารถของตน เพื่อสร้าง ชื่อเสียงให้แก่โรงเรียน

๘. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของ ชุมชน และสังคมบำเพ็ญประโยชน์ และสร้างสรรค์ความเจริญให้ชุมชน และสังคมอย่างเต็ม ความสามารถ ช่วยสอดส่องพฤติกรรมของบุคคลที่จะเป็นภัยต่อสังคม ให้ความรู้ ความสนุกสนาน เพลิดเพลินแก่ประชาชนตามความสามารถของตน ช่วยคิด และแก้ปัญหาต่างๆ ของสังคมจาก เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเภทของความรับผิดชอบ

จากการศึกษาเอกสารดังกล่าวสามารถสรุปประเภทของความรับผิดชอบได้ ๒ ประเภท คือ

๑. ความรับผิดชอบต่อตนเอง ได้แก่ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตรงต่อเวลา ประพฤติตน เป็นคนดีมีระเบียบวินัย และคุณธรรม ยึดมั่นในกฎเกณฑ์ รับผิดชอบต่อสุขภาพอนามัยของตนเอง รับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายทำงานสำเร็จได้ด้วยตนเองโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

๒. ความรับผิดชอบต่อสังคม ได้แก่ ความรับผิดชอบต่อโรงเรียน ครอบครัว เพื่อน สังคม และประเทศชาติ

พรชัย รอดสมจิตร ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบในรูปของนิยามปฏิบัติการ โดยแบ่งเป็น^{๑๙๖}

^{๑๙๖}พรชัย รอดสมจิตร. ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อตนเอง และสังคมของเด็กนักเรียน ชั้นประถมศึกษา ที่อยู่ในสถานสงเคราะห์ที่อยู่ในครอบครัวปกติในกรุงเทพมหานคร, *ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต*, (กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๒๑.

๑. ความรับผิดชอบต่อตนเอง ได้แก่
 - ก. รู้จักระวังรักษาสุขภาพอนามัยให้สมบูรณ์อยู่เสมอ
 - ข. สามารถจัดหาเครื่องอุปโภค และบริโภคสำหรับตนเองได้อย่างเหมาะสม
 - ค. ตั้งใจเล่าเรียน หมั่นใฝ่หาความรู้ และฝึกฝนตนเองในด้านประสบการณ์ต่างๆ
 - ฌ. ประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสม ละเว้นความชั่ว
 - ง. รู้จักปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม
 - จ. รู้จักประมาณในการใช้จ่าย และมีความประหยัด
 - ฉ. ทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ
 - ช. ยอมรับผลการกระทำของตนเอง
๒. ความรับผิดชอบต่อสังคม ได้แก่
 - ก. ความรับผิดชอบต่อชุมชนในฐานะสมาชิกของชุมชน มีดังนี้
 - ๑) ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบบังคับของสังคม
 - ๒) ช่วยรักษาทรัพย์สินสมบัติของส่วนรวม
 - ๓) ให้ความร่วมมือในการทำงานเพื่อส่วนรวม
 - ๔) เมื่อเห็นสิ่งที่เป็นอันตรายต่อชุมชน ควรช่วยแก้ไขตามความสามารถ
 - ๕) คอยช่วยเหลือผู้อื่นที่อยู่ในสังคม
 - ๖) ไม่ละเลยหน้าที่พลเมืองดี
 - ข. ความรับผิดชอบต่อบิดามารดา และครอบครัว มีดังนี้
 - ๑) เคารพเชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบิดามารดา
 - ๒) ช่วยเหลือภารกิจของบิดามารดาตามควรแก่โอกาส
 - ๓) ไม่นำความเดือดร้อนมาสู่ครอบครัว
 - ๔) ช่วยกันรักษา และเชิดชูชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล
 - ค. ความรับผิดชอบต่อโรงเรียน และครูอาจารย์ มีดังนี้
 - ๑) ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน
 - ๒) ไม่หนีโรงเรียน
 - ๓) เคารพเชื่อฟังครูอาจารย์
 - ๔) ช่วยเหลือภารกิจของครูอาจารย์ตามโอกาสอันควร
 - ๕) ปฏิบัติตามข้อบังคับของโรงเรียน
 - ๖) ช่วยเหลือโรงเรียนตามความสามารถ
 - ๗) รักษาชื่อเสียงของโรงเรียน
 - ฌ. ความรับผิดชอบต่อเพื่อน มีดังนี้
 - ๑) ช่วยตักเตือนเมื่อเห็นเพื่อนกระทำผิด
 - ๒) ช่วยแนะนำให้เพื่อนกระทำความดี
 - ๓) ให้อภัยเมื่อเพื่อนกระทำความผิด

๔) พุดจกกันด้วยควมไฟเราะ ไม่ทะเลาะรังแกกัน

๕) ไม่เอาเปรียบเพื่อน^{๑๙๗}

พรรัตน์ แก่นทอง กล่าวถึงควมรับผิดชอบว่า^{๑๙๘} เป็นควมขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์มี หิริโอตตปละ พยายามทำงานของตนให้ลุล่วงไปด้วยดี โดยไม่ละเมิดสิทธิ และหน้าที่ของผู้อื่นรวมทั้งมี การเตรียมวางแผนไว้ล่วงหน้าด้วย นอกจากนี้ยังรับรู้ และยอมรับการกระทำของตนเองไม่ว่าผลการ กระทำนั้นจะเป็นอย่างไร ซึ่งอาจแบ่งประเภทของควมรับผิดชอบได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ควมรับผิดชอบต่ตนเอง หมายถึง การรับรู้ฐานะบทบาทของตนที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม จะต้องดำรงตนให้อยู่ในฐานะที่สามารถช่วยตนเองได้ รู้ว่าอะไรผิด อะไรถูก ยอมรับการ กระทำของตนเองทั้งที่เป็นผลดี และผลเสีย เพราะฉะนั้นบุคคลที่มีควมรับผิดชอบในตนเองย่อมจะ ไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนว่าสิ่งที่ตนจะกระทำลงไปนั้นจะมีผลเสียหายหรือไม่ และจะเลือกปฏิบัติแต่ สิ่งที่จะทำให้เกิดผลดีเท่านั้น

๒. ควมรับผิดชอบต่สังคม หมายถึง ภาวะหน้าที่ของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้อง และ มีส่วนร่วมต่อสวัสดิภาพของสังคมที่ตนดำรงอยู่ ซึ่งเป็นเรื่อง ที่ผูกพันเกี่ยวข้องกับหลายสิ่งหลายอย่าง ตั้งแต่สังคมขนาดเล็กถึงสังคมขนาดใหญ่ และบุคคลมีหน้าที่ และควมรับผิดชอบที่จะต้องปฏิบัติต่อ สังคม ดังต่อไปนี้ คือ

ก. ควมรับผิดชอบต่ชุมชน

ข. ควมรับผิดชอบต่บิดามารดา

ค. ควมรับผิดชอบต่ครู อาจารย์ และโรงเรียน

ฅ. ควมรับผิดชอบต่เพื่อน^{๑๙๙}

กองวิจัยการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ แบ่งควมรับผิดชอบ ออกเป็น ๒ ประเภทคือ ควมรับผิดชอบต่ตนเอง และควมรับผิดชอบต่สังคม ดังนี้

๑. ควมรับผิดชอบต่ตนเอง

๑) การขจัดปัญหาทุกชนิดที่ทำให้ตนเอง เป็นทุกข์ (เพื่อน)

๒) การรู้จักหน้าที่ของตนเอง และปฏิบัติ

๒. ควมรับผิดชอบต่สังคม

๑) ควมรับผิดชอบต่บุคคลที่เกี่ยวข้อง

๒) ควมรับผิดชอบต่ครอบครัวหน้าที่การงานของตนเอง

๓) ควมรับผิดชอบต่โรงเรียน

^{๑๙๗} พรชัย รอดสมจิตร, “ควมสำนึกในควมรับผิดชอบต่ตนเอง และสังคมของเด็กนักเรียนชั้น ประถมศึกษาที่อยู่ในสถานสงเคราะห์ และที่อยู่ในครอบครัวปกติในกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต**, ที่ปรึกษาวิจัยการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การสังเคราะห์รูปแบบการพัฒนาศักยภาพของ เด็กไทยด้านควมรับผิดชอบ และการมีวินัยในตนเอง, ๒๕๔๒, อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๑๙๘} พรรัตน์ แก่นทอง, “การใช้บทบาทสมมติพัฒนาควมรับผิดชอบต่ชุมชนของนักเรียนชั้น ม.๑โรงเรียน สายน้ำผึ้ง”, **วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร), ๒๕๒๙, หน้า ๒๔-๒๕.

๔) ความรับผิดชอบต่อชุมชน

๕) ความรับผิดชอบต่อประเทศชาติ

สรุปได้ว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรับผิดชอบ ๒ ประการ ได้แก่

๑. ความรับผิดชอบต่อตนเอง ได้แก่

- รู้จักระวังรักษาสุขภาพอนามัยให้สมบูรณ์อยู่เสมอ
- สามารถจัดหาเครื่องอุปโภค และบริโภคสำหรับตนเองได้อย่างเหมาะสม
- ตั้งใจเล่าเรียน หมั่นฝึกหาความรู้ และฝึกฝนตนเองในด้านประสบการณ์ต่างๆ
- ประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสม ละเว้นความชั่ว
- รู้จักปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม
- จักประมาณในการใช้จ่าย และมีความประหยัด
- ทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ
- ยอมรับผลการกระทำของตนเอง
- การจัดหาปัญหาทุกชนิดที่ทำให้ตนเอง เป็นทุกข์ (เพื่อน)
- การรู้จักหน้าที่ของตนเอง และปฏิบัติ

๒. ความรับผิดชอบต่อสังคม ได้แก่

- ความรับผิดชอบต่อชุมชนในฐานะสมาชิกของชุมชน
- ความรับผิดชอบต่อบิดามารดา และครอบครัว
- ความรับผิดชอบต่อโรงเรียน และครูอาจารย์
- ความรับผิดชอบต่อเพื่อน
- ความรับผิดชอบต่อครอบครัวหน้าที่การงานของตนเอง
- ความรับผิดชอบต่อชุมชน

๒.๕.๓ ความสำคัญของความรับผิดชอบ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของความรับผิดชอบ ว่า เป็นลักษณะความเป็นพลเมืองที่สำคัญอย่างยิ่ง เป็นปัจจัยอันสำคัญที่ช่วยให้สังคมเป็นระเบียบ สงบสุข การที่สังคมขาดความสงบสุขอาจกล่าวได้ว่า เกิดจากบุคคลกลุ่มหนึ่งขาดคุณสมบัติ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ความรับผิดชอบ
๒. ความสม่ำเสมอ
๓. ความเชื่อมั่นในตนเอง
๔. ความซื่อสัตย์
๕. ความพยายามในการพึ่งตนเอง

กรมการศาสนา ได้ให้ความสำคัญของความรับผิดชอบ ดังนี้^{๒๐๐}

๑. ทำให้เป็นคนมีความตั้งใจจริง รักษาหน้าที่การงานของส่วนตน และส่วนรวม
๒. เป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ตนเอง และหมู่คณะ

^{๒๐๐} กรมการศาสนา, ศีลธรรม และวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๓๖๓๙.

๓. เป็นคุณสมบัติที่สำคัญของคนในชาติที่เจริญแล้ว
๔. เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมระบอบประชาธิปไตย
๕. เป็นการเสริมสร้างคุณลักษณะของความเป็นผู้นำที่ดี
๖. ทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย

จากการศึกษาเอกสารดังกล่าวสามารถสรุปความสำคัญของความรับผิดชอบได้ว่า ความรับผิดชอบเป็นหน้าที่สำคัญ ที่จะสามารถพัฒนาสังคมให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมีความสุขได้อย่างยิ่ง

๒.๕.๔ องค์ประกอบความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วม

จากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับบทบาทความรับผิดชอบต่อของเยาวชนไทย ซึ่งประกอบด้วย

๑. ความรักผูกพันต่อองค์กร
๒. ความมีจิตสาธารณะ
๓. ความมีภาวะผู้นำเยาวชน
๔. ความรับผิดชอบต่อ
๕. การทำงานเป็นทีม

๒.๕.๕ ความมีจิตสาธารณะ

ความเป็นมาจิตสาธารณะการเผื่อแผ่แบ่งปัน เอื้อเฟื้อเกื้อกูล หมายถึง การทำบุญทำทาน ทั้งเพื่อคนอื่นเพื่อสาธารณะ รวมถึงคนในชุมชน ประเทศชาติ และโลก สิ่งนี้วาระแห่งชาติเรียกว่า ทาน และการอาสาสมัคร แต่คน บางกลุ่มได้มีการบัญญัติคำขึ้นใหม่ว่า จิตอาสาหรือจิตสาธารณะ ซึ่งล้วนมีความหมายเหมือนกัน คือ

อาสาสมัคร เป็นคำที่เทียบเคียงความหมายกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Volunteer โดยคำว่า Volunteer นี้ มีการใช้ในครั้งแรกในช่วงศตวรรษที่ ๑๗ หมายถึง ผู้ที่สมัครเข้าเป็นทหารโดยไม่ได้ ถูกบังคับ กล่าวคือ สมัครใจที่จะเป็นเอง และความหมายนี้ยังใช้รวมไปถึงการสมัครใจทำงานใดๆ โดยไม่รับค่าตอบแทน ซึ่งคำศัพท์ในภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับคำว่าอาสาสมัคร อีก ๒ คำ คือ Voluntarism และ Volunteerism โดยคำว่า Voluntarism มีความหมายถึง กิจกรรมที่ทำด้วยความสมัครใจ ภายในองค์กรเอกชนที่ไม่ได้ถูกระบุให้ทำหน้าที่นั้นๆ ตามกฎหมายส่วน Volunteerism เป็นคำที่ใช้กันมาก และมีความหมายที่กว้างกว่าคำแรก หมายถึงการอาสาเข้าไปทำเรื่องใดๆ โดยไม่จำกัดประเภทของกลุ่มหรือองค์กรดังนั้นจุดต่างที่ชัดเจนของ ๒ คำนี้ อยู่ตรงที่ Voluntarism เน้นที่องค์กรเอกชนที่ไม่หวังผลกำไร ขณะที่ Volunteerism มีความหมายถึง กิจกรรมอาสาสมัครที่ครอบคลุมหน่วยงานทุกประเภทซึ่งรวมถึงหน่วยงานรัฐด้วย^{๒๐๑}

^{๒๐๑} ศุภรัตน์ รัตนมุขย์, “บัณฑิตอาสาสมัคร: ทางเลือกของการพัฒนาจิตสำนึกทางสังคม,” วารสาร, ๑๕ (๑), ๒๕๕๔, หน้า ๓๗.

การไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น เพื่อแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเกื้อกูลผู้คน และชุมชน^{๒๐๒} จิตสำนึกสาธารณะ เป็นคำเดียวกับจิตสาธารณะ จิตสำนึกสาธารณะ เป็นคำเดียวกันกับ จิตสำนึกทางสังคม^{๒๐๓} ดังนั้นทาน และการอาสาสมัคร จิตสำนึกสาธารณะ จิตสำนึกทางสังคม จิตสาธารณะ และ จิตอาสา ก็เป็นคำที่มีความหมายเหมือนกัน ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับลำดับการเกิดขึ้นของคำต่างๆ ไว้ดังนี้

เมื่อพิจารณาความหมายที่เป็นสากลของคำว่าอาสาสมัครที่ตรงกับคำว่า Volunteer และ Volunteerism นักวิชาการ และผู้ทำงานในวงการอาสาสมัครได้แก่ Susan and Katerines^{๒๐๔} ได้ให้ความหมายว่า เป็นการเลือกกระทำการสิ่งต่างๆ ที่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ควร กระทำ และเป็นความรับผิดชอบต่อสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินทอง การกระทำนี้ไม่ใช่ภาระงานที่ต้องทำตามหน้าที่ จากความหมายดังกล่าวเห็นถึงองค์ประกอบที่สำคัญของคำว่า อาสาสมัคร อยู่ ๓ ประการคือ

๑. การเลือก (Choose) เป็นการเน้นเจตจำนงที่อิสระที่จะกระทำหรือไม่กระทำในสิ่งใด ๆ

๒. ความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility) หมายถึง การกระทำที่มุ่งมั่นที่จะ ทำให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ได้แก่ บุคคล กลุ่มคนหรือสังคมส่วนรวม

๓. การไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินทอง (Without Monetary Profit) หมายถึงสิ่งที่ทำนั้น อยู่นอกเหนือความจำเป็น หรือสิ่งที่ถูกคาดหวังว่าจะต้องทำตามภาระหน้าที่ เช่น งานตามหน้าที่ ประจำที่ได้รับค่าจ้างการดูแลครอบครัวตนเอง ความรับผิดชอบต่อในฐานะพลเมือง

สำหรับประเทศไทยให้ความหมายคำว่าอาสาสมัคร หมายถึง การกระทำการสิ่งใด ๆ โดยไม่ หวังสิ่งใดซึ่งมีความหมายสอดคล้องกับจิตอาสา จิตสาธารณะ จิตสำนึกสาธารณะ โดยในประเทศไทย มีการกล่าวถึงจิตสำนึกสาธารณะภายหลัง พ.ศ. ๒๕๐๐ นับตั้งแต่เกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคม แห่งชาติฉบับที่ ๑ ขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยในช่วงก่อนหน้านั้นกิจกรรมการช่วยเหลือสังคม กระทำ โดยสถาบันทางศาสนา มูลนิธิที่จัดตั้งโดยเอกชน เพื่อให้ความช่วยเหลือคนในชาติในลักษณะผู้ให้กับ ผู้รับแต่ภายหลังจากเกิดเหตุการณ์วันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น เนื่องจาก ประชาชนที่มีฐานะยากจนเริ่มตระหนักถึงพลังของตนเอง และจิตสำนึกต่อสังคมของชนชั้นกลาง ถูกยกระดับสูงขึ้น ดังนั้นประชาชนจึงหันมามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคม^{๒๐๕}

^{๒๐๒} สุจิตต์ วงษ์เทศ, ชื่อบ้านนามเมืองจังหวัดปราจีนบุรี ลุ่มน้ำบางปะกง ชายฝั่งทะเลตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ (กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^{๒๐๓} กนิษฐา นิทัศน์พัฒนา, สำนักทางสังคมของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: (มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑) หน้า ๘.

^{๒๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖-๓๗.

^{๒๐๕} หุทัย อาจปฐ, ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิต และความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง กับการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษา พยาบาล เขตกรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ วท.ม. (พยาบาลศาสตร์), (กรุงเทพมหานคร: คณะพยาบาลศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

หากลองมองย้อนกลับดูว่า ถ้าผู้คนขาดการมีจิตสำนึกหรือจิตสาธารณะที่ดี สังคมส่วนรวม จะประสบปัญหาอย่างไร จากการศึกษาผลกระทบที่นักวิชาการ ร่วมศึกษามา และจากการศึกษาจาก ตำราต่างๆ น่าจะมีผลกระทบทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน ระดับชาติ ตลอดจนถึงระดับโลก ดังนี้

ในระดับครอบครัว ครอบครัวไทยในปัจจุบัน เป็นครอบครัวขนาดเล็ก นอกจากพ่อแม่แล้ว ในครอบครัวหนึ่งๆ จะมีลูก ๒-๓ คนเท่านั้น เพราะไม่สามารถเลี้ยงดูลูกที่มีมากมายได้ลูกที่มีไม่มาก พ่อแม่สามารถเลี้ยงดูได้ค่อนข้างจะดี และมีคุณภาพ นอกจากให้การศึกษาในสถาบันการศึกษาแล้ว พ่อแม่ ยังช่วยกันอบรมสั่งสอนในด้านคุณธรรมจริยธรรมให้กับลูกๆ เพื่อให้เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ ครอบครัวจะมีแต่ความสุข และความอบอุ่น ผลกระทบที่จะเกิดขึ้น สำหรับในกรณีที่ครอบครัวขาด ผู้นำที่ดี พ่อแม่แยกทางกัน ลูกๆ ก็ขาดความอบอุ่น พี่พ่อแม่ไม่ได้ กลับต้องไปพึ่งพาเพื่อนๆ เด็ก และเยาวชน ต่างคนก็ต่างไปพึ่งยาเสพติดแทน ครอบครัวเริ่มอ่อนแอ สั่นคลอน นับว่าเป็นผลกระทบ กับสังคมส่วนรวมในอนาคต เพราะครอบครัวเป็นสถาบันที่เล็กที่สุด ถ้าครอบครัวมีปัญหา ก็จะส่งผลกระทบต่อชุมชน และสังคมภายนอกในเรื่อง จิตสาธารณะอย่างแน่นอน

ในระดับชุมชน คนในชุมชนขาดจิตสำนึก ขาดจิตสาธารณะ ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีใครสนใจใคร ชุมชนเริ่มอ่อนแอ ยิ่งนานไป ก็มีแต่เสื่อมโทรมลง เพราะชุมชนขาดการพัฒนา ขาดศูนย์รวมทางจิตใจ ขาดผู้นำที่ดี และเข้มแข็ง สมาชิกขาดการมีส่วนร่วม เนื่องจากการเห็นแก่ตัว ไม่ยอมเสียสละ กลัวเสียทรัพย์สิน รวมทั้งต้องเสียเวลา ที่ต้องมาช่วยเหลือชุมชน เมื่อชุมชนขาดการพัฒนา อาชญากรรมในชุมชนย่อมเกิดขึ้น อันจะส่งผลให้ชุมชนเกิดการล่มสลายในอนาคต

ในระดับชาติ ย่อมรับผลจากครอบครัว จากชุมชน ครอบครัว และชุมชนขาดจิตสาธารณะ ที่ดี ขาดความเข้มแข็ง ประเทศชาติก็ย่อมเกิดวิกฤตการณ์ภายในประเทศทุกด้าน ผู้นำประเทศแก้ปัญหาไม่ได้ เพราะบุคลากรในประเทศขาดการเสียสละ มีการเบียดเบียนทำลายทรัพยากร และ สมบัติที่เป็นส่วนรวม อย่างต่อเนื่องเหมือนปลวกที่คอยแทะกินเนื้อไม้ประเทศชาติตกอยู่ในสภาพที่ล้าหลัง ไม่สามารถต่อสู้กับชาติอื่นที่อยู่ข้างเคียงได้เพราะขาดพลัง และความร่วมมือของคนในสังคม แม้ว่าผู้นำประเทศ จะนำมาตราการใดๆ ออกมาใช้ ประชาชนก็จะขัดขวางไม่ให้ความร่วมมือเกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก แก่งแย่งแข่งขัน เห็นแก่ตัวเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และกลุ่มของตน การทุจริตคอร์รัปชันจึงเกิดขึ้น ผลที่ตามมาคือการล่มสลายของชาติ

ในระดับโลก เป็นระดับที่ได้รับผลกระทบในวงกว้าง บุคคลในระดับประเทศขาดพฤติกรรม จิตสาธารณะ ในต่างประเทศต่างคนต่างอยู่ หวังแต่เอาตัวรอดเปรียบเทียบกับประเทศอื่นโดยไม่มีจิตสำนึก ในการช่วยเหลือ โดยเฉพาะประเทศที่ด้อยโอกาส การพัฒนามีน้อย หวังแต่จะกอบโกยผลประโยชน์ เข้าภายในประเทศของตนเอง ขาดความช่วยเหลือมิตรประเทศที่เคียงข้าง หวังให้ประเทศของตนเอง อยู่รอดปลอดภัยเท่านั้น ประเทศที่ถูกเอาเปรียบ เกิดความไม่พอใจ หวังที่จะแก้แค้นขาดการไว้วางใจ ซึ่งกัน และกันแต่ละประเทศมีการสะสมอาวุธยุทโธปกรณ์ เพื่อปกป้องประเทศของตนเอง เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น มักมีแนวโน้มในการใช้กำลัง และความรุนแรงเพื่อแสดงแสนยานุภาพทางการสงคราม ในการตัดสินปัญหา

จิตสาธารณะ (Public Mind) จิตสำนึกสาธารณะ(Public Consciousness) เป็นองค์ประกอบ สำคัญ ที่ก่อให้เกิดประชาสังคมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีประชาสังคม (Civil Society)

ในซีกโลก ตะวันตกมีการกล่าวถึงเรื่องนี้มาเป็นระยะยาวนานทั้งนั้น เนื่องจากความแตกต่างของระบบสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ประเพณี และวัฒนธรรม ที่โลกตะวันตกมีการกล่าวถึงเรื่องนี้มาเป็นระยะเวลานาน จากการที่กล่าวมาข้างต้น ทั้งการอาสาสมัคร การมีพฤติกรรมจิตสาธารณะ การมีน้ำใจ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นในสังคมไทย

จากการศึกษาหน่วยงานในต่างประเทศที่ได้รับการยอมรับว่ามีวิธีการดำเนินการงานทางด้านจิตสาธารณะที่ประสบความสำเร็จทั้งในไทย และในประเทศใกล้เคียง คือมูลนิธิพุทธรธิดาที่เกิดขึ้นในประเทศไทยได้หัววัน ซึ่งมีการดำเนินงานเกี่ยวกับกิจกรรมเพื่อสังคมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๙ โดยภิกษุณี เจิ้งเหยียน ที่เริ่มต้น ด้วยการชักชวนแม่บ้านในเมืองฮวานเลียน จำนวน ๓๐ คน สละเงินวันละ ๒๕ สตางค์ทุกวันภายในเวลา ๒๐ ปี ก็สามารถสร้างโรงพยาบาลขนาดใหญ่ ๑,๐๐๐ เตียงได้สำเร็จ ปัจจุบัน มูลนิธิพุทธรธิดาจะมีการขยายหน่วยงานไปยังประเทศต่างๆ รวม ๓๙ ประเทศ รวมทั้งในประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ โดยมีสำนักงานอยู่ในกรุงเทพ และเชียงใหม่ ซึ่งลักษณะการดำเนินงานเหมือน ที่ประเทศไต้หวัน คือ การมุ่งสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่นตามหลักมนุษยธรรม ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ไม่มีการแบ่งแยกเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ซึ่งมีการกิจหลักอยู่ ๔ ประการ ได้แก่ สงเคราะห์ การรักษาพยาบาล การศึกษา และวัฒนธรรม กระบวนการปลูกฝัง คุณธรรมของมูลนิธิพุทธรธิดา จะสอน และกลมกล่อมนักเรียน ให้เป็นมนุษย์ที่ไม่เห็นแก่ตัวในด้าน เดียว แต่ให้รู้จักกฎระเบียบ และจริยธรรม มีความยับยั้งตนเองไม่ให้ถูกกลืนเข้าไปในสังคมที่มัวหมอง เมล็ดพันธุ์ที่บ่มเพาะเข้าไปในจิตใจคือ คุณธรรม ความดี ความรัก ความเป็นหมู่คณะด้วยปรัชญาธิดา ๒ ชุด ดังนี้ คือ ชุดที่ ๑ มีเมตตา กรุณา ปิติ และยินดี และให้โดยไม่เห็นแก่ตัว ชุดที่ ๒ การรู้จักพอ การรู้จัก บุญคุณ รู้จักยกย่อง และมีความรักให้กับผู้อื่นซึ่งดำเนินสอนคุณธรรม ๖ ขั้นตอน ได้แก่

๑. การเข้าใจ คือ การอธิบายให้นักเรียนเข้าใจสิ่งที่กระทบทำให้เกิดผลดี ผลเสียอย่างไร โดยใช้รูปแบบการเล่านิทานหรือสื่อวิทัศน์

๒. คิด คือ การเปิดโอกาสให้นักเรียนเปรียบเทียบตนเองในสถานการณ์ต่างๆ จากการฟังเรื่องเล่า

๓. แสดงออก คือ ให้นักเรียนแสดงจินตนาการต่างๆ โดยการวาดภาพ การเรียงความ การแสดงละคร เปรียบเหมือนการบ่มเพาะเมล็ดพันธุ์แห่งความดีในจิตใจเด็ก

๔. กระตุ้นจิตเมตตา คือ การนำนักเรียนเข้าไปสัมผัสกับคนที่ประสงค์ทุกข์สถานที่ต่างๆ เช่น โรงพยาบาล สถานเลี้ยงเด็กกำพร้า เด็กพิการ สถานสงเคราะห์คนชรา เพื่อกระตุ้นให้เกิดจิตสงสารเมตตา

๕. ทำทันที คือ กระตุ้นให้เด็กเรียนทำความดี โดยการช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ยากทั้งทาง วัตถุ และจิตใจ เปรียบดังการงอกของเมล็ดพันธุ์แห่งความดี

๖. สนับสนุน และทำซ้ำ คือ การมีพื้นที่แลกเปลี่ยนประสบการณ์คุณธรรมของแต่ละคน ให้เกิดความงาม ขึ้นในจิตใจของตนเอง และผู้อื่น ตลอดจนการสนับสนุนทำซ้ำเป็นประจำเพื่อบ่มเพาะ ความดีงามให้งอกขึ้น

องค์ประกอบที่มีบทบาทในการอบรมบ่มเพาะเยาวชนคือ วัด บ้าน โรงเรียน และสังคม หมายถึง การสานสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดระหว่างแบบอย่างของธรรมาจารย์เจิ้งเหยียน พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู และพ่อแม่ผู้ปกครองร่วมมือกันติดตามเด็ก และร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงวัย

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ระบุไว้ว่า^{๒๐๖} จิตสาธารณะเป็นคุณลักษณะที่แสดงออก ถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ชุมชน และสังคมด้วยความเต็มใจ กระตือรือร้น โดยไม่หวังผลตอบแทน ผู้ที่มีจิตสาธารณะคือผู้ที่มีลักษณะเป็นผู้ให้ และช่วยเหลือผู้อื่น แบ่งปันความสุขส่วนตนเพื่อทำประโยชน์แก่ส่วนรวม เข้าใจ เห็นใจผู้ที่มีความเดือดร้อน อาสา ช่วยเหลือสังคม อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยร่างกาย สติปัญญา ลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาหรือร่วม สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้เกิดในชุมชน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

สรุปแล้วจิตสาธารณะ หมายถึง การกระทำของบุคคลที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ด้วยใจอาสา และรับผิดชอบต่อสังคม มีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ชุมชน และสังคมด้วยความเต็มใจ กระตือรือร้น โดยไม่หวังผลตอบแทน มีลักษณะเป็นผู้ให้ และช่วยเหลือผู้อื่น แบ่งปันความสุขส่วนตนเพื่อทำประโยชน์แก่ส่วนรวม เข้าใจ เห็นใจผู้ที่มีความเดือดร้อน อาสา ช่วยเหลือสังคม อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยร่างกาย สติปัญญา ลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาหรือร่วม สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้เกิดในชุมชน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน จิตสาธารณะ หรือจิตสำนึกสาธารณะ เป็นสิ่งที่มีความจำเป็น อันจะเป็นประโยชน์ ในทุกระดับ โดยเฉพาะ ถ้าพัฒนาให้เกิดขึ้นได้อย่างเข้มแข็ง ตั้งแต่บุคคลในระดับครอบครัว ทั่วโลก ย่อมส่งผลดีในระดับที่สูงขึ้นเป็นลำดับ และที่สำคัญที่สุด การสร้าง และปลูกฝังจิตสำนึก ที่ดีนั้น ต้องสร้างกับ เด็ก และเยาวชน เป็นพื้นฐาน เพราะเด็กสามารถรับรู้ในสิ่งที่ดีงามจากพ่อแม่ที่บ้าน รับรู้จากผู้หลักผู้ใหญ่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์องค์เจ้า ดูแลลูกหลานในระดับชุมชน และสังคม เมื่อถึงสถาบันการศึกษา ครูจะคอยอบรมสั่งสอน ทั้งด้านวิชาการ อบรมคุณธรรม จริยธรรม ปลูกฝังให้เด็ก และเยาวชนรู้จักการเสียสละ การให้ มากกว่า การรับ อย่างเดียว จะทำให้เด็ก และเยาวชน พัฒนาจิตใจในการช่วยเหลือผู้อื่น มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เตรียมเข้าสู่การพัฒนา จิตใจตนเองสู่ จิตสำนึกสาธารณะ

๒.๕.๗ การปลูกฝัง และพัฒนาความรับผิดชอบ

กึ่งแก้ว อรรถาการ กล่าวว่า^{๒๐๗} ความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมตั้งแต่วัยเด็ก และจะพัฒนาไปเรื่อยๆ จนถึงวัยรุ่น ผู้ใหญ่จึงต้องเข้าใจธรรมชาติของเด็กแนะนำ และส่งเสริมในสิ่งที่ถูกที่ควรให้เขาได้รู้จักแก้ปัญหา และค่อยๆ ปลูกฝังความรับผิดชอบให้แก่เขา เพราะนอกเหนือจากการมีวินัย และความรับผิดชอบต่อธรรมชาติ อันอาจเกิดขึ้นได้เองแล้ว เด็กยังเรียนรู้วินัย และความรับผิดชอบต่อวัฒนธรรม โดยอาศัยการสั่งฝึกปรือจากบุคคลแวดล้อม ลักษณะเช่นนี้เป็นกฎธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันในสังคม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ กล่าวว่า^{๒๐๘} การพัฒนาจริยธรรมความรับผิดชอบต่อพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งทางร่างกาย และจิตใจ กล่าวคือ การพัฒนาความรู้ ความคิด และสติปัญญา การ

^{๒๐๖} กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการพัฒนา การวัด และประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๓) หน้า ๒๒๐.

^{๒๐๗} กึ่งแก้ว อรรถาการ, *ทำไมต้องมีวินัย*, (มนุษยศาสตร์ปริทัศน์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๙.

^{๒๐๘} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, *จอมปราชญ์นักการศึกษา สังเคราะห์ วิเคราะห์ และประยุกต์พระราชดำรัสด้านการศึกษ และการพัฒนาคน*, (กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมิเดีย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐-๒๑.

ปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมให้เอื้อเพื่อต่อการพัฒนาตนเองประเทศชาติ และการสร้างมาตรฐานจริยธรรมความรับผิดชอบในชีวิตของผู้เรียนด้วย

ประเทิน มหาพันธ์ กล่าวว่^{๒๐๙} การฝึกเด็กให้มีความรับผิดชอบนั้น ไม่มีเวลาใดที่จะสายเกินไป แม้ว่าเด็กจะอยู่ในวัยทารก พ่อแม่ก็สามารถฝึกสอนให้เด็กมีความรับผิดชอบได้ การฝึกสอนจะได้ดีก็ต่อเมื่อสถานการณ์เอื้ออำนวย หรือสร้างสถานการณ์ขึ้นในตอนต้นๆ ความรับผิดชอบที่เด็กพึงจะมีต้องควบคู่ไปกับการเล่นเสมอ เพราะว่าการเล่นเป็นชีวิตจิตใจของเด็ก แต่การงาน และความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่เด็กไม่ชอบ แต่อย่างไรก็ตามเด็กจะมีความรับผิดชอบได้ดีก็ต่อเมื่อมีงานหรือกิจกรรมให้ทำ แม้ว่าเด็กจะพอใจในการเล่น ถ้าสามารถเปลี่ยนของเล่นให้เป็นงานได้ หรือให้เด็กทำงานด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลินเหมือนกับการได้เล่น ก็จะทำให้เด็กสามารถทำงานได้ ความรับผิดชอบก็จะเกิดขึ้น การเล่นจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการในการเตรียมตัวเด็กให้มีความรับผิดชอบ เด็กจะเรียนรู้ในการรับผิดชอบถ้าหากมีความพร้อมหรือมีสถานการณ์ดังต่อไปนี้

๑. เด็กรู้จักตัดสินใจ การตัดสินใจที่ถูกต้องของเด็กได้รับความสนใจจากผู้ใหญ่ และเสริมแรงด้วยการให้รางวัลตามความเหมาะสม

๒. พ่อแม่ และครู จะต้องสร้างสถานการณ์หรือเปิดโอกาสให้เด็กตัดสินใจอยู่เสมอ และผู้ใหญ่จะต้องสร้างบรรยากาศให้เด็กมีความรับผิดชอบ ละเว้นการตำหนิตะเยียน

๓. พ่อแม่ และครูจะต้องหลีกเลี่ยงการตัดสินใจแทนเด็กในเรื่องที่เด็กสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง เพราะการที่ผู้ใหญ่ตัดสินใจแทนเด็ก เป็นการนำไปสู่การไม่รู้จักความรับผิดชอบของเด็ก

๒.๕.๘ ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน

พระราชบัญญัติดังกล่าวนำมาสู่การปฏิรูปการเรียนรู้เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการ เป็นแนวทางใหม่ๆ ให้ครู พ่อแม่ ชุมชน มีอิสระในการอบรมเลี้ยงดู ให้การศึกษา จัดหลักสูตร และการบริหารจัดการให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่กลมกลืนกับท้องถิ่น การลดทอน กรอบ กฎ ระเบียบ คำสั่งของส่วนกลาง เพื่อให้เกิดความหลากหลายในการปฏิบัติ ในด้านการจัดการศึกษา ได้มีส่วนร่วมคิด วางแผน ร่วมปฏิบัติ กำกับ ตรวจสอบ ประเมินผลกับโรงเรียน ส่งเสริมความรู้ให้กับบุคลากรในความปกครองทั้งที่บ้านที่โรงเรียนเป็นประจำ และสม่ำเสมอจะทำให้บุคลากรประสบความสำเร็จทางด้านการศึกษาสูงขึ้น และจะส่งผลให้บุคลากรประสบผลสำเร็จในชีวิตด้วยเช่นกัน^{๒๑๐}

ความรับผิดชอบเป็นลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีที่สำคัญอย่างหนึ่งความรู้สึกรับผิดชอบ เป็นลักษณะนิสัย และทัศนคติของบุคคล ซึ่งเป็นเครื่องผลักดันให้เกิดการปฏิบัติตามระเบียบ เคารพสิทธิของผู้อื่น ทาตามหน้าที่ของตนเอง และมีความซื่อสัตย์สุจริตความรับผิดชอบ คือ ความยอมรับรู้แล้วตอบสนอง ไม่ใช่เพียงแค่คิดอยู่ในใจ ต้องเป็นความยอมรับรู้แล้วตอบสนอง คือ การ

^{๒๐๙} ประเทิน มหาพันธ์, สอนเด็กให้มีความรับผิดชอบ, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๓๖.

^{๒๑๐} เจตน์สุตา ทศานนท์, การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอนุบาลเชียงราย, วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

ตอบสนองต่อสิ่งที่ต้องกระทำความรับผิดชอบอาจแบ่งได้เป็น ๓ ชนิด คือ รับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งหมายความว่า ต้องรับผิดชอบต่อสมบัติของสังคม รับผิดชอบต่อบุคคล หรือค่าของสังคม รับผิดชอบต่อตนเอง และรับผิดชอบต่อธรรมหรือต่อพระธรรม^{๒๑๑}

ความรับผิดชอบจึงนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องปลูกฝังตั้งแต่เด็กๆ โดยจะต้องเน้นให้เด็กตระหนักรู้ถึงคุณค่าของความรับผิดชอบ ความสำคัญของความรับผิดชอบ และมีความตั้งใจที่จะปฏิบัติความรับผิดชอบด้วยความเต็มใจ และตั้งใจ มีความรับผิดชอบทั้งความคิด คำพูดการกระทำ ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเอง ตลอดจนถึงประโยชน์โดยรวม และผู้ที่มีความรับผิดชอบควรจะต้องเป็นผู้ที่มีสำนึกรับรู้ด้วยตัวเอง ไม่โทษผู้อื่นสิ่งอื่นที่อยู่รอบตัวเรา รู้คุณค่าค้นหาศักยภาพจากตัวเอง มีสิ่งใดผิดพลาดเกิดขึ้น ให้เริ่มต้นปรับปรุงแก้ไขจากตัวเอง ไม่ป้องกันตัวเองโดยโทษสิ่งอื่นรอบตัว และการปลูกฝังความรับผิดชอบควรปลูกฝังตั้งแต่วัยเด็กมาเรื่อยๆ จนกระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่ จนบ่มเพาะให้เป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพอันพึงประสงค์ของบุคคล อาทิเช่น ฝึกให้เด็กรับผิดชอบต่อการทำงานบ้านช่วยเหลือพ่อแม่ รับผิดชอบต่อการเรียนรู้ สิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้เด็กมีการพัฒนาความรับผิดชอบยิ่งขึ้นไป ความรับผิดชอบจึงเป็นคุณธรรมหนึ่งที่ต้องปลูกฝังให้เกิดกับทุกคน^{๒๑๒}

ในการดำรงชีวิตของคนเราต่างก็มีบทบาทแตกต่างกันไป ตามเพศ วัย และกาลเทศะ แต่สิ่งหนึ่งที่สำคัญที่จะต้องมีความคุ้นเคยกับการทำบทบาทหน้าที่นั้นๆ ก็คือ รับผิดชอบต่อ ทุกวันนี้ การที่สังคมเดือดร้อน วุ่นวายสาเหตุหนึ่งก็เกิดจากคนขาดความรับผิดชอบนั่นเอง ขาดความรับผิดชอบต่อตัวเอง ครอบครัว การศึกษา หน้าที่การงาน และสังคมโดยรวมการปลูกฝังความรับผิดชอบจึงเป็นสิ่งที่ทุกฝ่าย ควรช่วยกันรณรงค์ ความรับผิดชอบจึงมีความสำคัญ และจำเป็นต้องปลูกฝังให้แก่เด็ก เพราะความรับผิดชอบเป็นเสมือนรากฐานที่สำคัญที่จะทำให้กิจการต่างสำเร็จลุล่วง ช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างราบรื่น และสงบสุข^{๒๑๓}

การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย การบริหารราชการในยุคใหม่จึงควรส่งเสริมให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และกำหนดแนวทางของโครงการหรือกิจกรรมนั้นๆ ซึ่งจะก่อให้เกิดความผูกพัน ความรับผิดชอบร่วมกัน และเกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงานมากยิ่งขึ้นโรงเรียนเป็นหน่วยงานการศึกษาที่ถือได้ว่าเป็นการบริการสาธารณะอย่างหนึ่งของรัฐที่จะต้องจัดให้ประชาชนอย่างทั่วถึง และมีคุณภาพรวมทั้งสนองตอบต่อความต้องการของประชาชน ในการบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียนจึงมีผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียอยู่หลายฝ่าย เช่นผู้ปกครอง ครู นักเรียน ชุมชน องค์กรเอกชน เป็นต้น ดังนั้นจึงต้องให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเหล่านั้นได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาให้มากที่สุด ซึ่งสามารถทำได้หลาย

^{๒๑๑} พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษยโลก, หน้า ๓๓๖-๓๔๘.

^{๒๑๒} กรมการศาสนา, คู่มือการศึกษจริยธรรมระดับอุดมศึกษา ตอนที่ ๒, หน้า ๒.

^{๒๑๓} จรรจา สุวรรณทัต และดวงเดือน พันธุมนาวิน, พฤติกรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๒), หน้า ๒๔.

วิธี วิธีหนึ่งที่เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในปัจจุบันคือการบริหารจัดการโรงเรียนโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานซึ่งคณะกรรมการดำเนินงานโครงการหนึ่งอำเภอ หนึ่งโรงเรียนในฝันกระทรวงศึกษาธิการ

การจัดการศึกษาของโรงเรียนจะมีประสิทธิภาพ และสำเร็จตามเป้าหมายนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ช่วยเหลือ สนับสนุนจากผู้ปกครองนักเรียน ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรต่างๆในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การจัดการของโรงเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานว่าเป็นสถาบันที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนมาอย่างช้านาน การจัดการศึกษาของโรงเรียนจะต้องพิจารณาเกี่ยวกับสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตในสังคมของตนเองอย่างมีความสุข ทำให้ผู้เรียนมีความรัก และห่วงแหนท้องถิ่นของตนเอง และโรงเรียนยังได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชนอย่างมากมายในการจัดการศึกษา เช่น ทุนทรัพย์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นนอกจากนี้แล้วการจัดการศึกษาต้องตระหนัก และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา^{๒๑๔} ในสหรัฐอเมริกา การจัดการศึกษาได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มีความผูกพันใกล้ชิดกับโรงเรียน คณะกรรมการจากผู้ปกครองเข้ามามีการบริหารโรงเรียน เป็นหุ้นส่วนของโรงเรียน เพื่อประกันว่าโรงเรียนได้รับการสนับสนุนเพื่อคุณภาพการศึกษา

จากเอกสารดังกล่าวสรุปได้ว่าการปลูกฝัง และการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา สามารถทำได้ดังนี้ คือ ควรพัฒนาตั้งแต่ยังเป็นวัยเด็ก และควรที่จะพัฒนาไปเรื่อยๆ ฝึกให้เด็กมีรู้จักตัดสินใจด้วยตนเอง โดยผู้ใหญ่ไม่ควรตัดสินใจแทนเด็ก จัดให้เด็กมีประสบการณ์ความรับผิดชอบด้วยตัวเองอย่างเหมาะสม และควรให้เด็กทราบด้วยว่าผู้ใหญ่หวังอะไรจากตัวของเขา ผู้ใหญ่ต้องคอยให้คำแนะนำแก่เขาเมื่อเขาต้องการความช่วยเหลือ เป็นต้น

๒.๖ บริบทข้อมูลของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เดิมใช้ชื่อว่า โรงเรียนราษฎร์ของวัด เกิดขึ้นตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนราษฎร์ของวัด พุทธศักราช ๒๔๘๘ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาได้ประสบปัญหาในการดำเนินงานมาโดยตลอด เนื่องจากในช่วงแรกๆ ได้รับอุดหนุนเหมือนโรงเรียนเอกชนทั่วไป และไม่สามารถเก็บค่าธรรมเนียมการเรียนจากผู้ปกครองนักเรียนได้ สาเหตุจากผู้ปกครองนักเรียนร้อยละ ๙๕ มีฐานะยากจน จึงทำให้โรงเรียนบางแห่งต้องเลิกกิจการ และบางแห่งก็ได้โอนกิจการให้รัฐบาล (ในอดีต)

๒.๖.๑ ประวัติความเป็นมา และการดำเนินงานโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา หมายถึง โรงเรียนเอกชนที่วัดเป็นผู้ถือใบอนุญาต ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ มาตรา ๑๕ (๑) และ (๓) แห่งที่วัดเป็นผู้รับใบอนุญาต โดยมีคณะสงฆ์ พระภิกษุเป็นผู้บริหาร ดำเนินการ และเป็นเจ้าของ จัดการเรียนการ

^{๒๑๔} กมล สุตประเสริฐ และสุนทร สุนันทชัย, วิสัยทัศน์ทางการศึกษา: ทิศทางที่ไทยต้องพบพาน, หน้า ๔๗.

สอน เพื่อให้บริการประชาชน "ด้านการศึกษาสงเคราะห์" ตั้งแต่ระดับชั้นปฐมวัย ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลาย (ม.๑-๖) ทั้งสายวิทย์-คณิต สายศิลป์ และในระดับวิชาชีพ

การจัดการศึกษาเอกชนในประเทศไทยมีมานานตั้งแต่ในสมัยลัทธิพราหมณ์ ซึ่งประชาชนรวมตัว อยู่ในภาคเหนือ และมีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่าภาคอื่นของประเทศ การเรียนการสอนในสมัยนั้นส่วนใหญ่จะอยู่ที่วัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียน การอ่าน และเขียนหนังสือ และได้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับจนกระทั่งสมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีการจัดการศึกษาเป็นรูปแบบระบบ โรงเรียนขึ้น โดยจัดตั้ง โรงเรียนเพื่อจัดการเรียนการสอน นอกเหนือจากการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นในวัด และในวัง หรือในบ้าน อย่างในสมัยลัทธิพราหมณ์ และได้แก่โรงเรียนที่เรียกว่า โรงเรียนสามเณร ซึ่งจัดตั้งเพื่อการสอน ศาสนาควบคู่กับการจัดการสอนวิชาการทั่วไป ทำให้ชาวเมืองในสมัยนั้นมีความรู้พอที่จะเข้ารับ ราชการได้ และปรากฏว่าโรงเรียนเอกชนเหล่านั้นได้รับความนิยมมาก ต่อมาในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีโรงเรียนเอกชนแบบสมัยใหม่ (แบบตะวันตก) เพิ่มมากขึ้น และดำรงกิจการมา จนถึงปัจจุบันนี้เช่น โรงเรียนอรุณประดิษฐ์ (จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘) เปลี่ยนมาเป็นชื่อในปัจจุบันเมื่อ พ.ศ.๒๔๙๐ โรงเรียนอัสสัมชัญ (จัดตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐)

ปีการศึกษา ๒๕๒๑-๒๕๒๓ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ได้นำข้อเสนอดังกล่าวมาดาเนินงานโครงการทดลองพัฒนาโรงเรียนราษฎร์ของวัด เพื่อการกุศลขึ้น โดยได้คัดเลือกโรงเรียนในภูมิภาคต่างๆ จำนวน ๑๑ โรงเรียน เข้าร่วมโครงการได้แก่ โรงเรียนพุทธมงคลนิมิตร โรงเรียนสมานคุณวิทยาทาน โรงเรียนสุวรรณรังสฤษฎ์วิทยาลัย โรงเรียนวัดบ้านโป่งสามัคคีคุณูปถัมภ์ โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรทอง โรงเรียนวัดมหาพุทธาราม โรงเรียนวินิตศึกษา โรงเรียนพยุหะวิทยา โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา โรงเรียนธรรมราชศึกษา และโรงเรียนพินิตประสาธน์ โดยให้จัดตั้ง “สภาโรงเรียนราษฎร์ของวัดเพื่อการกุศล” ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมีพระธรรมญาณมุนี ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนวินิตศึกษา ได้รับการคัดเลือกเป็นประธานสภารูปแรก^{๒๑๕}

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้า และเป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพสูงขึ้นจากเดิมมาก สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน โดยเฉพาะให้การสนับสนุนถึง ร้อยละ ๑๐๐ ตามแนวทางของบัตรอุดหนุนค่าเล่าเรียน ทำให้โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา มีหลักประกันความมั่นคงด้านการเงินจากรัฐในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นนั้นจะหวังเพียง การสนับสนุนจากงบประมาณที่เป็นเพียงเงินอุดหนุนอย่างเดียวเท่านั้นไม่เป็นการพอเพียง ผู้บริหารโรงเรียน และคณะครูซึ่งเป็นผู้ที่ต้องปฏิบัติงานในโรงเรียนจำเป็นต้องมีแนวความคิด และหลักการทำงานให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม และการเปลี่ยนแปลงของโลกด้วย จึงจะทำให้การพัฒนาโรงเรียนประสบผลสำเร็จได้^{๒๑๖}

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง ซึ่งได้รับอนุญาตให้จัดตั้งเป็นโรงเรียนตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พุทธศักราช ๒๔๘๘ ซึ่งได้จัดการ

^{๒๑๕} อุดม นาคี, สำนักงานกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, โรงเรียนพินิจประสาธน์ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, (ปราจีนบุรี: เจตนารมณณ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^{๒๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

เรียนการสอนแบบเดียวกับโรงเรียนสามัญทั่วไป ขณะเดียวกัน ก็มีจุดเน้นที่ต้องการให้นักเรียนนั้น มีคุณธรรมจริยธรรม โดยมีจุดประสงค์ มุ่งเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมซึ่งนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา อย่างถูกต้องโดยการควบคุมกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในกรอบคุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมอันดีงาม ไม่เบียดเบียนตนเอง และบุคคลอื่น สามารถสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเอง และสังคม ตลอดจนมีลักษณะของความเป็นผู้นำ และผู้ตามที่ดี เพื่อการดำรงตนเป็นพลเมืองที่ดีในสังคม ประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข^{๒๑๗} ขณะเดียวกันโรงเรียนก็ได้รับการสนับสนุน จากคณะสงฆ์ซึ่งเปิดโอกาสให้วัด พระสงฆ์ และชุมชน ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการ ศึกษาอย่างเต็มที่ โดยมีกระทรวงศึกษาธิการได้ส่งเสริมสนับสนุน และให้การอุดหนุนแก่โรงเรียนเป็นพิเศษ เพราะถือว่า โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เป็นโรงเรียนต้นแบบประเภทการจัดการศึกษาสงเคราะห์ ให้แก่บุคคลที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ หรือไม่มีผู้ดูแล หรือด้อยโอกาส^{๒๑๘} ในปีการศึกษา ๒๕๒๐ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ได้ออกนโยบาย และแผนงานให้สอดคล้องกับ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๐ จึงได้เพิ่มเติมนโยบายการพัฒนาการศึกษาในด้านปริมาณว่า “จะส่งเสริมการจัดโรงเรียนราษฎร์การกุศลมากขึ้นเป็นพิเศษ”

กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ ได้กำหนดขอบข่ายการบริหารงานโรงเรียน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการงานแผนปฏิบัติงาน ทั้งภายในภายนอกในโรงเรียน ว่าผู้บริหารโรงเรียนจะต้องวางแผนที่สามารถปฏิบัติได้ทั้งภายใน และภายนอกโรงเรียนมากมายหลายประการ^{๒๑๙} ได้แก่

๑. การบริหารงานวิชาการ เป็นภาระหน้าที่สำคัญ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน โดยตรง และเกี่ยวข้องกับงานทุกงานในโรงเรียน เช่น การจัดครูเข้าสอน การจัดแผนการเรียน การจัดตารางสอน การพัฒนาสื่อ การพัฒนาหลักสูตร การวัด และ ประเมินผลการเรียน

๒. การบริหารงานธุรการ เป็นงานบริการ และสนับสนุนด้านการเรียนการสอน ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพื่อบริการฝ่ายงาน หรือกลุ่มวิชาต่างๆ ในโรงเรียนให้สามารถปฏิบัติงานได้ โดยไม่มีอุปสรรค และมีความคล่องตัว ซึ่งจะส่งผลให้การเรียนการสอน เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ขอบข่ายของการบริหารงานธุรการ เช่นการวางแผน และการบริหารงานธุรการ การบริหารงานพัสดุ การบริหารงานการเงิน และบัญชี ตลอดจนการบริหารงานทะเบียนสถิติ

๓. การบริหารงานบุคคล หมายถึง การใช้คนเพื่อทำงานให้ได้ผลดีที่สุด ในระยะเวลาสั้นที่สุด และสิ้นเปลืองงบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์น้อยที่สุด และในขณะเดียวกัน คนที่ทำงานก็มีความสุข ความพอใจในการทำงานด้วย ขอบข่ายของ การบริหารบุคคล คือการคัดเลือก และสรรหา บุคลากร การบำรุงรักษาบุคลากร และ การให้บุคลากรพ้นจากงาน

^{๒๑๗} ส. ศิวรักษ์, **ปรัชญาการศึกษาศาสตร์ และศิลป์แห่งการปฏิรูปการเรียนรู้**, หน้า ๙.

^{๒๑๘} ผ่องศิริ เรียงตระกูล, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานของโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ลำปาง”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์บัณฑิต** (บริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๑๙.

^{๒๑๙} กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, **แนวทางการวัด และประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๓-๑๐.

๔. การบริหารงานกิจการนักเรียน เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนโดยตรงนอกเหนือจากการเรียนการสอนปกติ เป็นงานที่มุ่งส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของนักเรียน ให้เป็นไปด้วยดี อันจะส่งผลต่อไปถึงการพัฒนาบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถ หรือ ความถนัด ความสนใจของนักเรียน ขอบข่ายของการบริหารงานกิจการนักเรียนที่สำคัญ คือ การรับนักเรียน การจัดกลุ่มนักเรียน การรักษาวินัย การจัดบริการ และสวัสดิการ การจัดกิจกรรมนักเรียน เป็นต้น

๕. การบริหารงานอาคารสถานที่ เป็นหน้าที่ที่ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องเอาใจใส่ ดูแลรักษา และตกแต่งซ่อมแซม ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า สร้างเสริม บรรยากาศ และสภาพแวดล้อมที่สะอาดสดชื่น ร่มรื่น สวยงาม แก่บุคลากรทั้งภายใน และ ภายนอกโรงเรียน ขอบข่ายของการบริหารงานอาคารสถานที่ที่สำคัญ ได้แก่ การจัดสร้าง อาคารสถานที่ การใช้อาคารสถานที่ การบำรุงรักษา การควบคุมดูแลอาคารสถานที่

๖. การบริหารงานบริการ และงานสัมพันธ์กับชุมชน งานบริการเป็นงานสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุน ให้ทุกงานดำเนินงานไปตามเป้าหมาย ทั้งในด้านการศึกษา การบริการอันเป็นการสร้างประโยชน์ และความเจริญให้กับชุมชน และโรงเรียนก็ต้องอาศัยทรัพยากรจากชุมชนมาพัฒนาโรงเรียนอีกด้วย โดยกำหนดภาระหน้าที่ ของผู้บริหารในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนคือ การวางแผน และกำหนดกิจกรรม โครงการ และเผยแพร่เกียรติประวัติของโรงเรียนสู่ชุมชน สอนประชาชน บริการชุมชน ตลอดจนการหาหลักฐานต่างๆ

อย่างไรก็ตามภายหลังการบริหารงานของโรงเรียนราษฎร์ของวัดบางแห่งมีข้อบกพร่อง ไม่อยู่ในระเบียบที่ดี และวัดบางแห่งก็พยายามจะเปิดโรงเรียนราษฎร์ของวัดขึ้นทั้งที่ไม่เป็นการสมควร ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่๕/๒๕๐๙ ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๐๙ จึงมีมติให้เจ้าคณะจังหวัดถือปฏิบัติว่า “ไม่อนุมัติการจัดตั้ง และการโอนโรงเรียนราษฎร์ของวัดจนกว่าจะแก้ไขปรับปรุงระเบียบโรงเรียนราษฎร์ของวัด” พุทธศักราช ๒๕๔๘ ให้เหมาะสม^{๒๒๐}

ตลอดเวลาที่ผ่านมา การดำเนินงานของโรงเรียนราษฎร์ของวัดคงเป็นไปด้วยแรงศรัทธาของเจ้าอาวาส และผู้เกี่ยวข้องเช่นเดียวกับโรงเรียนราษฎร์โดยทั่วไป ไม่ได้รับการอุดหนุนเป็นกรณีพิเศษจากทางราชการหรือคณะสงฆ์แต่ประการใด^{๒๒๑}

นโยบายการวางรากฐานกระตุ้นเตือนตลอดจนปลูกศรัทธาแก่โรงเรียนในโครงการทดลองให้เข้าใจ และเข้าถึงความมุ่งหมายวัตถุประสงค์นโยบาย และแนวทางการพัฒนาการศึกษาทั้งในด้านปริมาณ และคุณภาพตามแผนงานบริหาร และส่งเสริมการศึกษาในส่วนที่ต้องดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของโครงการต่างๆได้ผลดีพอสมควร นอกจากนี้ผู้บริหารโรงเรียนในโครงการทดลองโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้รับใบอนุญาตของโรงเรียนมีความกระตือรือร้นต่อการบริหารโรงเรียนมากขึ้น และหลายๆ โรงเรียนสามารถชักจูงให้ประชาชนในชุมชนได้ทำประโยชน์แก่โรงเรียนหลายๆ รูปแบบ เช่นการบริจาคเงินสมทบทุนการก่อสร้างทุนการศึกษาตลอดจนการจัดหาวัสดุอุปกรณ์การศึกษาเพิ่มมากขึ้น โดยมีจุดประสงค์มุ่งเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมซึ่งนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติ

^{๒๒๐} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, การพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๘-๙.

^{๒๒๑} อ่างแล้ว.

ตามหลักธรรม และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องโดยการควบคุมกายวาจาใจให้อยู่ในกรอบคุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมอันดีงามไม่เบียดเบียนตนเอง และบุคคลอื่นสามารถสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเอง และสังคมตลอดจนมีลักษณะของความเป็นผู้นำ และผู้ตามที่ดีเพื่อการดำรงตนเป็นพลเมืองที่ดีในสังคมประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข^{๒๒๒}

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๖๐ กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดนโยบายพัฒนาการศึกษาว่า “จะส่งเสริมให้จัดโรงเรียนราษฎร์การกุศลให้มากขึ้นเป็นพิเศษ” สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จึงได้นำเสนอโครงการปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์ของวัด ในรูปแบบของโครงการทดลองพัฒนาโรงเรียนราษฎร์ของวัดเพื่อการกุศล โดยให้ประสานงานกันตั้งเป็น “สภาโรงเรียนราษฎร์ของวัด” ขึ้นมีพระธรรมญาณมุนี ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนวินิตศึกษา ได้รับการคัดเลือกเป็นประธานสภารูปแรก ได้ออกนโยบาย และแผนงานให้สอดคล้องกับ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐ จึงได้เพิ่มนโยบายการพัฒนาการศึกษาในด้านปริมาณว่า “จะส่งเสริมการจัดโรงเรียนราษฎร์การกุศลมากขึ้นเป็นพิเศษโดยมีคณะกรรมการอำนวยการและคณะกรรมการปฏิบัติการทำหน้าที่ส่งเสริมดูแลควบคุมโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการโครงการนี้ได้รับการอนุมัติจากกระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มดำเนินการในลักษณะโครงการทดลองตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๖๑ มีโรงเรียนราษฎร์ของวัดเสนอชื่อเข้าร่วมโครงการจำนวน ๑๑ โรง ได้แก่ โรงเรียนพุทธมงคลนิมิต โรงเรียนสมานคุณวิทยาทาน โรงเรียนสุวรรณรังสฤษฎ์วิทยาลัย โรงเรียนวัดบ้านโป่ง “สามัคคีคุณูปถัมภ์” โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรทอง โรงเรียนวัดมหาพุทธาราม โรงเรียนวินิตศึกษา โรงเรียนพยุหะวิทยา โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา โรงเรียนธรรมราชศึกษา และโรงเรียนพินิตประสาธน์ ในจำนวน ๔๐ โรง โครงการทดลองนี้มีกำหนด ๓ ปีการศึกษา (ปีการศึกษา ๒๕๖๑ – ๒๕๖๓)

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ที่วัดหรือมูลนิธิต่างกันก็เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็ก และเยาวชนที่ยากจนบางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย-หญิง และบางแห่งมีนักเรียนพระภิกษุสามเณรเรียนร่วมด้วย นอกจากการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็ก และเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้ว พระภิกษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็ก และเยาวชนที่กำลังศึกษาในสถานศึกษาต่างๆ ทั่วประเทศ อาทิ ตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษาชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษาด้วย^{๒๒๓}

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาที่วัดหรือมูลนิธิต่างกันก็เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็ก และเยาวชนที่ยากจนบางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย-หญิง และบางแห่งมีนักเรียนพระภิกษุสามเณรเรียนร่วมด้วยนอกจากการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็ก และเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้วพระภิกษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็ก และเยาวชนที่กำลังศึกษาในสถานศึกษาต่างๆ ทั่วประเทศอาทิตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษาชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษาด้วย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา) นอกจากนี้ในด้านหลักการที่จะพัฒนาโรงเรียนทั้งด้านบริหาร และวิชาการนั้นปรากฏว่าทางด้านวิชาการได้ผลเป็นที่น่าพอใจส่วนทางด้านบริหารเช่นจัดให้มีการบริหารโรงเรียนในรูปคณะกรรมการจัดการโรงเรียนโดยตั้งองค์กรกลาง “สภาโรงเรียนราษฎร์ของวัดเพื่อการ

^{๒๒๒} ส. ศิวรักษ์, ปรัชญาการศึกษาศาสตร์ และศิลป์แห่งการปฏิรูปการเรียนรู้, หน้า ๙.

^{๒๒๓} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ความสำเร็จในการปฏิรูปภารกิจของวัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐.

กุศล” ถึงแม้ว่าจะปฏิบัติหน้าที่ได้ไม่ครบถ้วนแต่สภาโรงเรียนราษฎร์ของวัดเพื่อการกุศลก็ได้เป็นแกนกลางประสานงานระหว่างโรงเรียนในโครงการทดลองกับเจ้าหน้าที่ทั้งด้านนโยบายด้านการบริหารศึกษา

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เป็นโรงเรียนเอกชนที่วัดเป็นเจ้าของ และมีเจ้าอาวาสเป็นผู้รับใบอนุญาตโดยตำแหน่ง การบริหารโรงเรียนอยู่ในรูปของคณะกรรมการบริหารสถานศึกษา การจัดการศึกษาแบบเรียนฟรีโดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมการเรียน รัฐให้การอุดหนุน ค่าใช้จ่ายรายหัวนักเรียนร้อยละ ๑๐๐ และโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๐ โรงเรียน^{๒๒๔}

การจัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา พอสรุปได้^{๒๒๕} ดังนี้

๑. เพื่อช่วยเหลือชุมชนด้านการศึกษา และเผยแพรศาสนาธรรมสู่เยาวชนไทย
๒. จัดการศึกษาเพื่อการกุศลโดยไม่หวังผลกำไร มุ่งสงเคราะห์เด็กยากจน และเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา
๓. มุ่งปลูกฝังให้เยาวชนไทยเป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรม และมีความเป็นเลิศทางด้านวิชาการ

พ.ศ.๒๕๔๒ มีพระราชบัญญัติการศึกษาใหม่ว่า การศึกษานั้นนอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามที่กำหนดที่ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษา มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรด้านภูมิปัญญา และวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชน ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน^{๒๒๖}

ในด้านผลการปฏิบัติงานโดยทั่วไป บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ กล่าวคือจากการดำเนินโครงการต่างๆ ของโรงเรียนในระยะดำเนินการทดลอง วัดเป็นศูนย์รวมใจ การให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งด้านความรู้ และจริยธรรม ประชาชนผู้ยากไร้ในท้องถิ่นได้รับการศึกษาจากโรงเรียนที่จัดการศึกษาดี ตลอดจนในช่วงการดำเนินการโครงการทดลองนี้ ทั้งท้องถิ่น รัฐ และเอกชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นอกจากนี้ในด้านหลักการที่จะพัฒนาโรงเรียนทั้งด้านบริหาร และวิชาการนั้น ปรากฏว่าทางด้านวิชาการได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ส่วนทางด้านบริหาร เช่น จัดให้มีการบริหารโรงเรียนในรูปคณะกรรมการจัดการโรงเรียน และบริหารทั้ง ๑๑ โรงเรียน โดยตั้งองค์กรกลาง “สภาโรงเรียน

^{๒๒๔} พระธรรมโกศาจารย์, พุทธวิธีบริหาร, หน้า ๒๑.

^{๒๒๕} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, การพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธ ศาสนา, หน้า ๓๘-๕๐.

^{๒๒๖} กฎกระทรวงศึกษาธิการ, ร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๕๒), หน้า ๕.

ราษฎร์ของวัดเพื่อการกุศล” ถึงแม้ว่าจะปฏิบัติหน้าที่ได้ไม่ครบถ้วนแต่สภาโรงเรียนราษฎร์ของวัดเพื่อการกุศล ก็ได้เป็นแกนกลางประสานงานระหว่างโรงเรียนในโครงการทดลอง กับเจ้าหน้าที่ทั้งด้านนโยบายด้านการบริหารศึกษา นโยบายการวางรากฐานกระตุน้เตือน ตลอดจนปลูกศรัทธาแก่โรงเรียนในโครงการทดลองให้เข้าใจ และเข้าถึงความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ นโยบาย และแนวทางการพัฒนาการศึกษาทั้งในด้านปริมาณ และคุณภาพตามแผนงานบริหาร และส่งเสริมการศึกษา ในส่วนที่ต้องดำเนินตามวัตถุประสงค์ของโครงการต่างๆ ได้ผลดีพอสมควร นอกจากนี้ ผู้บริหารโรงเรียนในโครงการทดลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้รับใบอนุญาตของโรงเรียนมีความกระตือรือร้นต่อการบริหารโรงเรียนมากขึ้น และหลายๆโรงเรียนสามารถชักจูงให้ประชาชนในชุมชนได้ทำประโยชน์แก่โรงเรียนหลายๆรูปแบบ เช่น การบริจาคเงินสมทบทุนการก่อสร้าง ทุนการศึกษา ตลอดจนการจัดหาวัสดุอุปกรณ์การศึกษาเพิ่มมากขึ้น^{๒๒๗}

๒.๖.๒ เป้าหมายของโรงเรียนการกุศลของวัด

เป้าหมายของโรงเรียนการกุศลของวัด พัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ควบคู่คุณธรรม มีความก้าวหน้าเต็มศักยภาพทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับดี มีภาพลักษณ์ตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามแนวทางวิถิพุทธ ภายใต้ปรัชญาของโรงเรียน พัฒนาคณาจารย์ผู้สอนให้มีการพัฒนาตนเอง มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรมมีจริยธรรม มีจรรยาบรรณในวิชาชีพครู ยึดมั่นในอุดมการณ์โรงเรียน และมาตรฐานวิชาชีพ เป็นผู้นำ เสียสละ ทุ่มเท อุทิศตน รับผิดชอบ และมีคุณภาพ พัฒนาระบบบริหารการจัดการ เน้นการมีส่วนร่วมเป็นระบบ โปร่งใส มีประสิทธิภาพ และมีบรรยากาศในการทำงาน พัฒนาทรัพยากรเพื่อการเรียนการสอน อาคาร สถานที่ สิ่งแวดล้อมให้มีมาตรฐาน มั่นคง แข็งแรง สะอาด ร่มรื่น มีบรรยากาศทางการศึกษา สื่ออุปกรณ์ นวัตกรรม และเทคโนโลยี ได้รับการพัฒนาเหมาะสมพอเพียง และเอื้อต่อการเรียนการสอน ส่งเสริม และสนับสนุนกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เน้นด้านศาสนา กีฬา ดนตรี ศิลปะ นาฏศิลป์ และกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน^{๒๒๘}

การพัฒนาโรงเรียนแบบการมีส่วนร่วม โดยการร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน มีคณะกรรมการอำนวยการ และคณะกรรมการผู้บริหารภายใน เป็นฝ่ายกำหนดนโยบาย เป้าหมาย วางแผนงาน แบ่งงานเป็น ๖ ด้าน คือด้านวิชาการ กิจกรรมนักเรียน บุคลากร ธุรการ และแผนงาน อาคารสถานที่ และความสัมพันธ์กับชุมชน หลักการทำงานเป็นทีม กระจายอำนาจการทำงานเป็นระดับช่วงชั้น ได้แก่ ระดับปฐมวัย (อ.๑-อ.๓) ช่วงชั้นที่ ๑ (ป.๑-ป.๓) ช่วงชั้นที่ ๒ (ป.๔-ป.๖) ช่วงชั้นที่ ๓ (ม.๑-ม.๓) และช่วงชั้นที่ ๔ (ม.๔-ม.๖) มีหัวหน้าเป็นหัวหน้าช่วงชั้น แต่ละช่วงชั้นแบ่งกลุ่มย่อยเป็นระดับ มีหัวหน้าระดับเป็นฝ่ายควบคุมดูแลมอบหมายงาน แบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบเป็นระดับ เป็นช่วงชั้น อาทิ ครูเวรดูแลความปลอดภัยหน้าโรงเรียน วันหยุด งานปกครอง งานกิจกรรม ฯลฯ การอยู่ร่วมกันแบบวิถิพุทธ บรรยากาศการทำงานเป็นแบบครูกับศิษย์ พี่กับน้อง เพื่อนกับเพื่อน เหมือน

^{๒๒๗} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, การพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐-๑๘.

^{๒๒๘} โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรทอง, ธรรมนูญโรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรทอง, (ปราจีนบุรี: โรงเรียน มัธยมวัดใหม่กรทอง, ๒๕๕๐), หน้า ๙.

ครอบครัวเดียวกัน อาศัยหลักกัลยาณมิตรในการอยู่ร่วมกัน ยึดหลักการทำงานมากกว่าค่าตอบแทนให้พออยู่ พอกิน พอเพียง ด้วยอุดมการณ์ จริ่งใจ เสียสละ สามัคคี และมีความรับผิดชอบงาน การดำเนินงานตามวาระงาน/โครงการ/กิจกรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียน และบุคลากร ยึดหลักร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ไขปัญหา และร่วมกันพัฒนา ภายใต้หลักปรัชญาของโรงเรียนคือ “สุวิชาโน ภว โหติ, ผู้รู้ดี เป็นผู้เจริญ”

กระบวนการบริหารงานตามแนวของเดมมิง (Deming) คือแบบ (PDCA) การวางแผน (Plan) การปฏิบัติตามแผน (Do) การตรวจสอบ (check) การปฏิบัติ (Action) ดังนั้น กระบวนการบริหารงานทั้ง ๔ ขั้นตอนจะต้องปฏิบัติต่อเนื่องกันไปไม่สิ้นสุดซึ่งเขียนได้ว่า (plan-do-check-act) ซึ่งเหมือนกับเป็นวงจรอันหนึ่งเรียกว่าวงจรเดมมิง (The Deming Cycle) วงจรหรือวงล้อ เป็นเครื่องมือการบริหารอย่างต่อเนื่องในการติดตามพัฒนาให้บรรลุเป้าหมาย โดยวงจรเดมมิงเป็น กระบวนการหนึ่ง ซึ่งสามารถที่จะนำมาใช้ได้เป็นอย่างดีในการควบคุมคุณภาพหรือการบริหารคุณภาพ^{๒๒๙}

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “รูปแบบการสร้าง ความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ได้มีผู้สนใจทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นจำนวนมาก ซึ่งแต่ละท่านก็ได้ศึกษาในประเด็นที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยขอเสนอในรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๗.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้านความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วม

กิ่งแก้ว วานิชกุล ทำการศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในด้านการส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา และการร่วมสืบสานจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ตลอดจนศึกษาปัญหา และรวบรวมข้อเสนอแนะ ด้วยวิธีการประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างวิเคราะห์ข้อมูล และเสนอผลการวิเคราะห์เชิงพรรณนาจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนราชบพิธ ปีการศึกษา ๒๕๔๘ จำนวน ๑๕ คน ผลการวิจัย พบว่า^{๒๓๐}

๑. การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา และการร่วมสืบสานจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น พบว่าคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีบทบาทในด้านการสนับสนุน การระดมทรัพยากร ในรูปของทุนทรัพย์ เพื่อจัดซื้ออุปกรณ์ทางการศึกษา สำหรับการมีส่วนร่วมสนับสนุนแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการร่วมเป็นวิทยากรให้กับโรงเรียน

^{๒๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๙.

^{๒๓๐} กิ่งแก้ว วานิชกุล, การศึกษาการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนราชบพิธเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

๒. ปัญหาการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในการส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา และการร่วมสืบสานจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น พบว่า ในด้านการร่วมระดมทุนทรัพย์ และอุปกรณ์ทางการศึกษา รวมทั้งการช่วยสืบสานจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ปัญหาเนื่องจากคณะกรรมการสถานศึกษาฯ ไม่สามารถสละเวลาร่วมประชุมได้ เพราะต้องประกอบอาชีพ และโรงเรียนขาดการประสานงานที่ดี

๓. การรวบรวมข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา และการร่วมสืบสานจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น พบว่าให้โรงเรียนปรับปรุงการประสานงานให้เป็นระบบ และจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพ ตำแหน่งหน้าที่การงานของคณะกรรมการสถานศึกษาฯ ผู้ปกครองทุกคน อีกทั้งควรสร้างความตระหนักถึงบทบาท หน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน

สมประสงค์ วิทย์เกียรติ และคณะ ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อ (๑) ศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาที่อยู่ในปัจจุบัน (๒) ศึกษาความคิดเห็นของประชาชน และตัวแทนของหน่วยงานที่รับผิดชอบจัดการศึกษา และ (๓) เสนอแนวทางส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นักวิจัยได้ดำเนินการศึกษากรณีตัวอย่าง ๕ ชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา ด้วยการสังเกต และการสัมภาษณ์ข้อมูลที่ได้จากกรณีตัวอย่าง นักวิจัยได้นำมาพัฒนาแบบสอบถามส่งทางไปรษณีย์ไปยังกลุ่มตัวอย่างซึ่งใช้การสุ่มแบบหลายขั้นตอน เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างในระดับอำเภอ และระดับตำบล ซึ่งประกอบด้วยประชาชน และตัวแทนของหน่วยที่รับผิดชอบการจัดการศึกษา รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด จำนวน ๔๕๐ คน และใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับข้อมูลที่ได้จากกรณีตัวอย่าง ส่วนข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม วิเคราะห์ด้วยค่าสถิติร้อยละ มัชฌิมมาเลขคณิตส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสถิติที และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า^{๒๓๑} ปัจจุบันผู้นำชุมชนมีโอกาสดำเนินการร่วมกับโรงเรียน และกรรมการโรงเรียน ผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชนได้มีส่วนร่วมเป็นวิทยากร ผู้ปกครองนักเรียน และชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในการประชุม ร่วมแรง ร่วมออกเงินหรือสิ่งของในการสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียน กลุ่มตัวอย่างเห็นว่า กิจกรรมที่ชุมชนควรเข้าไปมีส่วนร่วม คือการช่วยประชาสัมพันธ์งานการศึกษา การสำรวจความต้องการทางการศึกษาของชุมชน และการจัดทำแผนการศึกษาของชุมชน ส่วนแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา คือการให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในรูปคณะกรรมการการศึกษาของชุมชน การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมการศึกษาในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา การมีส่วนร่วมในรูปเครือข่ายการศึกษา การสนับสนุนทรัพยากร และการจัดตั้งองค์กรการศึกษาของชุมชนขึ้นเป็นหน่วยงานอิสระ โดยตรงในการดูแลการจัดการศึกษาของชุมชน ข้อเสนอแนะแนวทางส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะผู้วิจัย คือ ในขั้นแรกต้องมีการเตรียมความพร้อมให้ผู้นำชุมชน และประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในบทบาทของตนเองในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ควรมีการพัฒนาผู้บริหาร และบุคลากรทางการศึกษาให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชน

^{๒๓๑} สมประสงค์ วิทย์เกียรติ และคณะ, “แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา, รายงานการวิจัย, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ

ยอมรับฟังความคิดเห็น มีทักษะ และประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับชุมชน ขั้นที่สอง คือส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชนในการจัดการศึกษาทุกเรื่อง โดยเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยวิธีการต่างๆ ที่ชุมชนเห็นว่าเหมาะสมได้รับการยอมรับ รู้สึกว่ามีคุณค่า มีศักดิ์ศรี และมีความภาคภูมิใจที่เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายร่วมกันในชุมชน ทั้งนี้รัฐจะต้องกำหนดเป้าหมายและมาตรการในการส่งเสริมที่ชัดเจน เพื่อจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วม นำไปสู่ความเกี่ยวข้องผูกพัน และตกลงร่วมใจกันให้การมีส่วนร่วมนั้นคงอยู่ตลอดไป

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และ ดารณี คำว้จัน^{๒๓๒} ทำการวิจัยเรื่อง “แหล่งเรียนรู้ : เพื่อการปฏิรูปการเรียนรู้ และหลักสูตร สถานศึกษา” แหล่งเรียนรู้ เพื่อการปฏิรูปการเรียนรู้ โดยกล่าวถึง การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ ซึ่งเป็นการจัดการเรียนรู้ที่โรงเรียนสามารถจัดกิจกรรมที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้หลายลักษณะ เช่น การเรียนรู้ตามความสนใจของผู้เรียน การเรียนรู้เป็นกลุ่ม การเรียนรู้จากสภาพจริง ที่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โดยจะทำให้ผู้เรียนสามารถสร้างหรือสรุปความรู้ด้วยตนเองหรือออกแบบการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความสนใจของตนเอง เป็นการเรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า ซึ่งจะทำให้ความรู้หรือการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีประสบการณ์เป็นการเรียนรู้ที่มีความหมาย และประทับอยู่ในความทรงจำของผู้เรียนตลอดไป จึงสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปการศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนเรียนอย่างมีความสุข สอดคล้องกับแนวทางการจัดการเรียนรู้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ที่เน้นการให้สอดคล้องบริบทที่แตกต่างกันของแต่ละโรงเรียน และแต่ละชุมชน แหล่งเรียนรู้ที่สามารถนำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ทั้ง ๘ กลุ่มสาระการเรียนรู้ ที่มีอยู่ทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และนอกโรงเรียน ที่จะทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้แบบบูรณาการ และในตอนท้ายผู้เขียนยังได้ให้ข้อมูลแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในประเทศไทย ที่ทางราชการสนับสนุนให้จัดทำขึ้น และส่งเสริมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ครูสามารถนำนักเรียนไปทัศนศึกษา ได้แก่ แหล่งเรียนรู้ที่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทยานประวัติศาสตร์ อุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ และอื่นๆ

จากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยดังกล่าวสามารถสรุปความรับผิดชอบได้ว่า ความรับผิดชอบจะต้องประกอบด้วย การรู้จักหน้าที่ที่ตนต้องกระทำ และปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ ด้วยความเต็มใจ และตั้งใจ มีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่การทำงานให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย และยอมรับผลที่เกิดขึ้นทั้งที่ดี และไม่ดี กล่าวคือรับผิดชอบ และรับชอบ และนำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นทั้งต่อตนเอง และสังคม และต้องทราบถึงประเภทของความรับผิดชอบ ความสำคัญของความรับผิดชอบ การพัฒนา และปลูกฝังความรับผิดชอบเพื่อที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบยิ่งขึ้นไป

^{๒๓๒} ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และ ดารณี คำว้จัน, แหล่งเรียนรู้: เพื่อการปฏิรูปการเรียนรู้ และหลักสูตรสถานศึกษา, รายงานการวิจัยบรรณทัศน์การพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร: เมธีทิปส์, ๒๕๔๕), หน้า บทคัดย่อ.

๒.๗.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรมของนักเรียน

ธนู ศรีทอง และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาสภาพ และเนื้อหาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑” ผลการวิจัยพบว่า^{๒๓๓}

๑. สภาพการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑ มีข้อค้นพบดังนี้ ๑) ด้านอาคารสถานที่ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมีอาคารเรียนเพียงพอ มีความเหมาะสม และมีความสะอาด ๒) ด้านสภาพแวดล้อม มีบรรยากาศทางธรรมชาติที่ร่มรื่น และเอื้อต่อการเรียนการสอน ๓) ด้านบุคลากรที่เป็นครู มีความรู้เหมาะสมกับวิชาที่สอน มีความสามารถในการสอน มีความเมตตากรุณาต่อผู้เรียน ประพฤติตนเป็นที่เคารพทั้งในเวลา และนอกเวลาสอน ช่วยเหลือให้คำปรึกษาแก่ผู้เรียน อดทนต่อพฤติกรรมของผู้เรียน อุทิศตนในการสอนอย่างสม่ำเสมอ ๔) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ มีการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องในช่วงเช้าพรรษา ให้ทำแบบฝึกหัดอย่างสม่ำเสมอ เน้นการท่องจำ ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน มีการทวนซ้ำก่อนสอบ ๕) ด้านสื่อเทคโนโลยีการสอน มีกระดานดำหรือไวท์บอร์ดในห้องเรียน และ มีการใช้เทปบันทึกเสียง ส่วนสื่อประเภทอื่นๆ มีการใช้น้อยมาก

๒. เนื้อหาที่ใช้ในการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑ มีข้อค้นพบดังนี้ ๑) ด้านความสอดคล้องกับพระธรรมวินัย มีความสอดคล้องกับพระธรรมวินัยทั้งในด้านเนื้อหา และด้านโครงสร้าง ๒) ด้านความสอดคล้องกับเป้าหมายการศึกษาของชาติ มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๕๙) กล่าวคือ การปลูกฝัง และเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ๓) ด้านความสอดคล้องกับเป้าหมายการสร้างศาสนทายาท มีความสอดคล้องกับเป้าหมายของการสร้างศาสนทายาท กล่าวคือ มีเนื้อหาที่ส่งเสริมให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมวินัย และสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ ๔) ด้านความทับซ้อนของเนื้อหาในแต่ละชั้น มีความทับซ้อนในการใช้หนังสือประกอบหลักสูตรบางเล่มในระดับมัธยมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ๕) ด้านการพัฒนาเนื้อหา มีการปรับปรุงพัฒนาหลักสูตรตามโอกาสอันสมควรทั้งในด้านเนื้อหาวิชา และตำราที่ใช้ในการเรียนการสอน

๓. ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑ พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากทุกด้าน ซึ่งเรียงอันดับค่าเฉลี่ยเลขคณิตจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้ คือ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านสภาพแวดล้อม ด้านเนื้อหาที่ใช้ในการเรียนการสอน ด้านเทคโนโลยีการสอน ด้านบุคลากรที่เป็นครู ด้านอาคารสถานที่ ($\bar{X}$ = ๔.๑๙, ๔.๑๑, ๔.๐๒, ๓.๙๙, ๓.๙๑, ๓.๗๒ และ S.D. = ๐.๘๐, ๐.๘๖, ๐.๘๗, ๐.๙๓, ๐.๙๐, ๐.๘๓) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาโดยรวมพบว่า มีค่าเฉลี่ยเลขคณิตอยู่ในระดับพึง

^{๒๓๓} ธนู ศรีทอง และคณะ, “การศึกษาสภาพ และเนื้อหาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๑”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ก-ข.

พอใจมาก $\bar{X} = ๓.๙๙$ S.D. = ๐.๑๖ สรุปได้ว่า นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๑ อยู่ในระดับพึงพอใจมาก

จากผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ ดังต่อไปนี้ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรกำหนดนโยบาย และแผนเพื่อส่งเสริม และสนับสนุน การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม คณะสงฆ์ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงควรถือเป็นวาระเร่งด่วนในกำหนดนโยบาย และแผนเพื่ออำนวยความสะดวก และพัฒนาสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรมีบทบาท และมีส่วนร่วมในการจัดฝึกอบรม และการศึกษาวิจัยเพื่อนำเสนอข้อมูลให้แก่รัฐ และคณะสงฆ์ สำนักเรียน และสำนักศาสนศึกษา ควรเร่งรัดให้มีการจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในทุกๆ ด้าน

พระมหาขวัญชัย กิตติปาโล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ผลการสำรวจพฤติกรรมการดำรงชีวิตตามหลักธรรมวัตนमुख ๖ ของนักเรียนมัธยมศึกษา” ผลการวิจัย พบว่า^{๒๓๔} นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น และตอนปลาย ในเขตพื้นที่ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดชัยภูมิ ในกลุ่มที่เข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุต่ำกว่า ๑๔ ปี กำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาได้เกรดเฉลี่ยสูงกว่า ๒.๙๕ บิดา และมารดาประกอบอาชีพเกษตรกร หรืออาชีพอิสระบิดามารดามีรายได้ไม่น้อยกว่า ๘,๐๘๘.๗๓ บาทต่อเดือน ส่วนกลุ่มไม่เข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุสูงกว่า ๑๔ ปี กำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ได้เกรดเฉลี่ยสูงกว่า ๒.๙๕ บิดา มารดาประกอบอาชีพเกษตรกร หรืออาชีพอิสระ บิดามารดามีรายได้ไม่น้อยกว่า ๘,๐๘๘.๗๓ บาทต่อเดือน ผลดำรงชีวิตตามหลักธรรมวัตนमुख ๖ ในกลุ่มเข้าร่วมพิธีกรรม พบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับ “มาก” และรายด้านทั้ง ๖ อยู่ในระดับ “มาก” ส่วนกลุ่มที่ไม่เข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับ “ปานกลาง” ด้านความไม่มีโรค, ความมีสุขภาพดี(อาโรคยะ) สุขภาพจิต อยู่ในระดับ “ปานกลาง” ด้านความประพฤติดี มีวินัยไม่ก่อเวรกัน ได้ฝึกในมรรยาทอันงาม (ศีล) อยู่ในระดับ “ปานกลาง” ด้านศึกษาแนวทางการดูแลแบบอย่างเข้าถึงความคิดของพุทธศาสนิกชนผู้เป็นบัณฑิต (พุทธานุमत) อยู่ในระดับ “มาก” ด้านดำเนินชีวิต และกิจการงานโดยทางชอบธรรม (ธรรมานุวัติ) อยู่ในระดับ “มาก” ด้านใฝ่เล่าเรียนหาความรู้ ฝึกตนให้เชี่ยวชาญ และทันต่อเหตุการณ์ (สุตะ) อยู่ในระดับ “มาก” ด้านเพียรพยายามไม่ระย่อ, มีกำลังใจแข็งแกร่งไม่ท้อถอยเฉื่อยชา เพียรก้าวหน้าเรื่อยไป (อลินตา) อยู่ในระดับ “ปานกลาง” และด้านความไม่มีโรค, ความมีสุขภาพดี (อาโรคยะ) สุขภาพกาย มีอยู่ในระดับ “น้อย” จากการหาค่าแปรปรวนในการเพื่อค่าความแตกต่างระหว่างกลุ่มเข้าร่วมพิธีกรรมพระพุทธศาสนา และไม่เข้าร่วมพิธีกรรม ต่อการดำรงชีวิตตามหลักธรรมวัตนमुख ๖ ได้จากค่าเฉลี่ยของตัวแปรตาม ๖ ด้าน เมื่อใช้สถิติ t -test ในการหาค่าความแตกต่างระหว่าง ๒ กลุ่ม พบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ แสดงว่า ผลของการเข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามีผลต่อการดำรงชีวิตตามหลักธรรมวัตนमुख ๖ นักเรียนมัธยมศึกษา

^{๒๓๔} พระมหาขวัญชัย กิตติปาโล, “ผลการสำรวจพฤติกรรมการดำรงชีวิตตามหลักธรรมวัตนमुख ๖ ของนักเรียนมัธยมศึกษา”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ก-ข.

สุมาลี กาญจนชาติรี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่ส่งเสริมคุณลักษณะ ของนักเรียนระดับประถมศึกษา ในการสร้างความรู้ตามแนวคอนสตรัคติวิซึม” ผลการวิจัยสรุปได้^{๒๓๕} ดังนี้ ๑. คุณลักษณะของนักเรียนระดับประถมศึกษาในการสร้างความรู้ ตามแนวคอนสตรัคติวิซึมประกอบด้วย ๓ คุณลักษณะ คือ การกำกับตนเอง ทักษะทางสังคม และทักษะในการสืบสอบ ๒. กระบวนการเรียนการสอนที่ส่งเสริมคุณลักษณะของนักเรียน ระดับประถมศึกษา ในการสร้างความรู้ตามแนวคอนสตรัคติวิซึมประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน คือ ๑) เกิดความขัดแย้งทาง ปัญญา นักเรียนเกิดความขัดแย้งทางความคิดที่เป็นผลจากความรู้เดิม กับข้อมูลที่ได้รับเข้ามาใหม่ไม่ สอดคล้องกัน ๒) แสวงหาคำตอบ นักเรียนจัดกลุ่ม และดำเนินการค้นหาคำตอบ เพื่อลดความขัดแย้ง ทางปัญญาที่เกิดขึ้น ๓) ตรวจสอบความเข้าใจ นักเรียนสร้างความรู้ของตนเองผ่านการเจรจาต่อรอง ทางสังคม ๔) ใช้ความรู้ที่เรียนมา นักเรียนนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปแล้ว มาใช้ในบริบทอื่นๆ ๓. นักเรียนมี พฤติกรรมการกำกับตนเอง และพฤติกรรม ที่แสดงทักษะในการสืบสอบส่วนใหญ่อยู่ในระดับควร ปรับปรุง ส่วนพฤติกรรมที่แสดงทักษะทางสังคมอยู่ในระดับพอใช้ ทั้งก่อน และหลังการเรียนด้วย กระบวนการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้น ๔. นักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมการกำกับตนเอง และ พฤติกรรม ที่แสดงทักษะสังคม และทักษะในการสืบสอบสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ .๐๕

ประเสริฐ จรรยาสุภาพ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการกำหนดขนาด โรงเรียนที่เหมาะสมเชิงเศรษฐกิจของโรงเรียนมัธยมศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า^{๒๓๖} ๑. อายุครู เงินเดือน ครู ขนาดห้องเรียน และ ระยะเวลาเปิดดำเนินการของโรงเรียน มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับขนาด ของโรงเรียน ขณะที่อัตราส่วนนักเรียนต่อครู คาบการสอนครูต่อสัปดาห์ มีความสัมพันธ์ในทางลบกับ ขนาดโรงเรียน โดยโรงเรียนที่มีอายุครู เงินเดือนครู ขนาดห้องเรียน ระยะเวลาเปิดดำเนินการของ โรงเรียนมากที่สุด และ คาบการสอนครูต่อสัปดาห์น้อยที่สุด คือโรงเรียนในเขตการศึกษา กรุงเทพมหานคร ส่วนโรงเรียนในเขตการศึกษาที่ ๑๑ มีขนาดตัวแปรตรงกันข้าม ๒. ต้นทุน ดำเนินการ และต้นทุนรวมของโรงเรียน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับขนาด และความเป็นเมืองของ โรงเรียนโดยเงินเดือน และค่าจ้างประจำเป็นต้นทุนที่มีความสำคัญสูงสุด รองลงไป คือ ค่าใช้สอย ครุภัณฑ์ วัสดุ ค่าสาธารณูปโภคซึ่ง ๔ รายการหลังได้รับการจัดสรรจากรัฐไม่สอดคล้องกับค่าใช้จ่าย จริง ดังเช่นเงินบำรุงการศึกษาที่ใช้ไปเพื่อค่าใช้จ่ายเหล่านี้ ส่วนโรงเรียนที่มีต้นทุนต่อหัวต่ำที่สุด ได้แก่ โรงเรียนขนาดกลาง ๓. อายุครู เงินเดือนครู จำนวนนักเรียน จำนวนครู จำนวนห้องเรียน ความเป็น เมือง และระยะเวลาเปิดดำเนินการของโรงเรียน เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับต้นทุน ดำเนินการของโรงเรียน ขณะที่อัตราส่วนนักเรียนต่อครู ขนาดห้องเรียน มีความสัมพันธ์ทางลบกับ

^{๒๓๕} สุมาลี กาญจนชาติรี, “การพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่ส่งเสริมคุณลักษณะ ของนักเรียนระดับ ประถมศึกษา ในการสร้างความรู้ตามแนวคอนสตรัคติวิซึม”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชา หลักสูตร และการสอน)**, (คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

^{๒๓๖} ประเสริฐ จรรยาสุภาพ, “การพัฒนารูปแบบการกำหนดขนาดโรงเรียนที่เหมาะสมเชิงเศรษฐกิจของ โรงเรียนมัธยมศึกษา, **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาพัฒนศึกษา)**, (คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), บทคัดย่อ.

ต้นทุนดำเนินการของโรงเรียน ยกเว้น ความเป็นเมือง ขนาดห้องเรียน และระยะเวลาเปิดดำเนินการของโรงเรียนขนาดใหญ่ และใหญ่พิเศษไม่มีความสัมพันธ์กับต้นทุนดำเนินการอย่างมีนัยสำคัญ ๔. เมื่อพิจารณาค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นตามสภาพที่เป็นอยู่จริง ขนาดโรงเรียนที่เหมาะสมเชิงเศรษฐกิจของโรงเรียนมัธยมศึกษา ได้แก่ โรงเรียนขนาดกลาง เพราะมีต้นทุนต่อหัวต่ำที่สุดเพียง ๘,๘๐๑.๓๒ บาท หากใช้แบบจำลองที่ได้จากงานวิจัย โดยกำหนด อัตราส่วนนักเรียนต่อครูเป็น ๒๕ ขนาดห้องเรียน ๔๐ คน คาบการสอนของครูต่อสัปดาห์ เป็น ๒๕ คาบ โรงเรียนขนาดเล็กจะมีต้นทุนต่อหัวต่ำที่สุดเพียง ๗,๗๙๖.๗๖ บาท

พระมหาบุญสมบัตติ ปากโร ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การนำหลักธรรมที่ได้จากการเข้าค่ายคุณธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียนในจังหวัดเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า^{๒๓๗} นักเรียนที่เข้าค่ายคุณธรรมแล้ว มีการนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ร้อยละ ๗๐ ขึ้นไปที่ปฏิบัติทุกครั้ง ได้แก่ การเคารพธงชาติตรงเวลา, ร้องลงมาความเคารพ และเดินผ่านครูแล้วก้มหัว ส่วนที่ไม่ได้นำไปใช้หรือใช้น้อยได้แก่ ส่งการบ้านไม่ตามกำหนด และโกรธเมื่อถูกตักเตือน ส่วนที่เคยฟังเทศน์จากสื่อต่างๆ มีไม่ถึงครึ่ง แต่เมื่อทดสอบสมมุติฐานแล้วพบว่า ปัจจัยคือเพศ, อายุ และผลการเรียนของนักศึกษามีความสัมพันธ์กับการนำหลักธรรมบางข้อที่ได้จากการเข้าค่ายคุณธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ไม่มีความสัมพันธ์หรือมีเหตุผล ต่อการนำหลักธรรมไปใช้ นอกจากนี้นักเรียนที่เข้าค่าย มีข้อเสนอแนะเป็นอันหนึ่งว่า ควรคิดชี้แจงในการใช้เงิน และไม่หลงใหลในอบายมุข

อมรวิรัช นาคทรพร กล่าวไว้ว่า ปัจจุบันกระแสบริโภคนิยมที่กลืนกินจิตวิญญาณเด็กไทย ข้ำร้ายสถาบันศาสนาเองที่เคยเป็นเสาหลักทางปัญญาก็จะอ่อนลงไปมากในการเป็นที่พึ่งหรือดึงดูดจิตใจเด็ก ให้มีหลักธรรมปะจำใจ ท่ามกลางสภาวะปัญหาที่หลากหลายก่อให้เกิดคำถามที่น่าสนใจว่า เหตุวิบัติทางศีลธรรม จริยธรรมของเด็กไทยที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพราะสังคมไทยทราม หรือวัฒนธรรมไทยเสื่อม หรือเพราะเด็กไทยเลวลง จากงานวิจัยโครงการติดตามสภาวการณ์เด็ก และเยาวชนรายจังหวัดของ สกว. และงานวิจัยของนิสิตคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี ๒๕๔๖ ชี้ให้เห็นว่า^{๒๓๘} วัยรุ่นไทยกำลังถูกล้อมกรอบด้วยสภาพปัจจัยทางสังคมที่ชักนำไปในทางเสื่อมมากกว่าทางดี โดยเฉพาะการใช้ชีวิตในยุคโลกาภิวัตน์ จากงานวิจัยระบุว่า ร้อยละ ๖๐ ใช้ชีวิตตามห้างสรรพสินค้า ดูภาพยนตร์ใช้อินเตอร์เน็ต เพื่อการพูดคุย เล่นเกมร้อยละ ๔๕ ไม่ไปทำบุญ ร้อยละ ๖๕ ไม่เคยฟังพระเทศน์เลยในรอบ ๑ เดือนสิ่งเหล่านี้เป็นสัญญาณที่อธิบายถึงความห่างเหินจากศาสนาไปในตัวด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่าในพื้นที่จังหวัดยะลาซึ่งมีผู้นับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่ และศาสนาอิสลามมีหลักปฏิบัติเคร่งครัดที่เป็นข้อห้ามที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางเพศที่นอกเหนือจากการแต่งงานอย่างถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลามเท่านั้น

^{๒๓๗} พระมหาบุญสมบัตติ ปากโร, การนำหลักธรรมที่ได้จากการเข้าค่ายคุณธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ.๒๕๔๗”, รายงานการวิจัยโครงการฝึกอบรมพัฒนานักวิจัย รุ่นที่ ๒, (มหาวิทยาลัยมหามกุฏ, ๒๕๔๗), บทคัดย่อ.

^{๒๓๘} อมรวิรัช นาคทรพร, เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม, รายงานการวิจัย สกว. ของนิสิตคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๘), หน้า ๔๖-๖๕.

รองศาสตราจารย์ ดร. สุทธิวรรณ ตันติรจนาวงศ์ และคณะ ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมคุณธรรมที่มีประสิทธิภาพ: กรณีศึกษากลุ่มเด็กเยาวชน และข้าราชการภาครัฐ” มีวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้^{๒๓๙} ๑) ศึกษาปัจจัย และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการส่งเสริมคุณธรรมในกลุ่มเด็ก เยาวชน และข้าราชการภาครัฐ ๒) ศึกษากระบวนการปลูกฝังคุณธรรม ในกลุ่มเด็กเยาวชน และข้าราชการ ภาครัฐ ๓) ศึกษาการส่งเสริมคุณธรรมในกลุ่ม เด็ก เยาวชน และข้าราชการภาครัฐ ๔) ศึกษาการดำเนินงานส่งเสริมคุณธรรม ในกลุ่มเด็ก เยาวชน และข้าราชการ ภาครัฐ ๕) สร้าง และพัฒนารูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมในกลุ่มเด็ก เยาวชน และข้าราชการภาครัฐกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ นักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย นนทบุรี ๑,๐๘๐ คน ผู้บริหาร และครู ๙๒ คน และ ผู้ปกครอง/ชุมชน ๑,๐๘๓ คน คน รวมทั้งสิ้น ๒,๒๕๕ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ๑) แบบบันทึก ๒) แบบสอบถาม และ ๓) แบบสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์เชิงปริมาณ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที และวิเคราะห์เชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เนื้อหา สรุปผลการวิจัย มีดังนี้

๑. ปัจจัย และเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการส่งเสริมคุณธรรมพบว่าปัจจัยด้านครอบครัว มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมา ได้แก่ ปัจจัยด้านภาครัฐ เอกชน ด้านชุมชน และสิ่งแวดล้อม และปัจจัยด้านองค์กรทางศาสนา มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

๒. กระบวนการปลูกฝังคุณธรรมพบว่าการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมา ได้แก่ การอบรมสั่งสอนจากครอบครัว การเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน การเสริมสร้างประสบการณ์ และการสร้างเครือข่ายมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

๓. การส่งเสริมคุณธรรมพบว่า การเป็นแบบอย่างที่ดี มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมา ได้แก่ การกำหนดกฎระเบียบที่ส่งเสริมคุณธรรม การจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม การมีส่วนร่วมส่งเสริมคุณธรรม และการสร้างสื่อส่งเสริมคุณธรรม มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

๔. การดำเนินงานส่งเสริมคุณธรรม พบว่าด้านการจัดกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาได้แก่ ด้านการประเมินผล การวางแผน การประสานงาน การจัดองค์กร และด้านการจัดงบประมาณมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด

อภิชา แดงจำรูญ ได้ศึกษาการจัดกิจกรรมการพัฒนาคูณธรรมกับนักเรียน ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพฯ ผลการวิจัย พบว่า^{๒๔๐} กิจกรรมที่จัดให้นักเรียนมีส่วนร่วม ได้แก่ การสวดมนต์ไหว้พระตอนเช้าก่อนเข้าเรียน การอบรมศีลธรรมในช่วงโม่งเรียน การตักบาตรประจำปี ทั้งนี้พบว่าหลังจากที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม นักเรียนมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น สิ่งที่สามารถดึงดูดความสนใจของนักเรียนได้มากที่สุด คือ นิทาน และ วิดีทัศน์ ตามลำดับกิจกรรมที่พัฒนาคูณธรรมตามแนวทางการบริหารจัดการจิตเจริญปัญญามีการประยุกต์ใช้

^{๒๓๙} สุทธิวรรณ ตันติรจนาวงศ์ และคณะ (รองศาสตราจารย์ ดร.), การส่งเสริมคุณธรรมที่มีประสิทธิภาพ: กรณีศึกษากลุ่มเด็กเยาวชน และข้าราชการภาครัฐ, รายงานการวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๖๒, (กรุงเทพมหานคร กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ

^{๒๔๐} อภิชา แดงจำรูญ, การศึกษาการจัดกิจกรรมการพัฒนาคูณธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพฯ, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับวัย โดยพบว่าหลังจากที่นักเรียนได้ฝึกกิจกรรมสำคัญ ได้แก่ การนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การกำหนดอิริยาบถย่อย การฟังธรรม และการร่วมกิจกรรมอื่นๆ นักเรียนได้เรียนรู้ และสามารถแยกแยะได้ว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด เข้าใจเรื่องความดีความชั่ว สามารถควบคุมอารมณ์ และมีสติสัมปชัญญะ

ศาสตราจารย์ ดร.ดวงเดือน พันธุมนาวิน ได้เสนอทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม หลังจากได้วิเคราะห์พฤติกรรมที่น่าปรารถนา และพฤติกรรมที่ไม่น่าปรารถนาของคนไทยว่า มีสาเหตุทางจิตใจอะไรบ้าง โดยได้ทำการวิเคราะห์ และสรุปเป็นระยะๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๓, พ.ศ. ๒๕๒๖ และ พ.ศ. ๒๕๒๘ ผลการวิจัยพบว่า บุคคลที่เป็นคนเก่ง และเป็นคนดี คือเป็นพลเมืองดี ทำงานมีอาชีพซื่อตรง ขยันขันแข็ง และช่วยในการพัฒนาประเทศทางเศรษฐกิจแลประชาธิปไตยนั้น เป็นผู้ที่มีจิตลักษณะที่สำคัญ ๘ ประการ ต่อไปนี้ในระดับสูง คือส่วนที่เปรียบเหมือนเป็นรากของต้นไม้จริยธรรม ได้แก่^{๒๔๑}

- ๑) สติปัญญาความเฉลียวฉลาด ๒) สุขภาพจิต ๓) ประสบการณ์ทางสังคม ส่วนที่เปรียบเหมือนเป็นลำต้นของต้นไม้จริยธรรม ได้แก่ ๔) ความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ๕) ลักษณะมุ่งอนาคต และควบคุมตน ๖) ความเชื่ออำนาจในตน ๗) คุณธรรมค่านิยม และทัศนคติ และ ๘) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

จิตลักษณะทั้ง ๘ ประการนี้เปรียบเหมือนราก และลำต้นของต้นไม้ (ประการที่ ๑-๓ เปรียบเหมือนรากของต้นไม้, และประการที่ ๔-๘ เปรียบเสมือนลำต้น) ซึ่งส่งผลให้เกิดดอก และผลนั้นหมายถึง พฤติกรรมการเป็นคนดี และเป็นคนเก่ง ซึ่งประกอบไปด้วยส่วนที่เปรียบเหมือนเป็นดอก ผลของต้นไม้จริยธรรม ได้แก่ ๑) พฤติกรรมสุขภาพ ๒) พฤติกรรมการศึกษา ๓) พฤติกรรมการทำงาน ๔) พฤติกรรมพลเมืองดี และ ๕) พฤติกรรมพัฒนาสังคม

โดยมีการอบรมเลี้ยงดูเป็นตัวเสริมส่งให้ดอกผลสวยงามโดดเด่นมากขึ้น ซึ่งเปรียบเสมือนกิ่งก้านของต้นไม้ พฤติกรรมทั้ง ๕ ด้าน มีดัชนีชี้วัดอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. ตัวชี้วัดพัฒนาการทางสติปัญญา การรู้ การคิด (ตามทฤษฎีของเพียเจท์) เช่น การรู้การคิดขั้นรูปธรรมนั้นบุคคลมักจะแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งด้วยกำลังกาย และอาวุธ ส่วนผู้ที่มีการรู้การคิดในขั้นนามธรรมนั้นจะแก้ไขปัญหาด้วยการเจรจาต่อรองตกลงโดยสันติวิธี

๒. ตัวชี้วัดพัฒนาการทางจริยธรรม (ตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก) ซึ่งแบ่งพัฒนาการเหตุผลทางจริยธรรมของมนุษย์ที่จะตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดๆ นั้นมี ๖ ขั้นตอน

ขั้นที่ ๑ ทำเมื่อเห็นว่าตนเองได้เปรียบ

ขั้นที่ ๒ ต้องการรางวัลที่เป็นวัตถุสิ่งของ

ขั้นที่ ๓ ทำตามที่คุณอื่นเห็นชอบ

ขั้นที่ ๔ ยึดถือกฎระเบียบ กฎหมาย

ขั้นที่ ๕ มีตนเป็นเอกเทศ และควบคุมตนเอง

ขั้นที่ ๖ ยึดอุดมคติสากล มีhiri และ โอตตปปะ

^{๒๔๑} ดวงเดือน พันธุมนาวิน, **ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม**, การวิจัย และการพัฒนาบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๕๓), หน้า ๙๖ - ๙๗.

๓. ตัวชี้วัดความพร้อมทางจิตใจ เช่นจิตลักษณะ ๘ ประการ (ตามทฤษฎีต้นไม้วิจริยธรรม)

๔. ตัวชี้วัด ความเป็นศาสนิกชน เช่น ความเชื่อทางศาสนา การปฏิบัติทางศาสนา และวิธีการดำเนินชีวิตตามหลักศาสนา

๕. ตัวชี้วัดทางการศึกษา ได้แก่ ๑) ระดับการศึกษา ๒) คุณภาพของสถานศึกษา ๓) ผลการเรียนรู้สุดท้าย (ไม่ว่าจะจบในระดับชั้นใดก็ตาม) และ ๔) ทักษะทางภาษาไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการใช้ภาษา และสติปัญญาของผู้ตอบ

เกศินี ไตรรัตน์ทรัพย์ ได้ศึกษาการพัฒนาทางจริยธรรมของสมาชิกของมูลนิธิอริยสถานธรรมแห่งปัญญา อำเภอเมืองเชียงใหม่ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง ๒๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาเป็นแบบวัดความฉลาดทางจริยธรรมของ ถาวร รามโยธิน ซึ่งนำมาปรับใช้ แบ่งเป็น ๕ ด้าน คือ ด้านความรับผิดชอบ ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความสามัคคี ด้านความเสียสละ และด้านความเมตตากรุณา สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลคือ จำนวน ค่าร้อยละ และค่าไคสแควร์ ผลการวิจัยพบว่า^{๒๔๒} หลังจากการเข้าร่วมอบรมการพัฒนาทางจริยธรรมแล้ว สมาชิกมีการพัฒนาทางจริยธรรมทั้ง ๕ ด้านเพิ่มขึ้นตามลำดับตั้งแต่ครั้งแรกถึงครั้งสุดท้ายอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๑ ยกเว้นด้านความสามัคคี และด้านความเสียสละ มีการพัฒนาเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญที่ ระดับ ๐.๕

มนต์ชัย ทับบุญ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรม และทักษะการคิดวิเคราะห์ ด้วยแนวทางการปลูกฝังจริยธรรม” รายวิชาสังคมศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนกัลยาณวัตร จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัย พบว่า^{๒๔๓} ๑) นักเรียนมีเหตุผลเชิงจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ ๒ ทำตามผู้อื่นเห็นชอบ โดยมีค่าเฉลี่ย ๓.๕๓ ซึ่ง ผ่านเกณฑ์ที่กำหนด ๓.๐ และมีจำนวนนักเรียนผ่านเกณฑ์ที่กำหนดร้อยละ ๘๕.๒ ซึ่งผ่านเกณฑ์ที่กำหนดคือร้อยละ ๗๐ และ ๒) นักเรียนมีคะแนนทักษะการคิดวิเคราะห์เท่ากับ ๑๖.๖ คิดเป็นร้อยละ ๘๓ ซึ่งผ่านเกณฑ์ที่กำหนดร้อยละ ๗๕ และมีจำนวนนักเรียนผ่านเกณฑ์ร้อยละ ๘๘.๙ ซึ่งผ่านเกณฑ์ที่กำหนดร้อยละ ๗๕

วรรณิ ดวงดีทวีรัตน์ ได้ศึกษาถึง การปรับตัวของครอบครัวในชุมชนชนบทในสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม ผลจากการศึกษาพบว่า^{๒๔๔} การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในสภาพสังคมปัจจุบันมีส่วนทำให้ชุมชน และครอบครัวได้รับผลกระทบในแทบทุกด้าน โดยในด้านอาชีพ และการผลิต พบว่าทำให้ชุมชน และครอบครัวมีความหลากหลายในการประกอบอาชีพมากขึ้น อาชีพในภาคเกษตรถูกลดความสำคัญลง เนื่องจากชุมชน และครอบครัวมีทางเลือกในการประกอบอาชีพอื่นเพิ่มมากขึ้น การแลกเปลี่ยนที่เคยมีต่อกันเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากผลผลิตจากการประกอบอาชีพในภาคเกษตรมีจำนวนลดลง และเงินตรามีบทบาทในการแลกเปลี่ยนมากขึ้น

^{๒๔๒} เกศินี ไตรรัตน์ทรัพย์, “การพัฒนาทางจริยธรรมของสมาชิกของมูลนิธิอริยสถานธรรมแห่งปัญญา อำเภอเมืองเชียงใหม่”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๒๔๓} มนต์ชัย ทับบุญ และคณะ, “การพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรม และทักษะการคิดวิเคราะห์ ด้วยแนวทางการปลูกฝังจริยธรรม”, รายงานการวิจัยคณะศึกษาศาสตร์, (ขอนแก่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๒๔๔} วรรณิ ดวงดีทวีรัตน์, การปรับตัวของครอบครัวในชุมชนชนบทในสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม, รายงานการวิจัย, (สาขาวิชาการศึกษาอกระบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

นอกจากนี้ผู้หญิงมีโอกาสดูไปทำงานนอกบ้านเพิ่มขึ้น ชุมชน และครอบครัวมีรายได้ และการใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้นด้วย วิถีชีวิตของชุมชน และครอบครัวมีความแปลกแยกไปจากเดิม ความสัมพันธ์ระหว่างกันมีความเหินห่างไปบ้าง ความสัมพันธ์แบบเครือญาติมีลดลงความสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในครอบครัวได้รับผลกระทบ เนื่องจากอิทธิพลการได้รับสื่อหรือสิ่งยั่วยุจากสังคมภายนอก สำหรับประเพณี ค่านิยม และความเชื่อบางอย่างของชุมชน และครอบครัว เช่น การบวช การมีคู่ครอง การรักษาพยาบาล การบริโภคบทบาททางเพศ ได้รับผลกระทบบ้าง เนื่องจากการที่ชุมชน และครอบครัวให้ความสนใจ เกี่ยวกับเรื่องของการทำมาหาเลี้ยงชีพ การประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องทำให้ไม่มีเวลาที่จะใส่ใจกับวิถีปฏิบัติ และรูปแบบการดำเนินชีวิตบางอย่างดังเช่นในอดีต

อมรวิทย์ นาคทรพร ได้ศึกษาถึงภัยทางสังคมของเยาวชน พบว่า^{๒๔๕} ปัญหาทางสังคมในขณะนี้เริ่มสูงขึ้น ดูได้จากคดีอาชญากรรม และยอดการเข้าสถานพินิจของเยาวชนอายุต่ำกว่า ๑๘ ปีเพิ่มสูงขึ้น โดยปี ๒๕๔๙ ที่ผ่านมามีเยาวชนเข้าสถานพินิจถึง ๔๐,๐๐๐ คน เฉลี่ยถึงวันละประมาณ ๑๐๐ คน ส่วนสภาวะการณ์เรื่องเพศ พบหญิงอายุต่ำกว่า ๑๙ ปี แนวโน้มทำคลอดสูงขึ้น ปีที่ผ่านมาสูงถึง ๗๐,๐๐๐ คน จากเดิม ๕๐,๐๐๐ คน จากตัวเลขแสดงให้เห็นว่าวัยรุ่นมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรมากขึ้น และเด็กในโรงเรียนประมาณ ๑๕% หรือ ๘๐๐ - ๙๐๐ คน มีปัญหาในครอบครัว พบด้วยว่าเด็กที่มีผลการเรียนเกรดเฉลี่ยต่ำกว่า ๒.๐๐ ล้มเหลวทางการเรียน มีพฤติกรรมกินเหล้า สูบบุหรี่ มากกว่าเด็กอื่น ๒ - ๓ เท่า

วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์ ได้ทำวิจัยเรื่อง “**หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม**” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสอดคล้องของหลักพุทธธรรมกับหลักการบริหารการศึกษาที่ครอบคลุมถึง ๓ หลักการครองตน หลักการครองคน หลักการครองงาน และเพื่อเสนอหลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม วิธีการศึกษานี้ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงพัฒนาใช้เทคนิควิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์ และเทคนิคเดลฟาย ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหารการศึกษา มีจำนวน ๒๑ หลักธรรม แยกตามหลักการครองตน การครองคน และการครองงาน ได้ดังนี้^{๒๔๖} การครองตน สอดคล้องกับ ๑๙ หลักพุทธธรรม ได้แก่ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ ธรรมทำให้งาม ๒ ธรรมมีอุปการะมาก ๒ กุศลมูล ๓ สันโดษ ๓ สุจริต ๓ อธิปไตย ๓ ขรवासธรรม ๔ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ อธิษฐานธรรม ๔ เบญจธรรม พละ ๕ กัลยาณมิตรธรรม ๗ สปัปฺริสธรรม ๗ อริยทรัพย์ ๗ และทศพิธราชธรรม การครองคนสอดคล้องกับ ๑๕ หลักพุทธธรรม ได้แก่ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ ธรรมทำให้งาม ๒ กุศลมูล ๓ สุจริต ๓ อธิปไตย ๓ ขรवासธรรม ๔ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ กัลยาณมิตรธรรม ๗ สปัปฺริสธรรม ๗ อปริหานิยธรรม ๗ อริยทรัพย์ ๗ และทศพิธราชธรรม การครองงาน สอดคล้องกับ ๑๐ หลักพุทธธรรม ได้แก่ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมทำให้งาม ๒ ธรรมมีอุปการะมาก ๒ สุจริต ๓ อิทธิบาท ๔ พละ ๕ ขรवासธรรม ๔ สังคหวัตถุ ๔ และสปัปฺริสธรรม ๗

^{๒๔๕}อมรวิทย์ นาคทรพร, ภัยทางสังคมของเยาวชน, รายงานการวิจัย, (สาขาจิตวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^{๒๔๖}วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์, หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธ, วารสารศึกษาศาสตร์ ๑๘, ๒, พฤศจิกายน ๒๕๔๙ - มีนาคม ๒๕๕๐, หน้า ๖๓-๘๔.

นอกจากนี้ ยังพบว่า มีจำนวน ๗ หลักธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหารการศึกษาด้านการครองตน การครองคน และการครองงาน ได้แก่ กัลป์ยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมทำให้งาม ๒ สุจริต ๓ ฆราวาสธรรม ๔ สังคหัตถ์ ๔ และสัปปริสธรรม ๗

ถวิล อรัญเวศ ได้ศึกษา การนำพุทธวิธีในการสอนมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับ ประถมศึกษา พบว่า^{๒๔๗} ๑. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนวิชาจริยศึกษาตามแบบพุทธวิธี ในการสอนกับการสอนตามปกติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือนักเรียนที่เรียนจากวิธี สอนตามแบบพุทธวิธีในการสอน มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาจริยศึกษาสูงกว่านักเรียนที่เรียนจากวิธี สอนตามปกติ ๒ นักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนตามแบบพุทธวิธีในการสอน และนักเรียนที่เรียนจากการ สอนตามปกติ มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติ กล่าวคือ ทั้งกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมต่างก็มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นมาก

ณัฐกิตติ์ ศรีสันต์การศึกษา “ปัญหา และแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียน วิถีพุทธในภาคตะวันออก” ผลการวิจัยพบว่า^{๒๔๘} ๑) ปัญหาในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธด้าน กายภาพ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาที่พบคือ ความพอเพียงของอาคารสถานที่การจัด กิจกรรมเพื่อส่งเสริมผู้เรียนให้ดูแลอาคารสถานที่ และการจัดการสอนพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ๒) ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาที่พบคือความมีอิสระ ในการจัดกิจกรรมของนักเรียน ส่งเสริมการจัดกิจกรรมเข้าค่ายพุทธบุตรเพื่อฝึกอบรมให้เกิดการกิน อยู่ดี พึ่งเป็น ตามหลักไตรสิกขา และการได้รับประโยชน์จากการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ๓) ด้านการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาที่พบคือ การนำเทคนิควิธีการสอน ใหม่ ๆ มาใช้ในการจัดการเรียนการสอน การส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการวิเคราะห์ และแก้ปัญหา และการนำครูไปศึกษาดูงานที่จัดการศึกษา ๔) ด้านบรรยากาศ และปฏิสัมพันธ์ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัญหาที่พบคือ การส่งเสริมบรรยากาศใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ การ แสดงความเคารพต่อครู ทั้งต่อหน้า และลับหลัง และการส่งเสริมให้ครูได้ปฏิบัติธรรมในโอกาสสำคัญ ๕) ด้านการบริหารจัดการ อยู่ในระดับปานกลางปัญหาที่พบคือ การจัดหาเทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อใช้ ในการบริหารโรงเรียน การจัดทำข้อมูลสารสนเทศในการบริหาร และการจัดการศึกษา ให้มีความ สอดคล้องกับองค์กรทุกระดับ และการจัดทำระบบสารสนเทศ มีความเป็นปัจจุบันเพื่อใช้ในการ บริหารโรงเรียน ๖) เปรียบเทียบปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ในภาคตะวันออก จำแนกตาม สถานภาพการดำรงตำแหน่งขนาดของโรงเรียน และวุฒิการศึกษา โดยรวม และรายด้าน พบว่า แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ๗) แนวทาง การพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ในภาคตะวันออก พบว่าโรงเรียนวิถีพุทธจะประสบความสำเร็จต้องพัฒนาที่ตัวบุคลากร คือครูก่อน ครูต้องเป็นครูวิถีพุทธจริงๆ วิถีพุทธเป็นเรื่องของจิตใจ เป็นนามธรรม ถ้าไม่พัฒนาบุคลากร คือครูก่อน ก็จะต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กันกับนักเรียน

^{๒๔๗} ถวิล อรัญเวศ, การนำพุทธวิธีในการสอนมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา, รายงานการวิจัย, (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๔).

^{๒๔๘} ณัฐกิตติ์ ศรีสันต์, “ปัญหา และแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในภาคตะวันออก”, รายงานการวิจัย, (ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

๒.๗.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน

สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์ ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบ และวิธีการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเด็ก และเยาวชนโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ผลการวิจัยพบว่า^{๒๔๙} รูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเด็ก และเยาวชนโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้แก่รูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมแบบพหุลักษณะ ซึ่งเป็นการจัดสวัสดิการสังคมที่ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วนในสังคม โดยบูรณาการเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรในท้องถิ่น และวัฒนธรรมท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน และผู้อำนวยความสะดวก สำหรับวิธีการจัดสวัสดิการสังคมแบ่งได้เป็น ๘ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ ๑ การสำรวจ ข้อมูลชุมชน และสภาพปัญหาของกลุ่มเด็ก และเยาวชน ขั้นตอนที่ ๒ การจัดเวทีระดมความคิดเห็นของภาคีต่างๆ ขั้นตอนที่ ๓ การร่วมกันวางแผนการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มเด็ก และเยาวชน ขั้นตอนที่ ๔ การระดมทุน และทรัพยากรต่างๆ ขั้นตอนที่ ๕ การนำแผนงาน กิจกรรม และโครงการต่างๆ ไปสู่การปฏิบัติ ขั้นตอนที่ ๖ การสร้างกลไกในการขับเคลื่อนงานสวัสดิการ เช่น เครือข่ายเด็ก และเยาวชน ขั้นตอนที่ ๗ การติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มเด็ก และเยาวชน และขั้นตอนที่ ๘ การให้ข้อมูลป้อนกลับ

ปรีชา กันธิยะ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม และการพัฒนาแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม ด้วยกระบวนการวิจัย และพัฒนา ผลการวิจัยพบว่า^{๒๕๐}

๑. สภาพการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมประกอบด้วย ปรัชญา คือคุณธรรมนำ ความรู้ สร้างทักษะอาชีพ พัฒนาสังคม วิสัยทัศน์ คือเสริมสร้างคุณธรรม ความรู้พัฒนามาตรฐานอาชีพ อนุรักษ์สืบทอด ศาสนพิธี พัฒนาคนดีมีคุณธรรม และความสมานฉันท์ ให้สังคมเป็นสุขตามหลักธรรมคำสอนทางศาสนา และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในด้านพันธกิจมุ่งที่จะ ปลุกฝัง และเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม บูรณาการระบบศาสนาวัฒนธรรม ร่วมกับระบบการศึกษา พัฒนาจิตใจ และความสามารถให้เยาวชนร่วมพัฒนาสังคม และส่วนรวม และเป้าหมายคือการมุ่งที่จะ พัฒนาส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม โดยอบรมปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่เด็ก และเยาวชน สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนมากเห็นว่าด้านปัญหาในการบริหารโรงเรียนพระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมที่พึงประสงค์ ควรบริหารจัดการบุคลากรอย่างเหมาะสม ด้านข้อเสนอแนะต่อการ บริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม ควรวางแผนร่วมกันทั้งผู้สนับสนุน และ ผู้รับผิดชอบ ด้านสภาพการจัดหลักสูตร และการสอนศีลธรรม ควรจัดการศึกษาหลักธรรมโดยใช้ เทคนิค และวิธีการสอนในรูปแบบต่างๆ ด้านสภาพการนิเทศการสอน พระนิเทศ

^{๒๔๙} สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์, “รูปแบบ และวิธีการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเด็ก และเยาวชน โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๓๐ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๕, วารสาร มจร.วิชาการ, หน้า ๔๗.

^{๒๕๐} ปรีชา กันธิยะ, “การพัฒนาแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

มีน้อยโรงเรียน ต้องการพระนิเทศโดยตรง ด้านสภาพการพัฒนการสอนควรพัฒนาคุณภาพการบริหารโดยการอบรม ด้านกระบวนการ และแนวทางในการเรียนการสอนให้แก่พระสอนศีลธรรม ด้านสภาพการจัดสื่อการสอน สอนยังขาดสื่อการสอน และงบประมาณในการจัดทำสื่อไม่เพียงพอ ด้านสภาพการจัดกิจกรรมควรจัด กิจกรรมอบรมคุณธรรมจริยธรรมในวันสำคัญทางศาสนา ด้านสภาพการบริหารงบประมาณบริหาร งบประมาณโดยเขตพื้นที่การศึกษาควรจัดงบประมาณให้เพียงพอ ด้านสภาพการประเมินผล ประเมินทั้งการเรียนการสอน หลักสูตร และวิธีการสอน ด้านสภาพการบริหารทั่วไปสภาพอาคาร สถานที่ที่มีความพร้อม และเหมาะสมควรจัดห้องจริยธรรมในโรงเรียน

๒. ผลการพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม ประกอบด้วย รูปแบบหลักของการบริหารแบบย่ออีกรูปแบบ (๑) รูปแบบหลักการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม (๒) รูปแบบการบริหารงานวิชาการโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน (๓) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการจัดการหลักสูตรของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน (๔) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน (๕) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการจัดสื่ออุปกรณ์ และเทคโนโลยีของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน (๖) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการนิเทศการศึกษาของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน (๗) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการวัด และ ประเมินผลผู้เรียนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน (๘) รูปแบบการบริหาร บุคคลของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน (๙) รูปแบบการบริหารงานการเงิน ของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน (๑๐) รูปแบบย่อยการบริหารงานทั่วไป ด้านงานความสัมพันธ์โรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน (๑๑) รูปแบบย่อยการบริหารงานทั่วไปด้านกิจกรรมนักเรียนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอน ศีลธรรมในโรงเรียน (๑๒) รูปแบบย่อยการบริหารงานทั่วไปด้านงานอาคาร สถานที่ของโรงเรียนที่พระ มีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

พระมหาอำนาจ ปวฑฒโน ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบการจัดการการศึกษาพระ ปรียัติธรรม” การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาสภาพ และปัญหาอุปสรรคการจัดการศึกษาพระปรียัติธรรม (๒) เพื่อการบูรณาการหลักพุทธธรรมสำหรับการจัดการการศึกษาพระ ปรียัติธรรม (๓) เพื่อนำเสนอการพัฒนาแบบการจัดการการศึกษาพระปรียัติธรรม ระเบียบวิธีวิจัย เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธีทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงปริมาณเก็บข้อมูลจากกลุ่ม ตัวอย่าง ๓๑๗ รูป จากแบบสอบถามของบุคลากร คือ ผู้บริหาร อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียนใน สำนักเรียนในพื้นที่กรุงเทพมหานคร วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนา และสถิติอนุมาน การวิจัยเชิง คุณภาพ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็น ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๒ รูป ผลการวิจัยพบว่า^{๒๕๑}

^{๒๕๑}พระมหาอำนาจ ปวฑฒโน, “การพัฒนาแบบการจัดการการศึกษาพระปรียัติธรรม”, **วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

๑. สภาพการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมในปัจจุบันนี้ พระสังฆาธิการได้ดำเนินการ พัฒนารูปแบบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเพื่อการบูรณาการที่เหมาะสมกับการศึกษาพระปริยัติธรรมให้ มีความสอดคล้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ตลอดจนถึงกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับสำนักเรียน เพื่อส่งเสริมการสร้างทรัพยากรบุคคลคือพระภิกษุ สามเณร ผู้เป็นศาสนทายาทสืบทอดอายุ พระพุทธศาสนาในอนาคต นอกจากนั้น ปัญหาอุปสรรคการจัดการเพื่อการบูรณาการที่ไม่เหมาะสม กับการศึกษาพระปริยัติธรรมในปัจจุบันนี้ สาเหตุสำคัญมาจากวิสัยทัศน์ไม่ชัดเจน พันธกิจไม่เหมาะสม กระบวนการจัดการภายในสำนักเรียนไม่ชัดเจน เช่น การบริหารบุคคล การบริหารการเงิน การบริหารวัสดุอุปกรณ์ และการจัดการเป็นต้น

๒. การบูรณาการหลักพุทธธรรมสำหรับจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามหลักการจัดการประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยการ และการควบคุมเป็นต้น ตามหลักอิทธิบาท ๔ ประกอบด้วยฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสาเป็นต้น ตามหลักสาราณียธรรม ๖ ประกอบด้วยเมตตาทายกรรม เมตตาจาริกรรม เมตตาโมกกรรม สาธารณโกศล สีสสามัญญตา และทักขิสามัญญตาเป็นต้น

๓. นำเสนอการพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม ผลการแจกแบบสอบถามแก่บุคลากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๑๗ ชุด พบว่า ผู้บริหาร อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาแต่ละด้านพบว่า ผู้บริหาร อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม แต่ละด้านอยู่ในระดับปานกลาง คือ ตามหลักการจัดการประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยการ และการควบคุมเป็นต้น ตามหลักอิทธิบาท ๔ ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และ วิมังสาเป็นต้น

ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๒ รูป ที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารการศึกษาในแต่ละสำนักเรียนในพื้นที่กรุงเทพมหานคร พบว่า ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิมีความคิดเห็นต่อการพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาแต่ละด้านพบว่า ผู้ให้ข้อมูลหลักมีความคิดเห็น ต่อการพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม แต่ละด้านอยู่ในระดับปานกลาง คือ การวางแผน การจัดองค์การ การอำนวยการ และการควบคุมเป็นต้น ส่วนด้านการบริหารบุคคล ผู้ทรงคุณวุฒิมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด โดยกล่าวถึงการบริหารบุคคลว่า สำนักเรียนขาด แคลนนักเรียนทุกชั้นประโยค ตั้งแต่ประโยค ๑-๒ จนถึงประโยค ป.ธ.๙ และขาดแคลนอาจารย์ผู้สอน ทุกชั้นประโยคเช่นเดียวกัน

๒.๗.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

การวิเคราะห์งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์การพัฒนาคความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ด้านการศึกษา ในอดีตถึงปัจจุบัน อันประกอบด้วย วิชาการ กิจกรรมวิทยากร ชุมชน หลักเกณฑ์ สื่อสาร ตัดสินใจ ควบคุมงบประมาณ ความคิดเห็น คุณธรรมจริยธรรม ปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินงานการศึกษา แนวโน้ม ความพึงพอใจ จิตสังคม ปัจจัยค้ำจุนหน้าที่ การบริหารงานโรงเรียนการกุศลของวัดนั้น เพื่อแก้ไขปรับปรุง และพัฒนาการศึกษา ต่อไป

วิสุทธิ์ วิจิตรพัชรภรณ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเลิศของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของรัฐ” มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาในเรื่องการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาแบบกระจายอำนาจในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามแนวทางพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่พบว่า^{๒๕๒} ยุทธศาสตร์การดำเนินงานสู่ผลสำเร็จของการจัดการศึกษาแบบกระจายอำนาจในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วม ยุทธศาสตร์การมอบงาน ยุทธศาสตร์การพัฒนาบุคลากร ยุทธศาสตร์การกำกับติดตามงาน ยุทธศาสตร์การใช้เทคโนโลยี ยุทธศาสตร์การระดมทรัพยากร ยุทธศาสตร์ของการประสานงาน ยุทธศาสตร์การบูรณาการ และยุทธศาสตร์การบริหารที่เน้นคุณภาพทั้งองค์กร

มยุรี ศรีทอง ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน : กรณีศึกษาโรงเรียนวินิตศึกษาจังหวัดลพบุรี” ผลการวิจัยพบว่า^{๒๕๓} ยึดหลักปรัชญา คือ การช่วยกันเป็นสุขในโลก การจัดการเรียนการสอน โดยเน้นให้นักเรียนมีความรู้ เพื่อศึกษาต่อในระดับสูง ประกอบอาชีพอย่างมีคุณภาพ มีความเสียสละ ชยันตทน การดำเนินการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการ เพื่อพัฒนางานของโรงเรียนทั้งด้านวิชาการ กิจกรรมนักเรียน บุคลากร ธุรการ และการเงิน อาคารสถานที่ ความสัมพันธ์กับชุมชน

พระไพศาล สุทธิจิตโต (โนทยะ) ได้ทำวิจัยเรื่อง การบริหารงานโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัดราชบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาการบริหารงาน และแนวคิด ในการจัดตั้ง โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี ๒) เพื่อเปรียบเทียบการบริหารโรงเรียนการกุศลของ วัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และ ๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และ แนวทางการพัฒนา การบริหารงานโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี ผลการวิจัย พบว่า^{๒๕๔} ๑) ความคิดเห็นของบุคลากรต่อการบริหารงานโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยที่ ๓.๙๗ เมื่อจำแนกรายด้าน พบว่า บุคลากรมีความคิดเห็นต่อการ บริหารงานโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี ในด้านกิจการนักเรียน มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่ ๔.๐๑ ด้าน ธุรการ และการเงิน มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ ๓.๙๖ ๒) ผลเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรที่มีต่อการบริหารงานโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า เงินเดือน สวัสดิการ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงยอมรับสมมติฐาน ส่วน

^{๒๕๒}วิสุทธิ์ วิจิตรพัชรภรณ์, “การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาแบบกระจายอำนาจในสถานศึกษา ขั้นพื้นฐานตามแนวทางพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต*(สาขาวิชาบริหาร การศึกษา), (คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๕๓}มยุรี ศรีทอง, “การบริหารโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการ ศึกษาเอกชน: กรณีศึกษาโรงเรียนวินิตศึกษาจังหวัดลพบุรี”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต* (การบริหาร การศึกษา, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), บทคัดย่อ.

^{๒๕๔}พระไพศาล สุทธิจิตโต (โนทยะ), “การบริหารงานโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จังหวัด ราชบุรี”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต* (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), บทคัดย่อ.

ปัจจัยด้าน เพศ อายุ วุฒิการศึกษา ประสบการณ์ทำงาน ตำแหน่ง ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐาน ๓) ปัญหา และอุปสรรค ที่ เกี่ยวกับการพัฒนาการบริหารงานโรงเรียนการกุศลของวัดใน พระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี ได้แก่ ๑) บุคลากรส่วนมากขอไปสอบบรรจุเข้ารับราชการครูเนื่องจาก บุคลากรไม่พึงพอใจในหน้าที่ และสวัสดิการที่ได้รับ ซึ่งแตกต่างจากโรงเรียนของรัฐบาล ๒) เน้น กิจกรรมที่หลากหลายจึงมีผลกระทบด้านคุณภาพของกิจกรรม ๓) ขาดงบประมาณในการจัดสร้าง อาคารเรียนให้เพียงพอต่อจำนวนนักเรียน ๔) ข้อเสนอแนะ และแนว ทางการบริหารโรงเรียนการกุศล ของวัดในพระพุทธศาสนาจังหวัดราชบุรี ๑) ควรส่งเสริมบุคลากรให้มี คุณภาพในทุกๆ ด้าน เพื่อ ประสิทธิภาพงานที่ดีในด้านวิชาการ บุคลากร กิจกรรมนักเรียน อุดการ และการเงิน อาคารสถานที่ ความสัมพันธ์โรงเรียนกับชุมชน ๒) ควรบริหารกิจกรรมนักเรียน อาคารสถานที่ และ งบประมาณ อย่างมีคุณภาพ และ ๓) ควรจัดสวัสดิการให้บุคลากรในสถานศึกษาอย่างพอเพียง และเหมาะสม

ศรีนวล ศรีสวัสดิยาภรณ์ ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารงานโรงเรียนการกุศลของวัดใน พระพุทธศาสนา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน” ผลการวิจัยพบว่า^{๒๕๕} การบริหารงาน วิชาการของโรงเรียนมีสภาพการปฏิบัติปานกลาง ห้องสมุดเป็นแหล่งวิชาการ มีการสอนเสริมทั้ง ผู้เรียนช้า และผู้เรียนดี ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน น้อยกว่างานด้านอื่น เชิญบุคลากร ชุมชนมาเป็นวิทยากร เป็นการจัดการเรียนการสอนแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น และพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ งานบุคลากร มีหลักเกณฑ์พิจารณาความดีความชอบ การขึ้นเงินเดือน และ สวัสดิการอื่นๆ ที่โรงเรียนจัดให้ นอกนั้นรับจากรัฐบาล มีสภาพปฏิบัติในระดับปานกลาง ครูยังไม่พึง พอใจในสวัสดิการ ที่ผู้บริหารจัดให้

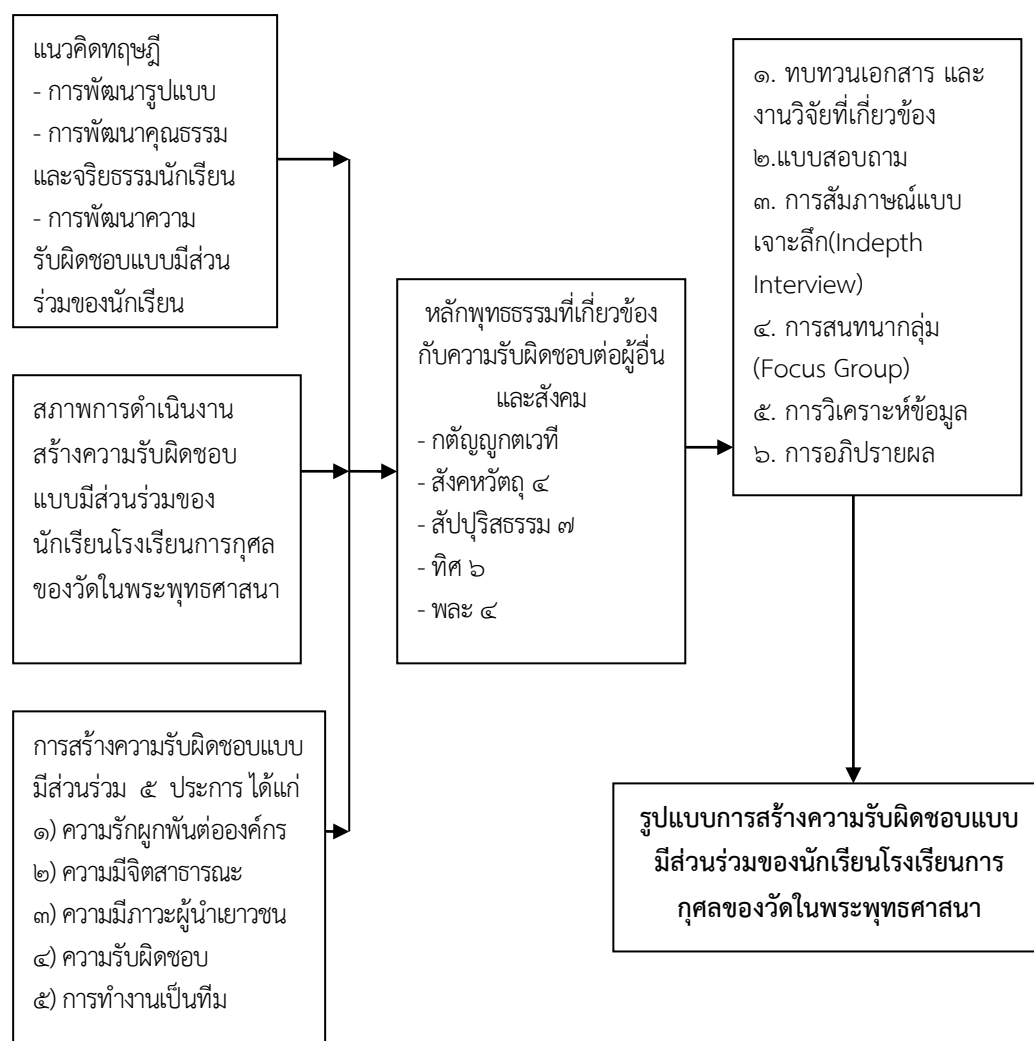
จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม ของนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา พอสรุปได้ว่า การบริหารงานโรงเรียนการ กุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ก็เพื่อช่วยเหลือชุมชนด้านการศึกษา และเผยแพร่ศาสนาธรรมสู่ เยาวชนไทยจัดการศึกษาเพื่อการกุศลโดยไม่หวังผลกำไร มุ่งสงเคราะห์เด็กยากจน และเด็กด้อย โอกาสทางการศึกษามุ่งปลูกฝังให้เยาวชนไทย เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมมีความเป็นเลิศทางด้าน วิชาการ และการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

จากการศึกษาค้นคว้า และรวบรวมผลงานวิจัยทั้งใน และต่างประเทศที่กล่าวมาแล้ว แสดงให้เห็นว่า การประยุกต์จริยธรรมเชิงพุทธในการพัฒนาเด็กในชุมชนพหุวัฒนธรรม จึงเป็น แนวทาง และกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพต่อการปลูกฝัง และหล่อหลอมให้เด็กในชุมชนพหุวัฒนธรรม มี คุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ดังกล่าวข้างต้นเข้าไปในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นวิถี ดำรงชีวิตของแต่ละบุคคลต่อไป

^{๒๕๕} ศรีนวล ศรีสวัสดิยาภรณ์, “การบริหารงานโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา”, สังกัดสำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาเอกชน, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต** (สาขาบริหารการศึกษา, สถาบันราชภัฏพระนคร, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร บทความทางวิชาการ สื่อออนไลน์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมา แล้วสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ ๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสม(Mixed Methodology) โดยขั้นตอนแรกเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โดยการสัมภาษณ์ และการสร้างรูปแบบการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาโดยการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อประเมินรูปแบบการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโดยการรูปแบบที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพมาปรับเป็นแบบประเมินพิจารณาความเหมาะสม ความเป็นไปได้และความเป็นประโยชน์ของรูปแบบโดยกลุ่มปฏิบัติจริงคือบุคลากรในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ภาคใต้ ได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๑ ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิจัย

๓.๖ ขั้นตอนการศึกษาค้นคว้าประกอบและสร้างรูปแบบการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๓.๑ ขั้นตอน และวิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย โดยแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาสภาพการดำเนินงานสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน ประกอบด้วย ๔ ระยะคือ

ระยะที่ ๑ การเตรียมโครงการวิจัย โดยการศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี เอกสารทางวิชาการข้อมูลสารสนเทศ หนังสือ วารสาร เว็บไซต์ งานวิจัยทั้งภายในและต่างประเทศ เพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการจัดทำโครงการวิจัย นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา

ระยะที่ ๒ การกำหนดตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย จัดทำแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง(Semi-Structured Interview) ปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาและปรับแก้ตามคำแนะนำ

ระยะที่ ๓ การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ โดยกำหนดผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับสภาพการดำเนินงานสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน คือ ผู้บริหารโรงเรียนในกลุ่มโรงเรียน

การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ ซึ่งได้แก่ ผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการ และผู้อำนวยการโรงเรียน รวม จำนวน ๙ รูป/คน โดยการใช้แบบเจาะลึก (Purposive Sampling)

ระยะที่ ๔ ศึกษาข้อมูลสภาพการดำเนินงานสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาในเขตภาคใต้ โดยการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสารจากโรงเรียนคือ แผนดำเนินงานประจำปี แผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา รายงานคุณภาพการศึกษาประจำปีของโรงเรียน

แล้วนำข้อมูลที่ได้นำมาสรุปเป็นตัวแทนที่เกี่ยวกับการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ ๒ การสร้างรูปแบบความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน ประกอบด้วย ๒ ระยะคือ

ระยะที่ ๑ การร่างรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ขั้นตอนนี้เป็นการนำองค์ประกอบที่ได้จากระยะที่ ๔ ในขั้นตอนที่ ๑ ไปสัมภาษณ์ความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๗ ท่าน ซึ่งใช้แบบเจาะลึก (Purposive Sampling) เกี่ยวกับโครงสร้าง และองค์ประกอบพร้อมทั้งรายละเอียดรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เพื่อประกอบการร่างรูปแบบ

ระยะที่ ๒ การสร้างรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โดยใช้การสนทนากับผู้เชี่ยวชาญ โดยขอความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๑๒ ท่าน เป็นการพิจารณาร่างรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จากขั้นตอนที่ ๒ ระยะที่ ๑ ประมวลความคิดเห็นและสรุปเป็นรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ ๓ การประเมินรูปแบบความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน ประกอบด้วย ๓ ระยะคือ

ระยะที่ ๑ การสร้างและพัฒนาเครื่องมือวิจัย โดยให้นำผลที่ได้จากขั้นตอนที่ ๒ มาสรุปเป็นรูปแบบ และพัฒนาเป็นแบบสอบถามและปรับแก้ตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา จากนั้นนำแบบสอบถามไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๕ ท่าน พิจารณาตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) นำผลที่ได้มาวิเคราะห์หาค่าความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์โดยใช้เทคนิค IOC เลือกข้อคำถามที่มีค่า IOC มากกว่า ๐.๖ ขึ้นไป และปรับปรุงแบบสอบถาม แล้วนำไปทดลองใช้กับกลุ่มทดลองใช้ (try-out) จำนวน ๓๐ คน นำผลที่ได้มาหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามด้วยการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาด้วยสูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค ปรับปรุงแบบสอบถามเพื่อนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลในขั้นตอนต่อไป

ระยะที่ ๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำแบบสอบถามที่ได้จากขั้นตอนที่ ๒ ไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในสถานศึกษาสังกัดกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในพื้นที่ภาคใต้ จำนวน ๒๖๕ คน นำข้อมูลที่ได้มาทำการตรวจสอบความ

ถูกต้องและวิเคราะห์ผล แปรผลวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้องค์ประกอบในการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๓.๒ ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้

๓.๒.๑ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จะใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ๒ ขั้นตอนด้วยกันคือ

๑. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับ ผู้ให้ข้อมูล สำคัญ (Key Informant) ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งเพื่อศึกษาสภาพปัญหาปัจจุบันการตัดสินใจเชิงพุทธสำหรับผู้บริหารสถานศึกษานักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๑ กรุงเทพมหานคร

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ประชากรที่กำหนดครั้งนี้ให้ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) กำหนดผู้เชี่ยวชาญ ที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้บริหาร ครู ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้านการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน จำนวน ๗ รูป/คน ดังนี้

ที่	รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ	ตำแหน่ง
๑	ดร.เกษม ศรีสุวรรณ	ผู้จัดการโรงเรียนขังคะทวิศิลป์
๒	ดร.วัฒนา จินดาวงศ์	ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการโรงเรียนพระมหาธาตุยุลนิจิ
๓	ดร.สัญญา ศรีวิเชียร	ผู้จัดการโรงเรียนควนวิเศษมูลนิธิ
๔	คุณสมพงษ์ ช่วยเนียม	ผู้จัดการโรงเรียนแจ้งวิทยา
๕	ดร.เลื่อน จิระวิศิษฐาภรณ์	ผู้จัดการพุทธมณฑลนิมิตร
๖	พระพิศาลสิกขกิจ	ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนแจ้งวิทยา
๗	พระครูเมตตาภิรม	ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนพุทธมณฑลนิมิตร

ผู้วิจัย ได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตามจำนวนผู้เชี่ยวชาญที่เหมาะสม คือ จำนวนตั้งแต่ ๕ คน ขึ้นไป เพราะอัตราการลดของความคลาดเคลื่อนจะมีน้อยมาก คือ ประมาณ ๐.๘ – ๑.๐ ดังนั้น จำนวนผู้เชี่ยวชาญที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ จำนวน ๗ รูป/คน เหมาะสมในการเป็นกลุ่มประชากรของการวิจัยครั้งนี้

๒. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสนทนากลุ่ม ได้แก่ ผู้บริหาร ครู ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้านการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน และ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้านความรับผิดชอบของนักเรียน ด้วยการเลือกเจาะจง (Purposive Selection) จำนวน ๑๒ รูป/คน ดังนี้

ที่	รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ	ตำแหน่ง
๑	พระราชสุทธีวิมล,ดร.	เจ้าคณะจังหวัดกระบี่
๒	พระมหาสหัส ฐิตสาโร, รศ.	เจ้าคณะอำเภอขนอม
๓	พระมหาญาณวิวัฒน์ ฐิตวฑฒโน	อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษาศึกษา
๔	รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย	อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษาศึกษา
๕	รศ.ดร.สิน งามประโคน	อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษาศึกษา
๖	ดร.ระวีง เรืองสังข์	อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษาศึกษา
๗	ดร.เกษม แสงนนท์	อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษาศึกษา
๘	ดร.สัญญา ศรีวิเชียร	อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษาศึกษา
๙	ดร.สัญญา ศรีวิเชียร	ผู้อำนวยการ/ผู้จัดการโรงเรียนพระมหาธาตุมูลนิธิมัธยม
๑๐	ดร.กษมา ศรีสุวรรณ	ผู้จัดการโรงเรียนขังคะทิวีศิลป์
๑๑	ดร.ธีระพงษ์ สมเขาใหญ่	อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ม. พุทธบริหารการศึกษาศึกษา มจร. นครศรีธรรมราช
๑๒	ดร.ทองดี ศรีตระการ	เจ้าหน้าที่ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษาศึกษา

๓.๒.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

ประชากร คือ ผู้บริหารสถานศึกษา และครูโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาในเขตภาคใต้ ปีการศึกษา ๒๕๖๑ จำนวนทั้งสิ้น ๘๒๕ คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ทำการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) มาจากประชากร คือ ผู้บริหาร และครู ในกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในเขตภาคใต้ ปีการศึกษา ๒๕๖๑ โดยการเปิดตารางสำเร็จรูปของ R.V.Krejcie กับ D.W.Morgan^๑ เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลมีความถูกต้องมากที่สุด จึงได้จำนวนกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๖๕ รูป/คน ตามตารางความสัมพันธ์ของประชากร และกลุ่มตัวอย่างของเครซี และมอร์แกน

ตารางที่ ๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามโรงเรียน

โรงเรียน	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง
๑. แจ้หวงวิทยา	๑๔๗	๕๑
๒. สมานคุณวิทยาทาน	๑๐๐	๓๕
๓. พุทธมงคลนิมิต	๘๙	๓๑
๔. มัธยมวัดควนวิเศษมูลนิธิ	๖๗	๒๓
๕. วัดนิกรรังสฤษฎ์	๗๗	๒๗

^๑R.V.Krejcie & D.W.Morgan อ้างใน ธานินทร์ ศิลป์จารุ, การวิจัย และวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ ด้วย SPSS, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บิสิเนสเซอร์แอนด์ตี, ๒๕๕๑), หน้า ๔๙.

โรงเรียน	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง
๖. อัมพวันวิทยา	๓๒	๑๑
๗. พระมหาธาตุมูลนิธิมัธยม	๕๘	๒๐
๘. ช่างกะทิวศิลป์	๗๔	๒๖
๙. พุทธยาคมศรียาภัย	๒๕	๙
๑๐. ท้าวราษฎร์สงเคราะห์	๓๖	๑๓
๑๑. ชัยมงคลวิทย์	๔๒	๑๕
๑๒. สามัญศึกษาวัดแจ้ง	๑๑	๔
รวม	๘๒๕	๒๖๕

กลุ่มตัวอย่าง ในการวิจัยนี้ใช้ประชากรทั้งหมดเป็นกลุ่มตัวอย่าง

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการสร้างเครื่องมือและอธิบาย ลักษณะของเครื่องมือ ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม ดังนี้

๓.๓.๑ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview)

ผู้วิจัย ได้วิเคราะห์ประเด็นสำคัญของเนื้อหาการวิจัยและวิเคราะห์สาระสำคัญจากนิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการแล้วได้ร่างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อนำไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาได้ตรวจสอบคุณภาพในด้านต่างๆ ดังนี้

๑. การใช้ถ้อยคำสำนวนภาษาของข้อคำถาม

๒. โครงสร้างของประเด็นเนื้อหาคำถามที่ครอบคลุมสาระสำคัญ เกี่ยวกับรูปแบบการสร้าง ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๓. กรอบประเด็นและข้อคำถามครอบคลุมเนื้อหาสำคัญที่ต้องการตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดไว้

๓.๓.๒ แบบสอบถาม (Questionnaires) ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการสร้าง ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ดังนี้

ผู้วิจัย ได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัย โดยศึกษาเอกสารวิชาการและจากงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสภาพความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจำนวน ๑ ฉบับ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการสร้าง ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จากเครือข่ายอินเทอร์เน็ต บทความ ตำรา คัดสำเนาจากรายงานการวิจัยหรือบทความตามเว็บไซต์

๒. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาสร้างกรอบของคำถาม โดยสร้างเครื่องมือ จากกรอบเนื้อหาในคำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๓. เสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาและปรับปรุงแก้ไขตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาแนะนำ

๔. นำเครื่องมือที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ ท่านเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) ทั้งความตรงของเนื้อหา (Content validity) และความตรงตามโครงสร้าง (Construct Validity) โดยการหาค่า IOC (Rovinelle & Hambleton)

๕. นำเครื่องมือที่ตรวจสอบแล้วไปทดลองใช้ (Try Out) กับกลุ่มตัวอย่างโรงเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ที่เป็นผู้บริหารสถานศึกษาและและรองผู้บริหารสถานศึกษา ในสังกัดโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาภาคใต้ จำนวน ๓๐ ชุด เพื่อหาความเที่ยง (Reliability) โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficients) ตามวิธีของ Cronbach ได้ค่าสัมประสิทธิ์ของความเที่ยงรายข้อ และสัมประสิทธิ์ของความเที่ยงทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๘๕

๖. นำเครื่องมือที่แก้ไขปรับปรุงสมบูรณ์แล้ว ไปเก็บข้อมูลกับผู้บริหารสถานศึกษา และรองผู้บริหารสถานศึกษา ในสังกัดโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นแบบสอบถามประมาณค่า ๕ ระดับ โดยแต่ละระดับคะแนนมีความหมาย ดังนี้

ฉบับที่ ๑ แบบสอบถามรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เพื่อสอบถามเกี่ยวกับ ระดับความสำคัญต่อการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ว่าข้อคำถามในแต่ละข้อนั้นมีความสำคัญต่อการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมาสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ จำแนกเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบเลือกรายการ (Checklist) และเติมข้อมูลลงในช่องว่างเกี่ยวกับ ขนาดของโรงเรียน ตำแหน่ง และระดับการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ การพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาว่าข้อคำถามในแต่ละข้อนั้นมีความสำคัญต่อการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนปฏิบัติในระดับใด ในการประเมินสามด้านคือ ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ โดยมีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ชนิด ๕ มาตราวัด ดังนี้ Likert, Rensis^๒ (1967)

๕ หมายถึง รูปแบบมีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความเป็นประโยชน์ในระดับมากที่สุด

๔ หมายถึง รูปแบบมีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความเป็นประโยชน์ในระดับมาก

^๒Likert, Rensis, "The Method of Constructing and Attitude Scale", *Reading in Attitude Theory and Measurement*, Fishbein, Martin, Ed., (New York : Wiley & Son, 1967), pp. 90-95.

๓ หมายถึง รูปแบบมีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความเป็นประโยชน์
ในระดับปานกลาง

๒ หมายถึง รูปแบบมีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความเป็นประโยชน์
ในระดับน้อย

๑ หมายถึง รูปแบบมีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความเป็นประโยชน์
ในระดับน้อยที่สุด

การแปลความหมายของค่าเฉลี่ยใช้เกณฑ์^๓ ดังนี้

๔.๕๐-๕.๐๐ หมายถึง รูปแบบมีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความเป็น
ประโยชน์ ในระดับมากที่สุด

๓.๕๐-๔.๕๙ หมายถึง รูปแบบมีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความเป็น
ประโยชน์ ในระดับมาก

๒.๕๐-๓.๕๙ หมายถึง รูปแบบมีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความเป็น
ประโยชน์ ในระดับปานกลาง

๑.๕๐-๒.๕๙ หมายถึง รูปแบบมีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความเป็น
ประโยชน์ ในระดับน้อย

๑.๐๐-๑.๕๙ หมายถึง รูปแบบมีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความเป็น
ประโยชน์ ในระดับน้อยที่สุด

การสร้างและหาคุณภาพของเครื่องมือ ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้สร้างเป็นแบบสอบถาม
และเพื่อให้ได้แบบสอบถามที่มีคุณภาพเหมาะสมและมีค่าความเชื่อมั่นสูงผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการสร้าง
และหาคุณภาพของแบบสอบถามดังนี้

๑. ศึกษาวิธีการสร้างแบบสอบถามจากตำรา เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ เพื่อเตรียม
สร้างแบบสอบถาม

๒. การสร้างข้อคำถามผู้วิจัยได้สร้างข้อคำถามขึ้นจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการ
บริหารโครงการจากการศึกษาเอกสารจึงได้ตัวแปรการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของ
นักเรียน ซึ่งประกอบด้วย ชื่อรูปแบบ หลักการ วัตถุประสงค์ องค์ประกอบความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม
จำนวน ๕ องค์ประกอบ กิจกรรมการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม และเงื่อนไขสำคัญ
การนำรูปแบบไปใช้ หลังจากนั้นจึงนำข้อคำถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเสนออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
เพื่อพิจารณาความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) ความถูกต้องความครอบคลุมของเนื้อหา
พร้อมทั้งตรวจสอบข้อบกพร่องของการใช้ภาษา นำข้อเสนอแนะที่ได้มาทำการปรับปรุงข้อความและ
ความถูกต้องของข้อคำถาม

๓. นำข้อคำถามที่ผ่านการตรวจสอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เรียบร้อยแล้ว
ไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ คน พิจารณา เพื่อพิจารณาคัดกรองตัวแปรตามความเที่ยงตรงเชิง
โครงสร้างของตัวแปรโดยทำหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราช

^๓John W. Best, **Research in Education**, 4 th ed., (New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1981), p. 182.

วิทยาลัย เชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญในการคัดกรองตัวแปรที่เห็นว่าสอดคล้องกับโครงสร้างหลักการ แนวคิด ทฤษฎี ซึ่งพบว่า ตัวแปรมีความสอดคล้องกับโครงสร้าง หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และเพื่อพิจารณา ตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) ความครอบคลุมของเนื้อหา ความถูกต้อง ความสมบูรณ์ของข้อคำถาม โดยมีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญดังนี้

ถ้าเห็นว่าตัวแปรดังกล่าวเหมาะสม ให้คะแนน ๑ คะแนน

ถ้าไม่แน่ใจว่าตัวแปรดังกล่าวเหมาะสม ให้คะแนน ๐ คะแนน

ถ้าเห็นว่า ตัวแปรดังกล่าวไม่เหมาะสม ให้คะแนน -๑ คะแนน

หลังจากนั้นจึงนำผลการคัดกรองของผู้เชี่ยวชาญมาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง ระหว่างข้อคำถามและนิยาม (IOC : Index of Congruence) โดยใช้เกณฑ์ตั้งแต่ ๐.๖๐ ขึ้นไปเลือกไว้ใช้^๔ ผลการพิจารณาโดยผู้เชี่ยวชาญ พบว่า ข้อคำถามทุกข้อมีค่าตั้งแต่ ๐.๖๐ – ๑.๐๐ จึงสามารถนำไปใช้ได้

๔. นำข้อคำถามที่ผ่านการพิจารณาจากผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงแก้ไข จัดทำเป็นแบบสอบถามนำไปทดลองใช้ (Try-Out) กับผู้บริหารสถานศึกษาและครูโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๐ คน คือโรงเรียนฆังคะทิวศัลป์ จำนวน ๑๕ คน โรงเรียนพระมหาธาตุมูลนิธิธมม จำนวน ๑๕ คน ในการส่งแบบสอบถามไปยังกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

๑) ขอนหนังสือจากหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร การศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความอนุเคราะห์ผู้บริหารสถานศึกษา และครู ในการเก็บข้อมูลเพื่อทดลองใช้เครื่องมือ

๒) นำหนังสือขอความอนุเคราะห์การเก็บข้อมูล และแบบสอบถามไปยังสถานศึกษาโดยผู้วิจัยไปดำเนินการแจกแบบสอบถามและรอรับคืนด้วยตนเองในวันนั้น

๓) นำแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมาตรวจสอบความสมบูรณ์และให้คะแนน หลังจากนั้นจึงนำมาหาความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถาม โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ของครอนบัค (Cronbach's Alpha Coefficient) (Cronbach, ๑๙๙๐) โดยมี เกณฑ์ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามต้องไม่ต่ำกว่า .๗๐ จึงเป็นแบบสอบถามที่เชื่อถือได้ พบว่าแบบสอบถาม มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับ ๐.๙๙๐ จึงจัดพิมพ์เป็นแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์องค์ประกอบในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บ รวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. ผู้วิจัยขอนหนังสือแนะนำตัวผู้วิจัยจากหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงผู้อำนวยการ

^๔สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สามลดา, ๒๕๕๕), หน้า ๓๒.

สถานศึกษาสังกัดกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลการวิจัยจากผู้บริหารและครูในสถานศึกษา

๒. รวบรวมรายชื่อสถานศึกษาสังกัดกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ และทำการสุ่มแบบหลายขั้นตอน โดยเริ่มจากการสุ่มด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง โดยกำหนดเลือกโรงเรียนที่มีการสอนในระดับประถมศึกษา หรือมัธยมศึกษาด้วย ได้จำนวนโรงเรียน ๑๒ โรงเรียน จาก ๑๖ โรงเรียน ด้วยเหตุผลเพราะรูปแบบนี้อาจจะไม่เหมาะสมสำหรับโรงเรียนที่เปิดสอนเฉพาะระดับปฐมวัย หลังจากนั้นจึงจัดทำบัญชีรายชื่อสถานศึกษาที่ใช้เป็นกลุ่มตัวอย่าง แล้วกำหนดสัดส่วนของแต่ละโรงเรียนจากจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เปิดจากตารางความสัมพันธ์ระหว่างประชากรและกลุ่มตัวอย่างของเครซีและมอร์แกน

๓. ผู้วิจัยส่งหนังสือแนะนำตัวผู้วิจัย พร้อมกับแบบสอบถามและซอง เอกสารที่ติดแสตมป์และจำหน่ายซองถึงตัวผู้วิจัยเอง และบัญชีรายชื่อผู้บริหารและครูที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ไปยังสถานศึกษาสังกัดกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ เพื่อขอความร่วมมือผู้บริหารสถานศึกษาส่งแบบสอบถามไปยังผู้บริหารและครูที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวนตามบัญชีที่แนบอีกต่อหนึ่ง พร้อมกับนัดวันรับแบบสอบถามคืนโดยขอความร่วมมือกับผู้อำนวยการสถานศึกษาสังกัดกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ ได้จัดส่งแบบสอบถามกลับคืนทางไปรษณีย์กลับใส่ซองเอกสารที่แนบไป ซึ่งผู้วิจัยได้จำหน่ายซองถึงตัวผู้วิจัยเองและติดแสตมป์ไว้เรียบร้อยแล้ว หลังส่งแบบสอบถามไป ๒ สัปดาห์ สำหรับแบบสอบถามบางส่วนผู้วิจัยได้เดินทางไปรับด้วยตนเอง

๔. นำแบบสอบถามที่ได้รับคืนมาตรวจสอบความสมบูรณ์และให้คะแนนหลังจากนั้นจึงนำไปวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าแบบสอบถามมีความสมบูรณ์สามารถใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้จำนวน ๒๖๕ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยแบ่งออกเป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงปริมาณ ดังนี้

๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนระเบียบวิธีวิจัย โดยเลือกวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลให้เหมาะสมกับลักษณะข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสังเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับรูปแบบการสร้างความรู้แบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา รวมทั้งการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ด้วยตัวเองตามระเบียบวิธีวิจัย และตามประเด็นโจทย์วิจัย วิธีดำเนินงานวิจัย และการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview : IDI) โดยผู้เชี่ยวชาญ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การสังเคราะห์เนื้อหา (Synthesis) และเผยแพร่ นำข้อมูลที่ได้ค้นข้อมูลสู่สถานศึกษาทั้งหมด เพื่อพัฒนารูปแบบต่อไปซึ่งดำเนินการ ดังนี้

๑) ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๒) เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพการโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview : IDI) โดยผู้เชี่ยวชาญ

๓) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษานี้ จะเป็นผู้เชี่ยวชาญ ที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จำนวน ๘ รูป/คน

๔) นำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ สรุปผล และนำเสนอเขียนเป็นความเรียง

๒. การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยใช้สถิติ

๑) วิเคราะห์ตัวแปรการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาสร้างเป็นตารางวิเคราะห์ความถี่ของตัวแปรและสรุปเป็นตัวแปรที่ศึกษา

๒) วิเคราะห์สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลด้วยความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percentage)

๓.๕.๒ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์องค์ประกอบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาในครั้งนี้เพื่อให้ถูกต้องตามหลักระเบียบวิธีวิจัย ผู้วิจัยจึงเลือกใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

๑. สถิติที่ใช้ในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

สถิติที่ใช้ในการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือผู้วิจัยได้

ตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดยการหาความเที่ยงตรงตามเนื้อหา(Content Validity)และหาความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม (Reliability) ดังนี้

๑) หาความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) โดยวิธีการวิเคราะห์หาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับนิยามหลักประเด็นหลักของแบบสอบถาม โดยใช้สูตรการหาค่า IOC (Index of Congruence) ของพวงรัตน์ ทวีรัตน์ (๒๕๔๘)

$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

เมื่อ IOC แทน ดัชนีความสอดคล้องของข้อความกับประเด็นหลักที่ศึกษา

$\sum R$ แทน ผลรวมของคะแนนความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญทั้งหมด

N แทน จำนวนผู้เชี่ยวชาญ

๒) หาความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามโดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา Alpha Coefficient ของ ครอนบัค (Cronbach's Alpha Coefficient) (Cronbach,๑๙๙0) โดยใช้สูตร

$$\frac{K}{K-1} \left[1 - \frac{\sum S_i^2}{S_t^2} \right] \alpha_K =$$

เมื่อ α_K แทน ความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม

$\sum S_i^2$ แทน ผลรวมค่าความแปรปรวนของคะแนนแต่ละข้อ

S_t^2 แทน ความแปรปรวนของแบบสอบถามทั้งฉบับ

K แทน จำนวนข้อในแบบสอบถาม

๒. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) และสถิติการวิเคราะห์องค์ประกอบ ประกอบด้วย KMO : Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy ดังนี้

๑) ค่าร้อยละ (Percentage) โดยใช้สูตรของElifson และคณะ (๑๙๙0)

$$\text{ร้อยละ} = \frac{\text{ความถี่ของรายการนั้น} \times 100}{\text{ความถี่ทั้งหมด}}$$

๒) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean) โดยใช้สูตรของ Ferguson^๕ (1981)

$$\bar{X} = \frac{\sum X}{n}$$

เมื่อ $\bar{X}$ แทน ค่าเฉลี่ยของคะแนน

$\sum X$ แทน ผลรวมของคะแนน

n แทน จำนวนผู้ตอบ

๓) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) โดยใช้สูตรของ Ferguson^๖ (1981)

$$S = \sqrt{\frac{\sum X^2 - \frac{(\sum X)^2}{n}}{n-1}}$$

เมื่อ S แทน ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของคะแนน

$\sum X^2$ แทน ผลรวมของคะแนนที่ยกกำลังสอง

$(\sum X)^2$ แทน ผลรวมคะแนนก่อนยกกำลังสอง

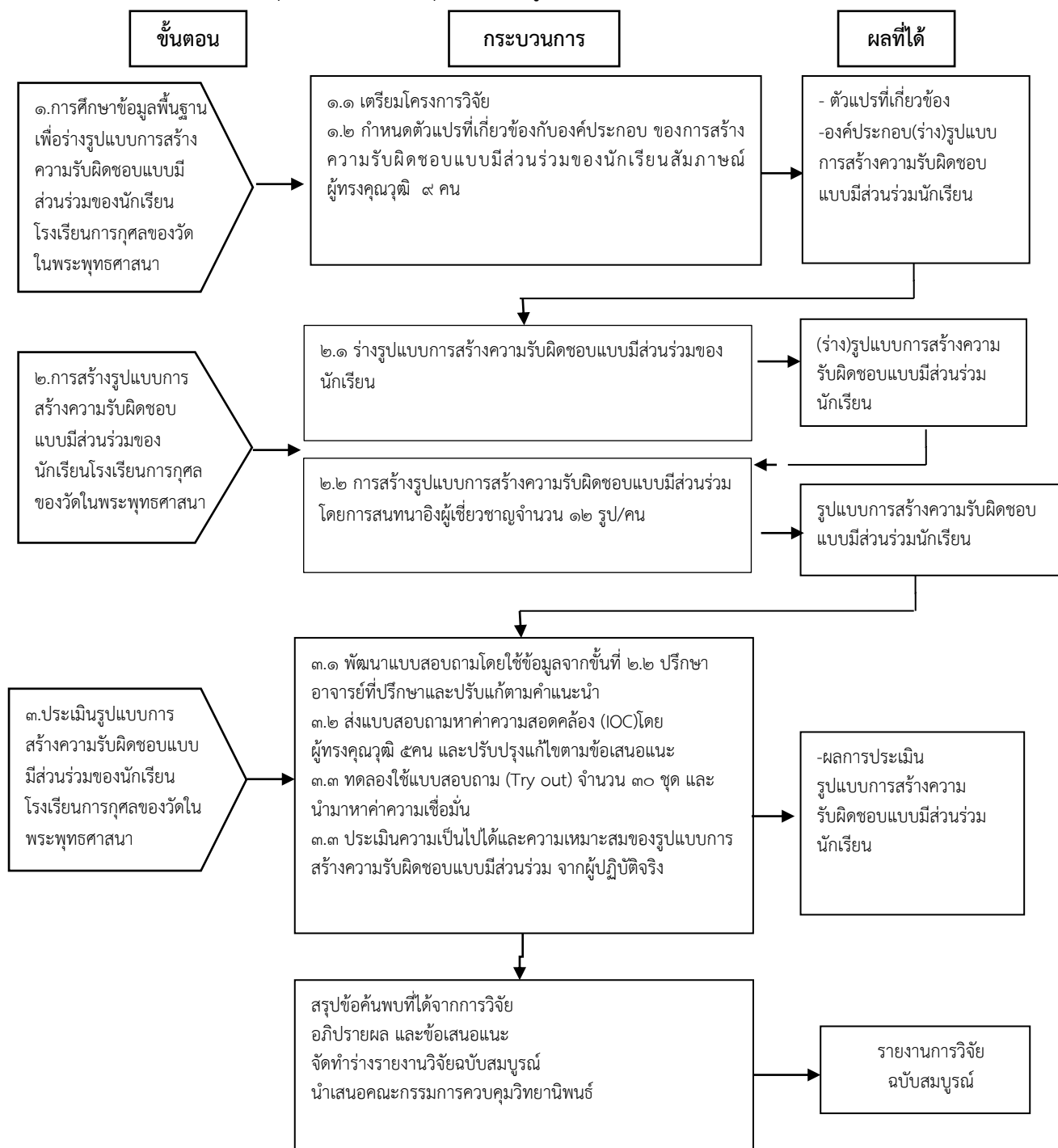
n แทน จำนวนผู้ตอบ

^๕Ferguson, George A., *Statistical Analysis in Psychology and Education*, 5th ed. (Singapore : McGraw – Hill International Book Co, 1981), pp. 34-36.

^๖Ibid., pp. 34-36.

๓.๖ ขั้นตอนการศึกษาองค์ประกอบและสร้างรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนการศึกษาองค์ประกอบและสร้างรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

ภาพที่ ๓.๑ แผนภาพแสดงขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสม(Mixed Methodology) โดยขั้นตอนแรกเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ศึกษาองค์ประกอบของการการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) สร้างรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โดยการนำองค์ประกอบที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม มาศึกษาและเก็บข้อมูลประเมิณรูปแบบที่ได้จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม โดยการพิจารณาความเหมาะสม ความเป็นไปได้และความเป็นประโยชน์ของรูปแบบโดยผู้ปฏิบัติจริงในสถานศึกษาของกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในเขตภาคใต้

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากการแจกแบบสอบถามให้กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็น ผู้บริหาร อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ รวมทั้งสิ้นจำนวน ๒๖๕ รูป/คน และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียนในกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ ซึ่งได้แก่ ผู้รับใบอนุญาต ผู้จัดการ และผู้อำนวยการโรงเรียน รวมจำนวน ๘ รูป/คน โดยการเลือกแบบเจาะลึก (Purposive Sampling) และจัดทำสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญผู้บริหาร ครู ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้านการพัฒนาควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน และผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ด้านควมรับผิดชอบของนักเรียน ด้วยการเลือกเจาะจง (Purposive Selection) จำนวน ๑๒ รูป/คน ทั้งนี้ผลการวิจัยแบ่งออกเป็น ๖ ส่วน ตามลำดับ ดังนี้

๔.๑ วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๔.๒ การวิเคราะห์หลักการพัฒนาด้านควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน

๔.๓ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ควมคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เกี่ยวกับการพัฒนาควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน

๔.๔ การเสนอรูปแบบการพัฒนาควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก ผู้บริหาร อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ รวมทั้งสิ้นจำนวน ๒๖๕ รูป/คน การวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ สถานภาพ อายุ ประสบการณ์ทำงาน และวุฒิการศึกษา ดังรายละเอียดผลการวิเคราะห์สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีผลการวิเคราะห์ดังตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
๑) สถานภาพ		
พระภิกษุ	๖	๒.๒๖
ฆราวาสชาย	๖๐	๒๒.๖๔
ฆราวาสหญิง	๑๙๙	๗๕.๑๐
๒) อายุ		
น้อยกว่า ๓๐ ปี	๗๓	๒๗.๕๕
๓๐- ๕๐ ปี	๑๒๔	๔๖.๗๙
มากกว่า ๕๐ ปี	๖๘	๒๕.๖๖
๓) ประสบการณ์ทำงาน		
น้อยกว่า ๕ ปี	๗๐	๒๖.๔๒
๕-๑๐ ปี	๘๒	๓๐.๙๔
มากกว่า ๑๐ ปี	๑๑๓	๔๒.๖๔
๔) วุฒิการศึกษา		
ต่ำกว่าปริญญาตรี	๒๓	๘.๖๘
ปริญญาตรี	๒๑๓	๘๐.๓๘
สูงกว่าปริญญาตรี	๒๙	๑๐.๙๔
รวม	๒๖๕	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นฆราวาสหญิง ซึ่งมีจำนวนมากถึง ๑๙๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๕.๑๐ ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง ๓๐-๕๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๗๙ ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ทำงานมากกว่า ๑๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๖๔ และส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๘๐.๓๘

ผลการประเมินความเหมาะสม

ผลการประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ มีการนำเสนอผลดังตารางที่ ๔.๒

ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเหมาะสมของรูปแบบการสร้างความรู้
รับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้

ส่วนประกอบรูปแบบ	$\bar{X}$	SD	ระดับ
ชื่อรูปแบบ	๔.๐๘	๐.๕๗	มาก
หลักการ	๔.๑๕	๐.๖๘	มาก
วัตถุประสงค์	๔.๑๘	๐.๕๐	มาก
องค์ประกอบรูปแบบ	๔.๑๙	๐.๔๓	มาก
กิจกรรมสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม	๔.๑๙	๐.๔๒	มาก
ปัจจัยสนับสนุน	๔.๑๓	๐.๔๐	มาก
การวัดประเมินผล	๔.๑๑	๐.๓๒	มาก
เงื่อนไขการนำไปใช้	๔.๑๒	๐.๔๙	มาก
รวม	๔.๑๔	๐.๒๘	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า ระดับความเหมาะสมของรูปแบบการสร้างความรู้รับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ โดยรวม ทั้ง ๘ ส่วนประกอบ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๑๔$) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมากเหมือนกัน โดยส่วนประกอบ “องค์ประกอบรูปแบบ” และส่วนประกอบ “กิจกรรมสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม” มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๑๙$) รองลงมาคือ วัตถุประสงค์ของรูปแบบ ($\bar{X} = ๔.๑๘$) ส่วนการวัดประเมินผลรูปแบบมีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{X} = ๔.๑๑$)

ผลการประเมินความเป็นไปได้ ผลการประเมินความเป็นไปได้ของรูปแบบการสร้างความรู้รับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ มีการนำเสนอผลดังตารางที่ ๔.๓

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเป็นไปได้ของรูปแบบการสร้างความรู้
รับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้

ส่วนประกอบรูปแบบ	$\bar{X}$	SD	ระดับ
ชื่อรูปแบบ	๔.๐๑	๐.๖๒	มาก
หลักการ	๔.๐๔	๐.๖๖	มาก
วัตถุประสงค์	๔.๐๘	๐.๖๑	มาก
องค์ประกอบรูปแบบ	๔.๐๕	๐.๔๘	มาก
กิจกรรมสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม	๔.๐๖	๐.๔๖	มาก
ปัจจัยสนับสนุน	๔.๑๓	๐.๔๘	มาก
การวัดประเมินผล	๔.๑๔	๐.๒๙	มาก
เงื่อนไขการนำไปใช้	๔.๐๖	๐.๖๒	มาก
รวม	๔.๐๗	๐.๓๖	มาก

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ระดับความเป็นไปได้ของรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ โดยรวม ทั้ง ๘ ส่วนประกอบ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๐๓$) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ทุกด้านมีความเป็นไปได้อยู่ในระดับมากเหมือนกัน โดยส่วนประกอบ การวัดประเมินผล มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๑๔$) รองลงมาคือปัจจัยสนับสนุน ($\bar{X} = ๔.๑๘$) ส่วนชื่อรูปแบบมีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{X} = ๔.๐๑$)

ผลการประเมินความเป็นประโยชน์ ผลการประเมินความเป็นประโยชน์ของรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ มีการนำเสนอผลดังตารางที่ ๔.๓

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความเป็นประโยชน์ของรูปแบบการสร้าง ความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้

ส่วนประกอบรูปแบบ	$\bar{X}$	SD	ระดับ
ชื่อรูปแบบ	๔.๑๕	๐.๕๖	มาก
หลักการ	๔.๑๘	๐.๕๘	มาก
วัตถุประสงค์	๔.๐๘	๐.๕๙	มาก
องค์ประกอบรูปแบบ	๔.๑๙	๐.๔๖	มาก
กิจกรรมสร้างความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วม	๔.๑๗	๐.๕๒	มาก
ปัจจัยสนับสนุน	๔.๑๘	๐.๕๒	มาก
การวัดประเมินผล	๔.๒๒	๐.๔๖	มาก
เงื่อนไขการนำไปใช้	๔.๒๖	๐.๕๐	มาก
รวม	๔.๑๘	๐.๓๔	มาก

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ระดับความเป็นประโยชน์ของรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ โดยรวม ทั้ง ๘ ส่วนประกอบ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๑๘$) เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ทุกด้านมีความเป็นประโยชน์อยู่ในระดับมากเหมือนกัน โดยส่วนประกอบ เงื่อนไขการนำไปใช้ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๔.๒๖$) รองลงมาคือการวัดประเมินผล ($\bar{X} = ๔.๒๒$) ส่วนวัตถุประสงค์รูปแบบมีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{X} = ๔.๐๘$)

๔.๒ การวิเคราะห์หลักการพัฒนาด้านความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน

หลักการพัฒนาด้านความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา พระราชบัญญัติดังกล่าวนำมาสู่การปฏิรูปการเรียนรู้เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการ เป็นแนวทางใหม่ๆ ให้ครู พ่อแม่ ชุมชน มีอิสระในการอบรมเลี้ยงดู ให้การศึกษา จัดหลักสูตร และการบริหารจัดการให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่กลมกลืนกับท้องถิ่น การลดทอน กรอบ กฎ ระเบียบ คำสั่งของส่วนกลาง เพื่อให้เกิดความหลากหลายในการปฏิบัติ ในด้านการจัดการศึกษา ได้มีส่วนร่วมคิด วางแผน ร่วมปฏิบัติ กำกับ ตรวจสอบ ประเมินผลกับโรงเรียน ส่งเสริมความรู้ให้กับ บุตรหลานในความปกครองทั้งที่บ้านที่โรงเรียนเป็นประจำและสม่ำเสมอจะทำให้บุตรหลานประสบความสำเร็จทางด้านการศึกษาสูงขึ้น และจะส่งผลให้บุตรหลานประสบผลสำเร็จในชีวิตด้วยเช่นกัน^๑

ความรับผิดชอบเป็นลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีที่สำคัญอย่างหนึ่งความรู้สึกรับผิดชอบ เป็นลักษณะนิสัยและทัศนคติของบุคคล ซึ่งเป็นเครื่องผลักดันให้เกิดการปฏิบัติตาม ระเบียบ เคารพสิทธิของผู้อื่น ทาตามหน้าที่ของตนเองและมีความซื่อสัตย์สุจริตความรับผิดชอบ คือ ความยอมรับรู้แล้วตอบสนอง ไม่ใช่เพียงแค่คิดอยู่ในใจ ต้องเป็นความยอมรับรู้แล้วตอบสนอง คือ การตอบสนองต่อสิ่งที่ต้องกระทำความรับผิดชอบอาจแบ่งได้เป็น ๓ ชนิด คือ ความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งหมายความว่า ต้องรับผิดชอบต่อสมบัติของสังคม รับผิดชอบต่อบุคคล หรือค่าของสังคม ความรับผิดชอบต่อตนเองและความรับผิดชอบต่อธรรมหรือต่อพระธรรม^๒

ความรับผิดชอบจึงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องปลูกฝังตั้งแต่เด็กๆ โดยจะต้องเน้นให้เด็กตระหนักรู้ถึงคุณค่าของความรับผิดชอบ ความสำคัญของความรับผิดชอบ และมีความตั้งใจที่จะปฏิบัติตามความรับผิดชอบด้วยความเต็มใจและตั้งใจ มีความรับผิดชอบทั้งความคิด คำพูดการกระทำ ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเอง ตลอดจนถึงประโยชน์โดยรวม และผู้ที่มีความรับผิดชอบควรจะต้องเป็นผู้ที่มีสำนึกรับรู้ด้วยตัวเอง ไม่โทษผู้อื่นสิ่งอื่นที่อยู่รอบตัวเรา รู้คุณค่าค้นหาศักยภาพจากตัวเอง มีสิ่งใดผิดพลาดเกิดขึ้น ให้เริ่มต้นปรับปรุงแก้ไขจากตัวเอง ไม่ป้องกันตัวเองโดยโทษสิ่งอื่นรอบตัว และการปลูกฝังความรับผิดชอบควรปลูกฝังตั้งแต่วัยเด็กมาเรื่อยๆจนกระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่ จนบ่มเพาะให้เป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพอันพึงประสงค์ของบุคคล อาทิเช่น ฝึกให้เด็กรับผิดชอบในการทำงานบ้านช่วยเหลือพ่อแม่ รับผิดชอบต่อการเรียนรู้ สิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้เด็กมีการพัฒนาความรับผิดชอบยิ่งขึ้นไป ความรับผิดชอบจึงเป็นคุณธรรมหนึ่งที่จำเป็นต้องปลูกฝังให้เกิดกับทุกคน^๓

^๑เจตน์สุตา ทศานนท์, การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอนุบาลเชียงราย, *วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

^๒พุทธทาสภิกขุ, *ศีลธรรมกับมนุษย์โลก*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๐), หน้า ๓๗๖-๓๘๘.

^๓กรมการศาสนา, *คู่มือการศึกษาจริยธรรมระดับอุดมศึกษา ตอนที่ ๒*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

ความรับผิดชอบ ตรงกับคำ ในภาษาอังกฤษว่า “Responsibility” ซึ่งมาจากคำ ๒ คำ คือ “Response” และ “Ability” หมายถึง ความสามารถที่จะทำอะไรจะแสดงออกมาเองให้เหมาะสมตามหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายในสังคม อันเป็นไปตามหลักเกณฑ์ กฎ ระเบียบวินัย ฯลฯ

ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า^๔ ความรับผิดชอบ คือ ความยอมรับรู้แล้วตอบสนอง ไม่ใช่เพียงแค่ว่าคิดอยู่ในใจ ต้องเป็นความยอมรับรู้แล้วตอบสนอง คือ การตอบสนองต่อสิ่งที่ต้องกระทำความรับผิดชอบอาจแบ่งได้เป็น ๓ ชนิด คือ ความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งหมายความว่า ต้องรับผิดชอบต่อสมบัติของสังคม รับผิดชอบต่อบุคคล หรือค่าของสังคม ความรับผิดชอบต่อตนเองและความรับผิดชอบต่อธรรมหรือต่อพระธรรม

ความรับผิดชอบว่าเป็นความขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์มีหิริโอตตปละ พยายามทำงานของตนให้ลุล่วงไปด้วยดี โดยไม่ละเมิดสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่นรวมทั้งมีการเตรียมวางแผนไว้ล่วงหน้าด้วย นอกจากนี้ยังรับรู้และยอมรับการกระทำของตนเองไม่ว่าผลการกระทำนั้นจะเป็นอย่างไร ซึ่งอาจแบ่งประเภทของความรับผิดชอบได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรับรู้ฐานะบทบาทของตนที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม จะต้องดำรงตนให้อยู่ในฐานะที่สามารถช่วยตนเองได้ รู้ว่าอะไรผิด อะไรถูก ยอมรับการกระทำของตนเองทั้งที่เป็นผลดีและผลเสีย เพราะฉะนั้นบุคคลที่มีความรับผิดชอบในตนเองย่อมจะไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนว่าสิ่งที่ตนจะกระทำลงไปนั้นจะมีผลเสียหายหรือไม่ และจะเลือกปฏิบัติแต่สิ่งที่จะทำให้เกิดผลดีเท่านั้น

๒. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง ภาวะหน้าที่ของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้อง และมีส่วนร่วมต่อสวัสดิภาพของสังคมที่ตนดำรงอยู่ ซึ่งเป็นเรื่อง ที่ผูกพันเกี่ยวข้องกับหลายสิ่งหลายอย่าง ตั้งแต่สังคมขนาดเล็กถึงสังคมขนาดใหญ่ และบุคคลมีหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะต้องปฏิบัติต่อสังคม ดังต่อไปนี้ คือ

- ก. ความรับผิดชอบต่อชุมชน
- ข. ความรับผิดชอบต่อบิดามารดา
- ค. ความรับผิดชอบต่อครู อาจารย์ และโรงเรียน
- ง. ความรับผิดชอบต่อเพื่อน^๕

^๔พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษย์โลก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๐), หน้า ๓๗๖-๓๘๘.

^๕พรรัตน์ แก่นทอง, “การใช้บทบาทสมมติพัฒนาความรับผิดชอบต่อชุมชนของนักเรียนชั้น ม.๑ โรงเรียนสายน้ำผึ้ง”, วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร), ๒๕๒๙, หน้า ๒๔-๒๕.

กองวิจัยการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ แบ่งความรับผิดชอบออกเป็น ๒ ประเภทคือ ความรับผิดชอบต่อตนเอง และความรับผิดชอบต่อสังคม ดังนี้

ก. ความรับผิดชอบต่อตนเอง

๑. การขจัดปัญหาทุกชนิดที่ทำให้ตนเอง เป็นทุกข์ (เพื่อน)

๒. การรู้จักหน้าที่ของตนเองและปฏิบัติ

ข. ความรับผิดชอบต่อสังคม

๑. ความรับผิดชอบต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง

๒. ความรับผิดชอบต่อครอบครัวหน้าที่การงานของตนเอง

๓. ความรับผิดชอบต่อโรงเรียน

๔. ความรับผิดชอบต่อชุมชน

๕. ความรับผิดชอบต่อประเทศชาติ

ความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมตั้งแต่วัยเด็กและจะพัฒนาไปเรื่อยๆ จนถึงวันรุ่น ผู้ใหญ่จึงต้องเข้าใจธรรมชาติของเด็กและแนะนำและส่งเสริมในสิ่งที่ถูกต้องที่เขาได้รู้จักแก้ปัญหาและค่อยๆ ปลุกฝังความรับผิดชอบให้แก่เขา เพราะนอกเหนือจากการมีวินัยและความรับผิดชอบตามธรรมชาติ อันอาจเกิดขึ้นได้เองแล้ว เด็กยังเรียนรู้วินัยและความรับผิดชอบจากวัฒนธรรม โดยอาศัยการสั่งฝึกปรือจากบุคคลแวดล้อม ลักษณะเช่นนี้เป็นกฎธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันในสังคม^๖

การพัฒนาจริยธรรมความรับผิดชอบควรพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งทางร่างกายและจิตใจ กล่าวคือ การพัฒนาความรู้ ความคิดและสติปัญญา การปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมให้เอื้อต่อการพัฒนาตนเอง ประเทศชาติ และการสร้างมาตรฐานจริยธรรมความรับผิดชอบในชีวิตของผู้เรียนด้วย^๗

การฝึกเด็กให้มีความรับผิดชอบนั้น ไม่มีเวลาใดที่จะสายเกินไป แม้ว่าเด็กจะอยู่ในวัยทารก พ่อแม่ก็สามารถฝึกสอนให้เด็กมีความรับผิดชอบได้ การฝึกสอนจะได้ดีก็ต่อเมื่อสถานการณ์เอื้ออำนวย หรือสร้างสถานการณ์ขึ้นในตอนต้นๆ ความรับผิดชอบที่เด็กพึงจะมีต้องควบคู่ไปกับการเล่นเสมอ เพราะการเล่นเป็นชีวิตจิตใจของเด็ก แต่การงานและความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่เด็กไม่ชอบ แต่อย่างไรก็ตามเด็กจะมีความรับผิดชอบได้ดีก็ต่อเมื่อมีงานหรือกิจกรรมให้ทำแม้ว่าเด็กจะพอใจในการเล่น ถ้าสามารถเปลี่ยนของเล่นให้เป็นงานได้ หรือให้เด็กทำงานด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลินเหมือนกับการได้เล่น ก็จะทำให้เด็กสามารถทำงานได้ ความรับผิดชอบก็จะเกิดขึ้น การเล่นจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการในการเตรียมตัวเด็กให้มีความรับผิดชอบ เด็กจะเรียนรู้ในการรับผิดชอบถ้าหากมีความพร้อมหรือมีสถานการณ์ดังต่อไปนี้

๑. เด็กรู้จักตัดสินใจ การตัดสินใจที่ถูกต้องของเด็กได้รับความสนใจจากผู้ใหญ่ และเสริมแรงด้วยการให้รางวัลตามความเหมาะสม

๒. พ่อแม่ และครู จะต้องสร้างสถานการณ์หรือเปิดโอกาสให้เด็กตัดสินใจอยู่เสมอ และผู้ใหญ่จะต้องสร้างบรรยากาศให้เด็กมีความรับผิดชอบ ละเว้นการตำหนิตาย

^๖ กังแกว อธิการ, **ทำไมต้องมีวินัย**, (มนุษยศาสตร์ปริทัศน์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๙.

^๗ ไกรยงค์ศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, **จอมปราชญ์นักการศึกษา สังเคราะห์ วิเคราะห์ และประยุกต์พระราชดำริด้านการศึกษและการพัฒนาคน**, (กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมิเดีย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐-๒๑.

๓. พ่อแม่และครูจะต้องหลีกเลี่ยงการตัดสินใจแทนเด็กในเรื่องที่เด็กสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง เพราะการที่ผู้ใหญ่ตัดสินใจแทนเด็ก เป็นการนำไปสู่การไม่รู้จักความรับผิดชอบของเด็ก^๕

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เดิมใช้ชื่อว่า โรงเรียนราษฎร์ของวัด เกิดขึ้นตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนราษฎร์ของวัด พุทธศักราช ๒๔๘๘ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาได้ประสบปัญหาในการดำเนินงานมาโดยตลอด เนื่องจากในช่วงแรกๆ ได้รับอุดหนุนเหมือนโรงเรียนเอกชนทั่วไป และไม่สามารถเก็บค่าธรรมเนียมการเรียนจากผู้ปกครองนักเรียนได้ สาเหตุจากผู้ปกครองนักเรียนร้อยละ ๙๕ มีฐานะยากจน จึงทำให้โรงเรียนบางแห่งต้องเลิกกิจการและบางแห่งก็ได้โอนกิจการให้รัฐบาล

โรงเรียน จึงเป็นสถาบันทางการศึกษา ที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในการหล่อหลอมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียน เพื่อไปเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณภาพ เพื่อออกไปพัฒนาสังคมในอนาคต เด็กจึงเป็นทั้งทรัพยากรและผู้ใช้ทรัพยากร ตามแนวคิด ๔ ประการ คือ

๑. เด็กเป็นเป้าหมายรวมของการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งมีจุดประสงค์ที่จะเปลี่ยนพฤติกรรม ของเด็กให้เป็นไปตามแนวทางที่ปรารถนา เพราะถ้าปราศจากเด็กแล้ว โรงเรียนก็ไม่ต้องมีหรือตั้งอยู่ไม่ได้ โรงเรียนจะมีแต่ผู้บริหาร ครู และอาคารสถานที่ได้อย่างไร เด็กจึงเป็นทรัพยากร ป้อนกระบวนการของโรงเรียน

๒. เด็กเป็นจุดเริ่มต้นของสังคม โรงเรียนจึงต้องจำลองเวทีสังคม เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสฝึกฝนลักษณะนิสัยตามแนวที่สังคมปรารถนา ดังนั้น โรงเรียนจึงมีหน้าที่พัฒนาทรัพยากรคือเด็ก เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด ชุมชนหรือสังคมจะเกิดหรือตาย อยู่ที่คุณภาพของเด็กที่จะเติบโตเป็นสมาชิกของสังคมในอนาคต

๓. เด็กในฐานะทรัพยากร มีลักษณะแตกต่างจากทรัพยากรอื่น ตรงที่ว่าเด็กจะเติบโตขึ้นเป็นผู้ผลิต และใช้ทรัพยากรในรูปแบบอื่นโรงเรียนจึงต้องพัฒนาเด็กให้เป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔. เด็กจะเป็นทรัพยากรที่มีค่าได้ ต่อเมื่อเด็กมีคุณภาพโรงเรียน จึงมีหน้าที่พัฒนาเด็กให้มีคุณภาพทั้งความรู้ เจตคติ และทักษะความชำนาญ^๖

กิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน กิจกรรมเสริมหลักสูตร และบริการที่ทางโรงเรียนจัดให้ จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาพฤติกรรมเด็ก เพื่อให้เด็กมีโอกาสแสดงความคิดเห็น รู้จักช่วยเหลือตนเอง รู้จักทำงานร่วมกันอย่างมีระบบ รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง ในการที่จะพัฒนาจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยมที่ส่งผลให้เด็กมีพฤติกรรมที่ดีงาม อันเป็นจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ด้วยเหตุนี้ทาง

^๕ ประเทิน มหาจันทร์, **สอนเด็กให้มีความรับผิดชอบ**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๙-๓๖.

^๖ ชัยยงค์ พรหมวงศ์, **เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา การพัฒนาพฤติกรรมเด็ก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๒๓), หน้า ๑๒.

กระทรวงศึกษาธิการ จึงกำหนดสาระการเรียนรู้หลักสูตรแกนกลาง พุทธศักราช ๒๕๔๔ โดยมีจุดประสงค์เนื้อหา ทั้งด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย ที่มุ่งเน้นในการพัฒนาทางด้านจริยธรรม โดยกำหนดจริยธรรม และพระพุทธานุภาพ ไว้ในสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งมีจุดประสงค์ เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่ดี สามารถควบคุมกาย วาจาและใจให้อยู่ในขอบเขตที่พึงงาม สามารถสร้างประโยชน์ให้แก่ตนและสังคม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง และปฏิบัติได้จนเป็นนิสัยคุณค่าของแบบแผนความประพฤติ และการครองตน ให้อยู่ในครรลองของความประพฤติที่พึงงาม ด้วยจิตสำนึก มโนธรรมของตนเอง ได้อย่างสมบูรณ์^{๑๐}

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาที่วัดหรือมูลนิธิวัดจัดตั้งขึ้นก็เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจนบางแห่งมีนักเรียนเฉพาะชาย-หญิงและบางแห่งมีนักเรียนพระภิกษุสามเณรเรียนร่วมด้วยนอกจากการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กและเยาวชนให้มีสถานที่เรียนหนังสือแล้วพระภิกษุสงฆ์ยังให้ความสงเคราะห์การศึกษาแก่เด็กและเยาวชนผู้กำลังศึกษาในสถานศึกษาต่างๆทั่วประเทศอาทิตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษาชั้นประถมศึกษามัธยมศึกษาด้วย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา) นอกจากนี้ในด้านหลักการที่จะพัฒนาโรงเรียนทั้งด้านบริหารและวิชาการนั้นปรากฏว่าทางด้านวิชาการได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ส่วนทางด้านบริหารเช่นจัดให้มีการบริหารโรงเรียนในรูปคณะกรรมการจัดการโรงเรียนโดยตั้งองค์กรกลาง “สภาโรงเรียนราษฎร์ของวัดเพื่อการกุศล” ถึงแม้ว่าจะปฏิบัติหน้าที่ได้ไม่ครบถ้วนแต่สภาโรงเรียนราษฎร์ของวัดเพื่อการกุศลก็ได้เป็นแกนกลางประสานงานระหว่างโรงเรียนในโครงการทดลองกับเจ้าหน้าที่ทั้งด้านนโยบายด้านการบริหารศึกษา

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้าและเป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพสูงขึ้นจากเดิมมาก สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน โดยเฉพาะให้การสนับสนุนถึง ร้อยละ ๑๐๐ ตามแนวทางของบัตรอุดหนุนค่าเล่าเรียน ทำให้โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา มีหลักประกันความมั่นคงด้านการเงินจากรัฐในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามการพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นนั้นจะหวังเพียงการสนับสนุนจากงบประมาณที่เป็นเพียงเงินอุดหนุนอย่างเดียวเท่านั้นไม่เป็นการพอเพียง ผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูซึ่งเป็นผู้ที่ต้องปฏิบัติงานในโรงเรียนจำเป็นต้องมีแนวความคิดและหลักการทางานให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและการเปลี่ยนแปลงของโลกด้วย จึงจะทำให้การพัฒนาโรงเรียนประสบผลสำเร็จได้^{๑๑}

ในด้านผลการปฏิบัติงานโดยทั่วไป บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ กล่าวคือจากการดำเนินโครงการต่างๆ ของโรงเรียนในระยะดำเนินการทดลอง วัดเป็นศูนย์รวมใจ การให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งด้านความรู้และจริยธรรม ประชาชนผู้ยากไร้ในท้องถิ่นได้รับการศึกษาจากโรงเรียนที่จัดการศึกษาดี ตลอดจนในช่วงการดำเนินการโครงการทดลองนี้ ทั้งท้องถิ่น รัฐและเอกชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นอกจากนี้ในด้านหลักการที่จะพัฒนาโรงเรียนทั้งด้านบริหารและวิชาการนั้น ปรากฏว่าทางด้านวิชาการได้ผลเป็นที่น่าพอใจ

^{๑๐}กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือสอนจริยศึกษาระดับวิทยาลัย (ฉบับทดลอง), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๒.

^{๑๑}อุดม นาณิ, สำนักงานกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, โรงเรียนพินิจประสาน อำเภอมือง จังหวัดพะเยา, (ปราจีนบุรี: เจตนารมณัณท์, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

ส่วนทางด้านบริหาร เช่น จัดให้มีการบริหารโรงเรียนในรูปคณะกรรมการจัดการโรงเรียน และบริหารทั้ง ๑๑ โรงเรียน โดยตั้งองค์กรกลาง “สภาโรงเรียนราษฎร์ของวัดเพื่อการกุศล” ถึงแม้ว่าจะปฏิบัติหน้าที่ได้ไม่ครบถ้วนแต่สภาโรงเรียนราษฎร์ของวัดเพื่อการกุศล ก็ได้เป็นแกนกลางประสานงานระหว่างโรงเรียนในโครงการทดลอง กับเจ้าหน้าที่ทั้งด้านนโยบายด้านการบริหารศึกษา นโยบายการวางรากฐานกระตุ้นเตือนตลอดจนปลูกศรัทธาแก่โรงเรียนในโครงการทดลองให้เข้าใจและเข้าใจถึงความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ นโยบาย และแนวทางการพัฒนาการศึกษาทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพตามแผนงานบริหารและส่งเสริมการศึกษาในส่วนที่ต้องดำเนินตามวัตถุประสงค์ของโครงการต่างๆ ได้ผลดีพอสมควร นอกจากนี้ ผู้บริหารโรงเรียนในโครงการทดลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้รับใบอนุญาตของโรงเรียนมีความกระตือรือร้นต่อการบริหารโรงเรียนมากขึ้น และหลายๆโรงเรียนสามารถชักจูงให้ประชาชนในชุมชนได้หาประโยชน์แก่โรงเรียนหลายรูปแบบ เช่น การบริจาคเงินสมทบทุนการก่อสร้าง ทุนการศึกษา ตลอดจนการจัดหาวัสดุอุปกรณ์การศึกษาเพิ่มมากขึ้น^{๑๒}

เป้าหมายของโรงเรียนการกุศลของวัด พัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ควบคู่คุณธรรม มีความก้าวหน้าเต็มศักยภาพทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา มีผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนระดับดี มีภาพลักษณ์ตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามแนวทางวิถิพุทธ ภายใต้อุปการะของ โรงเรียน พัฒนาคุณภาพครูผู้สอนให้มีการพัฒนาตนเอง มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรมมีจริยธรรม มีจรรยาบรรณในวิชาชีพครู ยึดมั่นในอุดมการณ์โรงเรียน และมาตรฐานวิชาชีพ เป็นผู้นำ เสียสละ ทุ่เม อุทิศตน รับผิดชอบและมีคุณภาพ พัฒนาระบบบริหารการจัดการ เน้นการมีส่วนร่วมเป็นระบบ โปร่งใส มีประสิทธิภาพ และมีบรรยากาศในการทำงาน พัฒนาทรัพยากรเพื่อการเรียนการสอน อาคาร สถานที่ สิ่งแวดล้อมให้มีมาตรฐาน มั่นคง แข็งแรง สะอาด ร่มรื่น มีบรรยากาศทางการศึกษา สื่ออุปกรณ์ นวัตกรรม และเทคโนโลยี ได้รับการพัฒนาเหมาะสมพอเพียง และเอื้อต่อการเรียนการสอน ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เน้นด้านศาสนา กีฬา ดนตรี ศิลปะ นาฏศิลป์ และ กิจกรรมสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน^{๑๓}

การพัฒนาโรงเรียนแบบการมีส่วนร่วม โดยการร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน มีคณะกรรมการอำนวยการ และคณะกรรมการผู้บริหารภายใน เป็นฝ่ายกำหนดนโยบาย เป้าหมาย วางแผนงาน แบ่งงานเป็น ๖ ด้าน คือด้านวิชาการ กิจกรรมนักเรียน บุคลากร ธุรการและแผนงาน อาคารสถานที่ และความสัมพันธ์กับชุมชน หลักการทำงานเป็นทีม กระจายอำนาจการทำงานเป็น ระดับช่วงชั้น ได้แก่ ระดับปฐมวัย (๑-๑.๓) ช่วงชั้นที่ ๑ (๑.๑-๑.๓) ช่วงชั้นที่ ๒ (๑.๔-๑.๖) ช่วงชั้นที่ ๓ (๑.๑-๑.๓) และช่วงชั้นที่ ๔ (๑.๔-๑.๖) มีหัวหน้าเป็นหัวหน้าช่วงชั้น แต่ละช่วงชั้นแบ่งกลุ่มย่อยเป็น ระดับ มีหัวหนาระดับเป็นฝ่ายควบคุมดูแลมอบหมายงาน แบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบเป็นระดับ เป็นช่วง ชั้น อาทิ ครูเวรดูแลความปลอดภัยหน้าโรงเรียน วันหยุด งานปกครอง งานกิจกรรม ฯลฯ การอยู่ ร่วมกันแบบวิถีพุทธ บรรยากาศการทำงานเป็นแบบครูกับศิษย์ พี่กับน้อง เพื่อนกับเพื่อน เหมือน ครอบครัวเดียวกัน อาศัยหลักกัลยาณมิตรในการอยู่ ร่วมกัน ยึดหลักการทำงานมากกว่าค่าตอบแทนให้ พออยู่ พอกิน พอเพียง ด้วยอุดมการณ์ จริ่งใจ เสียสละ

^{๑๒} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, การพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐-๑๘.

^{๑๓} โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรงทอง, ธรรมนูญโรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรงทอง, (ปราจีนบุรี: โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรงทอง, ๒๕๕๐), หน้า ๙.

สามัคคี และมีความรับผิดชอบงาน การดำเนินงานตามวงจรรงาน/โครงการ/กิจกรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียนและบุคลากร ยึดหลักร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันแก้ไขปัญหา และร่วมกันพัฒนา ภายใต้อำนาจบริหารของโรงเรียนคือ “สุวิชาโน ภว โหติ, ผู้รู้ดี เป็นผู้เจริญ”

๔.๓ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เกี่ยวกับการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน

การดำเนินงานการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ มีผลการศึกษาใน ๒ มิติ ดังนี้

๔.๓.๑ ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ คือ ผู้บริหารโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จำนวน ๗ ท่าน ได้ข้อมูลดังนี้

ดร.เกษม ศรีสุวรรณ ผู้จัดการโรงเรียนฆังคะทวิศิลป์ ได้ให้ความเห็นว่า^{๑๔} การไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เมื่อแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเกื้อกูลผู้คนและชุมชน จิตสำนึกสาธารณะ เป็นคำเดียวกับจิตสาธารณะ จิตสำนึกสาธารณะ ความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่เกิดจากการฝึกฝนธรรมตั้งแต่วัยเด็กและจะพัฒนาไปเรื่อยๆ จนถึงวันรุ่น ผู้ใหญ่จึงต้องเข้าใจธรรมชาติของเด็กแนะนำและส่งเสริมในสิ่งที่ถูกที่ควรให้เขาได้รู้จักแก้ปัญหาและค่อยๆ ปลุกฝังความรับผิดชอบให้แก่เขา การพัฒนาจริยธรรมความรับผิดชอบต่อควรพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งทางร่างกายและจิตใจ ความกตัญญูกตเวทียเป็นพื้นฐานของคนดี เป็นบ่อเกิดของคุณธรรมอื่น ๆ และเป็นฐานช่วยเกื้อหนุนส่งเสริมให้คนกระทำความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เป็นเครื่องหมายของคนดี บุคคลที่จะมีทั้งความกตัญญูและกตเวทียอย่างสมบูรณ์นั้นหาได้ยาก และก่อให้เกิดมงคลแก่ชีวิต ในด้านการได้รับยกย่องความเจริญรุ่งเรือง และความประสพสุขในโลกนี้และโลกหน้า ความกตัญญูกตเวทีย เป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุม รอบคอบความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบ

ดร.วัฒนา จินดาวัฒน์ ผู้อำนวยการและผู้จัดการโรงเรียนพระมหาธาตุมูลนิธิมัยมย จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ให้ความเห็นว่า การสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมให้กับนักเรียนนั้น เรื่องแรกที่ต้องปลุกฝังให้เกิดกับผู้เรียน คือ การสร้างความรักองค์กร ให้กับผู้เรียน ให้เขาเกิดความรู้สึกผูกพันกับหน่วยงาน องค์กรของตนเอง ตั้งแต่บ้าน โรงเรียน ชุมชน จะทำให้เขาเกิดคุณธรรม ความรับผิดชอบ จิตอาสา หรือ จิตสาธารณะ ในการที่จะมีส่วนร่วมกันในการจะทำสิ่งที่ดีให้เกิดขึ้นได้ โดยโรงเรียนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนานักเรียน เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในรายวิชา หรือกิจกรรมตามหลักสูตร หรือกิจกรรมเสริมต่างๆ ให้กับผู้เรียน ตามหลักสังคหวัตถุ ๔ ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนและประสานหมู่ชนไว้ให้มีความสามัคคีกันประกอบด้วย^{๑๕}

^{๑๔} สัมภาษณ์ ดร.เกษม ศรีสุวรรณ, ผู้จัดการโรงเรียนฆังคะทวิศิลป์, ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ ดร.วัฒนา จินดาวัฒน์, ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการโรงเรียนพระมหาธาตุ, ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

๑. ทาน ให้ปัน คือ ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือ ทรัพย์สิน สิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจและศิลปวิทยา

๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือกล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อตถจริยา ทำประโยชน์แก่กัน คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกายและชวนช่วยเหลือกิจการต่างๆบำเพ็ญประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาคและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหามาให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ จึงเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจกันไว้ เหมือนหนึ่ง สลักเพชรถนอม ถ้าหลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจเหล่านี้ไม่มี บุคคลก็จะเป็นที่น่าเคารพ รักใคร่ ยกย่องนับถือ เราจึงต้องคอยศึกษาและหมั่นเตือนสติตนเองไว้ตลอดว่าในแต่ละฐานะ ที่เราเป็นอยู่นั้น มีหน้าที่อะไรบ้าง เมื่อรู้แล้วก็ต้องปฏิบัติตามหน้าที่นั้นให้สมบูรณ์

ดร.สัญญา ศรีวิเชียร ผู้จัดการโรงเรียนวัดควนวิเศษมัธยมมูลนิธิ จังหวัดตรัง ประธานกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ภาคใต้ ได้ให้ความเห็นว่า^{๑๖} ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม โรงเรียนมีนโยบายสร้างคนดีให้สังคม โดยผู้เรียนต้องมี “มีจิตสาธารณะ” “สร้างความรับผิดชอบ” เป็นเรื่องของคุณธรรมที่โรงเรียนดำเนินการโดยจัดให้มีโครงการ ซึ่งมีถึง ๓๘ โครงการ เช่น โครงการคุณธรรม มีกิจกรรมเช่น ยิ้ม ไหว้ ทักทาย รู้จักการเคารพตามวัยวุฒิ การแสดงความเคารพครู มีครูเป็นที่ปรึกษาโครงการ มีการพัฒนาโดยมีสถานักเรียน การจัดกิจกรรมชุมนุม โดยมุ่งกำหนดวัตถุประสงค์ ผู้เรียนได้อะไร โรงเรียนได้อะไร ชุมชนได้อะไร เช่น ชุมนุมผูกผ้าระบาย ชุมนุมดนตรีไทย มีการติดตามประเมินผลรายภาคเรียน และที่สำคัญในแต่ละเรื่องต้องมี “การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้” ด้วย

นายสมพงษ์ ช่วยเนียม ผู้จัดการโรงเรียนแจ้งวิทยา จังหวัดสงขลา ได้ให้ความเห็นว่า^{๑๗} โรงเรียนได้มีนโยบายในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรมตามที่สังคมคาดหวัง ในฐานะที่เป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ต้องมีทั้งความรู้วิชาการ คุณธรรมจริยธรรม ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม คือคุณธรรมอย่างหนึ่งที่โรงเรียนมีโครงการ เช่น โครงการวิถีพุทธ วิถีธรรม วิถีไทย

ดร.เลื่อน จิระวิศิษฐาภรณ์ ผู้จัดการพุทธมณฑลนิมิตร ได้ให้แนวปฏิบัติการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมให้กับผู้เรียนว่า^{๑๘} ความรับผิดชอบที่เด็กพึงจะมีต้องควบคู่ไปกับการเล่นเสมอ เพราะว่าการเล่นเป็นชีวิตจิตใจของเด็ก แต่การงานและความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่เด็กไม่ชอบ

^{๑๖}สัมภาษณ์ ดร.วัฒนา จินดาวัฒน์, ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการโรงเรียนพระมหาธาตุมูลนิธิ, ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗}สัมภาษณ์ คุณสมพงษ์ ช่วยเนียม, ผู้จัดการโรงเรียนแจ้งวิทยา, ๑๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘}สัมภาษณ์ ดร.เลื่อน จิระวิศิษฐาภรณ์, ผู้จัดการพุทธมณฑลนิมิตร, ๑๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

แต่อย่างไรก็ตามเด็กจะมีความรับผิดชอบได้ดีก็ต่อเมื่อมีงานหรือกิจกรรมให้ทำแม้ว่าเด็กจะพอใจในการเล่น ถ้าสามารถเปลี่ยนของเล่นให้เป็นงานได้ หรือให้เด็กทำงานด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลิน เหมือนกับการได้เล่น ก็จะทำให้เด็กสามารถทำงานได้ ความรับผิดชอบก็จะเกิดขึ้น การเล่นจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเตรียมตัวเด็กให้มีความรับผิดชอบ การนำหลักธรรมสัปปุริสธรรมธรรมของสัปปุรุษหรือคนดี หรือธรรมของมนุษย์ผู้มีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์มี ๗ ประการ ศึกษาให้รู้ให้เข้าใจ แล้วปฏิบัติให้ได้ ก็จักสามารถรักษาคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ทุกประการได้ สัปปุริสธรรม ๗ ประการคือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักประชุมชน และรู้จักบุคคล คุณธรรมทั้ง ๗ ประการย่อนำบุคคลนั้นไปสู่ความมีคุณค่าอย่างแท้จริง เรียกได้ว่าเป็นคนสมบูรณ์แบบ เป็นคนดีแท้ เป็นบุคคลที่น่าคบหาสมาคมด้วยเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งการกระทำหรือพฤติกรรมของเขา มีความเหมาะสมถูกต้องปราศจากความผิดพลาด นำพาประโยชน์มาให้ทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยรวมสามารถนำหมู่ชน สังคม และประเทศชาติไปสู่ความสันติสุขและความเจริญก้าวหน้า สัปปุริสธรรม ๗ คือ ธรรมที่ทำให้คนเป็นสัปปุรุษ หรือ เป็นคนดี มีคุณธรรม เป็นคนเก่ง มี ๗ ประการ ด้วยกัน ได้แก่ ธัมมัญญ คือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น เห็นเหตุการณ์อะไรก็ตามแต่ก็จะรู้ได้ว่าเกิดจากเหตุอะไร เช่น ทำไม่ฝนจึงตก สาเหตุมาจากอะไร และผลจะเป็นอย่างไร รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุแบบนี้ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการนั้นๆ อุตถัญญ คือ รู้จักผล รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ คือรู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ ซึ่งสามารถก่อให้เกิดประโยชน์เกิดผลได้จริง อุตถัญญ คือ รู้จักตัวตนของเราเอง ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรมสามารถประเมินตนเองได้ในหลักธรรม มัตถัญญ คือ รู้จักประมาณ เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น กาลัญญ คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น แบ่งเวลา ทำให้ถูกจังหวะ ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น ปริสญญ คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ประพฤติดต่อกับชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น บุคคลปโรปรัญญ คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอรรถาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้จะดำนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร

พระพิศาลสิกขกิจ ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนแจ้งวิทยา จังหวัดสงขลา ได้ให้แนวปฏิบัติการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมให้กับผู้เรียนว่า^{๑๙} หลักการของที่นี่คือการศึกษาที่ให้ผู้เรียนต้องประกอบด้วย พุทธิศึกษา ให้เรียนวิชาความรู้ หัตถศึกษา ต้องทำเป็น พลศึกษา มีสุขภาพกายที่ดี จริยศึกษา เน้นเรื่องศีลธรรม ศีลธรรมไม่เฉพาะการเรียนรู้ แต่ต้องเข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้ “ความรับผิดชอบ” เป็นเรื่องของผู้เรียน แต่ต้องมีครูคอยกำกับดูแล “การทำงานเป็นกลุ่ม” ฝึกการสร้างเสริมความรับผิดชอบ และการทำงานกลุ่มโดยการให้ฝึกทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง หากมี

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระพิศาลสิกขกิจ, ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนแจ้งวิทยา, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ปัญหาจึงคอยช่วยแนะนำแก้ไข มีการติดตามประเมินผล โดยการดูที่ผลงานประเมินผลงาน ตรงตามหลักธรรมที่สามารถนำไปประพฤติปฏิบัติ คือ หลักธรรมเรื่องทศกในพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ที่มีชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคม มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในชีวิตประจำวัน มีความสัมพันธ์กันในหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทั้งทางภาครัฐ และเอกชน มนุษย์เป็นสัตว์สังคมติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตั้งแต่สถาบันเล็กสุดของสังคมคือสถาบันครอบครัว จนถึงใหญ่สุดของสังคมคือสถาบันชาติบุคคลจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขนั้นต้องเป็นคนที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความประพฤติเรียบร้อยดีงาม มีคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมประจำใจ มีหลักธรรมยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต

พระครูเมตตาภิรม ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนพุทธมงคลนิมิต^{๒๐} ความรับผิดชอบเป็นลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีที่สำคัญอย่างหนึ่งความรู้สึกรับผิดชอบ ความรับผิดชอบเป็นลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีที่สำคัญอย่างหนึ่งความรู้สึกรับผิดชอบ คนขาดความรับผิดชอบนั่นเอง ขาดความรับผิดชอบตั้งแต่ตัวเอง ครอบครัว การศึกษา หน้าที่การงาน และสังคมโดยรวมการปลูกฝังความรับผิดชอบจึงเป็นสิ่งที่ทุกฝ่าย ควรช่วยกันรณรงค์ ความรับผิดชอบจึงมีความสำคัญและจำเป็นต้องปลูกฝังให้แก่เด็ก เพราะความรับผิดชอบเป็นเสมือนรากฐานที่สำคัญที่จะทำให้กิจการต่างสำเร็จลุล่วงช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างราบรื่นและสงบสุข คุณธรรมความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองไม่หวาดหวั่นกลัวภัย มี ๔ ประการ คือ ปัญญา ภาระ กำลังปัญญา คือ ได้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจถูกต้องชัดเจนในเรื่องราวที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดถึงสถานะอันเป็นธรรมดาของโลกและชีวิต เป็นผู้กระทำการต่าง ๆ ด้วยความเข้าใจเหตุผล และสภาพความจริง วิริยะผละ กำลังความเพียร คือเป็นผู้ประกอบกิจการหน้าที่การงานต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลาด้วยความบากบั่นพยายามไม่ทอดทิ้งหรือย่อหย่อนท้อถอย อดวิชชผละ กำลังสุจริตหรือกำลังความบริสุทธิ์ คือ มีความประพฤติและหน้าที่การงานที่สุจริตไม่มีโทษ สะอาดบริสุทธิ์ไม่มีใครที่จะติเตียนได้ สังคหผละ กำลังความสงเคราะห์ คือได้ช่วยเหลือเกื้อกูล ทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นสมาชิกที่มีคุณประโยชน์ต่อชุมชน ผู้ประพฤติตนตามหลักผละ ๔

จากการสัมภาษณ์ตัวแทนผู้บริหารโรงเรียนในกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ จะเห็นได้ชัดว่าทุกโรงเรียนมุ่งเน้นพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียน เหมือนกัน เพราะมีแนวนโยบายของความเป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ที่ต้องเน้นคุณธรรมจริยธรรมอยู่แล้ว ส่วนคุณธรรมคือ ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม นั้น สำหรับกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ภาคใต้ เบื้องต้นน่าจะประกอบด้วย ๕ ประการคือ ความรับผิดชอบ การทำงานเป็นทีม การมีภาวะผู้นำ การมีจิตสาธารณะ และ ความรักองค์กร ได้สรุปแนวทางในการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาไว้ ๓ แนวทาง คือ “การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” “การบูรณาการในหลักสูตรการเรียนการสอน” และ “การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร”

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูเมตตาภิรม, ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนพุทธมงคลนิมิต, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

๔.๓.๒ ผลการศึกษาจากการศึกษาเอกสารของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา
 ในเขตภาคใต้ ได้แก่ รายงานการประเมินตนเอง ผลการประเมินโรงเรียน แผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน พบว่า สถานศึกษาแต่ละแห่งในกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนามีกระบวนการพัฒนาผู้เรียนด้วยวิธีการที่หลากหลาย ครูจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนตามศักยภาพของผู้เรียนและหลักสูตรแกนกลางและหลักสูตรโรงเรียน ให้เป็นไปตามมาตรฐานและตัวชี้วัดของหลักสูตร มีการออกแบบการจัดการเรียนรู้และสอดแทรกกิจกรรมต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับผู้เรียนโดยมีการจัดการเรียนรู้หลายรูปแบบเช่นการระดมสมอง แบบลงมือปฏิบัติการทดลองจริง แบบเรียนรู้ร่วมกัน แบบใช้กระบวนการคิด กระบวนการแก้ปัญหาเป็นหลัก และเน้นเรื่องการอ่าน การเขียน การสื่อสารของผู้เรียนเป็นเรื่องสำคัญที่สุด โดยมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนทุกคนอ่านออก เขียนได้ สื่อสาร มีการพัฒนาครูทุกคนให้มีความสามารถในการนำเทคนิควิธีสอนให้ตรงตามศักยภาพของผู้เรียน ใช้สื่อเทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอน มีแหล่งเรียนรู้และแหล่งสืบค้นข้อมูลได้แก่ ศูนย์วิทยบริการ ครูในกลุ่มสาระการเรียนรู้เดียวกันร่วมกันกำหนดแผนการจัดการเรียนรู้ การวัดและประเมินผลแบบบูรณาการ ครูเน้นการใช้คำถามเพื่อพัฒนาทักษะการคิด การแก้ปัญหาของผู้เรียน จำเป็น^{๒๑} จัดการเรียนการสอนแบบโครงการ รวมทั้งรู้เท่าทันสื่อและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จัดกิจกรรมรณรงค์ด้านยาเสพติดให้ผู้เรียนรู้และตระหนักถึงโทษและพิษภัยของสิ่งเสพติดต่างๆ จัดกิจกรรมโครงการอาหารเสริมนมและโครงการอาหารกลางวันให้ผู้เรียนได้รับประทานอาหารที่สะอาด และมีประโยชน์ การออกกำลังกายโดยจัดโครงการกีฬาและนันทนาการส่งเสริมให้นักเรียนทุกคนเล่นกีฬา เช่นกีฬากลุ่ม, กีฬาอำเภอ และกีฬากลาง เพื่อให้ยอมรับในกฎกติกาของกลุ่ม ของสถานศึกษาของสังคม มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต รวมถึงมีความเข้าใจเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลและระหว่างวัย และจัดกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีทักษะในการทำงาน รักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต ได้แก่ การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน จัดชุมนุมที่หลากหลาย เช่น ชุมนุมนานาชาติ ชุมนุมอาสา ชุมนุมภาษาอังกฤษ เพื่อฝึกการทำงานร่วมกับผู้อื่น มีการจัดกิจกรรมแนะแนว เพื่อแนะแนวทักษะชีวิตและอาชีพที่เหมาะสม มีการจัดโครงการแสดงผลงานนักเรียนเพื่อแสดงผลงานและให้นักเรียนได้รู้สึกภูมิใจในผลงานตนเองและประชาสัมพันธ์การจัดการศึกษาของโรงเรียน^{๒๒}

นอกจากนี้ สถานศึกษาได้มีการดำเนินการเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตของผู้เรียน เพื่อให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข **เน้นการพัฒนาด้านคุณธรรมจริยธรรม** ที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน และตามนโยบายของการบริหาร “เราจะสร้างคนดีให้สังคม” โดยจัดโครงการและกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้นักเรียนทุกระดับชั้นรวมทั้งจัดกิจกรรมการพัฒนาผู้เรียนให้เหมาะสมกับวัยพัฒนาคุณธรรมตามหลักสูตรเน้นให้ผู้เรียนมีคุณธรรมเด่น เน้นการศึกษามุ่งประชาธิปไตย สนใจกิจกรรม และมีจิตสาธารณะ มีระบบการแนะแนวและการดูแลระบบช่วยเหลือนักเรียนตลอดถึงการ

^{๒๑}โรงเรียนมัธยมวัดควนวิเศษมูลนิธิ, รายงานการประเมินตนเองโรงเรียนมัธยมวัดควนวิเศษมูลนิธิ ปีการศึกษา ๒๕๖๐, เอกสารอัดสำเนา.

^{๒๒}โรงเรียนห้วยคชวิทยาสรรพ์, รายงานการประเมินตนเองโรงเรียนห้วยคชวิทยาสรรพ์ ปีการศึกษา ๒๕๖๐ , เอกสารอัดสำเนา.

ดูแลสุขภาวะจิต และการนำนักเรียนไปศึกษากับภูมิปัญญาในชุมชนที่ใกล้เคียงกับสถานศึกษา จัดกิจกรรมโครงการคุณธรรม

ผลการดำเนินงานของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา พบว่า ในด้านการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ ผู้เรียนสามารถอ่านออกและอ่านคล่องตามมาตรฐานการอ่านในแต่ละระดับชั้น สามารถเขียนสื่อสารได้ดี รู้จักวางแผนสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักประชาธิปไตย กล้าแสดงออก และแสดงความคิดเห็นหรือวิพากษ์ได้อย่างสร้างสรรค์ สืบค้นข้อมูลหรือแสวงหาความรู้จากสื่อ เทคโนโลยีด้วยตนเอง รวมทั้งสามารถวิเคราะห์ จำแนกแยกแยะได้ว่าสิ่งไหนดีไม่ดี สำคัญ มีความจำเป็น รวมทั้งรู้เท่าทันสื่อและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้เรียนรู้ตระหนักถึงโทษและพิษของสิ่งเสพติดต่างๆ เลือกรับประทานอาหารที่สะอาด ถูกสุขลักษณะ และมีประโยชน์ รักการออกกำลังกาย นักเรียนทุกคนสมความสามารถในการเล่นกีฬาได้อย่างน้อยคนละประเภท ยอมรับในกฎกติกาของกลุ่ม ของสถานศึกษา ของสังคม มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต รวมถึงความเข้าใจเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคลและระหว่างวัย^{๒๓} สามารถเขียนสื่อสารได้ดี รู้จักการวางแผนสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดีตามหลักประชาธิปไตย กล้าแสดงออก และแสดงความคิดเห็น หรือวิพากษ์ได้อย่างสร้างสรรค์ สืบค้นข้อมูลหรือแสวงหาความรู้จากสื่อ เทคโนโลยีได้ด้วยตนเอง รวมทั้งสามารถวิเคราะห์ จำแนกแยกแยะได้ว่าสิ่งไหนดี สำคัญ จำเป็น รวมทั้งรู้เท่าทันสื่อและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้เรียนรู้และตระหนักถึงโทษและพิษภัยของสิ่งเสพติดต่างๆ เลือกรับประทานอาหารที่สะอาด และมีประโยชน์ รักการอ่าน^{๒๔}

๔.๔ การเสนอรูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

การดำเนินการสร้างรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ รูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาการดำเนินการสร้างรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้มีผลการศึกษาใน ๒ มิติ ดังนี้

๔.๔.๑ ผลการร่างรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

^{๒๓}โรงเรียนมัธยมวัดควนวิเศษมูลนิธิ, รายงานการประเมินตนเองโรงเรียนมัธยมวัดควนวิเศษมูลนิธิ ปีการศึกษา ๒๕๖๐ , เอกสารอัดสำเนา.

^{๒๔}โรงเรียนห้วยคตวิทยศิลป์, รายงานการประเมินตนเองโรงเรียนห้วยคตวิทยศิลป์ ปีการศึกษา ๒๕๖๐ , เอกสารอัดสำเนา.

ภาพที่ ๔.๑ ผลการร่างรูปแบบการสร้างการรับผิชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน

๔.๔.๒ การสร้างรูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน ในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

ผลการร่างรูปแบบการสร้างการรับผิชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนผู้บริหารโรงเรียน
การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา จากการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๑๒ ท่าน โดยกำหนด
ประชุม ได้ผล ดังนี้

๑. ชื่อรูปแบบ

“รูปแบบการสร้างการรับผิชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของ
วัดในพระพุทธศาสนา”

๒. หลักการ

เยาวชน คือพลังสำคัญในการสร้างชาติเพราะฉะนั้นจะอย่างไรให้เยาวชนเป็นคน
เก่งแล้ว ต้องฝึกพวกเขาให้เป็นคนดีด้วย ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวคิดของพระราชบัญญัติการศึกษาของ

ชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ที่ว่า ต้องเยาวชนให้เป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข ดังนั้นแนวทางการพัฒนาเยาวชนให้คนดีต้องอาศัยหลักคุณธรรม คุณธรรมที่สำคัญประการหนึ่งคือ “ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม” โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เป็นโรงเรียนต้นแบบทางพระพุทธศาสนา มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข ต้องพัฒนานักเรียนมีความเข้าใจเรื่องคุณธรรมสามารถนำคุณธรรมมาใช้ในการพัฒนาตนเอง พัฒนาผู้อื่น พัฒนาสังคมและประเทศชาติ จึงจำเป็นต้องมีรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมสำหรับโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาขึ้น

๓. วัตถุประสงค์

- ๑) เพื่อสร้างรูปแบบการสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ “ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม” สำหรับโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา
- ๒) เพื่อสร้างและพัฒนาคุณลักษณะความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นแก่นักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา
- ๓) เพื่อสร้างต้นแบบความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๔. องค์ประกอบความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

- ก. ความรักผูกพันต่อองค์กร คือการสร้างให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะดังนี้
 - ๑) มีความรักต่อโรงเรียนและองค์กรของตน
 - ๒) สร้างชื่อเสียงเกียรติยศให้แก่โรงเรียนในทางที่ถูกที่ควร
 - ๓) มีความเต็มใจในการปฏิบัติงานเพื่อองค์กร
 - ๔) การยอมรับเป้าหมายและค่านิยมองค์กร
 - ๕) การมีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กร
 - ๖) มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาสมบัติของโรงเรียนและของส่วนรวม
 - ๗) รักและภูมิใจในโรงเรียนและองค์กรของตน
 - ๘) เคารพและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี ระเบียบข้อบังคับในชุมชนของตน
 - ๙) มีความผูกพันต่อครอบครัวภาคภูมิใจในความเป็นไทย
 - ๑๐) มีความภาคภูมิใจในขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทย
- ข. ความมีจิตสาธารณะ คือการสร้างให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะดังนี้
 - ๑) มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชน
 - ๒) มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและประเทศชาติ
 - ๓) รู้จักช่วยเหลือผู้อื่นโดยมีจิตสำนึกในการให้และการอาสาสมัคร
 - ๔) ช่วยกันสร้างสรรค์ชุมชนให้มีสภาพแวดล้อมสะอาดสวยงามน่าอยู่อาศัย
 - ๕) ให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน เช่น ช่วยปลูกต้นไม้ ช่วยขุดลอกคูคลอง
 - ๖) ความรับผิดชอบต่อสังคม การมุ่งเน้นที่จะทำประโยชน์ต่อผู้อื่น หรือส่วนร่วม
 - ๗) การปฏิบัติงานส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินทอง
 - ๘) ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจและพึงพอใจ

- ๙) เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อโรงเรียน ชุมชน และสังคม
- ๑๐) รักษาสุขภาพลักษณะของชุมชน เช่น การทิ้งขยะให้เป็นที่ ช่วยกำจัดสิ่งปฏิกูลต่างๆ เป็นต้น
- ๑๑) อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น ไม่ขีดเขียนทำลายโบราณวัตถุในชุมชน ช่วยกันดูแลสาธารณสมบัติ

ค. ความมีภาวะผู้นำเยาวชน

- ๑) รู้จักคิดอย่างมีเหตุผลและมุ่งมั่นพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง
- ๒) มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ตามสมควรแก่วัยจริยธรรมและคุณธรรม
- ๓) มีความคิดสร้างสรรค์
- ๔) มีความยุติธรรม
- ๕) มีความเชื่อมั่นในตนเอง
- ๖) ความใจกว้าง
- ๗) มีความรู้ความสามารถในการกิจที่จะกระทำ

ฅ. ความรับผิดชอบ

- ๑) รับผิดชอบในหน้าที่ของนักเรียน คือ ตั้งใจเล่าเรียน ประพฤติตนเป็นคนดี
- ๒) เชื่อฟังคำสั่งสอนอบรมของครูอาจารย์
- ๓) กตัญญูรู้คุณของครูอาจารย์
- ๔) รักษาความสะอาดของโรงเรียน
- ๕) ปฏิบัติตามข้อตกลง กฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับของครอบครัว โรงเรียน และสังคม
- ๖) มีความรับผิดชอบต่อตนเองต่อผู้อื่นและต่อส่วนรวมตามสมควรแก่วัย
- ๗) ตั้งใจและรับผิดชอบในหน้าที่การงาน
- ๘) ทำงานด้วยความเพียร พยายาม และอดทนเพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมาย
- ๙) ตั้งใจเล่าเรียน หมั่นฝึกหัดความรู้และฝึกฝนตนเองในด้านประสบการณ์ต่างๆ
- ๑๐) รู้จักเคารพสิทธิของผู้อื่นรวมทั้งกฎเกณฑ์และกติกาสังคม

ง. การทำงานเป็นทีม

- ๑) มีการกำหนดภารกิจและเป้าหมายของทีมงาน
- ๒) มีการมอบหมายงานตามบทบาทหน้าที่
- ๓) มีการสื่อสารกันอย่างเปิดเผย
- ๔) มีการกระจายความเป็นผู้นำ
- ๕) มีการตัดสินใจร่วมกัน
- ๖) มีความรักใคร่ปรองดองกันในหมู่เพื่อนนักเรียน
- ๗) ส่งเสริมเพื่อนในทางที่ถูกที่ควร
- ๘) มีทักษะและเจตคติที่ดีต่อการทำงานมีศรัทธาศรัย
- ๙) มีส่วนร่วมในการทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ
- ๑๐) รู้จักปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม
- ๑๑) ช่วยตักเตือนเมื่อเห็นเพื่อนกระทำผิด

๕. กิจกรรมการสร้างเสริมความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม

ก. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

- ๑) ส่งเสริมความรักความผูกพันต่อองค์กรด้วยหลักธรรม “กตัญญูกตเวที”
- ๒) ส่งเสริมจิตสาธารณะด้วยหลักธรรม “สังคหวัตถุ”
- ๓) ส่งเสริมภาวะผู้นำด้วยหลักธรรม “สัพปุริสธรรม”
- ๔) ส่งเสริมความรับผิดชอบต่อหลักธรรม “ทิส ๖”
- ๕) ส่งเสริมการทำงานเป็นทีมด้วยหลักธรรม “พละ๔”

ข. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

๑) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

๒) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา เช่น การเรียนรู้แบบโครงงาน

๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้คิดได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

๔) จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วน สมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา

๕) ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวกเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัย เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการจัดการเรียนรู้ ทั้งนี้ครูและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ

๖) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดาผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

ค. กิจกรรมเสริมหลักสูตร

๑) กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ ชุมนุมทางวิชาการต่างๆ เช่น ชุมนุมบำเพ็ญประโยชน์ ชุมนุมผูกผ้าประดับ ชุมนุมสิ่งประดิษฐ์ ชุมนุมเหล่านี้ อาจไม่เกี่ยวข้องกับวิชาใด วิชาหนึ่งเพียงวิชาเดียวในชั้นเรียน แต่อาจเกี่ยวข้องในหลายหมวดวิชาด้วยกัน ซึ่งเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและหน้าที่ตลอดจนความต้องการและความสนใจของเด็ก

๒) กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาความสนใจและความสามารถพิเศษ ประเภtnี มีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนได้ค้นหาหรือพัฒนาความสนใจและความสามารถพิเศษของตนเอง ซึ่งมักจะไม่เกี่ยวกับเนื้อหาที่เรียนโดยตรง เช่นกิจกรรมออกค่ายอาสา กิจกรรมโครงงานเพื่อชุมชน

๓) กิจกรรมที่เป็นการสร้างภาพลักษณ์องค์กาของโรงเรียน กิจกรรมประเภtnี มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความรักความผูกพันต่อองค์กร เช่น พาน้องเข้าห้องเรียน ยกย่องเชิดชูศิษย์เก่า สร้างเครือข่าย สมาคมศิษย์เก่า

๔) กิจกรรมที่พัฒนาทางด้านจิตใจและศีลธรรม กิจกรรมประเภtnี ได้แก่ ลูกเสือ ยุวกาชาด กิจกรรมศาสนาต่างๆ

๕) กิจกรรมทางสังคมและนันทนาการ กิจกรรมประเภทนี้ จัดขึ้นเพื่อพัฒนาการอยู่ร่วมกันการเข้าร่วมสังคม และการพักผ่อนหย่อนใจ

๖) กิจกรรมทางด้านกีฬา กิจกรรมทางด้านนี้ นับว่ามีความสำคัญในการช่วยให้เด็กมีความสามัคคีและมีน้ำใจเป็นนักกีฬา

๖. ปัจจัยสนับสนุน

๑) การบริหารจัดการ การบริหารจัดการของโรงเรียนต้องมุ่งเน้นการสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นกับนักเรียน

๒) บุคลากร ต้องมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดี

๓) สื่ออุปกรณ์ ต้องมีความพร้อม

๔) งบประมาณ โรงเรียนต้องมีการจัดสรรงบประมาณอย่างเพียงพอเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม

๗. การวัดประเมินผล ใช้การประเมินที่หลากหลาย โดยความมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

๑) ศึกษาพฤติกรรมบ่งชี้ ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมแต่ละองค์ประกอบ ทั้ง ๕ องค์ประกอบ

๒) วิเคราะห์พฤติกรรมบ่งชี้ เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาแต่ละองค์ประกอบ

๓) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของผู้เรียนรายบุคคลก่อนการพัฒนา เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องและเหมาะสมกับพฤติกรรมของผู้เรียน

๔) สร้างหรือเลือกเครื่องมือในการวัดและประเมินที่หลากหลาย โดยมีส่วนร่วมของหลายฝ่าย

๕) กำหนดวิธีการพัฒนาคุณลักษณะอันให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของผู้เรียนที่ต้องการพัฒนา

๖) ดำเนินการพัฒนาผู้เรียนตามแนวทางที่กำหนดไว้ และประเมินผู้เรียนเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อตรวจสอบความก้าวหน้า

๗) ดำเนินการประเมินผู้เรียนหลังการพัฒนาและสรุปผลการประเมิน

๘) รายงานผลการพัฒนาต่อผู้บริหารสถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้อง

๘. เงื่อนไขสำคัญการนำรูปแบบไปใช้

๑) ความเข้าใจ ตระหนักรู้ และความเห็นความสำคัญในการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนของผู้บริหารสถานศึกษา

๒) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ต้องเข้าใจรายองค์ประกอบของรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน

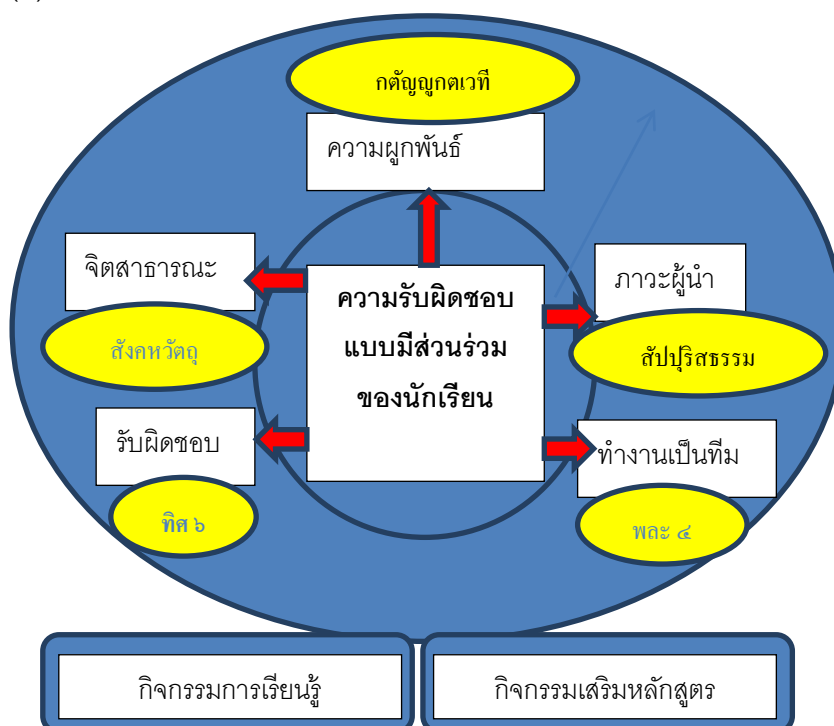
๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ในครั้งนี้ได้องค์ความรู้คือ รูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม ซึ่งต้องนักเรียนให้ประกอบด้วยคุณลักษณะที่สำคัญ ๕ ประการได้แก่ ๑) ความรักผูกพันต่อองค์กร ๒) ความมีจิตสาธารณะ ๓) ความมีภาวะผู้นำเยาวชน ๔) ความรับผิดชอบ ๕)การทำงานเป็นทีม ซึ่งในการสร้างดังกล่าวต้องกิจกรรมการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม ๓ ประการคือ

๑. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการสร้างคุณลักษณะแต่ละอย่างต้องมีหลักธรรมมาใช้ในการกำกับแตกต่างกันไป คือ (๑) ความรักผูกพันต่อองค์กร ใช้หลักธรรม กตัญญูกตเวที (๒) ความมีจิตสาธารณะ ใช้หลักธรรม สังคหวัตถุ (๓) ความมีภาวะผู้นำเยาวชน ใช้หลักธรรม สปัจริยธรรม (๔) ความรับผิดชอบใช้หลักธรรม ทิศ ๖ (๕) การทำงานเป็นทีม ใช้หลักธรรม พละ ๔

๒. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีแนวทางคือ (๑) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน (๒) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด (๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง (๔) จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน (๕) ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูจัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ (๖) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่

๓. กิจกรรมเสริมหลักสูตร มีแนวทางคือ (๑) กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม (๒) กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาความสนใจและความสามารถพิเศษ (๓) กิจกรรมที่เป็นการสร้างภาพลักษณ์องค์กรของโรงเรียน (๔) กิจกรรมที่พัฒนาทางด้านจิตใจและศีลธรรม (๕) กิจกรรมทางสังคมและนันทนาการ (๖) กิจกรรมทางด้านกีฬา

ภาพที่ ๔.๒ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการพัฒนาด้านความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา ๒) เพื่อสร้างรูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา และ ๓) เพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัย ได้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสม(Mixed Methodology) โดยขั้นตอนแรกเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินการสร้างควมรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โดยการสัมภาษณ์ จำนวน ๗ รูป/คน และการสร้างรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาโดยการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๑๒ รูป/คน และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อประเมินรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา และโดยการรูปแบบที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพมาปรับเป็นแบบประเมินพิจารณาความเหมาะสมของรูปแบบโดยกลุ่มปฏิบัติจริงคือ บุคลากรในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ภาคใต้ ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๖๕ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสนทนากลุ่ม และแบบประเมิน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยข้อมูลเชิงพรรณนา และข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติที่ใช้ ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัย สามารถสรุปผลการวิจัย ได้ ดังนี้

๕.๑.๑ ผลการศึกษาหลักการพัฒนาด้านความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา

จากการสัมภาษณ์ตัวแทนผู้บริหารโรงเรียนในกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ จะเห็นได้ชัดว่าทุกโรงเรียนมุ่งเน้นพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียน เหมือนกัน เพราะมีนโยบายของความเป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาที่ต้องเน้นคุณธรรมจริยธรรมอยู่แล้ว ส่วนคุณธรรม คือ ความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วม นั้น สำหรับกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ภาคใต้ เบื้องต้นนักเรียนมีหน้าที่ และความรับผิดชอบต่อแบบมีส่วนร่วมที่จะต้องปฏิบัติดังต่อไปนี้ คือ ๑) ความรับผิดชอบต่อชุมชน ๒) ความรับผิดชอบต่อบิดามารดา ๓) ความรับผิดชอบต่อครูอาจารย์ และโรงเรียน และ ๔) ความรับผิดชอบต่อเพื่อน

ความรับผิดชอบจึงนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องปลูกฝังตั้งแต่เด็กๆ โดยจะต้องเน้นให้เด็กตระหนักถึงคุณค่าของความรับผิดชอบ ความสำคัญของความรับผิดชอบ และมีความตั้งใจที่จะปฏิบัติความรับผิดชอบด้วยความเต็มใจ และตั้งใจ

จากการสัมภาษณ์ ได้สรุปแนวทางในการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาไว้ ๓ แนวทาง คือ ๑. การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ๒. การบูรณาการในหลักสูตรการเรียนการสอน และ ๓. การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

๕.๑.๒ ผลการสร้างรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

(ร่าง) รูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๘ ส่วนประกอบคือ

๑. ชื่อรูปแบบ
๒. หลักการ
๓. วัตถุประสงค์

๔. องค์ประกอบในการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบด้วย ๑) ความรักองค์กร ๒) ความมีจิตสาธารณะ ๓) ภาวะผู้นำเยาวชน ๔) ความรับผิดชอบ และ ๕) การทำงานเป็นทีม

๕. การสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย ๑) การประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ๒) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และ ๓) การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

๖. สิ่งสนับสนุน
๗. การวัดประเมินผล
๘. เงื่อนไขสำคัญการนำรูปแบบไปใช้

และจากการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ก็มีการยืนยันส่วนประกอบรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ตามนี้ และเพิ่มรายละเอียดในประเด็นต่างๆ

๕.๑.๓ ผลการประเมินรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

การประเมินรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ใน ๘ ส่วนประกอบมีผลการประเมิน ดังนี้

ระดับความเหมาะสมของรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ โดยรวม ทั้ง ๘ ส่วนประกอบอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๑๔$)

ระดับความเป็นไปได้ของรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ โดยรวม ทั้ง ๘ ส่วนประกอบอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๐๗$)

ระดับความเป็นประโยชน์ของรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ โดยรวม ทั้ง ๘ ส่วนประกอบอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๑๘$)

ผลการประเมินรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา พบว่า ในด้านการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ ผู้เรียนสามารถอ่านออก และอ่านคล่องตามมาตรฐานการอ่านในแต่ละระดับชั้น สามารถเขียนสื่อสารได้ดี รู้จักวางแผนสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นตามหลักประชาธิปไตย กล้าแสดงออก และแสดงความคิดเห็นหรือวิพากษ์ได้อย่างสร้างสรรค์ สืบค้นข้อมูลหรือแสวงหาความรู้จากสื่อ เทคโนโลยีด้วยตนเอง รวมทั้งสามารถวิเคราะห์ จำแนกแยกแยะได้ว่าสิ่งไหนดีไม่ดี สำคัญ มีความจำเป็น รวมทั้งรู้เท่าทันสื่อ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้เรียนรู้ตระหนักถึงโทษ และพิษของสิ่งเสพติดต่างๆ เลือกรับประทานอาหารที่สะอาด ถูกสุขลักษณะ และมีประโยชน์ รักการออกกำลังกาย นักเรียนทุกคนมีความสามารถในการเล่นกีฬาได้อย่างน้อยคนละประเภท ยอมรับในกฎกติกาของกลุ่ม ของสถานศึกษา ของสังคม มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต รวมถึงความเข้าใจเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล และระหว่างวัย^๑ สามารถเขียนสื่อสารได้ดี รู้จักการวางแผนสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดีตามหลักประชาธิปไตย กล้าแสดงออก และแสดงความคิดเห็น หรือวิพากษ์ได้อย่างสร้างสรรค์ สืบค้นข้อมูลหรือแสวงหาความรู้จากสื่อ เทคโนโลยีได้ด้วยตนเอง รวมทั้งสามารถวิเคราะห์ จำแนกแยกแยะได้ว่าสิ่งไหนดี สำคัญ จำเป็น รวมทั้งรู้เท่าทันสื่อ และสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้เรียนรู้ และตระหนักถึงโทษ และพิษภัยของสิ่งเสพติดต่างๆ เลือกรับประทานอาหารที่สะอาด และมีประโยชน์ รักการอ่าน

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัย สามารถอภิปรายผลการวิจัย ได้ ดังนี้

๕.๒.๑ ผลการศึกษาสภาพการดำเนินงานสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

จากผลการศึกษาพบว่า คุณธรรมคือ ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม นั้น สำหรับกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ภาคใต้ มี ๕ องค์ประกอบ คือ ความรับผิดชอบ การทำงานเป็นทีม การมีภาวะผู้นำ การมีจิตสาธารณะ และ ความรักองค์กร โดยมีการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาไว้ ๓ แนวทาง คือ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การบูรณาการในหลักสูตรการเรียนการสอน และ การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ทั้งนี้เป็นเพราะว่าโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เป็นโรงเรียนเอกชนที่มีวัด โดยเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้รับใบอนุญาต ส่วนหนึ่งมีพระภิกษุเป็นผู้บริหาร และครูผู้สอนอยู่ด้วย มีเป้าหมายหลักคือ

^๑โรงเรียนมัธยมวัดควนวิเศษมูลนิธิ, รายงานการประเมินตนเองโรงเรียนมัธยมวัดควนวิเศษมูลนิธิ ปีการศึกษา ๒๕๖๐ , เอกสารอัดสำเนา.

มุ่งจัดการเรียนรู้ควบคู่การเสริมสร้างคุณธรรมให้กับผู้เรียน และมุ่งสร้างผู้เรียนให้เป็นคนดีสอดคล้องกับ **ถวิล อรัญเวศ**^๒ ได้ศึกษา การนำพุทธวิธีในการสอนมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา พบว่า ๑. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่เรียนวิชาจริยศึกษาตามแบบพุทธวิธีในการสอนกับการสอนตามปกติแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือนักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนตามแบบพุทธวิธีในการสอน มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาจริยศึกษาสูงกว่านักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนตามปกติ ๒. นักเรียนที่เรียนจากวิธีสอนตามแบบพุทธวิธีในการสอน และนักเรียนที่เรียนจากการสอนตามปกติ มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ ทั้งกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมต่างก็มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นมาก ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมนับเป็นคุณธรรมที่ควรส่งเสริมค่าที่ สมเด็จพระพุทธาจารย์ (เถี่ย อุบเสโณ) ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช มาเป็นประธานประกอบพิธีเปิดการสัมมนาโรงเรียนการกุศลของวัด ณ โรงเรียนวินิตศึกษา ในพระบรมราชูปถัมภ์ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๒ ที่ผ่านมา โรงเรียนการกุศลของวัด เป็นโรงเรียนของพระพุทธเจ้า นักเรียนทุกคนจึงเป็นลูกของพระพุทธเจ้ามีพระเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ที่นำคำสอนสู่ผู้เรียน ยิ่งนักเรียนมีความเข้าใจเรื่องหลักธรรม นำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาใช้เท่าไร จะนำมาซึ่งความมั่นคงของสถาบันหลักทั้ง ๓ สถาบัน ไม่เฉพาะแต่สถาบันพระพุทธศาสนาเท่านั้น ทำอย่างไรโรงเรียนการกุศลของวัดที่มีอยู่เกือบ ๑๐๐ แห่ง จะประสานการทำงานไปในทิศทางเดียวกัน ภายใต้แนวความคิดที่ว่า โรงเรียนการกุศลของวัดเป็นโรงเรียนของพระพุทธเจ้าสอดคล้องกับ **มยุรี ศรีทอง**^๓ ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธ ศาสนา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน : กรณีศึกษาโรงเรียนวินิตศึกษาจังหวัดลพบุรี” ผลการ วิจัยพบว่า ยึดหลักปรัชญา คือ การช่วยกันเป็นสุขในโลก การจัดการเรียนการสอน โดยเน้นให้นักเรียนมีความรู้ เพื่อศึกษาต่อในระดับสูง ประกอบอาชีพอย่างมีคุณภาพ มีความเสียสละ ขยันอดทน การดำเนินการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการ เพื่อพัฒนางานของโรงเรียนทั้งด้านวิชาการ กิจกรรมนักเรียน บุคลากร ธุรการ และการเงิน อาคารสถานที่ ความสัมพันธ์กับชุมชน

๕.๒.๒ ผลการสร้างรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

ผลการร่างรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๘ ส่วนประกอบ คือ ๑) ชื่อรูปแบบ ๒) หลักการ ๓) วัตถุประสงค์ ๔) องค์ประกอบ ๕) วิธีการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม ๖) สิ่งสนับสนุน ๗) การวัดประเมินผล และ ๘) เงื่อนไขสำคัญการนำรูปแบบไปใช้ และผู้ทรงคุณวุฒิก็เห็นด้วยกับส่วนประกอบของรูปแบบนี้ ทั้งนี้เพราะว่าในกระบวนการของการสร้างรูปแบบนั้น เพื่อให้มีความ

^๒ ถวิล อรัญเวศ, การนำพุทธวิธีในการสอนมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา, รายงานการวิจัย, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๔).

^๓ มยุรี ศรีทอง, “การบริหารโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน : กรณีศึกษาโรงเรียนวินิตศึกษาจังหวัดลพบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (การบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), บทคัดย่อ.

เหมาะสม รูปแบบต้องมีส่วนประกอบเบื้องต้น คือ ชื่อ หลักการ และวัตถุประสงค์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นมา และเหตุผลของการมีรูปแบบ ส่วนองค์ประกอบ และวิธีการ เป็นสิ่งที่เป็นการเฉพาะสำหรับรูปแบบที่สามารถแสดงรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป และเพื่อให้รูปแบบมีกระบวนการครบ ก็มี ส่วนประกอบคือ สิ่งสนับสนุน การวัดประเมินผล และเงื่อนไขในการนำรูปแบบไปใช้ ซึ่งหากครบ ส่วนประกอบอย่างนี้ ทำให้ผู้ที่นำรูปแบบไปใช้สามารถใช้ได้ง่ายขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของ สุกัญญา งามบรรจง ที่ได้ศึกษาการพัฒนาแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างทักษะ ในศตวรรษที่ ๒๑ ผ่านกิจกรรมลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้ ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้น พื้นฐาน แล้วพบว่า รูปแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ ผ่าน กิจกรรมลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้ ที่พัฒนาขึ้นมีองค์ประกอบ ได้แก่ ๑) หลักการ ๒) วัตถุประสงค์ ๓) กระบวนการจัดการเรียนรู้ ๔) การวัด และประเมินผล ๕) ปัจจัยสนับสนุน ๖) เงื่อนไขสำคัญในการนำ รูปแบบไปใช้^๕ และผลการศึกษาของ

๕.๒.๓ ผลการประเมินรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

จากผลการวิจัยพบว่า การประเมินรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม ของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ใน ๘ ส่วนประกอบมีผลการประเมิน ดังนี้

ระดับความเหมาะสมของรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียน โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ โดยรวม ทั้ง ๘ ส่วนประกอบ อยู่ในระดับมาก ระดับความเป็นไปได้ของรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศล ของวัดในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ โดยรวม ทั้ง ๘ ส่วนประกอบ อยู่ในระดับมาก และระดับความ เป็นประโยชน์ของรูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัด ในพระพุทธศาสนา ในเขตภาคใต้ โดยรวม ทั้ง ๘ ส่วนประกอบ อยู่ในระดับมาก เหมือนกันหมด ทั้งนี้ เพราะการประเมินรูปแบบ โดยการให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง คือ ครูซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติจริงในการสร้าง ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมได้มาให้ความเห็นเกี่ยวกับรูปแบบ เรื่องความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความเป็นประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการประเมินรูปแบบของมาดาส สตรีเวน และสตัฟฟรีย์ บีม^๕ ได้เสนอแนวทางการประเมินรูปแบบ ดังนี้

๑. มาตรฐานด้านความเป็นไปได้ เป็นลักษณะการประเมินความเป็นไปได้ในการ นำไปปฏิบัติจริง

๒. มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์เป็นลักษณะการประเมินการสนองตอบ ต่อความต้องการของผู้ใช้รูปแบบ

^๕ สุกัญญา งามบรรจง, การพัฒนาแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างทักษะในศตวรรษ ที่ ๒๑, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๕๙.

^๕ Maduas, Scriven and Stufflebeam, *Evaluation Model*. 1983, pp. 399-402.

๓. มาตรฐานด้านความเหมาะสม เป็นลักษณะการประเมินความเหมาะสมทั้งในด้านกฎหมาย และคุณธรรม

๔. มาตรฐานด้านความถูกต้องครอบคลุม เป็นลักษณะการประเมินความน่าเชื่อถือ และได้เนื้อหาครอบคลุม ครบถ้วนตามความต้องการที่กำหนดไว้อย่างแท้จริง

สรุปผลการประเมินรูปแบบการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา รูปแบบการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ในครั้งนี้ ได้องค์ความรู้คือ รูปแบบการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วม ซึ่งต้องนักเรียนให้ประกอบด้วยคุณลักษณะที่สำคัญ ๕ ประการได้แก่ ๑) ความรักผูกพันต่อองค์กร ๒) ความมีจิตสาธารณะ ๓) ความมีภาวะผู้นำเยาวชน ๔) ความรับผิดชอบ ๕) การทำงานเป็นทีม ซึ่งในการสร้างดังกล่าวต้องกิจกรรมการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วม ๓ ประการคือ

๑. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการสร้างคุณลักษณะแต่ละอย่างต้องมีหลักธรรมมาใช้ในการกำกับแตกต่างกันไป คือ (๑) ความรักผูกพันต่อองค์กร ใช้หลักธรรม “กตัญญูกตเวที” (๒) ความมีจิตสาธารณะ ใช้หลักธรรม “สังคหวัตถุ” (๓) ความมีภาวะผู้นำเยาวชน ใช้หลักธรรม “สัปปุริสธรรม” (๔) ความรับผิดชอบใช้หลักธรรม “ทศ ๖” (๕) การทำงานเป็นทีม ใช้หลักธรรม “พละ ๔”

๒. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีแนวทางคือ (๑) จัดเนื้อหาสาระ และกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน (๒) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด (๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง (๔) จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน (๕) ส่งเสริมสนับสนุนให้ครูจัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ (๖) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่

๓. กิจกรรมเสริมหลักสูตร มีแนวทางคือ (๑) กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วม (๒) กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาความสนใจ และความสามารถพิเศษ (๓) กิจกรรมที่เป็นการสร้างภาพลักษณ์องค์กรของโรงเรียน (๔) กิจกรรมที่พัฒนาทางด้านจิตใจ และศีลธรรม (๕) กิจกรรมทางสังคม และนันทนาการ (๖) กิจกรรมทางด้านกีฬา

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการวิจัย เรื่อง “รูปแบบการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัย มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

๑. ผลจากการวิจัย ผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนกลุ่มการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ให้ความเห็นร่วมกันว่า การสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วม ควรมีองค์ประกอบ ๕ อย่างคือ ความรักองค์กร การมีจิตสาธารณะ การมีความรับผิดชอบ การมีภาวะผู้นำเยาวชน และความสามารถในการทำงานเป็นทีม ดังนั้น ควรนำเรื่องเข้าสู่ที่ประชุมกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาในเขตภาคใต้ เพื่อมีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาคุณธรรมนักเรียนในประเด็นดังกล่าว

๒. ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการในการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมเป็นไปได้ด้วย ๓ วิธีการ คือการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การจัดกิจกรรมในหลักสูตร และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ดังนั้นผู้บริหารควรมีการประชุมบุคลากรของแต่ละโรงเรียน เพื่อกำหนดวิธีการในการดำเนินการเพื่อให้เกิดผลกับผู้เรียนมากที่สุด

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑. ควรนำผลการศึกษานี้เป็นข้อมูล ในการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมเป็นไปได้ด้วย ๓ วิธีการ คือการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การจัดกิจกรรมในหลักสูตร และการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อพัฒนาให้มีคุณภาพ ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒. ควรนำผลการศึกษานี้เป็นข้อมูลสารสนเทศแก่ผู้เกี่ยวข้องกับสถานศึกษา เช่น ผู้บริหารสถานศึกษา ครู บุคลากรในสถานศึกษา เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผน และสอดคล้องกับแนวคิดในการพัฒนาด้านความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษา

๓. ควรทำการศึกษา การสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม ควรมีองค์ประกอบ ๕ อย่างคือ ความรักองค์กร การมีจิตสาธารณะ การมีความรับผิดชอบ การมีภาวะผู้นำเยาวชน และความสามารถในการทำงานเป็นทีม ดังนั้น ควรนำเรื่องเข้าสู่ที่ประชุมกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาในเขตภาคใต้ เพื่อมีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาคุณธรรมนักเรียนตามหลักทฤษฎีตะวันตก และตะวันออก หรือวิจัยเป็นรายด้าน

๔. ควรศึกษาวิจัยรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในภาคจังหวัดอื่นๆ

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

หากมีการวิจัยเกี่ยวกับ “รูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” ในครั้งต่อไป ผู้วิจัย ขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในลักษณะ ต่อไปนี้

๑. ควรศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๒ ควรศึกษาวิจัย รูปแบบการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของผู้เรียนกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๓. ควรศึกษารูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนในสังกัดอื่นๆ บ้าง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กมล สุตประเสริฐ และสุนทร สุนันท์ชัย. วิสัยทัศน์ทางการศึกษา: ทิศทางที่ไทยต้องทบทวน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. การพัฒนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมประชาชนประจำปี ๒๕๕๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙.

_____. คู่มือการศึกษาจริยธรรมระดับอุดมศึกษา ตอนที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๕.

_____. คู่มือการสร้างเครื่องวัดคุณลักษณะด้านจิตพิสัย. กรุงเทพมหานคร: cursa, ๒๕๓๙.

_____. ศีลธรรม และวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๒๔.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือสอนจริยศึกษาระดับวิทยาลัย (ฉบับทดลอง). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘.

กฎกระทรวงศึกษาธิการ. ร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ๒๕๕๒.

กระทรวงศึกษาธิการ. กรมวิชาการ. แนวทางการวัด และประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ cursa, ๒๕๔๔.

_____. แนวทางการพัฒนา การวัด และประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๓.

กนิษฐา นิทัศน์พัฒนา. สำนักทางสังคมของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. จอมปราชญ์นักการศึกษา สังเคราะห์ วิเคราะห์ และประยุกต์พระราชดำรัสด้านการศึกษา และการพัฒนาคน. กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมิเดีย, ๒๕๔๓.

โกวิท พวงงาม. คู่มือ มติใหม่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: ผู้บริหารท้องถิ่นที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสมอธรรม, ๒๕๔๗.

จรรจา สุวรรณทัต และดวงเดือน พันธุมนาวิน. พฤติกรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๒.

ชัยพร วงศ์วรรณ. การสอนค่านิยม และจริยธรรม. คณะศึกษาศาสตร์: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล, ๒๕๔๐.

ถวัลย์รัฐ วรเทพพิพัฒน์. การกำหนด และวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ: ทฤษฎี และการประยุกต์ใช้. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมอธรรม, ๒๕๔๐.

- ธงชัย ช่อผกา. การบริหารกิจการนักเรียน. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๓.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. การวิจัย และวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บิซิเนสอาร์แอนด์ดี, ๒๕๕๑.
- ธิตินา จำปรัตน์. ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ของ นักศึกษาพยาบาลในเขตกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๓.
- นรินทร์ชัย พัฒนาพงศ์. การมีส่วนร่วมหลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่: สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสการพิมพ์, ๒๕๔๗.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. กลวิธีแนวทางวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗.
- นำชัย ทนุผล. หลักการ และยุทธวิธีการพัฒนาชุมชน. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์สถาบันเทคโนโลยีการเกษตร แม่โจ้, ๒๕๓๑.
- บุญชม ศรีสะอาด. การวิจัยทางการวัดผล และประเมินผล. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๔๓.
- เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ. การวิจัยการมีส่วนร่วมทางส่งเสริมการเกษตร. ประมวลสาระชุดวิชาการวิจัยเพื่อ การพัฒนาการส่งเสริมการเกษตรหน่วยที่ ๙. คณะรัฐศาสตร์: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช , ๒๕๔๔.
- ประเทิน มหาจันทร์. สอนเด็กให้มีความรับผิดชอบ. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖.
- ป. หลงสมบัติ (พันธุ์). พจนานุกรม มคอ-ไทย. กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- ศูนย์ส่งเสริม และพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม). สังคมมีคุณค่าจากต้นกล้าคุณธรรม. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์คุณธรรม, ๒๕๕๑.
- ประภาศรี สีหอาไ. พื้นฐานการศึกษาทางศาสนา และจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). ธรรมนุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. พิมพ์ครั้งที่ ๕๗. นนทบุรี: เพิ่มทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๖.
- _____. ธรรมนุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติมช่วงที่ ๑/ยุค). พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔.
- _____. พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย. โครงการตำรา สำนัก ที่ปรึกษากรมอนามัย: กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๔๖.
- _____. พุทธวิธีการบริหาร. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **คนไทยกับป่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.
- _____. **คนไทยกับสัตว์ป่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.
- _____. **คุณบิดามารดาสุดพรรณนามหาศาล**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๕.
- _____. **พุทธธรรม**. (ฉบับปรับปรุง และขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระมหาอุทัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี). **เรารักแม่**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๗.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๘๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐.
- พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญาันนทิกขุ). **กตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.
- พินิจ รัตนกุล. **ปัญหาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน: ทศนะของนักปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๒.
- พุทธทาสภิกขุ.
- พุทธทาส แนะนำจริยธรรมร่วมสมัย ชุดที่ ๓ จุดหมายปลายทาง และตัวแท้ของจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงตะวัน, ๒๕๕๓.
- _____. **แนะนำจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทศิริพัทธ์, ๒๕๐๕.
- _____. **กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖.
- _____. **บรมธรรมภาคปลาย**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๕.
- _____. **พ่อแม่สมบูรณ์แบบ**. กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, ๒๕๒๗.
- _____. **พุทธจริยา**. กรุงเทพมหานคร: หจก. การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๕.
- _____. **ศีลธรรมกับมนุษย์โลก**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๐.
- เยาวดี วิบูลย์ศรี. **การประเมินโครงการ แนวคิด และแนวปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- มียากาวะ. ทาดาโอะ. **เศรษฐกิจเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: รู้แจ้ง, ๒๕๕๐.
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด. **กตีกา เครื่องมือ และการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ, ๒๕๓๘.
- ยุพาพร รุปราม. **การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณในการปฏิรูประบบราชการ**. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- วิรัช วิรัชนิการวรรณ. **ปัญหา และอุปสรรคที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน : ประชาชนข้าราชการ และผู้นำรัฐบาล**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.
- วีระชัย มีชอบธรรม. **สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ๖**. กรุงเทพมหานคร: หจก. อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๗.
- วุฒิสาร ตันไชย. **การกระจายอำนาจ และการปกครองท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมดาเพรส, ๒๕๔๕.

ศูนย์ส่งเสริม และพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม). **สังคมมีคุณค่าจากต้นกล้าคุณธรรม.**

กรุงเทพมหานคร: ศูนย์คุณธรรม, ๒๕๕๑.

สมยศ พุ่มหว่า. **สังคมชนบทกับการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. **รวมธรรมะ.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี). **มงคลในพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กิตติวรรณ, ๒๕๓๘.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ. **พฤติกรรมมนุษย์ และการพัฒนาตน.** กรุงเทพฯ: บริษัทอักษราพิพัฒน์ จำกัด, ๒๕๔๓.

สมาน อัสวภูมิ. **การศึกษา และการสังเคราะห์รูปแบบการบริหารสถานศึกษา การพัฒนาคณะกรรมการสถานศึกษา และสถานศึกษาเครือข่ายของผู้บริหารสถานศึกษาด้านแบบ รุ่นที่ ๑.** กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๔๙.

ส. ศิวรักษ์. **ปรัชญาการศึกษาศาสตร์ และศิลป์แห่งการปฏิรูปการเรียนรู้.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๕.

สุนน อมรวิวัฒน์. **การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ทักษะกระบวนการ เจริญสถานการณ์.** นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน. **การพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธ ศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

หน่วยศึกษานิเทศก์. **ชุดการสอนการปลูกฝัง และการสร้างค่านิยมพื้นฐานเรื่องความรับผิดชอบ.** กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์, ๒๖๒๖.

อคิน รพีรัตน์. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคม และวัฒนธรรมไทย การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๒๗.

อรรถ กักพล. **การบริหารปกครองสาธารณะ: การบริหารรัฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต, ๒๕๕๖.

อุดม นาน. **สำนักงานกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา. โรงเรียนพินิจประสาธน์ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา.** ปราณบุรี: เจตนารมณ์รักษ์, ๒๕๕๓.

อุทัย บุญประเสริฐ. **หลักการบริหารแบบใช้โรงเรียนเป็นฐาน.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

อำนาจ อนันตชัย. **การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทในการพัฒนาชนบท สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร และสหกรณ์.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพิมพ์วิคตอรีเพเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๒๗.

(๒) บทความ:

ศุภรัตน์ รัตนมุขย์. บัณฑิตอาสาสมัคร: ทางเลือกของการพัฒนาจิตสำนึกทางสังคม. วารสาร, ๑๕ (๑), ๒๕๕๔.

อรศิริ เกตุศรีพงษ์. **สังคหวัตถุ ๔: วัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการจัดการความรู้**. วารสาร Productivity World เพื่อการเพิ่มผลผลิต ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๖๘ (พฤษภาคม -มิถุนายน ๒๕๕๐).

อุทุมพร จามรมาน. โมเดล. วารสารวิชาการ, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒, ๒๕๕๑.

(๓) วิทยานิพนธ์/งานวิจัย:

เกษมสันต์ มีจันทร์. การพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพในโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ. **วิทยานิพนธ์ การศึกษาดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๒.

จूरรัตน์ นันทิยทวิกุล. การวิเคราะห์องค์ประกอบคุณลักษณะความรับผิดชอบของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ ๑ ในกรุงเทพมหานคร. **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (จิตวิทยาแนะแนว)**. กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๘.

เจตน์สุตา ทศานนท์. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอนุบาลเชียงราย. **วิทยานิพนธ์ ครุศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี**, ๒๕๕๗.

บุญส่ง หาญพานิช. การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย. **วิทยานิพนธ์ ครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอุดมศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

เจตน์สุตา ทศานนท์. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียนอนุบาลเชียงราย. **วิทยานิพนธ์ ครุศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี**, ๒๕๕๗.

ทิพย์ลาวัลย์ หลานไทย. ความคิดเห็นของนักเรียนต่อผลการเข้าค่ายพัฒนาจริยธรรมของโรงเรียนอำมาตย์พานิชนุกูลจังหวัดกระบี่. **วิทยานิพนธ์สาขาการบริหารการศึกษา ภาคพิเศษภาควิชาการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขต กระบี่, ๒๕๕๕.

ผ่องศิริ เรียงตระกูล. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานของโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ลำปาง. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์บัณฑิต บริหารการศึกษา**. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๔.

พรชัย รอดสมจิตร. ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อตนเอง และสังคมของเด็กนักเรียน ชั้นประถมศึกษา ที่อยู่ในสถานสงเคราะห์ที่อยู่ในครอบครัวปกติในกรุงเทพมหานคร. **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗.

พรรัตน์ แก่นทอง. การใช้บทบาทสมมติพัฒนาความรับผิดชอบต่อชุมชนของนักเรียนชั้น ม.๑โรงเรียนสายน้ำผึ้ง. **วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๙.

พรสุภา วสุนธรา. ความสัมพันธ์ระหว่างความสามารถในการเผชิญปัญหา และอุปสรรคกับความรับผิดชอบ
ในงานของนักเขียนโปรแกรมคอมพิวเตอร์. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต
วิทยาลัยสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๔๙.

พิจิตรา พงษ์จินดากร. การทดลองสอนความรับผิดชอบแก่เด็กที่มีระดับพัฒนาการทางสติปัญญาต่างกัน
โดยวิธีกลุ่มสัมพันธ์. **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต** สาขาจิตวิทยาการศึกษา.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๖.

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาทเมธี). ความกตัญญูทศเวทในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมอง
พระพุทธศาสนา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต พระพุทธศาสนา**. มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาเจิม สุวโจ. บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณี
พระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม. **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาบุญกอง คุณาธโร. การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตญฺฐตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต พระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาภูณเฑ จันทรจิต. หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร มหาบัณฑิต**
สาขาวิชา จริยศาสตร์ศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

พระมหาอุทัย มูลแก้ว. การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระธรรมวินัยปิฎก. **ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**
สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

พระราชวัชรเมธี (ธีระ วรบุญโญ). รูปแบบภาวะผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาของผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์
ไทย. **ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). พระธรรมวินัย กฎหมาย ทัณฑวิธี และผลประโยชน์ กรณีความเห็น
ขัดแย้งกันในเรื่อง พ.ร.บ. สงฆ์ ฉบับใหม่. ใน **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต รุ่นที่ ๔๗**.
รวบรวม และจัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พิสิฐ เทพไกรวัล. การพัฒนารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อคุณภาพการจัดการศึกษา ในโรงเรียน
ประถมศึกษาขนาดเล็ก. **วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔.

พูนสุข หิงคานนท์. การพัฒนารูปแบบการจ้องการของวิทยาลัยพยาบาลกระทรวงสาธารณสุข”,
วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

เพ็ญแข ประจณปัจจนิก และคณะ. การยกระดับคุณธรรม จริยธรรมของสังคมไทยเพื่อการปฏิรูปสังคม:
แนวทาง และการปฏิบัติ. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาที่ปรึกษา
เศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑.

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. นโยบาย และกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์ การพัฒนาปัจจุบันของประเทศไทย ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภะการพิมพ์, ๒๕๒๗.

บุญส่ง หาญพานิช. การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอุดมศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

มณฑาวดี พูลเกิด. การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อความยั่งยืน. **ครุศาสตรอุตสาหกรรมดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิจัย และพัฒนาหลักสูตรภาคบริหารเทคนิคศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๕๒.

รุ่งรัชดาพร เวระชาติ. การพัฒนารูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การของสถานศึกษาขั้น พื้นฐาน. **ปริญญาานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๘.

วรพจน์ ทองใบ. การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่าไม้: ศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี พระพวงษ์ศักดิ์ เตชะธัมโม วัดผาลาด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ กับการปลูกป่าสมุนไพรรของพระสมนึก นาโถ วัดปลักไม้ลาย อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม. **ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗.

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็ก และครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล. โครงการวิจัยคุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในประเทศไทย. **รายงานวิจัย**. ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม: สำนักงานบริหาร และพัฒนาองค์ความรู้, ๒๕๕๒.

หลุทัย อาจปฐ. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ภาวะผู้นำ รูปแบบการดำเนินชีวิต และความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง กับการมีจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษา พยาบาล เขตกรุงเทพมหานคร. **วิทยานิพนธ์ วท.ม. (พยาบาลศาสตร์)**. กรุงเทพมหานคร: คณะพยาบาลศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

อนุพันธ์ อภิขยานุภาพ. การนำหลักธรรมเรื่องความกตัญญูทศวิถีไปใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียนโรงเรียนธัญวิทยา (ต่งม้น) ตำบลรังสิต อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๘.

อนุวัช แก้วสว่าง. การพัฒนารูปแบบการจัดสรรงบประมาณเพื่อการจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐานในระบบโรงเรียนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาเทศบาลตำบล. **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏ วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๖.

อำนวย จันเงิน. การพัฒนาความกตัญญูทศวิถีตามแนวคิดพระวราญาณ (ทองน้อย กิตติทินโน). **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. ภาควิชาสารัตถบัณฑิตศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

(๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่:

วิวัฒน์ ชัดติยะมาน. เอกสารประกอบการสอนวิชาคุณลักษณะ และจรรยาบรรณครู. ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๙.

(๕) วารสาร/ออนไลน์:

ทิพมาศ เสวตวรโชติ. **พฤติกรรมความกตัญญู**. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีธรรมมาโคกราช, <http://taamkru.com/t>, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

(๖) สัมภาษณ์:

ดร.เกษม ศรีสุวรรณ, ผู้จัดการโรงเรียนวังคะหวีศิลป์, ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ดร.วัฒนา จินดาวัฒน์, ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการโรงเรียนพระมหาธาตุ, ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ดร.วัฒนา จินดาวัฒน์, ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการโรงเรียนพระมหาธาตุมูลนิธิ, ๑๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

คุณสมพงษ์ ช่วยเนียม, ผู้จัดการโรงเรียนแจ้งวิทยา, ๑๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ดร.เลื่อน จิระวิศิษฐาภรณ์, ผู้จัดการพุทธมงคลนิมิต, ๑๗ สิงหาคม ๒๕๖๑.

พระพิศาลสิกขกิจ, ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนแจ้งวิทยา, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

พระครูเมตตาภิรม, ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนพุทธมงคลนิมิต, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

๒. ภาษาอังกฤษ

Bandura, A. **Social Learning Theory**. New Jersey: Prentice-Hall, 1977.

Bardo, J. W. & Hartman, J. J. **Urban Society: A Systematic Introduction**. U.S.A.: F.E. Peacock, 1982.

Brown, W.B. and Moberg, D.J. **Organization Theory and Management: Macro Approach**.
New York: John Wiley and Sons, 1980.

Cohen. J., M. and Uphoff, N. T. **Rural development participation: Concept and measures for
project design**. implementation and evaluation. New York: Cornell University, 1977.

Eisner. Education Connoisseurship and Criticism: Their Form and Functions in Educational
Evaluation. **Journal of Aesthetic Education**, 1976.

Gallese et al. A unifying view of the basis of social cognition Trends Cogn, Sci. (Regul.Ed.). 2004.

James L.Creighton, **A guide book for involving citizens in community**.Creighton University, 2005.

Jean Piaget. **The Moral Judgment of the Child**. London:Routledge&Kegan Paul Ltd., 1997.

Joyce, B., and Weil. M. **Models of Teaching**. 5th ed. New York: Allyn & Bacon, 1991.

Keeves, P. J. **Educational research methodology, and measurement: An international
handbook**. Oxford, England: Pergamon Press, 1988.

Keeves, J,P. **Model and Model Building**. In J.P. Keeres (Ed.) Educational Research Methodology
and measurement: An International Handbook. Oxford: Pergamum Press, 1988.

Lacoboni. Marco. Imitation, empathy, and mirror neurons. Review article from Pineda, 2010.
International Studies in the Philosophy of Science 24/2, 2008.

Lawrence Kohlberg. **Development of Moral Character and Moral Ideology Review of
Child Development Research**. New York: Russell Sage Foundation, 2000.

Longman. **Dictionary of Contemporary English**. London: Longman Group 1995.

Maduas, Scriven and Stufflebeam. **Evaluation Model**, 1982.

MaslowAbraham. **Motivation and Personality**. New York: Harper and Row Publishers, 1987.

- Maslow Abraham H. **Motivation and Personality**. New York :Harper and Brother, 1970.
- Reeder, W.W. **Some spets of the Informal Social Participation of Farm Families in New York State University**. Unpublised Doctoral Dissertation. (United Nation, Department of International, 1974.
- R.H. Smith and others. **Management: Making Organizations Perform**. New York: Macmillan, 1980.
- Senge Peter. **The Fifth Discipline**. New York: Doubleday, 1990.
- Tosi, H.L., & Carroll, S.J. **Management**. 2 ed. New York: John Wiley & Sons, 1982.
- Winerman, L. **Playtime in peril**. *APA Monitor*. 40(8). Retrieved September, 2009.
- WHO and UNICEF. **Report of the international conference on primary health care**. New York: N.P.Press, 1978.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสอบถามการวิจัย
เรื่อง รูปแบบการสร้างควมรบัผดชอบแบบมืส่วนร่วมนักเรียน
โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนา

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามชุดนี้ จัดทำขึ้นเพื่อทราบความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสม ความเป็นไปได้และความเป็นประโยชน์ของรูปแบบการสร้างควมรบัผดชอบแบบมืส่วนร่วมนักเรียน การกุศลของวัดในพระพุทศาสนา ท่านเป็นบุคคลหนึ่งที่ได้รับเลือกให้เป็นผู้ตอบแบบสอบถาม กรุณาตอบแบบสอบถามตามความเป็นจริงและตอบ ให้ครบทุกข้อ คำตอบของท่านจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัย เพื่อเป็นแนวทางการดำเนินการสร้างควมรบัผดชอบแบบมืส่วนร่วมนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนาต่อไป

แบบสอบถามชุดนี้ประกอบด้วย ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับความเหมาะสม ความเป็นไปได้และความเป็นประโยชน์ของรูปแบบการสร้างควมรบัผดชอบแบบมืส่วนร่วมนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนาโดยใช้หลักเกณฑ์ การกำหนดมาตราวัดเป็น ๕ ระดับ (Five point Rating Scale)

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบการสร้างควมรบัผดชอบแบบมืส่วนร่วมนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทศาสนา

ในการตอบแบบสอบถามขอความกรุณาท่านตอบคำถามให้ครบทุกข้อ คำตอบของท่านจะนำไปใช้เป็นข้อมูลเพื่อการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่อย่างใด

๒. เมื่อตอบแบบสอบถามเสร็จแล้ว กรุณาตรวจสอบอีกครั้งว่าได้ตอบครบทุกข้อแล้วหรือไม่ แบบสอบถามที่คำตอบครบทุกข้อเท่านั้นจึงจะถือเป็นแบบสอบถามที่สมบูรณ์ และนำไปใช้เป็นข้อมูลสำหรับการทำวิจัยในครั้งนี้

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีในการตอบแบบสอบถาม และขอขอบคุณ/ขอเจริญพรพรขอบคุณในความร่วมมือที่ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญ สุริยวิโส)
 นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน (.....) หน้าข้อความที่เป็นจริง

๑. สถานภาพ

(.....) พระภิกษุ (.....) ชาย (.....) หญิง

๒. อายุ

(.....) ต่ำกว่า ๓๐ ปี (.....) ๓๐ – ๕๐ ปี (.....) ๕๑ ปีขึ้นไป

๓. ประสบการณ์ทำงาน

(.....) ต่ำกว่า ๕ ปี (.....) ๕ – ๑๐ ปี (.....) ๑๑ ปีขึ้นไป

๔. วุฒิการศึกษา

(.....) ต่ำกว่าปริญญาตรี (.....) ปริญญาตรี (.....) สูงกว่าปริญญาตรี

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับความเหมาะสม ความเป็นไปได้และความเป็นประโยชน์
ของรูปแบบการสร้างควมร้บผิดชอบแบบมีส่วนร่วมสำหรับโรงเรียนการกุศลของวัดใน
พระพุทธศาสนาโดยใช้หลักเกณฑ์ การกำหนดมาตราวัดเป็น ๕ ระดับ (Five point
Rating Scale)

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องตรงกับระดับความคิดเห็นของท่าน เกี่ยวกับความเหมาะสม ความเป็นไปได้และความเป็นประโยชน์ของรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมสำหรับโรงเรียนการกตลของวัดในพระพุทธศาสนา

[illegible]

รูปแบบ	ความเหมาะสม					ความเป็นไปได้					ความเป็นประโยชน์				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ผู้เรียนหลังการพัฒนาและสรุปผลการประเมิน															
๘) รายงานผลการพัฒนาต่อผู้บริหารสถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้อง															
๘. เงื่อนไขสำคัญการนำรูปแบบไปใช้ ๑) ความเข้าใจตระหนักรู้ และความเห็นความสำคัญในการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนของผู้บริหารสถานศึกษา															
๒) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องเข้าใจรายงานองค์ประกอบของรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน															

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมสำหรับโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

คำชี้แจง โปรดเขียนข้อเสนอแนะลงในที่ว่าง

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับองค์ประกอบรูปแบบ

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับองค์ประกอบความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการสร้างความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วม

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับองค์ประกอบอื่นๆ ของรูปแบบ

.....

.....

.....

เจริญพรขอบคุณที่ให้ความร่วมมือ

ภาคผนวก ข

รายนามผู้เชี่ยวชาญ และผู้ทรงคุณวุฒิ

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจแก้ไขเครื่องมือการวิจัย

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำปลายสมันต์
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติขอเป็นผู้อยู่เกี่ยวข้องตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

เรียน ผศ.ดร.วีระยุทธ ขาตะกาญจน์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญญ) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
อนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ นิสิตได้จัดทำเครื่องมือการวิจัยเพื่อที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล
และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์เรียบร้อยแล้ว จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้เกี่ยวข้องตรวจสอบเครื่องมือการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญบุ)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

น.ส.มณี อาลากุล ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติครุฑประโชติกิจจาภรณ์ เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแก้ไขเครื่องมือการวิจัย

เรียน ดร.วัฒนา จินดาวัฒน์ ผู้จัดการโรงเรียนพระมหาธาตุคุณนิตินิธม

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยวิโส) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
อนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ นิสิตได้จัดทำเครื่องมือการวิจัยเพื่อที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล
และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์เรียบร้อยแล้ว จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแก้ไขเครื่องมือการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญบุ)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

น.ส.มณี อาลากุล ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติครุภัณฑ์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแก้ไขเครื่องมือการวิจัย

เรียน ดร.สัญญา ศรีวิเชียร ประธานกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาเขตภาคใต้

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญ) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ นิสิตได้จัดทำเครื่องมือการวิจัยเพื่อที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์เรียบร้อยแล้ว จึงใคร่ขออนุมัติให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแก้ไขเครื่องมือการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปู)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

น.ส.มนี อาลากุล ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำปลายมาศ
จังหวัดสุรินทร์ ๓๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติครุฑเป็นผู้ใช้ชื่อยาญตรวแก้ไขเครื่องมือการวิจัย

เรียน ผศ.ดร.วีระยุทธ ขาตะกาญจน์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยวิโส) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
อนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ นิสิตได้จัดทำเครื่องมือการวิจัยเพื่อที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล
และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์เรียบร้อยแล้ว จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวแก้ไขเครื่องมือการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาส นี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญบุ)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

น.ส.มณี อาลากุล ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติครุฑเป็นผู้ใช้ชื่อยาญตรวแก้ไขเครื่องมือการวิจัย
เรียน ดร.วัฒนา จินดาวัฒน์ ผู้จัดการโรงเรียนพระมหาธาตุคุณนธิมัยม
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยวิโส) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
อนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ นิสิตได้จัดทำเครื่องมือการวิจัยเพื่อที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล
และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์เรียบร้อยแล้ว จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวแก้ไขเครื่องมือการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
วิชาการมา ณ โอกาส นี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญบุ)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

น.ส.มณี อาลากุล ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๕๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติครุฑเป็นผู้ใช้ชื่อยาญตรวแกไขเครื่องมือการวิจัย

เรียน ดร.สัญญา ศรีวิเชียร ประธานกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาเขตภาคใต้

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริย) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ นิสิตได้จัดทำเครื่องมือการวิจัยเพื่อที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลและได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์เรียบร้อยแล้ว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวแกไขเครื่องมือการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไปหลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาส นี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปู)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

น.ส.มนี อาลากุล ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๔๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๖ กรกฎาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตขอเอกสารแจกแบบสอบถามเพื่อทดสอบเครื่องมือการวิจัย

เรียน ดร.เกษม ศรีสุวรรณ ผู้จัดการโรงเรียนขังคะทิสศิลป์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย จำนวน ๑๕ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญญ) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
อนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความรู้ความเข้าใจแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ นิสิตได้จัดทำเครื่องมือการวิจัยเพื่อที่จะเก็บรวบรวม
ข้อมูล และได้รับความเห็นชอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์เรียบร้อยแล้ว จึงใคร่ขออนุญาต
ให้นิสิตได้ดำเนินการแจกแบบสอบถามเพื่อทดสอบเครื่องมือการวิจัย (Try Out) ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอกราบขอบพระคุณใน
ความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความเคารพ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญบุ)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

น.ส.มณี อาลากุล ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๔๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๖ กรกฎาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตออกใบแจกแบบสอบถามเพื่อทดสอบเครื่องมือการวิจัย

เรียน ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการโรงเรียนพระมหาธาตุคุณนิจมัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย จำนวน ๑๕ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญ) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
อนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความรู้ความรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ นิสิตได้จัดทำเครื่องมือการวิจัยเพื่อที่จะเก็บรวบรวม
ข้อมูล และได้รับความเห็นชอบจากอาจารย์ที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์เรียบร้อยแล้ว จึงใคร่ขอความ
อนุเคราะห์จากท่านให้นิสิตได้ดำเนินการแจกแบบสอบถามเพื่อทดสอบเครื่องมือการวิจัย (Try Out) ซึ่ง
จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี
และขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความเคารพ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญป)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

พระครูประโชติกิจจาภรณ์ ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

น.ส.มนี อาลากุล ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

รายนามผู้เชี่ยวชาญให้สัมภาษณ์

ดร.เกษม ศรีสุวรรณ	ผู้จัดการโรงเรียนนงคะทวีศิลป์
ดร.วัฒนา จินดาวัฒน์	ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการโรงเรียนพระมหาธาตุมูลนิธิ
ดร.สัญญา ศรีวิเชียร	ผู้จัดการโรงเรียนควนวิเศษมูลนิธิ
คุณสมพงษ์ ช่วยเนียม	ผู้จัดการโรงเรียนแจ้งวิทยา
ดร.เลื่อน จิระวิศิษฐาภรณ์	ผู้จัดการพุทธมงคลนิมิตร
พระพิศาลสิกขกิจ	ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนแจ้งวิทยา
พระครูเมตตาภิรม	ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนพุทธมงคลนิมิตร

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๖๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน ดร.กษม ศรีสุวรรณ ผู้จัดการโรงเรียนวังคะตังศิลป์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญญ) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
 นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
 อนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
 การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษาพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงขอความ
 อนุเคราะห์ให้นิสิตได้ดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการ
 ต่อไป ส่วนวันเวลาและสถานที่ที่จะให้สัมภาษณ์ สุดแต่ท่านจะกำหนด หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่ง
 ว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปุ)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

นิสิตผู้วิจัย :- โทร ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

เจ้าหน้าที่ :- น.ส.ณิ อาลากุล

โทร ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๖๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัณนิษฐานเพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน ดร.วัฒนา จินดาวัฒน์ ผู้จัดการ/ผู้อำนวยการโรงเรียนพระมหาธาตุยุพราชรังสฤษฎิ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัณนิษฐานและแบบบันทึกข้อมูลการสัณนิษฐาน จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญญ) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
 นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
 อนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความรู้แบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
 การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษาพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงขออนุญาต
 ขออนุญาตให้นิสิตได้ดำเนินการสัณนิษฐานเพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการ
 ต่อไป ส่วนวันเวลาและสถานที่ที่จะให้สัณนิษฐาน สุดแต่ท่านจะกำหนด หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่ง
 ว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญอุป)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

นิสิตผู้วิจัย :- โทร ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

เจ้าหน้าที่ :- น.ส.ณิธิ อาลากุล

โทร ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๖๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน ดร.สัญญา ศรีวิเชียร ผู้จัดการโรงเรียนคณวิเศษมูลนิธิ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญญ) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
 นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
 อนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
 การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษาพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงขอความ
 อนุเคราะห์ให้นิสิตได้ดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการ
 ต่อไป ส่วนวันเวลาและสถานที่ที่จะให้สัมภาษณ์ สุดแต่ท่านจะกำหนด หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่ง
 ว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญบุ)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

นิสิตผู้วิจัย :- โทร ๐๘ ๑๘๘๓ ๕๓๙๗

เจ้าหน้าที่ :- น.ส.ณิ อาลากุล

โทร ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๖๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน ดร.สัญญา ศรีวิเชียร ผู้จัดการโรงเรียนคณวิเศษมูลนิธิ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญญ) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
 นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
 อนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
 การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษาพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงขออนุญาต
 ขออนุญาตให้นิสิตได้ดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการ
 ต่อไป ส่วนวันเวลาและสถานที่ที่จะให้สัมภาษณ์ สุดแต่ท่านจะกำหนด หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่ง
 ว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปุ)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

นิสิตผู้วิจัย :- โทร ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

เจ้าหน้าที่ :- น.ส.ณิ อาลากุล

โทร ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๖๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติเสนอความเห็นเพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน คุณสงพงษ์ ช่วยเนียม ผู้จัดการโรงเรียนแจ้งวิทยา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญญ) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
 นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
 อนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างความรู้แบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
 การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษาพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงขอความ
 อนุเคราะห์ให้นิสิตได้ดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการ
 ต่อไป ส่วนวันเวลาและสถานที่ที่จะให้สัมภาษณ์ สุดแต่ท่านจะกำหนด หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่ง
 ว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญอุป)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

นิสิตผู้วิจัย :- โทร ๐๘ ๑๘๘๓ ๕๓๙๗

เจ้าหน้าที่ :- น.ส.ณิ อาลากุล

โทร ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๖๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน ดร.เลื่อน จิระวิศิษฐาภรณ์ ผู้จัดการพุทธมงคลนิมิตร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญญ) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
 นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
 อนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
 การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษาพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงขอความ
 อนุเคราะห์ให้นิสิตได้ดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการ
 ต่อไป ส่วนวันเวลาและสถานที่ที่จะให้สัมภาษณ์ สุดแต่ท่านจะกำหนด หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่ง
 ว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญบุ)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

นิสิตผู้วิจัย :- โทร ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

เจ้าหน้าที่ :- น.ส.ณิ อาลากุล

โทร ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๖๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัณนิษฐานเพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

นมัสการ พระพิศาลสิกขกิจ ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนแจ้งวิทยา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญญ) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
 นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
 อนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
 การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษาพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงขอความ
 อนุเคราะห์ให้นิสิตได้ดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการ
 ต่อไป ส่วนวันเวลาและสถานที่ที่จะให้สัมภาษณ์ สุดแต่ท่านจะกำหนด หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่ง
 ว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญบุ)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

นิสิตผู้วิจัย :- โทร ๐๘ ๑๘๙๓ ๕๓๙๗

เจ้าหน้าที่ :- น.ส.ณิ อาลากุล

โทร ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๖๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐๙ ๓๐๓๐ ๕๐๓๘ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัณนิษฐานเพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย

นิตสาร พระครูเมตตาภิรม ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนพุทธมณฑลนิมิตร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริยัญญ) ฉายา สุริยวิโส นามสกุล ชูช่วย รหัสประจำตัว
 นิสิต ๕๙๐๑๑๐๒๐๑๙ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ
 อนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการสร้างควมรับผิดชอบแบบมีส่วนร่วมของนักเรียนโรงเรียน
 การกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร
 การศึกษาพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงขอความ
 อนุเคราะห์ให้นิสิตได้ดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการ
 ต่อไป ส่วนวันเวลาและสถานที่ที่จะให้สัมภาษณ์ สุดแต่ท่านจะกำหนด หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่ง
 ว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญป)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

นิสิตผู้วิจัย :- โทร ๐๘ ๑๘๘๓ ๕๓๙๗

เจ้าหน้าที่ :- น.ส.ณิ อาลากุล

โทร ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

รายนามผู้เชี่ยวชาญในการสนทนากลุ่ม

๑. พระราชสุทธินิมล,ดร.
เจ้าคณะจังหวัดกระบี่
๒. พระมหาสหัส จิตสาโร, รศ.
เจ้าคณะอำเภอขนอม
๓. พระมหาญาณวัฒน์ จิตวฑฒโน
อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษา
๔. รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย
อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษา
๕. รศ.ดร.สิน งามประโคน
อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษา
๖. ดร.ระวีง เรืองสังข์
อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษา
๗. ดร.เกษม แสงนนท์
อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษา
๘. ดร.สัญญา ศรีวิเชียร
ประธานกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ภาคใต้
๙. ดร.วัฒนา จินดาววัฒน์
ผู้อำนวยการ/ผู้จัดการโรงเรียนพระมหาธาตุมุขนิมิตมัย
๑๐. ดร.กษมา ศรีสุวรรณ
ผู้จัดการโรงเรียนผัังคะทวิศิลป์
๑๑. ดร.ธีระพงษ์ สมเขาใหญ่
อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ม. พุทธบริหารการศึกษา มจร.นครศรีธรรมราช
๑๒. ดร.ทองดี ศรีตระการ
เจ้าหน้าที่ประจำหลักสูตร พธ.ด. พุทธบริหารการศึกษา

ภาคผนวก ค

ภาพประกอบการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-ฉายา/นามสกุล : พระครูประโชติกิจจาภรณ์ (สุริย์ญ ชูช่วย/สุริยวิโส)
- ว/ด/ป (เกิด) : ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๕
- ภูมิลำเนา : ๔ หมู่ ๒ ต.ท่าจี้ว อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช
- การศึกษา : นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช
: พุทธศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (จริยศึกษา)
- ตำแหน่ง/ประสบการณ์ทำงาน
- : เป็นพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑๐
 - : เป็นครูสอนศีลธรรมประจำโรงเรียน
 - : เจ้าอาวาสวัดท้าวราชภูร์ ตำบลกำแพงเขา อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
 - : รองเจ้าคณะอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช
 - : ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนวัดท้าวราชภูร์สงเคราะห์
 - : ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดท้าวราชภูร์สงเคราะห์
- อุปสมบท : ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๗
- สังกัด : วัดท้าวราชภูร์ เลขที่ ๑ หมู่ ๓ ตำบลกำแพงเขา อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
- ปีที่เข้าศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๕๙
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดท้าวราชภูร์ เลขที่ ๑ หมู่ ๓ ตำบลกำแพงเขา อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช